

BABUR RESEARCH

Uluslararası Akademik Dergi - International Academic Journal

dergipark.org.tr/en/pub/babur

2024

VOLUME 3

ISSUE 2

e-ISSN : 3023 - 8234

EDITORS EDITÖRLER

Deniz Demiryakan

Aslıhan Haznedaroğlu

BABUR RESEARCH

Uluslararası Akademik Dergi - International Academic Journal

2024 / 2

ISSN: 3023-8234

SAHİBİ/Owner

Başakşehir İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Adına
Ahmet Çoşkun

GENEL YAYIN YÖNETMENİ/General Publication Director

Deniz Demiryakan

EDİTÖR/Editor

Aslıhan Haznedaroğlu

YAYIN DANIŞMANI/Publication Advisor

Doç. Dr. Erdem Uçar

EDİTÖR YARDIMCILARI/Assistants of Editor

Doç. Dr. Mehmet Hazar
Doç. Dr. Ümit Özgür Demirci
Dr. Aysun Soyler

ALAN EDİTÖRLERİ/Editorial Board

Prof. Dr. Bahri Aydın
Prof. Dr. Caner Kerimoğlu
Prof. Dr. Ceval Kaya
Prof. Dr. İlhan Genç
Prof. Dr. Mehmet Aça
Prof. Dr. Sefa Bulut
Doç. Dr. Hasan İsi
Doç. Dr. M. Lütfü İlgar
Doç. Dr. Tahir Aşırov
Dr. Öğr. Üye. Kayhan Şahan
Dr. Öğr. Üye. Mehmet Akın Bulut
Dr. Öğr. Üye. Mithat Usta
Dr. Marek Stachowski

BİLİM VE YAYIN KURULU/Science and Editorial Board

Prof. Dr. Ali Can, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Alimcan İnyet, Ege Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Alpaslan Açıkgöç, İstanbul İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Bahattin Acat, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Bahri Aydın, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Bayram Baş, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Caner Kerimoğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Cihangir Doğan, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Ebubekir Ceylan, Ankara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Ercan Karakoç, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Erkin Emet, Ankara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Fethi Güngör, Yalova Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Giray Sayrun Derman, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Hasan Akgündüz, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Türkiye ● Prof. Dr. İbrahim Erdoğan, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. İbrahim Özdemir, İstanbul Üsküdar Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. İlhan Genç, Düzce Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Kadir Canatan, Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Kadir Esmer, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Aça, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem, Uluslararası Balkan Üniversitesi, N. Macedonia ● Prof. Dr. Mehmet Engin Deniz, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Kutalmış, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Nuri Gömleksiz, Fırat Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın, Selçuk Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Metin Tülü, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mevlüde Canlica, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Muhammed Sar, Akaraya Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Muharrem Kaya, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mukadder Boydak Ozan, Fırat Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Murat Başar, Uşak Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Murat Yıldız, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mustafa Demirci, Selçuk Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mustafa Gündüz, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mustafa Güneş, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mustafa Güzü, MEB Talim Terbiye Kurulu ● Prof. Dr. Nadirhan Hasan, Ali Şir Nevai Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Özbekistan ● Prof. Dr. Niyazi Kahveci, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Nuran Özlük, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Özcan Hidir, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Ramazan Korkmaz, Maltepe Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Remzi Yıldırım, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Remziye Ceylan, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Rıdvan Canım, Trakya Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Sefa Bulut, İstanbul İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Sefa Saygılı, İstanbul Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Süleyman Berk, Yalova Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Şafak Ural, İstanbul İstinye Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Vahit Türk, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Yaşar Baş, Bingöl Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Ali Çakus, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Alpaslan Hamdi Kuzucuoğlu, Medeniyet Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Ayhan Vergili, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, Türkiye ● Doç. Dr. Ernek Üşenmez, İstanbul Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Erdem Uçar, Friedrich-Schiller-Universität Jena, Germany ● Doç. Dr. Ferhat Ensar, Uludağ Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Hatice Güneş, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. İbrahim Usta, Bingöl Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Kevser Özden Köklü, Yıldız Teknik Üniversitesi ● Doç. Dr. M. Lütfü İlgar, İstanbul Biruni Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Mustafa Altun, Sakarya Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Ömer Avcı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Sema Noyan, Karabük Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Sultan Bilge Keskinlikçikara, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Süleyman Doğan, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Taner Atmaca, Düzce Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Veynel Şahin, Fırat Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Yusuf Azmun, Emekli Akademisyen, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Feridun Ay, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Kamil Arif Kırkç, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Kayhan Şahan, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Lütfullah Çelikten, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Mithat Usta, Düzce Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Naime Doğru, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Yücel Atila Şehirli, Trakya Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi, Ayşe Dilşad Yakut, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Rüştem Aşimov, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan ● Dr. Metdursun Beytullah, Harvard University, USA

İLETİŞİM BİLGİLERİ/Correspondence Address

e-posta: baburresearch@gmail.com

web sayfası: <https://basaksehir.meb.gov.tr/>

Adres: Başak Mah. Ertuğrulgazi Cad. No 22/A Başakşehir/İstanbul

MİZANPAJ/Design by
Emre TEKİN

İçindekiler Contents

	1	Caner Kerimoğlu	Merkezi Sınavlar ve Dilin Bilimleri: Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testi Örneği Centralized Exams And Language Sciences: The Case Of Turkish Language Teaching Field Knowledge Test
Mehmet Hazar	27		Oğuzcada Karluçka Özellikler Kharluq Characteristics in Oghuz Dialect
	53	Sibel Burukoğlu ve Bahri Aydın	Okul Müdürlerinin Meslektaş Dayanışmasına Yönelik Görüşleri Educational Administrators' Views on Colleague Solidarity
Hatice Namli Emiroğlu	67		Tamamlanmamış Bir Romanın Kendini Tamamlayan/Gerçekleştiren Kadını: Sabiha The Self-Completing/Realizing Woman of an Incomplete Novel: Sabiha
	81	Yaşar Topçu ve Recai Özcan	Ahmet Şevket Boşça'nın İnkılap Gazetesindeki "İhtifal" Yazıları Ahmet Şevket Boşça's "İhtifal" Articles in İnkılap Newspaper
Murat Denizhan Kakaç	95		Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Oğuzca Kayıtlı İsimlerin Eski Anadolu Türkçesindeki Durumu The Status of Oghuz Names Recorded in Dîvânu Lugâti't-Türk in Old Anatolian Turkish

117

Mehmet Akın Bulut vd.

Teknoloji ve Bilim Merkezlerinin Milli Teknoloji
Hamlesine Katkıları ve T3 Vakfı Örneği

Technology and Science Centers' Contribution to the National
Technology Initiative, and the Case of T3 Foundation

133

Haldun Kaya

Eğitim Teknolojileri Sınırları – İç İçte Giren
Kavramlar

Boundaries of Educational Technologies
– Intertwining Concepts

149

Gizem Karaköse (Çev.) ve
Kamil Stachowski (Çev.)

İstanbul'da Halk Dilbilimi: Diyalektal Çeşitlilik Algısı
Folk Linguistics in Istanbul: The Perception of
Dialectal Variation

167

Marek Stachowski
(Çev. Hilal Oytun Altun)

Türkiye Türkçesi diyalektolojisinin başlatıcısı
olarak Tadeusz Kowalski (1889-1948)
Tadeusz Kowalski (1889-1948) as the initiator
of Turkish dialectology

179

Şükrü Özdemir

Peacock A. C. S. Moğol Anadolu'sunda İslam, Edebiyat
ve Toplum. Çev. Akman, R. İstanbul: Koç Üniversitesi
Yayınları, 2023, ss. 384, ISBN: 978-625-8022-37-7.

187

Serkan Doğan

Punter, David. Metafor. Çev. Doğan, S., İstanbul: Vakıfbank
Kültür, 2024, ss.248, ISBN: 978-625-6647-00-8

201

Aysun Soyer

Demir, Necati (2024). Oğuz Yabgu Devleti, İstanbul: Ötüken
Neşriyat, ss.416, ISBN: 978-625-408-725-7.

Ahmet oşkun

Başakşehir İlçe Millî Eğitim M¼d¼r¼
Başakşehir District Director of National Education

BABUR Research'¼n 5. sayısını akademik d¼nyayla buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. 2021 yılında çıktığımız bu akademik yolculukta d¼rt yılı geride bıraktırken kurum-sallaşma yolunda ¼nemli adımlar attığımızı ve bilimsel yayıncılık alanında artık sağlam bir yer edindiğimizi belirtmekten gurur duyuyoruz.

Bu sayıda da başta eğitim bilimleri olmak ¼zere dil, edebiyat, tarih ve teknoloji gibi geniş bir yelpazede hazırlanan on ¼ ¼zg¼n çalışmaya yer verdik. Alanında uzman yazarlarımızın katkılarıyla dergimiz, disiplinler arası bilgi paylaşımını teşvik ederken bilimsel tartışmalara zemin hazırlamaya devam ediyor. Her bir alışma, ilgili alanlara değerli katkılar sunma amacını taşımakta ve okurlarımıza yeni bakış aılları kazandırmayı hedeflemektedir.

We are happy to bring the 5th issue of BABUR Research to the academic world. In 2021, we set out on this academic journey, and as we leave behind four years, we are proud to say that we have taken important steps towards institutionalization and have now gained a solid place in the field of scientific publishing.

In this issue, we have included thirteen original studies prepared in a wide range of fields such as language, literature, history and technology, especially educational sciences. With the contributions of our expert authors, our journal continues to prepare the ground for scientific discussions while encouraging interdisciplinary knowledge sharing. Each study aims to make valuable contributions to the relevant fields and aims to provide new perspectives to our readers.

Halihazırda EBSCO ve MLA dizinlerinde taranan dergimizin TR DİZİN, SCOPUS ve WoS dizinlerine üyelik süreçleri başarıyla devam ettirilmektedir. Tüm bu dizinleri ve diğer önemli dizinleri dergimize kazandırma hedefimiz her bir sayıda kademe kademe ele alınmaktadır. Birkaç yıl içerisinde BABUR Research, ulusal ve uluslararası çapta en önemli dergiler arasında otoriteler tarafından gösterilecektir.

Dergimizin bugünlere ulaşmasında yazarlarımız, hakemlerimiz ve okurlarımızın yanı sıra dergi mutfağında yer alan mesai arkadaşlarımızın da emeği büyüktür. Bu vesileyle dergimizin Kurucu Genel Yayın Yönetmeni ve Editörü Deniz Demiryakan'a aynı zamanda değerli Editörümüz Aslıhan Haznedaroğlu'na teşekkürlerimizi sunarız.

Bu sayının hazırlanmasında emeği geçen tüm paydaşlara bir kez daha teşekkür eder, siz değerli okurlarımızla yeni sayılarda buluşmayı dileriz.

Saygılarımızla

Our journal, which is currently indexed in EBSCO and MLA indexes, is successfully continuing its membership processes to TR INDEX, SCOPUS and WoS indexes. Our goal of bringing all these indexes and other important indexes to our journal is gradually addressed in each issue. In a few years, BABUR Research will be recognized by the authorities as one of the most important national and international journals.

In addition to our authors, reviewers and readers, our colleagues in the journal's kitchen have also contributed a great deal to the journal's success. We would like to take this opportunity to thank Deniz Demiryakan, the Founding Editor-in-Chief and Editor of our journal, and our esteemed Editor Aslıhan Haznedaroğlu.

Once again, we would like to thank all the stakeholders who contributed to the preparation of this issue and hope to meet you, our esteemed readers, in new issues.

Best regards

Deniz Demiryakan

Kurucu Genel Yayın Yönetmeni ve Editör
Editor-in-Chief

BABUR Research'ün beşinci sayısını yayımlamış bulunmaktayız. Bu sayıda, dil-edebiyat ve eğitim bilimleri alanlarında önemli katkılar sunan çalışmalar yer almaktadır. Yazarlarımız, farklı disiplinlerden gelen güçlü akademik geçmişleriyle dergimize değerli katkı sağlamışlardır. Dergimizde, 8 özgün makale, 2 çeviri makale ve 3 kitap incelemesi olmak üzere toplamda 13 yazı yayımlanmış olup bunlar 19 yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Yeni sayımızda yer alan yazarlarımızın katkılarından dolayı müteşekkirim: **Caner Kerimoğlu, Mehmet Hazar, Bahri Aydın, Sibel Burukoğlu, Hatice Namlı Emiroğlu, Yaşar Topçu, Recai Özcan, Murat Denizhan Kakaç, Mehmet Akın Bulut, Bengi Birgili, Merve Koçoğlu, Oksana Gülünay, Fatma Ruvéyda Baş, Haldun**

We have published the fifth issue of BABUR Research. In this issue, there are important contributions in the fields of language-literature and educational sciences. Our authors have made valuable contributions to our journal with their strong academic backgrounds from different disciplines. A total of 13 articles, including 8 original articles, 2 translated articles and 3 book reviews, have been published in our journal, written by 19 authors.

I am grateful to the authors of our new issue for their contributions: **Caner Kerimoğlu, Mehmet Hazar, Bahri Aydın, Sibel Burukoğlu, Hatice Namlı Emi roğlu, Yaşar Topçu, Recai Özcan, Murat Denizhan Kakaç, Mehmet Akın Bulut, Bengi Birgili, Merve Koçoğlu, Oksana Gülünay, Fatma Ruvéyda Baş, Haldun Kaya,**

Kaya, Gizem Karaköse, Kamil Stachowski, Hilal Oytun Altun, Şükrü Özdemir, Serkan Doğan, Aysun Soyer'dir.

Bu sayıda yer alan çalışmalarını titizlikle gözden geçiren ve yayın sürecine katkıda bulunan 26 hakemimize teşekkür ederim. Değerli geri bildirimleri, dergimizin bilimsel niteliğini artırmada büyük rol oynamıştır. Ayrıca dergi süreciyle ilgili her aşamada emek sarf eden tüm akademik kadromuza ve çalışma arkadaşlarımıza şükranlarımı sunarım.

Dergimizin kuruluşundan itibaren desteğini hiçbir zaman esirgemeyen **Başakşehir İlçe Millî Eğitim Müdürü Sayın Ahmet Çoşkun'a** teşekkür ederim. Onun yenilikçi, çağa uygun bakış açısı ve yol göstericiliği dergimizin gelişiminde ve prestij kazanmasında önemli rol oynamıştır.

5. sayımızın bilim dünyasına katkı getirmesi dileğiyle.

Saygılarımla...

Gizem Karaköse, Kamil Stachowski, Hilal Oytun Altun, Şükrü Özdemir, Serkan Doğan, Aysun Soyer.

I would like to thank our 26 reviewers who meticulously reviewed the manuscripts in this issue and contributed to the publication process. Their valuable feedback has played a major role in improving the scientific quality of our journal. I would also like to express my gratitude to all our academic staff and colleagues who worked hard at every stage of the journal process.

I would like to thank **Dear Ahmet Çoşkun**, Başakşehir District Director of National Education, who has never withheld his support since the establishment of our journal. His innovative, contemporary perspective and guidance played an important role in the development and prestige of our journal.

We hope our 5th issue will contribute to the world of science.

Best regards...

Merkezi Sınavlar ve Dilin Bilimleri: Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testi Örneği

Centralized Exams and Language Sciences: The Case of Turkish Language Teaching Field Knowledge Test

Sorumlu Yazar

Caner Kerimoğlu

Prof. Dr., İzmir/Türkiye, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

canerkerimoğlu@yahoo.com

orcid: 0000-0002-8514-8578

Atıf Citation

Kerimoğlu, C. (2024). Merkezi Sınavlar ve Dilin Bilimleri: Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testi Örneği. *BABUR Research*, 3 (2), 1-26.

Gönderim Submitted

25.09.2024

Revizyon Revision

10.11.2024

Kabul Accepted

25.11.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de öğretmen atamalarında uygulanan Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testi (ÖABT) üzerinden dilbilgisi ve dilbilim sorularının öğretim ve ölçme yeterliliğini analiz etmektedir. 2013-2024 yılları arasında bu sınavda yer alan sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi ve dilbilim alanlarındaki soruların nitelik ve dağılımları incelenmiştir. Elde edilen bulgular; dilbilgisi ve dilbilim konularının sorulmasında öğretim dilbilgisi ve akademik dilbilgisi arasında ayrım yapılmadığını, terminolojik bütünlük sağlanmamasının ise dilbilimsel kavramların doğru anlaşılmasında engel oluşturabileceğini ortaya koymaktadır. Çalışmada terminoloji karmaşası, eş zamanlı ve art zamanlı dil olaylarının ayrımlarının belirsiz sunulması ve dilbilim kuramlarının adayların bilgi düzeyine göre düzenlenmemesi gibi sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda dilsel kavramların net, tutarlı ve adayların düzeyine uygun olarak sorulmasının ayrıca dilbilim alanının da kuramsal temellere dayalı, çeşitlendirilmiş sorularla desteklenmesinin adayların dil üzerine düşünme ve uygulama becerilerini güçlendireceği vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testi, dilbilgisi öğretimi, dilbilim eğitimi, öğretmen yeterlikleri, terminoloji uyumu, merkezi sınav analizi

Abstract

This study analyzes the teaching and measurement adequacy of grammar and linguistics questions on the Turkish Language Teaching Content Knowledge Test applied in teacher appointments in Turkey. The quality and distribution of the questions on phonology, morphology, syntax and linguistics in this exam between 2013 and 2024 are analyzed. The findings reveal that there is no distinction between teaching grammar and academic grammar in grammar and linguistics questions, and that the lack of terminological unity may pose an obstacle to the correct understanding of candidates’ linguistic competence. In the study, problems such as terminological confusion, ambiguous presentation of the distinction between synchronic and diachronic language events and the lack of organization of linguistic theories according to the candidates’ level of knowledge were emphasized. In this context, it is emphasized that asking linguistic concepts clearly, consistently and in accordance with the level of the candidates and supporting the linguistics field with diversified questions based on theoretical foundations will strengthen the candidates’ ability to think about and apply language.

Keywords: Turkish Language Teaching Content Knowledge Test, grammar teaching, linguistics education, teacher competencies, terminology congruence, central exam analysis

Giriş

Dil, insan türünün belki de en ayırıcı özelliğidir. Bilim tarihinde önemi sıklıkla vurgulanan bu olgu ile ilgili güncel bilgilerin Türkiye'deki eğitim dünyasına ne oranda yansıdığı hep tartışma konusu olmuştur. Örneğin dilbilgisi konularının hangi aşamada verilmesi gerektiği yıllardır tartışılmaktadır. Hayata geçirilen 2024 “maarif modelinde” dilbilgisi konuları ortaokul programında yer alırken lise programından çıkarılmıştır (MEB, 2024).

Bu yazıda dilbilgisi ve dilbilim gibi dil araştırmalarının güncel verilerini kullanan alanların merkezi sınavlardaki görünümünü değerlendireceğim. Örnek olarak da Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testini seçtim. Bu yazıda ilk olarak testteki dağılım hakkında bilgi vereceğim, ardından bilimsel literatürdeki tartışmalar ışığında soruları yorumlayacağım.

Türkçe Öğretmenliği Alan Bilgisi Testine (ÖABT) yönelik genel bilgiler

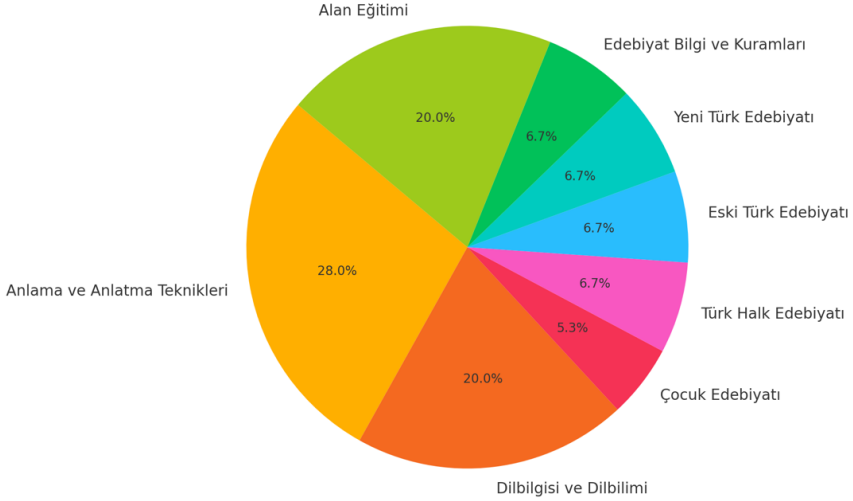
2013 yılında Millî Eğitim Bakanlığı ilk kez öğretmen atanmak isteyen kişilerin, ÖSYM'nin düzenlediği bir sınav olan ÖABT'ye girmesi gerektiğini ilan etti. Akademisyenlerin hazırladığı sorulardan oluşan bu test öğretmen adaylarına bu tarihten itibaren uygulanmaya başladı. Dilbilgisi ve dilbilim ile ilgili veriler Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği için uygulanan testten de toplanabilir. Bunu başka bir çalışmamda ayrıca yapmayı planlıyorum. Bu yazının hacmini düşünerek Türkçe öğretmenliği testi ile konuyu sınırlandırdım.¹

2019 yılına kadar ÖABT 50 sorudan oluşuyordu, ancak bu tarihten sonra test 75 soruya çıkarıldı. Soruların dağılımı kabaca aşağıdaki gibidir:

Kategori	Soru Sayısı
Anlama ve Anlatma Teknikleri	21
Dilbilgisi ve Dilbilimi	15
Çocuk Edebiyatı	4
Türk Halk Edebiyatı	5
Eski Türk Edebiyatı	5
Yeni Türk Edebiyatı	5
Edebiyat Bilgi ve Kuramları	5
Alan Eğitimi	15

¹ Türkolojiyle ilgili bu iki alanın ÖABT soruları hakkında bazı yayınlar yapılmıştır (Çavuş & Demir, 2016; Erbek & Eskimen, 2021; İnel & Topçuoğlu Ünal, 2021; Köksal, 2020) ancak daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Kategoriye Göre Soru Sayısı Dağılımı

Bu test için verilen süre 120 dakikadır ve testin mülakat dışındaki öğretmenlik puanına etkisi %50'dir. Genel Kültür ve Genel Yetenek Testi (%30) ile Eğitim Bilimleri Testi (%20) ise geri kalan %50'yi oluşturur. Bu üç testin ortalaması ile adayın öğretmenlik puanı hesaplanır ve aday bu puanla mülakata girer.

Şimdi bu testin yıllar içinde dil bilimleri ile ilgili hangi konuları öne çıkardığını görelim.

Türkçe öğretmenliği alan bilgisi testindeki dil sorularının yıllara göre gelişimi

2013 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 50

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 8 (6 Dilbilgisi + 2 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
  - Parçaüstü sesbirimler
  - Çıkış noktasına göre ünsüzler
- **Biçimbilgisi (3 Soru):**
  - Sözcük yapısı
  - Birleşik sözcük

- Sözcük türü
- **Sözdizimi (1 Soru):**
  - İsim tamlaması
- **Dilbilim Okulları (1 Soru):**
  - Cenevre okulu
- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**
  - Gönderim öğeleri

2014 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 50

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 8 (6 Dilbilgisi + 2 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Türk Dili Tarihi (1 Soru):**
  - Dönem-eser eşleşmesi
- **Sesbilgisi (1 Soru):**
  - Eş zamanlı ses olayı
- **Biçimbilgisi (3 Soru):**
  - İsim çekim eki
  - Çatı eki
  - Sözcük türü sınıflandırması (Görevli sözcük – anlamlı sözcük ayrımı)
- **Biçimbilgisi/Sözdizimi Ortak (1 Soru):**
  - Sözcük yapısı/Tamlama
- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**
  - Edim-edinç
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
  - Toplum dilbilim

2015 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 50

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 8 (6 Dilbilgisi + 2 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
  - Art zamanlı ses olayı

- Çıkış noktasına göre ünsüzler
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
  - İsim çekim eki
  - Metin içinde sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (2 Soru):**
  - Sözcük öbekleri (2)
- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**
  - Göstergenin özellikleri
- **Metindilbilim (1 Soru):**
  - Metinsellik ölçütleri

2016 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 50

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 8 (6 Dilbilgisi + 2 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
  - Art zamanlı ses olayları
  - Hece tipleri
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
  - Yapım ekleri (Zarf-fil ekleri)
  - Metin içinde sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (2 Soru):**
  - Sözcük öbekleri
  - Cümle ögesi-sözcük öbeği ilişkisi
- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**
  - Göstergenin özellikleri
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
  - Ruhdilbilim - toplumdilbilim

2017 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 9 (6 Dilbilgisi + 3 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımu:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
  - Art zamanlı ses olayları
  - Çıkış noktasına göre ünsüzler
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
  - İsim çekim ekleri
  - İsim çekim ekleri (Metin içinde ek bulma)
- **Sözdizimi (2 Soru):**
  - Cümle ögesi
  - Sözcük öbekleri (Metin içinde öbek bulma)
- **Dilbilim Kavramları (2 Soru):**
  - Dilsel iletişim ögeleri
  - Dilin işlevleri
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
  - Uygulamalı dilbilim

2018 ÖABT**Toplam Soru Sayısı: 75****Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 9 (6 Dilbilgisi + 3 Dilbilim)*****Konular ve Soru Dağılımu:***

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
  - Eş zamanlı ses olayları
  - Art zamanlı ses olayları
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
  - İsim çekim ekleri (Ek yığılması)
  - Metin içinde ek ve sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (2 Soru):**
  - Cümle ögesi
  - Sözcük öbekleri (Metin içinde isim tamlaması-bağlaç ilişkisi)
- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**
  - Noam Chomsky
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
  - Edimbilim

- **Anlambilim (1 Soru):**

- Anlam değişimleri

2019 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 14 (9 Dilbilgisi + 5 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**

- Eş zamanlı ses olayları
- Çıkış noktasına göre ünsüzler

- **Biçimbilgisi (3 Soru):**

- Metin içinde yapım ve çekim eki ile sözcük türü bulma (3 soru)

- **Sözdizimi (4 Soru):**

- Metin içinde cümle ögesi belirleme
- Metin içinde sözcük öbeği bulma (3 soru)

- **Metindilbilim (1 Soru):**

- Metinsellik ölçütleri

- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**

- F. Saussure, N. Chomsky, E. Sapir

- **Dilbilim Kavramları (1 Soru):**

- Gösteren – gösterilen

- **Anlambilim (1 Soru):**

- Anlam ilişkileri (Alt-üst anlam vb.)

- **Dil Edinimi (1 Soru):**

- Dil öğelerinin öğrenim sırası

2020 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**

- Eş zamanlı ses olayları
- Art zamanlı ses olayları

- **Biçimbilgisi (4 Soru):**
  - Metin içinde yapım ve çekim eki ile sözcük türü bulma (2)
  - Sözcük yapısı (2)
- **Sözdizimi (3 Soru):**
  - Cümle ögesi dizilimi
  - Metin içinde sözcük öbeği bulma
  - Metin içinde cümle ögesi tanıma
- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**
  - Lucien Tesnière
- **Dilbilim Kavramları (4 Soru):**
  - Dil göstergesinin özellikleri
  - Dilin işlevleri
  - Alt biçimbirim (biçim birimcik)
  - Sözce – tümce ayrımı
- **Dilbilim Teorileri (1 Soru):**
  - Grice'nin işbirliği ilkeleri

2021 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
  - Çıkış yerine göre ünsüzler
  - Art zamanlı ses olayları
- **Biçimbilgisi (5 Soru):**
  - Metin içinde yapım ve çekim eki bulma (2)
  - Metin içinde sözcük türü bulma (3)
- **Sözdizimi (2 Soru):**
  - Metin içinde cümle türlerini tanıma
  - Metin içinde sözcük öbeği ve cümle ögesi bulma
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
  - Kuramsal dilbilim
- **Dilbilim Kavramları (5 Soru):**

- Anadilinin içselliliği
- Ön varsayım
- Çiftklemlilik
- Göstergenin uzlaşsımsallığı-rastlantısallığı
- İç merkezli – dış merkezli birleşikler

2022 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
  - Çıkış yerine göre ünsüzler
  - Eş zamanlı ses olayları
- **Biçimbilgisi (4 Soru):**
  - Metin içinde isim çekim eki bulma (3)
  - Metin içinde sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (3 Soru):**
  - Metin içinde filimsi öbeklerini tanıma
  - Metin içinde sözcük öbeği ve cümle ögesi bulma (2)
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
  - Biçimbilimin inceleme alanı
- **Dilbilim Kavramları (4 Soru):**
  - Sözcük türü belirleme ölçütleri
  - Bilgi yapısı
  - Edinç
  - Sözcükbiçim (Altsözlükbirim)
- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**
  - Leonard Bloomfield

2023 ÖABT

Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)

Konular ve Soru Dağılımı:

- **Türk Dili Tarihi (1 Soru):**
  - Altay dilleri teorisi
- **Sesbilgisi (3 Soru):**
  - Parçaüstü sesbirimler
  - Art zamanlı ses olayları
  - Çıkış yeri bakımından ünsüzler
- **Biçimbilgisi (2 Soru):**
  - Metin içinde yapım ve çekim eki bulma
  - Metin içinde sözcük türü bulma
- **Sözdizimi (4 Soru):**
  - Metin içinde filimsi öbeklerini tanıma
  - Metin içinde sözcük öbeği ve cümle ögesi bulma (3)
- **Dilbilgisi Türleri (1 Soru):**
  - Kuralcı dilbilgisi
- **Sesbilim (1 Soru):**
  - Seslerin dizilimi ve anlam ilişkisi
- **Dilbilim Kavramları (3 Soru):**
  - İnsan dilinin ayırıcı özellikleri
  - Dilin işlevleri
  - Eş dizisel anlam
- **Dilbilim Teorisyenleri (1 Soru):**
  - F. de Saussure

2024 ÖABT

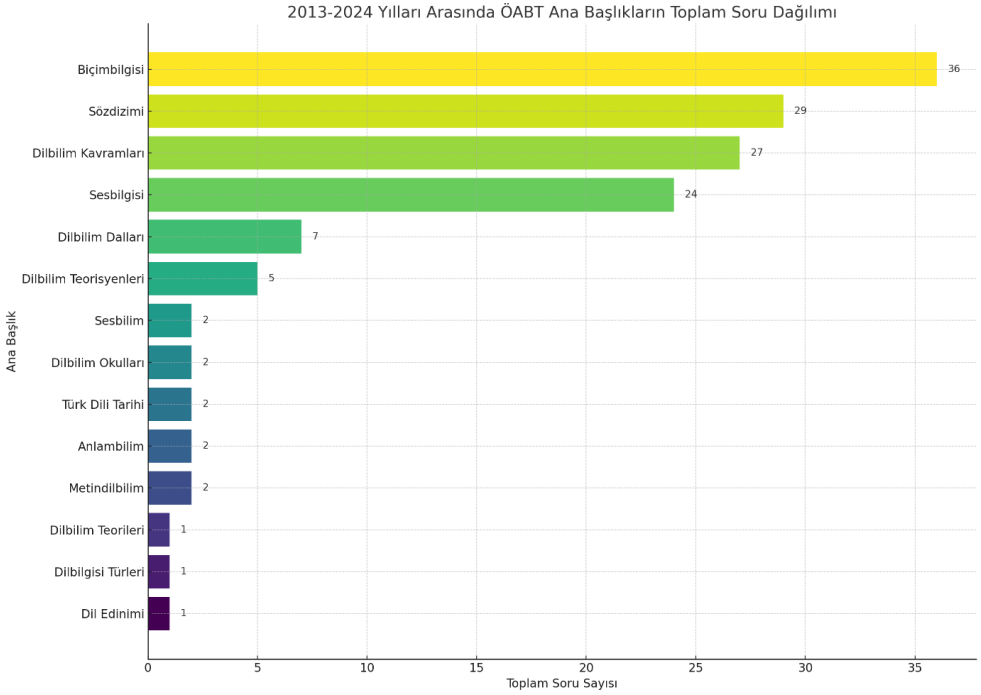
Toplam Soru Sayısı: 75

Dilbilgisi ve Dilbilim ile İlgili Soru Sayısı: 15 (9 Dilbilgisi + 6 Dilbilim)

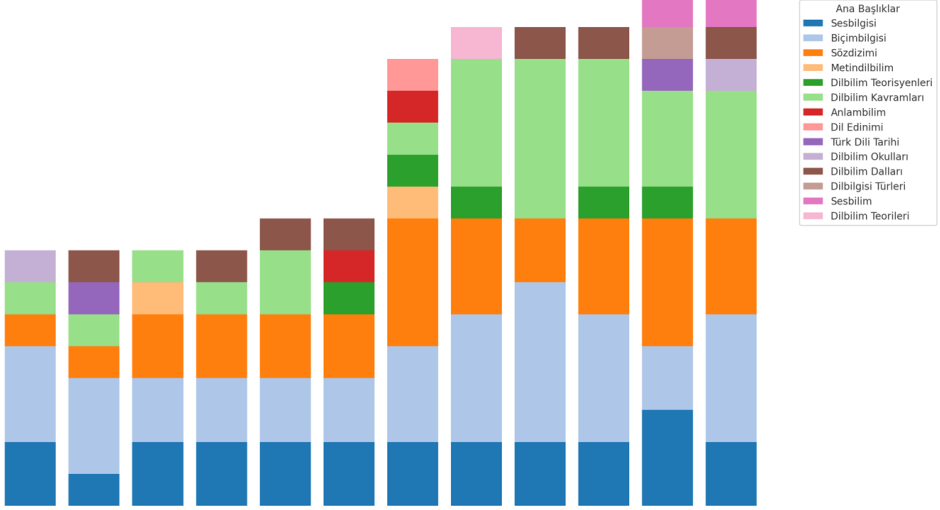
Konular ve Soru Dağılımı:

- **Sesbilgisi (2 Soru):**
  - Çıkış yeri bakımından ünsüzler
  - Art zamanlı ses olayları
- **Biçimbilgisi (4 Soru):**
  - Metin içinde yapım ve çekim eki ile sözcük türü bulma (3)

- Eklerin ünlü ve ünsüz uyumu özellikleri
- **Sözdizimi (3 Soru):**
  - Metin içinde sözcük öbeklerini bulma (2)
  - Cümle öğelerinin dizilişi
- **Dilbilim Kavramları (4 Soru):**
  - Anlambirimcik
  - Dilin işlevleri
  - Dil göstergesinin özellikleri
  - Bilgi yapısı
- **Dilbilim Dalları (1 Soru):**
  - Anlambilim-edimbilim ayrımı
- **Dilbilim Okulları (1 Soru):**
  - Prag okulu

2013-2024 Yılları Arasında ÖABT Ana Başlıkların Yıllık Soru Dağılımı (Yoğunluk Haritası)

Bu sorular bize ne söylüyor?

2024 yılında Türkçe Öğretmenliği için yaklaşık 20 bin, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği için ise yaklaşık 36 bin aday ilgili sınavlara girmiştir. ÖABT, dil bilimlerinin lisans öncesi ile lisans sonrası durumu konusunda bize bazı çıkarımlar yapma olanağı tanıyabilir düşüncesindeyim. Önce Türkçe öğretmenliği için yukarıda kabaca şemasını çıkardığım sorulardan yola çıkarak izlenimlerimi paylaşmak istiyorum.

Dilbilgisi ve dilbilim ile ilgili soruların oranının diğer alanlarla kıyaslandığında yeterli olduğunu düşünüyorum. Bu konuda elbette farklı görüşler olacaktır ama 75 soru içinde dil bilimleriyle ilgili 15 sorunun olması makul görünüyor.

Soruların içerikleriyle ilgili bazı öneriler getirilebilir. Sınav 10 yılı aşkın bir süredir uygulanıyor ve bundan sonrası için veri oluşturabilecek bir soru havuzu oluşmuş durumda. Burada birkaç başlık altında değerlendirmemi sunacağım:

Sesbilgisi: Dilbilgisinin üç temel alanı olarak sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi sorularının bir Türkçe öğretmenin bilmesi gereken temel bilgiler üzerine kurulu olduğunu söylemek mümkün. Sesbilgisi genellikle dilbilgisi kitaplarında “seslerin sınıflandırılması”, “ses olayları” ve “Türkçedeki ses özellikleri” şeklinde üç başlık altında incelenir.

ÖABT sorularına bakıldığında bu üç konudan ikisine (seslerin sınıflandırılması, ses olayları) odaklanıldığı görülür. Hemen her sınavda en az 2 sesbilgisi sorusu bulunuyor. Bunlarda da özellikle seslerin sınıflandırılmasına önem veriliyor. Örneğin çıkış yerine göre ünsüzlerin sınıflandırılması 2013 yılındaki ilk testten bu yana en çok sorulan konulardan biri.

Ses olayları da iki yönüyle mutlaka karşımıza çıkıyor: Eş zamanlı ses olayları ve art zamanlı ses olayları. Bu ayrımın yapılarak soruların yöneltilmesi büyük önem taşıyor çünkü bu

ayrımın bazı akademisyenler tarafından bile yeterince anlaşılamadığını gözlemliyorum. ÖABT sorularında art zamanlı ses olayları sorulurken sözcüğün hem eski hem de yeni biçiminin verilmesi ve tarihsel bir gelişim olduğunun vurgulanması çok doğru bir yaklaşımdır. Aksi takdirde eş zamanlı (dilbilgisel) ses olayları ile art zamanlı (tarihsel) ses olayları karıştırılabilir. Örneğin “*Büyüğü küçüğü tanyacaksın* cümlesinde altı çizili sözcükte hangi ses olayı vardır?” gibi bir soru bu ayrımı belirtmediği için doğru bir soru değildir. Eş zamanlı olarak *ötümlüleşme* (/k/ > /ğ/) ses olayı varken art zamanlı olarak (*bedük* > *büyük*) *akıclaşma*, *yuvarlaklaşma* gibi tarihsel değişimlere dayalı ses olayları görülmektedir. Soru kökü ve seçenekler buna göre düzenlenmelidir. Art zamanlı bir ses olayıyla ilgili bilgi isteniyorsa “Hangi art zamanlı ses olayı görülmektedir?” gibi buna yönelik bir veri soru kökünde mutlaka sunulmalıdır. Genellikle eski ve yeni biçimler birlikte sunulur (*bedük* > *büyük*, *adak* > *ayak* vb.) bu ayrım soruluyor ki bence de bu doğru bir yöntemdir. Bunu bazı akademisyenler doğru bulmayabilir. “Bir Türkçe öğretmenin örneğin *büyük* sözcüğünün Eski Türkçedeki biçimini (*bedük*) bilmesi, bu bilgi verilmeden de art zamanlı değişimleri bulabilmesi gerekir” şeklinde bir eleştiri getirilebilir. Bu eleştiri Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliğinde uygulanan test için daha makul; ancak bugün üniversitelerin Türkçe Öğretmenliği bölümlerinde Türk dilinin tarihi dönemleriyle ilgili dersler kaldırılmıştır. Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi gibi dersler Türkçe Öğretmenliği bölümlerinde bulunmamaktadır. Türk dili tarihi ile ilgili derslerin kaldırılmasını doğru bulmuyorum, bu yanlış uygulama yüzünden öğrencilerin art zamanlı konularda eksiklerinin olması doğaldır. Bu nedenle mevcut durum dikkate alınmadan ayrıntılı soruların sorulması doğru değildir. Seçenekler de buna göre düzenlenmelidir. Örneğin *büyüğü* sözcüğündeki ses olayları soruluyorsa seçenekler arasına hem *ötümlüleşme* hem de *akıclaşma* konmamalıdır. Aksi takdirde art zamanlı olup olmadığı belirtilmeyen bir soruda iki seçenek de doğru olacaktır.

Sesbilgisiyle ilgili bazı soruları incelemeyen önce bir öneri sunmak istiyorum. Adaylara Türkçenin ses özellikleriyle ilgili soruların da yöneltilmesi iyi olabilir. Çünkü bu konunun geri planda kaldığı görülüyor. *Parçauştü sesbirimler*le ilgili bir soru sorulmuş olsa da örneğin *vurgu* ile ilgili hiç soru yöneltilmemiştir. Sesbilgisi ile ilgili seçtiğim iki soru üzerinden değerlendirmelerimi somutlaştırmak istiyorum:

2016 ÖABT

Eski Türkçedeki “bedük” sözcüğünün Türkiye Türkçesinde “büyük” olması aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir?

- A) Dudaksılaşma
- B) Ön damaksılaşma ✓**
- C) Genizsileşme
- D) Göçüşme
- E) Ötümlüleşme

2016 yılındaki testte yöneltilen bu soru yukarıda sözünü ettiğim art zamanlı ve eş zamanlı ses olaylarıyla ilgili bir hatayı barındırıyor. *bedük* > *büyük* değişiminde geniş ve düz /e/ ünlüsünün dar ve yuvarlak /ü/ ünlüsüne dönüşmesi, dilbilgisi literatüründe hem *daralma* hem de *yuvarlaklaşma* (dudaksılaşma) örneği olarak ele alınır. Yani bu ünlüde iki ses olayına örnek oluşturacak bir dönüşüm gerçekleşmiştir. A seçeneğinde *dudaksılaşmaya* yer verilmiştir. Ancak sözcüğün bir ünsüzünde de art zamanlı ses olayları görülmektedir. Dişsil ve süreksiz (patlayıcı) /d/ ünsüzünün öndamaksıl ve sürekli (akıcı) /y/ ünsüzüne dönüşmesi *öndamaksılaşma*, *süreklileşme*, *akıcılılaşma* gibi ses olaylarına örnektir. B seçeneğinde *öndamaksılaşmaya* yer verilmiştir. Soruda hem ünlü hem de ünsüzler için birer doğru cevap vardır. Bu soru itirazlar sonrasında iptal edilmiştir. Soru kökü bence art zamanlı değişimlerin sorulması yönünden iyi bir başlangıçtı. Çünkü o yıla kadar art zamanlı dönüşümlere neredeyse hiç vurgu yapılmıyordu. Oysa dil hem eş zamanlı hem de art zamanlı araçlarla incelenmesi gereken bir olgudur. Dilin evrimsel bir olgu olduğu unutulmamalı, tarih içindeki dönüşümlerin insanın dil kapasitesinin ve hatta düşünce biçiminin araştırılmasında önemli verileri içerebildiği göz ardı edilmemelidir. Seçeneklerin düzenlenişindeki hata nedeniyle soru iptal edilse de daha sonra benzer kuruluşa sorular yöneltilmiştir. Sonraki yıllarda da benzer kuruluşa sorular sorulmasını doğru buluyorum.

Terimlerle ilgili çok bilinen tartışmalara ayrıntılarıyla girmek istemiyorum. Bununla birlikte, sorunun iptalinde terimlerle ilgili tartışmaların rolünün olması da ihtimal dahilindedir. Terim birliğinin olmaması soruyu hazırlayan akademisyenin hataya düşmesinde rol oynamış olabilir. Çünkü *yuvarlaklaşma* terimine alıştıysak diğer terimler bizim için önemsiz hâle gelebilir. Dilbilgisi yazımının en büyük sorunlarından biri aynı içerikler için çok farklı terimlerin kullanılmasıdır. Merkezi sınavlar bunun düzeltilmesi yönünde de bize yardımcı olabilir. Sorular hazırlanırken kullanılacak terimler bir liste halinde uzmanlara verilirse birlik sağlanabilir. ÖABT sorularını yıllara göre incelediğimde gördüğüm önemli eksiklerden biri de bu oldu. En temel dil olguları için bile farklı terimler kullanılabilir. Soruyu hazırlayan her akademisyen kendi alıştığı terminolojiyi kullanma eğilimindedir. Oysa matematik veya tarih testlerinde böyle bir “terim savrukluğu” göze çarpmıyor. Aynı testte hem *tümce* hem *cümle* terimi kullanılmamalı. Bu eleştiriyi her metin için yapmadığımı belirtmek isterim. Yani bir akademisyen yazdığı bir kitapta bu terimleri bazı nüanslar için yan yana kullanmak isteyebilir. Akademik metinlerde terim özgürlüğünden yanayım. Ancak öğretim dilbilgisi başka bir alandır. Merkezi sınavlar da öğretim dilbilgisi içerisindedir. Burada mümkün olduğunca genel uzlaşıya dayalı terimler kullanılmalıdır.

2018 ÖABT

Bu parçada aşağıdaki ses olaylarından hangisi yoktur?

Bir şey var aramızda
Onu buldukça kaybediyoruz isteyerek.
Fakat ne kadar saklasak nafile
Bir şey var aramızda,
Senin gözlerinde ışıldıyor,
Benim dilimin ucunda.

- A) Ünlü daralması
- B) Ünsüz benzeşmesi
- C) Ünlü düşmesi
- D) Ünsüz yumuşaması
- E) **Ünlü türemesi ✓**

Bu soruda da dilbilgisi öğretimindeki farklı görüşlerin göz ardı edildiğini görüyoruz. Akademik dilbilgisi kitaplarında yardımcı seslerle ilgili farklı görüşler olsa da bunların ses türemesi olduğu yönünde genel bir uzlaşma olduğu söylemek mümkündür. Örneğin yardımcı ünsüzlerin /y/, /ş/, /s/, /n/ sesleri olduğunu kabul edenler olduğu gibi sadece /y/ sesini kabul eden akademisyenler de vardır. Bununla ilgili tartışmaları kitabımda ayrıca ele aldığım için burada tekrarlamayacağım, oradan okunabilir (Kerimoğlu, 2016). Ancak bu soruda yardımcı seslerin ne olduğu tartışmasından bağımsız bir durum var. O da yardımcı seslerin ses olayları içinde nasıl değerlendirileceğidir. Burada gerek öğretmenler gerekse öğrencilerde bir kafa karışıklığına rastlanır. 2015 yılında üniversiteye giriş sınavında sorulan başka bir soru sonrasında tartışmalar yaşandığını gözlemlemiştim. O soruda “benzeyen” sözcüğünde kaç ses olayı olduğu sorulmuştu. Sözcükte iki ses olayı vardı. *Beniz* sözcüğündeki /i/ ünlüsünün düşmesi tartışmasız kabul ediliyordu ancak bazı öğrenci ve öğretmenler ikinci ses olayı konusunda şüpheliydiler. /y/ sesinin bir yardımcı ünsüz olarak kabul edilmesi gerektiğini, ses olayı olamayacağını iddia ediyorlardı. Oysa yardımcı sesler, ses olaylarının dışında kalması gereken öğeler değildir. Bu örnekte /y/ görev olarak yardımcı sestir; ancak onu ortaya çıkaran olayın adı akademik dilbilgisinde *ünsüz türemesi* olarak geçer. Soru kökünde ses olayı sorulduğu için o ünsüzün görevi değil, hangi ses olayı sonucu ortaya çıktığı önemlidir. Benzer şekilde “*Ali de bizimle geldi*” cümlesinde altı çizili öge cümle ögesi olarak aşağıdakilerden hangisidir?” sorusunu *bağlaç* olarak cevaplırsak yanlış yapmış oluruz, çünkü soru bizden sözcüğün türünü istemiyor,

cümle ögesi olarak ne olduğunu soruyor. Bağlaçlar *cümle dışı öge*² kabul edildiği için bağlaç cevabı doğru olmaz. Eğer altı çizili sözcüğün sözcük türü sorulsaydı o durumda doğru cevap bağlaç olacaktı. Aynı şekilde *benzeyen* sözcüğünde /y/ sesinin görevi yardımcı ses olmaktır ama o ses, *ünsüz türemesi* sonucunda ortaya çıkmıştır. ÖSYM'nin bu sorusu o nedenle doğrudur. Ancak yukarıda yer verdiğim ÖABT sorusu yanlıştır. Çünkü metinde *ünlü türemesi* de vardır. *Dilimin* sözcüğündeki {+m} 1. tekil kişi iyelik ekinden önce gelen yardımcı ünlü /i/, bir *ünlü türemesi* örneğidir. Soruyu hazırlayan uzman muhtemelen yardımcı ses ve ses olayı ilişkisine dikkat etmedi. Sorular hazırlanırken tartışmalı veya farklı görüşlerin olduğu bir konu varsa mutlaka öncülde buna yönelik bir kabule yer verilmelidir. Burada da soru havuzundan soruları çeken uzmanın Türkiye'deki dilbilgisi öğretim ekollerini iyi tanması ve soruların tartışmaya neden olmayacak yapıda olmasını sağlaması büyük önem taşımaktadır. İster istemez hepimiz kendi eğitim aldığımız hocalardan, arkadaşlarımızdan etkileniyoruz; tek bir bilgi kanalından beslendiğimizde farklı görüşlerden haberdar olmayabiliyoruz. Özellikle sosyal bilimlerde farklı görüşler her zaman olabiliyor. Tartışmalı konular da sorulabilir; ancak sorunun buna göre düzenlenmesi gerekir. Öncülde verilen bir bilgiye göre soru sorulduğunda aday da buna göre seçenekleri değerlendireceği için daha sağlıklı bir yol izlenmiş olur.

Biçimbilgisi: Biçimbilgisine yönelik olarak her testte yaklaşık 4 soru yöneltilmektedir. Yapım ve çekim eklerinin, sözcük türü ve yapısının özellikle bir metin verilerek sorulması, adayın bağlam içinde bu öğeleri tanımalarının beklenmesi doğru bir yaklaşımdır. Dilbilgisi öğelerinin bağlamdan bağımsız hangi işlevi yerine getirdiğini belirlemek çoğu zaman imkansızdır, bu nedenle metinler üzerinden ilerlemek bir zorunluluktur.

Biçimbilgisiyle ilgili birkaç öneri de sunmak istiyorum. Öncelikle eklerin belirlenmesine dayalı soruların daha çok olduğunu gözlemledim. Bir eki metin içinde bulabilme, onu tanıyabilme ilk adım olarak sorulabilir; ancak ekin işlevi veya işlevlerinin kavranıp kavranmadığına yönelik sorular da yöneltilebilir. Örneğin “{+IAR} eki sadece çokluk bildirir” gibi bir genellemenin doğru olmadığını bir Türkçe öğretmeninin bilmesi gerekir. Eklerin çok farklı anlamları karşılayabildiğine yönelik sorular da sorularak biçim-anlam birlikteliğine dair farkındalık artırılabilir.

Merkezi sınavlar, yanlış bilgilerle birlikte sunulan konuların düzeltilmesinde de kullanılabilir. Bir makalem için Türkçe ile Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine uyguladığım ankette bazı konularda hiçbir akademik kaynaktan olmayan kabullere göre eğitim verildiğini belirlemiştim (Kerimoğlu, 2010a). “*Benim kalemim, Ahmet'inkinden güzeldir. Güzeli kim sevmez ki?*” cümlelerinde geçen altı çizili kelimelerin türlerini, eklerin görevlerini yazınız.” şeklinde bir soru yönelttiğim öğretmenlerin bazılarının doğru cevapları veremediğini belirlemiştim, üstelik içlerinde çok deneyimli meslektaşlarımız

² *Cümle dışı öge* terimi de epey tartışmalıdır ama burada tartışmalardan bağımsız olarak sözcük türü ve cümle ögesi ayrımını vurgulamak için bu örneği kullandım.

da vardı. *Benim* sözcüğündeki {+im} ilgi (tamlayan, genitive) ekine iyelik eki diyen azımsanmayacak sayıda öğretmen vardı. İyelik ekleri için “iyelik zamiri”, aitlik eki için “ilgi zamiri” gibi akademik dilbilgisi kitaplarında olmayan adlandırmaların da kullanıldığını belirlemiştım. *Adlaşmış sıfat* diye bir kabulün akademik dilbilgisi kitaplarında artık yer almadığını, özellikle de “Bir sözcük ‘sadece’ anlamında kullanılıyorsa edattır” gibi tamamen hurafe niteliğindeki açıklamaların doğru olmadığını merkezi sınavlar yoluyla bildirmek mümkündür. Tartışmalı konuları ele aldığım *Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi* kitabımda yer yer bu tür dilbilgisi hurafelerine değinmişim (Kerimoğlu, 2016). Bugün dilbilgisi öğretiminde bu hurafelerden kurtulmak için neredeyse hiçbir şey yapılmıyor ve aynı yanlışlar tekrar ediliyor. ÖABT gibi merkezi sınavlar, belirlenen bu hurafelerin düzeltilmesi için bir imkân olarak kullanılabilir.

Biçimbilgisiyle ilgili seçtiğim birkaç soru üzerinden bu değerlendirmelerimi somutlaştırmak istiyorum:

2016 ÖABT

Bu vatan toprağın kara bağrında
Sıra dağlar gibi duranlarındır.
Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir.

Bu dörtlükle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Sıfat-fiil eki almış bir kelime, isim görevinde kullanılmıştır.
- B) Bir isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasına sıfat girmiştir.
- C) Dönüşlülük zamiri, belirtme hâli eki almıştır.
- D) Üçüncü tekil kişi zamiri, tamlayan eki olarak tamlama oluşturmuştur. ✓**
- E) Edat grubu, niteleme işleviyle kullanılmıştır.

Onun uğru tamlamasındaki zamirden yola çıkılmış, ancak tartışmalı bir sonuca ulaşılmıştır. *O* sözcüğünün kişi zamiri değil, işaret zamiri olduğu düşüncesi bunda önemli rol oynamıştır. Türkçe zamir çekimindeki bir belirsizlik nedeniyle bu soru iptal edilmeliydi. Türk dili uzmanlarının bildiği üzere üçüncü kişiler için kişi zamiri ve işaret zamiri kullanımı, kökleri Eski Türkçeye dayanan bir belirsizliğe sahiptir. Karşılaştırmalı Altayistik çalışmalarının gösterdiği üzere aslında Türkçede üçüncü kişi zamiri ile işaret zamirleri farklıydı. Özellikle Uygur metinlerinde gördüğümüz *i* ve Osmanlı metinlerde bile sık sık kullanılan *a* zamirleri Türkçenin üçüncü kişi zamirleri idi. *Ol* zamiri ise kişi için kullanılmazdı. Ancak zamanla *a* ve *i* zamirleri kullanımdan düşmüş, *o* (< *ol*) hem işaret hem

de kişi zamiri olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu nedenle bir metinde *o* zamirinin kişi mi işaret zamiri mi olduğu belirsizleşmiştir. Belirsizlik dünya dilleri için doğal bir durumdur. Örneğin İngilizcede *you* zamiri hem ikinci tekil hem de ikinci çoğul kişi için kullanılabilir. Yukarıdaki metinde *onun uğru* tamlamasındaki *o* zamirinin karşıladığı öge “vatan”dır. Soruyu hazırlayan akademisyen, *o* zamirinin kişi zamiri olamayacağını düşünerek cevabı D olarak belirlemiştir. Çünkü ona göre vatan bir kişi değil, cansız bir varlıktır; dolayısıyla kişi zamiri olamaz, işaret zamiri olabilir. Oysa tekil kişiler için *ben* ve *sen* dışındaki her şey üçüncü kişidir, yani *odur*. Bazı dünya dillerinin zamirleri canlı/cansız veya insan/insan dışı gibi ayrımlar için kullanılabilir ancak Türkçe zamir sisteminde böyle bir ayrım yoktur. Ayrıca burada ikinci hata, işaret zamirlerinin de kişi bildirmeyeceği düşüncesidir. Siz bir kişiyi de elinizle göstererek işaret yoluyla belirtebilirsiniz. Aynı ortamda olduğunuz biri için muhatabınız olan kişiye “Onu görüyor musun, dün de buradaydı” gibi bir ifade kullanabilirsiniz. Bu durumda *o* zamiri hem işaret zamiri hem de kişi zamiri olacaktır. Bence metin seçerken de dikkatli olunmalı, farklı yorumlanabilecek yapılardan uzak durulmalıdır.

2017 ÖABT Sorusu

Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangisinde bulunan çekim ekleri diğerlerinden farklıdır?

- A) Değerli sanatçımız resimlerini sergi salonuna tek tek yerleştirdi.
- B) Üç yıl önce bahçeye diktiğim elma fidanlarını bu yıl aşılattım.
- C) Şehrin bütün sokaklarını boydan boya bayraklarla süslediler.
- D) Ana sınıfının mini mini öğrencilerini okulun bahçesinde topladılar.
- E) **Emekli olunca Antalya'daki eski evlerini tamir edip ona yerleştiler. ✓**

Adaylardan üçüncü çoğul kişi iyelik ekinin çekimindeki bir kullanımı bilmeleri beklenmektedir ancak yine farklı yorumlara açık bir kullanım söz konusudur. İyelik eki üçüncü kişiye farklı şekillerde gelebilmektedir:

Onun kitaplarını aldım.

Onların kitaplarını aldım.

Onun kitabını aldım.

Onların kitabını aldım.

Hem tekil hem de çoğul kişiye aynı eklerin geldiğini görüyoruz. Bu örneklerde ekleri doğru şekilde ayıramayız. Çünkü burada bize farklı bilgiler gerekmektedir. Örneğin *onlar* tek bir kitaba mı sahiptir yoksa birden fazla kitap mı vardır? Eğer *onların kitapları* tamlamasında onlar para biriktirip tek bir kitap almışlarsa ve ortada tek bir kitap varsa bu durumda sözcüğü *kitap+ları* şeklinde çözümlememiz gerekir. Bu bilgi olmadan çoğul ekini {+lAr} + {I} şeklinde ayırarak mı yoksa {+lArI} şeklinde birlikte mi göstereceğimiz

belirsiz kalacaktır (Kerimoğlu 2017). Soruyu hazırlayan akademisyen E seçeneği dışındaki kullanımlarda tamlanan ögelerin (*resim+ler+i*, *fidan+lar+i*, *sokak+lar+i*, *öğrenci+ler+i*) birden fazla olduğunu ve çoğul ekiyle iyelik ekinin ayrılması gerektiğini düşünmüştür. E şıkında ise emekli olan bir çiftin sahip olduğu “tek bir” ev bulunduğunu, bu nedenle de sahip olanların birden fazla olmasına (onlar) dayanarak *ev+leri* ayırımına gidilmesi gerektiği düşüncesiyle soruyu hazırlamıştır. *Ona* ögesini ekleyerek de bu yoruma sağlam bir dayanak oluşturmuştur. Bu öge olmasaydı son seçenekteki cümleden farklı şeyler de anlaşılabilirdi. Birden fazla aile söz konusu olabilir, birden fazla eve yerleşilmiş de olabilirdi. *Ona* zamiri ile bu sorun “bağlamla” çözülmüş gibi görünüyor. Ancak *evlerini* ögesi farklı şekillerde çözülemeye açık bir hâldedir. Farklı bağlamlarda farklı sonuç alınabilir. “Üç aile İzmir’de komşuydu. Kendilerine Antalya’dan birer eski ev aldılar. Emekli olunca Antalya’daki eski evlerini tamir edip yerleştiler.” Bu tür bir bağlama yerleştirdiğimizde yoruma açık bir durum ortaya çıkar. Bu nedenle metin seçimi tartışmasız kesinlikte sonuçlar verecek şekilde olmalıdır. En uç yorumlara bile kapı aramamalıdır.

Sözdizimi: Sözcük öbekleri (kelime grupları), cümle ögeleri ve cümle türleri sözdizimi sorularının üç temel konusudur. Genellikle metin verilerek soru yöneltilmektedir. Sözdizimi dilbilgisi öğretiminin belki de en tartışmalı alanıdır. Doktora tezim sözdizimi üzerine olduğu için *takisiz isim tamlaması*, *özne türleri*, *edat tümleci*, *birleşik cümle*, *sıralı cümle* gibi tartışmalı konular hakkındaki literatürü taramış; sorunlu alanlarla ilgili çözüm önerileri sunmuştum (Kerimoğlu, 2007a, 2010b, 2016, 2019). ÖABT sorularında genellikle bu tartışmalı alanlardan uzak durulduğu gözleniyor; ancak birkaç soruda tartışmaların izleri sürülebiliyor:

2021 ÖABT

(I) Efsaneye göre dağların en güzel delikanlısı Gedikkaya, güzeller güzeli bir kız olan Aretias’ın saçlarını okşar böylece denizlerin kokusunu karaya taşımış. (II) Aretias sevdiğine sıkıca sarılır, toprağın kokusunu denizlerle buluşturmuş. (III) Zamanla kötülük peyda olmuş, ayırmış bu iki seveni. (IV) Aretias yüzünü denizlere dönmüş, Gedikkaya da başını dağlara çevirmiş. (V) Martular o zamandan bu zamana ikisi arasında çılgık çılgığa gider gelir, onları barıştırmaya çalışmış.

Bu parçada numaralanmış cümlelerden hangisi bağımsız sıralı cümledir?

- A) I
- B) II
- C) III
- D) IV ✓
- E) V

Cümlelerin bağlanış şekilleri tartışmalıdır. Muharrem Ergin’de böyle bir başlık yoktur (Ergin, 1993). Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi* adlı eserinin 7. baskısından sonra Türkçede birleşik cümle olmadığını savundu ve eserinde cümlelerin bağlanış şekillerine yer verdi (Karahan, 2001). Sıralı ve bağlı cümlelerin, yapı bakımından cümle konusu içinde olup olmadığı tartışmalıdır ve bir uzlaşa yoktur (Kerimoğlu, 2007b). Soruda *bağımsız sıralı* cümle terimi kullanılmış. Soruyu hazırlayan akademisyenin dayanağını tahmin edebiliyoruz. Doğru cevap olarak verilen seçenekteki cümleler virgül ile ayrılmış; ancak hiçbir ögesi ortak olmayan cümlelerdir. Burada -eğer ögeleri ortak olsaydı *bağımlı sıralı* olarak adlandırılacak- iki farklı cümle bulunmaktadır. Sıralı ve bağlı cümleler sorulabilir. Ancak dilbilgisi yazımında bu konuda bir uzlaşa olmadığını dikkate alınması gerekir. Bu tür cümleler, öncülde adaylara dayanak oluşturacak bilgiler verilerek sorulmalıdır.

2023 ÖABT

(I) İğneada; çam ormanları, orman içi gölleri ve kumullarıyla ülkemizin en önemli doğal alanlarının başındadır. (II) Bu kadar farklı yaşam alanlarının bulunduğu İğneada, çok sayıda türe de ev sahipliği yapıyor. (III) Bu türler arasında göllerde üreyen kuğu ve akkuyruklu kartal, ilgi çekici kuşlar olarak ön plana çıkıyor. (IV) Karaca ve yediuyur gibi memeli türler arasında olan karaağaçkakan aksırtlı ağaçkakan gibi canlılar ormanların sık ağaçlı bölgelerinde yaşıyor. (V) İğneada, özellikle kış aylarında kuş gözlemcilerinin popüler alanları arasında yer alıyor.

Bu parçada numaralanmış cümlelerle ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- A) I. cümlenin yüklemi belirtili isim tamlamasından oluşmaktadır.
- B) II. cümlenin öznesi sıfat-fiil grubundan oluşmaktadır.
- C) III. cümlenin zarf tümleci zarf-fiil grubundan oluşmaktadır.
- D) IV. cümlenin yer tamlayıcısı belirtili isim tamlamasından oluşmaktadır.
- E) V. cümlenin zarf tümleci sıfat tamlamasından oluşmaktadır. ✓**

Bu soru birkaç nedenle yanlıştır. Bunlardan ilki B şıkkındaki ifadenin doğruluğu da tartışmalıdır. Çünkü o cümlenin öznesi bir sıfat tamlamasıdır: *Bu kadar farklı yaşam alanlarının bulunduğu İğneada*. Öznenin sıfat-fiil grubundan oluşması için İğneada sözcüğünün olmaması gerekirdi, çünkü burada sıfat-fiil grubu İğneada ismini niteleyen bir sıfattır. Bu nedenle özne bütün olarak bir sıfat tamlamasıdır. Sıfat-fiil grubu ise İğneada sözcüğünden önce gelen söz dizisidir. Soruyu hazırlayan akademisyen bu seçeneği “II. cümlenin öznesi içinde bir sıfat-fiil grubu bulunmaktadır” şeklinde düzenleseydi doğru olabilirdi ancak şu hâliyle yanlış bir seçenek. E seçeneği de yanlış

olduğu için soruda iki doğru cevap bulunuyor. Ancak E seçeneğinde bir başka sorun daha var: Dilbilgisi yazımındaki bir tartışma göz ardı edilmiş. Ayrıntılarına girmeden sorunun neden bu şekliyle tartışmalı olduğunu açıklamak istiyorum. Durum eki almış ve zaman bildiren ögelerin sözdizimindeki yeri tartışmalıdır. “Ali saat üçte geldi” cümlesindeki altı çizili öge Muharrem Ergin’e göre yer tamlayıcısıdır (Ergin, 1993, s. 378). Ergin, zarfların çekimsiz ögeler olmasına dayanarak çekime giren bu tür yapıları zarf kabul etmez. Zaman bildirmeleri bunu değiştirmez. Bu soruyu hazırlayan akademisyenin de benimsediği başka bir yoruma göreyse zaman bildiren ögeler çekim eki alsa da zarf tümleci olabilir. Dilbilgisi yazarları arasında bile tartışmalı olan bu konunun bu şekilde sorulmaması gerekirdi. Çünkü bu, bilimsel olarak henüz sonuca bağlanmış bir tartışma değil. Saussure tarafından ortaya konan töz ve biçim ikiliğinden bu yana dil teorisyenleri arasında yaygınlaşan tartışmanın kökleri Eski Yunan felsefesindeki idealizm ve materyalizm tartışmasında bile bulunabilir. Soru seçiminde bu tartışmaların da dikkate alınması gerekir. 2022 testinde de bir soru aynı kabule dayanıyordu. O testte de “Hiç sonu gelmeyen uykusuz gecede bunlardan hoşlanacağını biliyordu” cümlesindeki altı çizili öge zarf tümleci sayılmıştır. Aynı açıklamayı yapmamak için soruyu aynen buraya aktarmaya gerek görmedim. Akademi dünyasında görüş birliğine varılamamış konular sorulurken neyin ölçü alınacağını belirleyen bir öncül sunulması gerekir. Farklı üniversitelerde farklı yaklaşımlarla yetişen adayların bu tür sorularda itirazları, güven sarsıcı olabilmektedir. İdeal olanı üniversitelerdeki akademisyenlerin tartışmalı konuları bilimsel bir tarafsızlıkla öğrencilerine sunmalarıdır. Farklı görüşlerin sahiplerini ve dayanaklarını nesnel bir şekilde verdikten sonra kendi görüşümüzü sunabiliriz ancak tartışmalı bir konuyu sanki tüm Türkoloji dünyasının ortak görüşüymüş gibi tek taraflı aktarmak doğru değildir. Seçme sınavlarında nesnellik esas olmalıdır.

Dilbilim: Bilim dünyasında dil araştırmalarının teorik temelleri Saussure ve sonrasında gelişen dilbilimde atılmıştır. Dilin psikolojiden biyolojiye çok farklı alanlarda bir araştırma konusu olması dilbilimi farklı bilimlerin kesişme noktası hâline getirmiştir. ÖABT için dilbilim alanından da soruların sorulması önemlidir. Türkçe Öğretmenliği mezunları bu alanla ilgili donanımına sahipken Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği mezunlarına bu alandan hiç soru yöneltilmemektedir. Bu programların bazılarında dilbilim dersi bile yoktur. Bu büyük bir eksikliklerdir.

Dilbilim kavramları, dilbilim teorileri ve teorisyenleri, dilbilim dalları ÖABT sorularında en çok çıkan konulardır. 2015 ve 2021 yıllarına ait iki soruyu alt alta verip açıklamasını birlikte yapacağım:

2015 ÖABT

Saussure, dil göstergesinin göstereni ile gösterileni arasında herhangi bir ilişki bulunmamasını, --- ile açıklar. Örneğin, ona göre “kuş” denilen varlığa Türkçede *kuş*, Almancada *Vogel*, İngilizcede *bird* denmesi bu nedenledir.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Görüntüsellik ilkesi
- B) Değişebilirlik ilkesi
- C) Uzlaşım-sallık ilkesi
- D) Çizgisellik ilkesi
- E) Nedensizlik ilkesi ✓**

2021 ÖABT

Doğal dillerde sözcüklerin biçimleri (gösteren) ile anlamları (gönderge) arasındaki ilişki doğal değildir. Örneğin ekmek kesmek için kullanılan kesici aletin adının “bıçak” olması, belirttiği nesne ile sözcüğü oluşturan sesler arasında bulunan doğal bir ilişkiden kaynaklanmamaktadır.

Bu açıklamada ses ve anlam arasındaki ilişkinin hangi özelliğinden söz edilmiştir?

- A) Uzlaşım-sallığı
- B) Rastlantısallığı ✓**
- C) Çizgiselliği
- D) Değişmezliği
- E) Kuralsızlığı

Yukarıdaki iki soru temelde aynı şeyi soruyor. Varlıklar ve onlara verdiğimiz adlar arasındaki ilişkiyi esas alan bu iki soru Eski Yunan’dan beri insan düşüncesini meşgul eden doğa-uzlaşım tartışmasına dayanıyor. Yunan filozoflarının bir kısmı varlıklarla adları arasında doğal bir ilişki olduğunu savunurken bir kısmı da böyle bir ilişki olmadığını, adlar üzerinde bir uzlaşım sonucunda saymaca bir ilişki kurulduğunu savunur (Ayrıntılar için bk. Bayrav, 1998, 32-38; Kerimoğlu, 2014, 6-9). Dil araştırmalarını eş zamanlı bir bakışla yorumlayan Saussure bu tartışmayı nedensizlik kavramlaştırmasıyla ele alır. Ona göre varlıklara verilen isimler toplumsal uzlaşım dayalıdır, belli bir neden yoktur. Domates varlığına domates adının verilmesi rastlantısaldır. Yani tesadüfidir. O varlığa başka bir ad da verebilirdik. Saussure *nedensizlik*, *uzlaşım* ve *rastlantı* terimlerini “Birinci İlke: Göstergenin Nedensizliği” başlığı altında kullanır (Ayrıntılar için bk. de Saussure, 1998, s. 110). Saussure’ün nedensizlik açıklamasına dayanan bu iki soruda seçeneklerin organizasyonu bence yanlış. Hem uzlaşım-sallığı hem rastlantısallığı hem de nedensizliği birkaç yıl arayla hazırlanan soruların seçeneklerinde birlikte vermek tartışmalı bir durum yaratıyor. Çünkü nedensizlik, rastlantısallık ve uzlaşım-sallık, varlıklar ve adlar arasındaki ilişkinin doğal olmadığını ifade etmek için dilbilim tarihinde kullanılan

terimlerdir. Elbette üçü tam olarak aynı şey değildir ama göstergenin belirli bir özelliğinin üç sacayağını oluşturur. Soruların organizasyonunda kavramların komşuluğuna dikkat etmek gerekir. Bu iki sorunun “terim ezberciliği” adını verdiğim ve test hazırlarken uzak durulması gereken ancak sık yapılan bir yanlışla örnek oluşturduğunu düşünüyorum. Aşağıdaki gibi bir soru da bunun bir başka örneğidir. Konuyu bu örnek üzerinden dilbilgisiyle de ilişkilendirmek mümkündür:

Örnek Soru:

“Ahmet bize gelirken görülmüş.” cümlesinde altı çizili sözcükteki fiilimsi eki aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Zarf-fiil ✓
- B) Sıfat-fiil
- C) Ulaç ✓
- D) Bağ-eylem ✓
- E) İsim-fiil

Bu soruda da üç seçenek doğrudur. Ulaç, bağ-eylem ve zarf-fiil terimleri dilbilgisi yazarlarımız tarafından aynı kategori için kullanılır. Soruyu hazırlayan kişi bunlardan en doğrusunun “ulaç” olduğunu düşünüyor olabilir. Ancak diğer iki terim de aynı şey için kullanılıyorsa sorunun bilimsel olarak doğruluğu tartışmalıdır. Yukarıdaki gösterge sorularında da kavramsal düşünmeye yöneltecek bir yaklaşım sergilememiz gerektiğini düşünüyorum. Saussure tarafından kullanılan terimlerin Türkçeye farklı şekillerde çevrildiğini de gördüğümüz için bu tür sorularda çok dikkat etmek gerekir. Bir test sorusunda -bilimsel metinlerde yaptığımız gibi- terimlerin Fransızca karşılığını parantez içinde veremeyeceğimiz için tek çözüm yolu seçenekleri kafa karıştırıcı olmaktan çıkarmaktır. Göstergenin nedensizlik özelliğine dayalı bu iki soru amacına hizmet etmemektedir.

Daha önceki yıllarda çıkmış sorular sonraki sınavlar için dayanak gibi algılandığından bu tür yanlışları düzeltmek bir zorunluluktur. Dilbilimle ilgili olmayan ve daha çok terim ezberleyerek sınavlara hazırlanan öğrenciler gösterge olgusunun niteliğini bu tür sorular nedeniyle doğru bir şekilde algılayamayacaktır. Doğru bilginin yayılmasında rolü olan merkezi sınavların, yanlış bilgilerin yaygınlaşmasında da rolü olabilir. Dilbilim, Türkoloji bölümlerinde geçmişi yeni sayılabilecek bir alandır. Bu alana dair yanlış bilgilerin yayılması daha kolay olabilmektedir. Çünkü dilbilime ilgi duymayan fakat klasik dil araştırmalarına yoğunlaşan akademisyenler için bile dilbilim konuları “kuantum fiziği” muamelesi görmekte, önemi yeterince kavranmamaktadır.

Dilbilim ile ilgili soruların çeşitlenmesi gerektiğini de düşünüyorum. Göstergenin nitelikleriyle ilgili bu kadar çok soru sorulması bence doğru değil. Dilbilim deyince herkesin aklına hemen gösterge kavramının gelmesi de bir kolaycılık gibi görülebilir. Oysa dilbilim dilin her yönüyle ilgili araştırmalar yapan çok zengin bir alandır. Beyindeki dil bölgeleri, dil edinimi, dünya dilleri, dil ölümü, melez dillerin doğuşu (kreol, pidgin vb.), dil ve yazı ilişkisi gibi farklı konulardan da sorular yöneltilebilir. Dilbilim dalları ve teorileri, dilbilim teorisyenleri gibi konulardan soru gelmesi doğaldır ve dilbilimin teorik gelişiminin kavranması adına bunu doğru buluyorum. Dilin çok farklı bakışlara göre incelenebilecek bir olgu olduğu ve tartışmalı noktalara bu teorik temele hâkim olan herkesin yeni fikirlerle katkı sunabileceği hissettirilmelidir. Dilbilimin terim ve kural ezberlemekten ibaret olmadığı, her şeyden önce dil üzerine düşünme alanı olduğu unutulmamalıdır. Aynı kavram için kullanılan farklı terimler üzerinde dönüp dolaşmak dilbilimin öğretmen adayları arasında yanlış tanınmasına neden olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Türkçe öğretmenliği alan bilgisi sınavından yola çıkarak sonuç yerine geçebilecek bazı önerilerle yazımı bitirmek istiyorum:

a. Dilbilgisi ve dilbilim gibi iki temel alandan sorular yöneltmesini doğru bulmakla birlikte içeriklerin çeşitlendirilmesinin daha olumlu sonuçlar doğuracağını düşünüyorum.

b. Sorularda “teknik” konulara yoğunlaşıldığını görüyorum. Dil üzerine çalışan akademisyenler olarak bu bize doğal geliyor olabilir. Sonuçta hayatımız bunlardan oluşuyor. Ancak gerek programlar gerek ders kitapları gerekse de bu tür merkezi sınavlarda dilin daha genel özelliklerinde eksik kaldığımızı düşünüyorum. İçine gömüldüğümüz ve çok önemseydiğimiz konulardan kafamızı kaldırıp “Bir çocuğun dil ile ilgili bilmesi gerekenler neler olmalı?” sorusuna cevap bulmalıyız. Çatı eklerini doğru sayan ama insan dilinin ayrırcı özelliklerinden haberi olmayan bir öğrencinin dil olgusunu tam olarak tanıdığı söylenemez.

c. Dil ile ilgili *sıfat*, *yüklem* vb. konulara gelmeden önce yalnızca dilin genel özelliklerini vermek gerekir: İnsan dilinin diğer iletişim biçimlerinden ayrılan özellikleri, biyolojik ve kültürel yönleri, dünya dillerinin çeşitliliği ve dinamikleri vb.

d. Dilin eğitiminde “dil kültürü” gibi bir ana çerçeveye ihtiyacımız var gibi görünüyor. Dilbilgisi veya dilbilimin teknik konularından soru sorulmasını doğal buluyorum ama dil olgusu üzerine düşünme becerisini geliştirecek konu ve soruların da bulunması gerekir. Örneğin yukarıda değindiğim insan dilinin ayrırcı özellikleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Oysa dil araştırmalarının ilk adımı budur. *Özyineleme* kavramını bilmeyen bir öğrenciye ekleri, sözcükleri öğretmeye kalkmak, inşaata üçüncü kattan başlamaya benzer.

e. Dilbilgisi ve dilbilimin teknik ayrıntılara, terim tartışmalarına, terim ezberleme

alanına boğulması nedeniyle eğitim programlarında dil ile ilgili konular azaltılmakta; biraz da yanlış bir yönlendirmeye bunların ezberciliği artırdığı ve uygulanan yapılandırmacı programa uygun olmadığı düşüncesi eğitim dünyasına egemen olmaktadır. Bu yıl ilan edilen “maarif modelinde”, liseler için hazırlanan programdan dilbilgisinin neredeyse tamamen çıkarılması bence doğru değildir.

f. Matematik bir dildir. Müzik bir dildir. Dil olgusu üzerine düşünmek, yaratıcılık gerektiren konular için de verimli bir etkinliktir. Bugün Large Language Models (LLM) “Büyük Dil Modelleri” üzerinden ilerleyen “yapay zekâ” çağına geçtik. 2024 yılının Nobel fizik ödülünü alan ve yapay zekanın babası kabul edilen Geoffrey Hinton ödülü alır almaz Chomsky’nin teorisiyle ilgili değerlendirmeler yaptı (Hinton, 2024). Bizim dil ile ilgili konuları okullardan uzaklaştırmaktan çok, dil ile ilgili çağa uygun yeni bir dil eğitimi çerçevesine ihtiyacımız var. Sınavlardan programlara varıncaya değin her parçanın da bu çerçeveye uygun hazırlanması gerekir.

Kaynakça

- Bayrav, S. (1998). *Filolojinin oluşumu*. Multilingual.
- Çavuş, Ş., & Demir, F. (2016). Türkçe öğretmen adaylarının Türkçe öğretmenliği alan sınavına yönelik algıları. *Journal of Theory and Practice in Education*, 12(4), 979–992.
- de Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri (çev. B. Vardar)*. Multilingual.
- Erbek, İ., & Eskimen, A. D. (2021). KPSS Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği alan bilgisi sorularının Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği programı ve özel alan yeterlikleri açısından değerlendirilmesi. *Avrasya Dil Eğitimi Ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 105–127.
- Ergin, M. (1993). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yay.
- Hinton, G. (2024). *Interview First reactions*. Telephone interview, October 2024. <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/2024/hinton/interview/?ref=ai-ethics.kr>
- İnel, Ö., & Topçuoğlu Ünal, F. (2021). KPSS/ÖABT Türkçe öğretmenliği sorularının yenilenen Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Journal of Anatolian Cultural Research (JANCR)*, 5(1), 78–87.
- Karahan, L. (2001). *Türkçede söz dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2007a). Türkçe dil bilgisi öğretiminde söz dizimi ile ilgili kabuller üzerine II (Cümle Öğeleri). *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 119–129.
- Kerimoğlu, C. (2007b). Türkçe dil bilgisi öğretiminde yapı bakımından cümle sınıflandırmaları. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 98–107.
- Kerimoğlu, C. (2010a). Dil bilgisi öğretiminde üniversitenin yeri üzerine. *Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (İzmir) [Ayrıca şu kitap içinde: Kerimoğlu, C. (2017). Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları. Pegem Akademi Yay., 281-292.]*.
- Kerimoğlu, C. (2010b). Takısız ad tamlaması tartışması ve tür-öbek ilişkisi. *Journal of Turkish Studies*, 6(1), 1487–1501.

- Kerimoğlu, C. (2014). *Genel dilbilime giriş*. Pegem Akademi.
- Kerimoğlu, C. (2016). *Dilbilgisi yazımı ve öğretime*. Pegem Akademi.
- Kerimoğlu, C. (2017). Türkiye Türkçesi gramerinin yazımı ve öğretiminde 3. kişiyle ilgili sorunlar üzerine (bildirme ve iyelik örneği) İçinde *Dilbilgisi ve dilbilim yazıları*. Pegem Akademi, 75-86
- Kerimoğlu, C. (2019). Türkiye Türkolojisinde cümle öğeleri ve teori. İçinde *Rıza Fiizok'a Armağan*. Ege Üniversitesi Yayınları, 193-207.
- Köksal, F. M. (2020). Türk dili ve edebiyatı öabt sınavlarında (2013-2017) çıkan klasik Türk edebiyatı sorularındaki hatalar. *KÜLTÜR*, 2, 9-25.
- MEB. (2024). *Maarif Modeli Eğitim Programları*. <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari>.

Oğuzcada Karlukça Özellikler

Kharluq Characteristics in Oghuz Dialect

Sorumlu Yazar

Mehmet Hazar Doç. Dr., Düzce/Türkiye,
Düzce Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili
Anabilim Dalı

mhazar.nev@gmail.com

orcid: 0000-0002-3158-3785

Atıf Citation Hazar, M. (2024). Oğuzcada
Karlukça Özellikler. *BABUR
Research*,
3 (2), 27-51.**Gönderim Submitted**

02.07.2024

Revizyon Revision

16.08.2024

Kabul Accepted

01.09.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

Öz

Bu çalışmada Oğuz grubu ağızlarında Karluk Türkçesinin izleri aranmıştır. Oğuzca özellikler ve benzerlikler ise Çağatay Türkçesinde tam tersi bir bakış açısıyla incelenmiştir. Şimdi Oğuz grubunda (Salar, Türkmençe, Azerice, Gagavuz ve Türkiye Türkçesi ve lehçeleri) Güneydoğu Türkçesine ait söz varlığı özelliği üzerinde Karluk özellikleri gösterilmektedir. fonetik ve morfolojik olarak örnek alınan Mahdum Kulu'ya da yer verilmiştir. Ayrıca, Karluk dili ile ilgili dil politikasına değinilmiştir. Bütün bunlara ek olarak Karluk Türkçesinin Türk dili tarihindeki yeri ortaya konulmuştur. Bilgileri destekleyen harita, diyagram ve tablolar da gösterilmiştir. Karluk ismi yeniden vurgulanarak bağımsız bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç kısmında ise somut verilere dayanarak çıkarımlarda bulunulmuştur. İleriki çalışmalara veri sağlamak amacıyla yeterince zengin bir bibliyografya sunulmuştur. Bu çalışmadaki fonetik olaylarının analizinde ortaya çıkan dil tarihi, lehçe karşılaştırması, ses değişiklikleri, morfolojik özellikler, söz varlığı irdelenmiş ve Altay kuramı çerçevesinde üzerinde durulmuştur. Böylece konu Oğuzca <=> Karlukça olarak iki şekilde eş zamanlı olarak dilsel analizle incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Altayistik, fonetik, söz varlığı, Karluk, Oğuz.

Abstract

In this study, traces of Kharluq Turkish were searched in the Oghuz group dialects. Oghuz features and similarities were studied in Chagatai with the opposite point of view. Now, in the Oghuz group (Salar, Turkmen, Azerbaijani, Gagauz and Turkey Turkish and dialects), Kharluq features are shown on the vocabulary characteristic for South-East Turkish, phonetically and morphologically. Mahdum Kulu, from which the sample was obtained, was also included. In addition, the language policy concerning the Kharluq language was also mentioned. In preparation for all these, the place of Kharluq in the history of the Turkish language was shown with maps, diagrams and tables. The name Kharluq was re-emphasized and an independent evaluation was made. In the conclusion part, inferences were made based on concrete data. A sufficiently rich bibliography is presented, which is used to provide data for further research. In this study, language history, dialect comparison, phonetic changes, morphological features, vocabulary that emerged in the analysis of semantic events were also emphasized within the framework of Altai theory. Thus, the subject has been examined in two ways, as Oghuz <=> Kharluq, with linguistic analysis.

Keywords: Altaistic, phonetics, vocabulary, Kharluq, Oghuz.

Giriş

Batıdaki alan yazınının şarkiyat tetkiklerinde Karluk adı, Kharluq/Khaluq veya Kharlukh diye geçer. Ayrıntılı malumat tetkik edilen eserde *-al-dhahab wa-ma'adin al-cawhar* = Mürücü'z-Zeheb ve Me'adinü'l-Cevher **مُرُوجُ الذَّهَبِ وَ مَعَادِنُ الْجَوْهَرِ** - geçer (Mas'udî, 1861: 150). Türkiye'de Karluk grubundan Çağataycadaki Oğuzca unsurlar çalışıldı (Kaymaz, 2004: 204). Altayistik irdelemeyle karşılaştırmalı olarak verilen bir örnek Karluk grubu Türk lehçelerinde Oğuz Türkçesinin etkisini göstermesi bakımından yeterli olacaktır.¹ Hatta eski Karluk lehçesi olan Karahanlıca dönemi eseri Divânu Lügati't-Türk'te Kaşgarlı Mahmud iki yüzün üzerinde sözcüğe Oğuzca kaydı düşmüştür (Karahana, 2009: 11). Harezmi Türkçesinde de eser üzerinden (Fal Kitabı'ndan) imladan başlayarak dil özellikleri olan Oğuzca unsurlar tespit edilmiştir (Onur, 2020: 4). Her ne kadar “Çağatay Türkçesinde görülen ‘Oğuzcalaşma’ya mukabil, Osmanlı Türkçesinde ‘Çağataycalaşma’ hâdisesi ortaya çıkmamıştır.” (Şen, 2014: 98) ve genel değil şahsi (Tekin, 1974: 69) denilse de bu makalede tersinden bir bakış açısıyla Oğuzcada Çağatayca (Mert, 2017: 107) yani Karluk Türkçesi unsurları irdelenerek konunun iki yönlü (Karluk Türkçesi <=> Oğuz Türkçesi) karşılaştırılmasının tamamlanması sağlanmış olacaktır. Çünkü Ana Türkçe dönemindeki Ana Karluk Türkçesi (Süleymanov, 2002: 316) diyalekti başlangıçta Horezm Türkçesinin lehçeler şeklinde ayrışmasına kadar hâkim unsur olan Eski Türkçe döneminin ölçünlü dili olmuştur. Karluk Türkçesinde en önemli metin *Kutadgu Bilig*'tir (Köprülü, 1976: IX).

Selçuklu ve sonrası Türk beylikleri dönemi Türkçesi Kıpçak ve Karluk Türkçesi etkisine girmiştir (Lindsay, 2016: 90). Oğuzların ilk edebi dilinde Karluk Türkçesine ait unsurlar tespit edilmiştir (Napolnova, 1989: 331). Bu etkinin getirdiği unsurlar *olga-bolga* meselesini oluşturan bir nevi XI-XIII. asırdaki geçiş dönemine ait karışık dilli eserleri (*Kıssa-yı Yûsuf*, *Kuduri Tercümesi*, *Behcetü'l-Hada'ik Fî Mev'izeti'l-Halâi'k*, *Mevlâna'nın eserlerindeki Türkçe şiir ve ibâreler*, 1343 tarihli *Feraiz Kitabı*, 1549 tarihli *Kitâb-ı Gûnya*, Pezdevî'nin *Kenzü'l-Vusûl*'ünden ihtisar edilen Ebu'l-

¹ *gövde* -Söz başındaki ötümlülük Karluk Türkçesindeki Oğuz Türkçesine ait bir unsurdur. - < ET *kövtö+η* “ceset, beden” [Jap. *kafo* “başın yüz tarafı” -muhtemel ki Ar. *k'fâ* “ense” de köken olarak karanlık devirlerde Altay dilinden diğer dillere verinti olarak yayılmış. - < *gēpa < **gēp+de* “vücudun üst tarafı” < *gē. “karnın şişmesi” -p “kadavra, ceset”] Manç. *xefali* “karnın” > -nazal η düşerken söz sonunda ünlü açıklığına sebep olduğundan yarı-açık *ä#* ünlüsü oluşur. Özb. - Y. Uyg. *gävda* “gövde”, Çuv. *xevte* “boy, vücut; güç, kuvvet; tavır”, -organda bütünlük ifade eden isimden isim yapan ek + η > +n eki- Kırg. *ködön* “gövde”. Trkm. *gövre* < (orta hecede iki ünlü arasında *ø* < *VgV* erimesiyle ünsüz düşmesi) < *gēburga > Moğ. *qabirğa(n)* “göğsün yanı; yamaç”. Yine *keber*- “şişip çatlamak” sözcüğünün kalın sıraya geçmesiyle *kabar*-, tekrar ince sıraya geçmesiyle *geber*- hep aynı köke dayanır. Ayrıca *gibi* < *kipi*, *kip* “kalıp, şekil” -Yak. *kiep*- < *kép* < *gēp şeklinde yine aynı köke dayanır. Ses yarılmaları sonrasında araya sürekli ünsüzün (fricative konsonun) girmesiyle oluşan gerilme ses olayı vasıtasıyla Mog. *kege(n)* ise *köbege* “şekil” kelimesiyle aynıdır. Fiil kökteşi *gēp- “çiğnemek; mecazen konuşmak” ise muhtemelen karanlık dönemde Farsçaya *gab* “lakırdı” > Özb. *gep* diye geçmişken Türkçede *geve+le-* şekli vardır. Ayrıca *geveze* < Far. *geb(e)+ Far. zen* “(söz) vurma” şekli de oluşmuştur. Görüldüğü gibi morfo-fonolojik ve fonolojik başkalaşma ile kelime türetme eskicil dönemlerde başlamıştır.

Berekât en-Neseff'nin Şehrül Menâr'ı ve Kitâb-ı Güzîde'yi) hatırlatmaktadır. Karışık dilli eserlerdeki dilsel özellikler Eski Türkiye Türkçesinden sonraki dönemlerde pek rastlanılmadığı hâlde bu söz dağarcığı Türkmençe şekliyle görülmektedir (Kara, 1998: 133): *aylak* “oraya” (Trkm. *eylk*), *ayrıldığa* “ayrıldık işte”, *bulak* “buraya” (Trkm. *beylk*), *cahan* “cihan, dünya”, *die* “yalnız”, *karıldığa* “bir tarafa eğildik işte”, *geldi-le* “geldik ya”, *mezemek* “benzemek”, *şehir* “şehir”, *yeni* “yeni”, *yiplik* “iplik”.

Aslında XV. asırda Muhammed bin Baydur'un ifade ettiği “olga-bolga” tabiri, karışık dilli eserleri değil, Doğu Türkçesini anlatmak için kullanılmıştır (Ercilasun, 2009: 437). Hatta Türkmenistan'ın meşhur şâiri Mahdumkulu'nun aynı dördlük veya aynı dize içerisinde her iki şekli kullanılması bu yaklaşımı haklı çıkarmaktadır (Kara, 1998: 133):

Ömrü *olsun* beş yüz yıldan ziyada,
Rekabıda düşman yörsün pıyada,
Özü hem süsenden *bolğul* azada,
Sapar kılğu bir gün ağaç at bilen.
Ger enayet *bolmasa* senden, açılmaz yolumuz,
Tutğun *olar* dayıma, *bolmaz* küşat ıkbalımız,
Cebr ile bimar *olup*, aşufta *bolğan* halımız,
Rehm edip, sen sormasa, bir ayrı yarım galmaz-a.
Namarda mert *olan* kişi il *bolmaz*.

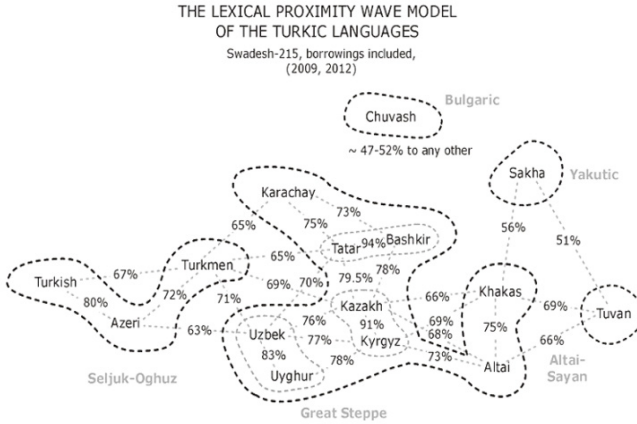
O. N. Tuna ise derslerinde ısrarla “Müşterek Orta Asya Türkçesi” adlandırmasını kullanarak daha sonra merkezden uzaklaşıncı lehçelerin yeniden oluşmaya başladığını ve en önemli fonetik unsurun ise söz içi, ek başı ve söz sonundaki /G/ ünsüzünün farklılaşmasının -daha sonra Hazar Tamgası (geçmişten günümüze, kelimenin başından sonuna doğru örtüşen ses değişimleri)² adı verilen- “sıralı kural kaidesinde” Orta Türkçe ve onu takip eden Yeni Türkçe döneminde belirleyici olduğunu vurgulardı. Oğuz esası üzerine ölçünlü olmaya başlayan ve kendi döneminde fâsîh/katıksız Türkçe olarak adlandırılan Eski Türkiye Türkçesi kendi karakteristik özellikleriyle Osmanlı Türkçesine zemin hazırlarken Karluk Türkçesi özellikler ise tek tük olarak ağızlarda kalmaya başladı (Sarıca, 1994: 126).

Tarihleme belirsiz olsa da Ana-Türkçe MÖ 730-425 civarında ilk dallarına Proto-Kıpçak-Karluk, Proto-Yakut ve Proto-Orhun-Oğuz- Karahanlı (Eski Doğu Türkçesi, ŞAZ) diye ayrılmış olabilir. Bu durum Ana-Türkçenin yaklaşık MÖ 1000- MS 425, Ana Bulgar Türk dili (Eski Batı Türkçesi, LIR) MÖ 1000 civarında batıya gitmek için ayrıldığından yani Ana-Türkçe başlangıcı 3000 yıl öncesiyle tarihlendirilmektedir.

² 1- İT *#K3 (p, 8, 9), 2. Kök vokalindeki birincil uzun ünlü AT V:/, 3. EBT-EDT L döngüsü; 4. ET d/, 5. Orta T /G/, 6. Yeni T Kzk. önce ş > s sonra ç > ş ve Başk. - Yak. s > h ile Kuman diyalekti izi olan Muğla ağızındaki s > h *hiz* < *siz* (Akar, 2018: 190).

LIR Türkçesi ŞAZ Türkçesinden daha eskicildir. Sonra Çuvaş Türkçesi ile beraber “Kelime başı #S Grubu”nu oluşturan Ana-Yakut Türkçesi tahminen MÖ 200’lerde ayrılırken *Argu* diyalektine dayanan -aşağıda tabloya eklenen- Halaçça³ ise 3. arkaik ve Yakut Türkçesi ile beraber kök vokalindeki birincil asli uzun ünlülere ait özellikleri koruyan lehçe olarak MS 400’lerde İran’ın Kum kenti muntikasına yani dönemin güney bölgesine iner. İlk Türkçe ise Sümerlerle beraber yukarı Mezopotamya’da yaşadığı MÖ 3500-5000’li yıllara uzanarak en eski dil unvanını hâlen korur ve Türk lehçelerinde uzak lehçeler dâhil farklı periferik dillerden ödünçlemelerine rağmen -her ne kadar bağlamdan uzak olarak seçilmiş kelimelerle lehçe yerine dil dense de (Tekin,1978: 182)- “*dalga modeli*”ne göre anlaşılabilirlik oranı %47’nin altına düşmez. Türkistan’daki ikinci yüksek anlaşılabilirlik oranı ise %83 ile Karluk grubundadır. Gruplar arasında ortalama anlaşılabilirlik oranı ise yaklaşık % 65’tir (Lindsay 2016: 10, 55). Bu oranın haritavari şemasından önce Türk dünyasını kuşbakışı yerküre üstünde gösteren harita verilerek anlaşılabilirlik sağlandı:

Halaç.

Oğuz Han’dan yani MÖ 209-174’den (35 yıllık kağanlık döneminden) Oğuz Han Destanı’nın yazıldığı döneme kadar Türk âlemini adları zikredilen şu boylar temsil etmektedir: Oğuz (Türkmen), Uygur, Kıpçak, Kanglı, *Karluk* ve Kalaç. Oğuzlar, Oğuz Han’ın 24 torunundan inmişlerdir. Uygurlar Oğuz Han’ın öz kavmi veya ona itaat eden Türklerdir. Kıpçak, Kanglı, *Karluk* ve Kalaçlar (> Halaçlar) da Oğuz Han’ın beylerinden türemiştir (Sümer, 1999: 364, aktaran Korkmaz, 2010: 7).

³ Halaçları sadece Oğuzlarla değil aynı zamanda Karluklarla özdeşleştiren kuramlar vardır (Bosnalı,2016: 272). Ancak Halaçların MS 400 yıllarında Köktürk yazı dili oluşmadan önce genel Türkçeden ayrılan kök vokalinden sonraki d/yi koruyan, söz başında #h < #p (Halç. *hōw* “ev” < *hev* < *heb [ET *eb*] < **p^heb* >> Özb., Kzk.-Kırg. vd. *üy* ~ Alt.-Tat. ve Uyg. *öy*) şeklinde Ana Altaycadaki *p ünsüzünün izini koruyan tine Ana Türkçe kök vokalinde bulunan birincil uzun ünlüyü aşırı uzun ünlü -*hā*“çuk- “acı, ağrı” - olarak koruyan *Argu* lehçesinin temsilcisi olduğu malumdur. Türk lehçeleri tipolojik ve genetik dağılıma göre 6 kola ayrılmıştır. Bunlardan biri de VI. sıradaki *Argucanın* mümessili Halaççadır (Johanson, 1988: 42).

Orta Türkçe dönemindeki devletin bir adı da kadim bir kavimin -*T'u-chüe A-shi-na* hanedanının bir kolunun (Ölmez ve Kaçalın, 2011: 3)- yönetimini temsil eden *Karluk* Karahanlı (Hakaniye) devletidir. Hakaniye ve Kaşgar (> Yeni Uyurca) Türkçesi Karluk Türkçesidir. Zaten Köktürklerle alakalı olduğu için (Köprülü, 1976: 134-135) bu doğaldır. “Çünkü VIII. asrın ikinci yarısında güney Kazakistan ile Jetisu’da iktidar -80.000 askerli bir ordusu olan- Karluklar’ın eline geçmeye başladı. 766 yılında -Farsçada âb ‘su’ + sū ‘taraf’ı, “nehir” anlamındaki, Budist, Nasturi, Zerdüş ve Müslüman- 20.000 nüfuslu, İpek Yolu’nun ana merkezi- *Suyab* şehri artık Karluk Devleti’nin başkenti oldu.” (Jandaarbekov, 1997: 157).

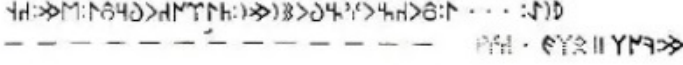
Makalenin hacmini artırmamak için hakkında doktora tezi hazırlanan ve VI. asırdan itibaren izlenebilen, Moğol istilası zamanında bir kısmı *Karluk*⁴, *Bulak*⁵ ve (güzellikleriyle meşhur) Çiğil⁶ adıyla Anadolu’ya gelen, VIII. asra kadar Üç Karluk (Çin. *Moou-lo*, *Thce-se* ve *Ka-şe-li*) diye bilinen -*Bistan*, *Haym*, *Beriş*, *Biskul*; *Bulak*,

⁴ XV. asra kadar Anadolu’ya gelip yerleşimlerini tamamlayan 19 köy, 8 mezra, 7 cemaat, çiftlikler ve mevkiller tespit edilmiştir (Yakupoğlu 2004: 196).

⁵ *Bulōak* “pınar”: Özb. *buloq* < *bulk* “onomotophe, suyun yerden fokurdayarak çıkma sesi” +*a-* > *bulga-* “su ile toprağın kaynaşması, bulanma” > *buj/muj+* “sıkıntı” *a-* “kımıldamak, yerden kaynamak” > *buj+a-r* > *puñar* > *bnar* ~ Oğuz. *binar “su gözü, göze” ~ *muñar* > *puñar* > *pınar*; Ağz.: Malatya-Pütürge *piyer* < *pınar* < Batı And. ağz. *puñar* “çeşme”, *puñar* > *bugar* > Kars, Rize, Ordu, Gümüşhane ve Samsun *puğar* “pınar, çeşme ve kuyu” ~ Zonguladak- Safranbolu *buğar* “çeşme, pınar” > Ezurum *puhar*, Kütahya-Altınkaş *bahar* “güsülhane”.

⁶ 751 yılında görülemeye başlayan Karluklar (766-943) 177 yıl hâkimiyet süren Karluk devletinde 776 yılında *Almalık*, *Kayalık* ve *Hazara* -ki bugün Özbekistan, İran ve Afganistan’da-Afganistan’da 1248 hane Karluk yaşamaktadır- Hazara diye bir yerleşim yerleri var- beylikleri vardı. Diğer Karluklar 1221’den -yani Almalık Beyi Ozar ve onun haleflerinin faaliyetlerinden sonra-*İndüs* boylarına indiler. XVI. asırda Hazar civarında görüldüler. Selçuklular zamanında Anadolu’da 7 Karluk köyü vardı. Bugün Afyon, Amasya, Bahkesir, Çorum, Malatya, Nevşehir, Uşak illerinde Karluk adıyla köyler bulunmaktadır. Az da olsa XVII. asırda bazı Karluklar Özbek sarayı protokolü arasında görüldü. XX. asırda ise bir kısmına Afganistan’da (Büzürg şehrinde) rastlandı. Son olarak Enver Paşa’nın Basmacılık Hareketi’nde yer aldılar. Devletleri yıkıldıktan sonra Peçenek ve Uzlar gibi bir varlık gösteremeyip eriyerek kayboldular (Salman, 1973: 97, 101, 156).

*Kükerkin; Tuğsi ve Çiğil*⁷ (Çik ~ *Sekel*) boyları olan (Gömeç, 2001: 431) -Karluk Türklerinin tarihine girilmedi (Salman, 1973: 130). Her ne kadar MS 413 Çin kaynaklarında *Ko-lo-lu* denilen bu Türk boyu Uygur kağanlarından Moyun-Çor dönemine ait Şine Usu Yazıtı (MS 759) güney cephe 1-2. satırda “Bolçu Ögüz’de Üç Karluk orada vurdum” ve 5. satırda

k(a)rl(u)k+ıg t(a)b(a)r+ın (a)l(i)p ... b(a)r-m(i)ş “Karlukun davarını alıp ...gitmiş” ifadesiyle (Gömeç, 2001: 433) *Karluk* adı kar ile bağlantı kurularak “kar yığını” şeklinde izah edilmesi gelenek hâline gelmişse de aslında *Karluk* < *kār+ø+luk* < **kā-* “koymak” -*l*² “yoğun” +*uğ* “yoğun olan” +*lağ* “kalabalık yer” şeklinde izah edilmelidir.⁸ Kökteş olarak ikiye ayrılmıştır: *kar-* “katmak, yığmak” < *kar+ur-* < *kar+(g)ur-* < **kāl*² > *kār > *kar+man* “karışık”. Türk kavim adlandırmalarındaki *oğuş* “kabile” < *oğ+ul*² > *oğur* [~ *kir(+t)* ~ *gur*] > *oğuz* > *vuz* > *uz* (Uygur < *ıg+oğur*; Başkır ~ Başkurt < *baş+ogur*; Gagauz << **kög+oğuz*) gibi benzerlik ve mübalağa yani yoğunluk ifade eden {+mAn} ekiyle *Gökmenler*, *Karamanlı*, *Kölemen*, *Türkmen* vb. adları da vardır. Bir de DLT’te *karlukla(n)-* “Karluklara nispet etmek, Karluk kabul etmek; Karluk kılığına girmek” ifadesi var (Gezer, 2019: 520). Ayrıca Oğuz Han destanında “Baş ol beylere sen de burada kal. Sana *Karluk* diyeyim. Ölümsüz adını al.” diye geçmesi bize **kā-* köküne götürdüğünde *kal* “yoğun” yanında kökteşi *kal-* “ölümsüz olmak, baki olmak” fiilini de ispatlar. Demek ki halk etimolojisine benzeyen *kar* ifadesi yerine “kalabalık” anlamındaki *kar* < *kār kelimesi esas alınmalıdır. Yine *kara* “halkın kalabalığı, sıradan” anlamıyla da ön ad (sıfat) olarak kullanılmıştır. O zaman {+A} ekini yeniden izah etmek gerekir: Tıpkı üze “üstte” <üz “sath” <*yüz* < **δūr*² < **δül*² > -gerilme ile- Moğ. *nigur* “yüz” gibi. Şekil olarak benzeri zarf-fiil (bağ-fiil) eki{-A} tasvirî fiili kullanımdan düştükten sonra geldiği fiili isimleştirmesi gibi, yine nadiren pekiştirme görevinde (*aş-/aşa-* “alt etmek, yenmek”, *ır-/ıra-* “uzaklaştırmak”, *tar-/tara-* “dağıtmak” gibi) kullanılan fiilden fiil yapma eki {-A-} (Koca ve Koca, 2021: 194) Eski Oğuz Türkçesinde kelimeyle kalıplaşmış karanlık dönem arkaik kategori değiştiren ve önce yönelme

⁷ *Çiğil* veya *Çiyil*, VII. yüzyıldan beri İssık Gölü (*Issikköl* “kutsal göl” < *d-uk kö-l “Tanriya kurbanın adandığı göl”) etrafında oturan, Çinli tarihçilerin yazdıklarına göre “altı chu(cu) boyu”na ait olan iki boy’dan veya Chumuhun, Chuyue ve Chumi boyları olabilirler. Çiğiller dine aşırı düşkünlükleri ile tanınırlar. İlk gelen bilgilere göre Çiğiller Mani dini, sonraki kaynaklara göre Nestorian Hıristianlığın tesiri altında kalmışlardır. VII. yüzyıl ortalarında Çiğiller (Çince: Chuyue), Chumuls (Çince: Chumi) ve Karlukların (Çince: Kelolu) Batı Türk yagbusu olan aru (Çince: Helu) tang hanedanlığına karşı yaptığı isyanla tanınır. Bu yagbunun adı, aru, Türk Maniheizmece *arig* sözü ile (*arig dintar* “saf rahip” gibi) özdeşdir. Çiğil, Yağma, ve diğer Türgiş, Toxsı (Tukhs) boyları Orhon Türklerinden geriye kalanlar tarafından, birleşerek Karluk birliğini kurdular, bu birliğin tahminen tarihçesi, IX. yüzyıldan beridir. ilk defa Çiğil’den “history of the sui dynasty” (581-680) Chji-i < Chigil bahsedilmiştir. Çoban Yıldızını Rab kabul eden uysal kimselerdir (Ahmetbeyoğlu ve Şen, 2018: 53).

⁸ DLT’te haklarında “Allah’ın bileceği kadar çok oymağı vardır.” denilmektedir (Bilgili, 2019: 30).

ad durumu eki olan ara ek {+A} sonra yapım eki statüsüne geçmiştir. Onun için “Karluk Yabgusu Arslan Han (veya Bilge Kül Kadir Han) kendini bozkırlar hâkimi olarak ilan etmiş ve **Kara Hakan** unvanını almıştır.” (Bilgili, 2019: 37). Kıpçakçada sonant uyumu sebebiyle daha sonra -ki Doğu Roma Oğuzlardan önce Kıpçaklarla tanıştı- Batı kaynaklarında Başkurt gibi kelime başında ünlü düşmesiyle *Cord* [Kurt ~ Kürt] < *ogur*²+t “Oğuzlar” > yani {+(ö)k} pekiştirmesiyle *Karduk* “Kürtler” < *kord*+ök denilmesi Oryantalist menfaat gereğidir.

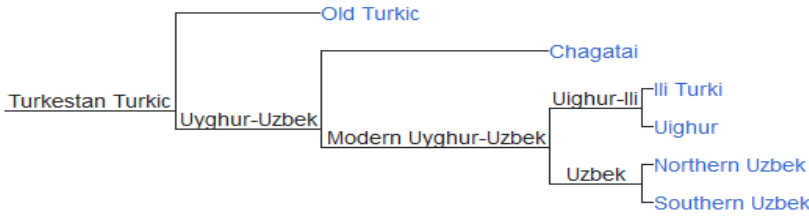
MÖ 3500’lü yıllardan beri Fransızların Türkçe konuşulan yer anlamına *Turqia*, Arapların *Ed-Devleti’t-Türkiyye*’den aşına olduklarından dolayı Türkiyye dedikleri ve Misak-ı Millî hudutları dâhilindeki Türk yurdunun adı böylece değiştirilmeye çalışılmaktadır. Neticede yağış yoğunluğunu ifade eden Özb. *qor* “kar” [*ka°r*] < AT *kār kelimesinin de şimdi böyle yazılmasının sebebi her ne kadar kök vokalindeki birincil asli uzun ünlüye dayansa da yine Rus Oryantalist Özbek dili bilimcisi misyoner Yegenev D. Palivanov’un (1891-1938) dil politikasının artık silinmesi güç olan “*dil kirliliği*” kalıntısıdır. Zaten ünsüz uyumunun kaldırılmasından sonra ön ünlü /ö-ü/ ayrımının da yok edilmesi ve ünlü uyumunu koruyan /l/ ünlüsünün ortadan kaldırılmasıyla dil uyumu bozuldu. Özbek Türkçesinin Yeni Uygur Türkçesi ile en temel farkı bu dil uyumsuzluğu oldu. Bu sebepten ötürü Türk dili lehçeleri içerisinde dil uyumunun bozuk olduğu tek lehçe de Özbek yazı dilidir. İstanbul gibi Semerkant payitaht Türkçesi yerine Sart şivesine dayanan -her ne kadar kök vokalindeki birincil uzun ünlüye uzansa da alınma kelimelerdeki aslı uzunluklarıyla beraber yuvarlak “a” / o / [a°] telaffuzuyla- İrani ve Tacik aksanlı taşra halk dili olan Fergana ağzı 1966 depreminden sonra Taşkent’e yerleştirilen İran sınırlarına yakın Sart köylülerinin bozuk aksanlı ağzı sonradan Taşkent burjuvazisini oluşturan şehirli Özbeklerin standart aksanlı ölçünlü dili oldu. Bu harf inkılabına bakıldığında Atatürk’ün ne kadar başarılı olduğu anlaşılacaktır. Maalesef hâlen Özbeklerin

-özellikle ünsüzlerde İngiliz kodlamalı olan- alfabe tartışması bitmemiştir.

Sonuç olarak *kar* “yoğun” kökünden *kara* ve *karluk* kelimeleri türetilmiş ve kökeni < *kā- “koymak” -l² “yoğun” +uğ olarak tespit edilmiştir.

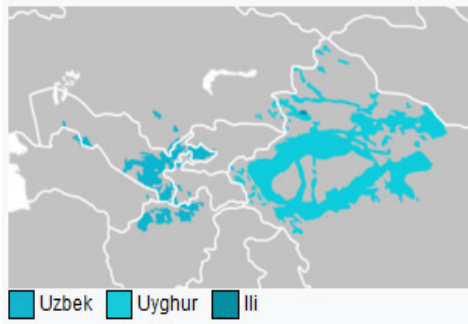
1. Karluk Türkçesinin tarihçesi

Bu kadim Türk boyunun tarihi Asya Hunları yani kök vokalinde birincil uzun ünlülerin bulunduğu Ana Türkçe (Proto-Turkic) devrine kadar iner ve Türkistan Türkçesi haritadaki görünümüyle beraber aşağıdaki gibi iki ayrı şemada yerleştirildiği gibi sınıflandırılır (Austin, 2008: 145):

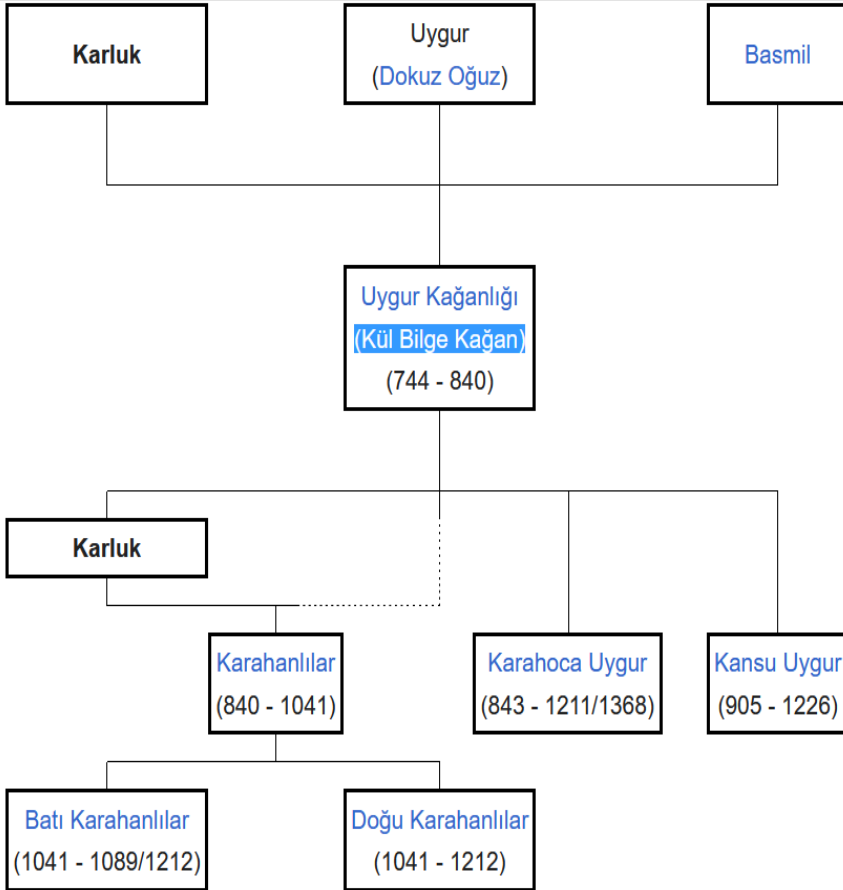

Proto-Turkic Ana Türkçe V:/	Common Turkic Genel Türkçe d/ > y/	Karluk	Western Batı	Uzbek/O'zbek Özbek
			Eastern Doğu	Uyghur İli Turki Chagatai Karakhanid Khorezmian

Aşağıdaki haritaya Kazakistan ve Çin'de yaşayan -Karl. *sarığ* > *serik*; *tag* > *taw* gibi-Kıpçak Türkçesi tesirindeki İli Türkçesinin altında -Japoncanın Aynucası ile alakası olmayan- yok olma tehlikesi altındaki ve sayıların Farsça olduğu Çin halkından Eynu Türklerinin de diyalekti *Eynuca* diye eklenebilir.

VI. asrın 2. yarısında Birinci Gök-Türk Devleti'nin Doğu ve Batı kesimleri arasında, *Zaysan*, *Alagöl* ve *Urungu* göller üçgeni içerisinde üç boy hâlinde oturan ve aşiret yapısı *On Ok* boyundan gelen Karluklar (Üç Oğuzlar) -şüpheli bir şekilde Karşgarlı Mahmud'a göre *Türkmen Karlukları* (Chönig, 2004: 48)-, komşularının bazen birine ve bazen de diğerine tabi oluyorlardı. VII. asrın ortalarına doğru bölgede meydana gelen Çin taarruzu (656) tesiri ile İrtiş Irmağı sevhilinde oturan Karluklardan bir grup *Beşbalık* şehrinin kuzey-batı taraflarına doğru göç etti. Aynı dönemde Altay Dağlarından indiği anlaşılan diğer bir Karluk grubu da Ötüken taraflarını tavattın edinmişti. On Okların yabgusu oldular. Karahanlı devleti olarak Türkleri yönettiler. Karlukların idaresi bir şema ile şöyle gösterilebilir (Barthold, 1968: 196):

Karluk Türkçesi Orta Türkçe dönemindeki Horezm-Kıpçak Türkçesi adlandırılması gibi Çağdaş Türk Lehçeleri döneminde de Kıpçak-Karluk grubu olarak adlandırılıp tasnif edilmektedir (Lindsay, 2016: 122):

Kipchak-Karluk

Karluk

A. Kazakh-Kirghiz

a. Kirghiz

- aa. Xinjiang Kirghiz
- ab. Fergana Valley Kirghiz?

b. Kazakh

- ba. Karagash Nogay
- bc. Khwarezm-Kıpçak Uzbek
- bd. South Kazakhstan Oghuz

c. Karakalpak

- ca. Northeastern
- cb. Southwestern
- cc. Fergana Valley?

Chagatai

A. Uyghur (New Uyghur)

a. İli Turki

B. Lop Nur

C. Aynu

Uzbek

B. Northern Uzbek

C. Southern Uzbek

Eski Türkçe devrinden sonra Uygur-Kıpçak ve daha sonra Oğuz-Kıpçak Türkçesi tesiriyle gelişmeye başlayan Çağdaş Türk Lehçelerinin bir dalı da Karluk-Uygur grubudur. Karluklar XII. asrın ortalarına kadar Karahanlı ve Büyük Selçuklulara karşı Kara Hitaylıların yanında yer aldılar ve günümüz Özbekistan coğrafyasında o dönemde yaşayan Karluklar da Karahanlı idaresine başkaldırmaktaydılar ancak başkentleri Kayalık'ta ortaya çıkan kazıdaki Ulu Cami'den XII. asırda Müslümanlaşmaya başladıkları anlaşılır (Kutlu, 2020: 121). X. ve XIII. asırda Karluk grubuna dâhil olan lehçeler Karahanlılar döneminde batı ve doğu Hun grubu lehçeleri ile Farsçanın (İran ve Tacik dillerinin) etkisi altında gelişmeye başlar. Bu dönemde Karluk Türkçesi Eski Uygur Türkçesinin etkisi altındadır. Ancak Uygur Türkçesiyle Türklük bilim adamları Karluk Grubu'ndaki lehçeleri Özbek-Uygur lehçelerine dâhil eder. Bunun anlamı şudur: Uygurlarla Karluklar aynı devirde Türk Dünyası sahasına çıkmış ve birer bağımsız diyalekte sahip olmuşlardır. Hâlbuki Karluklar VIII. asırda ortaya çıkana kadar, Uygurların kendi devletleri ve yazılmış sayısız eserleri oluşmuştur. Eski Uygur Türkçesi, bu şekilde Karluk Türkçesini hem söz dağarcığı hem de gramer açısından kendi tesiri altına almıştır. Tabii ki günümüz

Yeni Uygur Türkçesi eski Uygur Türkçesinden birçok yönden ayrılarak farklılaşır (Tokatlı 1997: 100). Karluk grubu içerisine yazı dili olmayan Sarı Uygurca [$\ll *sal^2iğ + iğ$ “asil insan” + $**oğul^2 >> **oğuz$] (Şira Yugur) ve -Çağatayca ve Kıpçakçadan ortak özellikler taşıyan (Ölmez, 2012: 40) *Oğuzların “en doğu”daki boyu-* Salarca (< Salgur > Salur > Salır) ve Hoton “Moğolistan’da yok olma tehlikesindeki bir Türk dili” (Tavkul, 2003: 30) diyalektlerini de dâhil edenler vardır (Nerimanoğlu, 2011: 583). O zaman Çağdaş Türk lehçeleri Karluk grubunda Özbekçe, Yeni Uygurca ve Sarı Uygurca vardır. Salarca ise Oğuz grubundandır. Bir de söz başında #t ve söz sonunda g# ünsüzlerinin korunduğu Selçuk Türkçesini devam ettiren İran’ın kuzeyindeki üç ağız Horasan Türk lehçesi vardır. Burada Oğuz Türkçesi ile Karluk Türkçesi arasında kalan bir etkileşim alanında konuşulmaktadır hatta Oğuz Türkçesi ve Karluk Türkçesi karması bir melez dildir. Burada Oğuz Özbekçesi tamamıyla Doğu Türkçesi etkisindedir. Celâddin Rumî’nin (1207-1273) Türkçesi ve *Behcetü’l-Hadayık*, *Kitabü’l-Feraiz* de Horasan Türkçesidir. Horasan Türkçesiyle yazılan eserler XIV. asırdan ileri geçmemiştir (Doerfer ve Hesche, 2002: 320-132). O zaman karışık dilli eserleri yeniden değerlendirmek gerekir.

İntiba bakımından Karluk Türkçesine mahsus aynı kökten gelen birkaç kelime: *Balasagun* “hekim beldesi” < Ar+T *b^aldq^t* “belde”+*sağun* “hekim”, KB *ay sağun* “bir rütbe” (Karahan, 2009: 230), DLT *sağun*+n “Trkm. *kökyuk* “yüksek derece ve unvan”, Krh. *sağun* büyükler” (Turan, 2018: 163) “hekim” örnek *sıgun* “hekimbaşı; metoforik olarak kutsal geyik ” ve *sagunotu* “hem ilaç hem de zehir olan bir hekimlik bitkisi”, *sınaka* “atasözü, toplumsal bir öğüt vermeyi amaçlayan söz dizisi”, ET *sağın-* “sayı saymak”, And. ağız. *sad-un* “evlilik veya ant yoluyla akraba, kan kardeşi; TT’de kutlu kişi, erkek adı”, *sa-ğū* “ölen kişinin meziyetlerini anlatan ağıt”, *sa-ğ* “muteber”, *sa-k* “bilinçli, dikkatli, uyanık”, *Sak+a* “İlk Türkler”, *say-* “düşünmek, sayı saymak” < *sa-d-*, *sa-t-* “eş değer saymak, takas etmek”, *sat-ı* < ET *sat-ığ*, “kötü ruhları kovulmuş, böylece ölmemesi düşünülen bebek, kız adı”, *satılmış* “bedel edilmiş, bir şeyi bir şeyin yerine verilmiş, erkek adı”, *sat-aş-* “boy ölçüşmek”, Kıpç. *satum* “bedel”, Yak. *Sıga Toyon* “baltalı bir savaş tanrısı yaratıcı bir ruh”, Moğ. *sadağa* “hasta bir kişiyi temsil eden ve kötü ruhları kovmakta kullanılan kâğıt bebek”, Moğ. *sagan* “geyiğin beyaz rengi dolayısıyla kutsal sayılan su ile münasebeti dolayısıyla su ruhları”, *sa-* “itibar etmek” (Karakurt, 2011: 258).

Aşağıda karakteristik ses değişimleri ve bunları gösteren söz dağarcığı seçkisi sunuldu. Böylece Karluk Türkçesinin Oğuz lehçe ve ağızlarındaki etkisi görülmüş oldu.

2. Fonetik Özellikler

XI. asırda Arğu, Çiğil, Tuhsı ve Yağma gibi boylardan oluşan (Karahan 2009: 69) Karluk grubu Türk lehçelerinde (-“Hazar Tamgası” dediğim- Altayistik açıdan) belirlenen “sıralı kural” gereği geçmişten günümüze, kelimenin başından sonuna

doğru şu fonetik özellikler vardır: Söz başında İT #K³: #p > #ø, #δ > #y, #ğ > #ø (üç: Özb. *uch*, Slr. *uš ~ oshī*); AT /V:/ > Özb. a°/ ve kapalı é/nin fonemik olarak korunması; l² > l, r, z (Çağ. *kökel* “göğüs”); ET d/ > y/ (Genel Türkçedeki gibi ancak ET’deki gibi *quduq* “kuyu”, Hrz. m.’deki gibi *azgu* “iyi” < ET *edgü*); OT /G/# > k; YT ve devamında nazal /ŋ/ ‘nin korunması hatta Özbekçede /ng/ şeklinde iyice belirginleşmesi; ÇTL ç > ş (Slr. *uš ~ oshī*) ve Y Uyg. *paka* “(kur)bağa” / Y Uyg. *pat-* “batmak” / Y Uyg. *piç-* “biçmek” / Y Uyg. *put* “but” (< *püt), Özb. *piçoq* “bıçak”, Sarı Uyg. *pus* “buz” (Kılıç 2020: 63, 66), Sarı Uyg. *piñ* “bin” ötümsüzlük görülür. Horasan Türkçesinde ise kelime içinde tam ötümsüzlük görülür: *çaqa* “çağa, çocuk” (Doerfer ve Hesche 2002: 326).

Karluk Türkçesi -ET d/ > OT y/ olduğu- Genel Türkçe (GT) içerisindedir. Karluk Türkçesinde (Eski Türkçede) ön seste #d ünsüzü bulunmaz (Gabain, 1988: 40). Söz başında #t korunmuştur. Söz başında (*piñ* “bin”) #p ötümsüzleşmesi de var (Napolnova, 1989: 332). Eski Türkçeden sonra Karahanlı Türkçesindeki kök vokalinde sonra gelen d/ ünsüzü GT’de d/ > y/ şeklinde değişmektedir. Bu konson Çuvaşçada r/, Yakutçada t/, Hakaşçada z/ ve Halaççada d/ şeklindedir. Karluk grubu Türk lehçelerindeki #t > #d, #k > #g düzenli ses değişimleri nadiren de olsa Oğuz Türkçesinde görülür. Oğuz grubundaki Azerbaycan ve Türkmenistan Türkçelerinde Karluk Türk lehçeleri grubunda görülen #b > #m ve b/# > w/# > v/# (> y/# > ø/#) ünsüz değişimi düzenli bir ses olayıdır (Saatçi, 2020: 59, 205).

Ayrıca Kuzeybatı Kıpçak lehçelerinde (Kzk. ve Kırg.) gerileyici benzeşmeyle görülen Kzk. *meyram*, Kırg. *mayram* < ET *bardam* > *bayram*⁹ Özb. ve Yeni Uyg. Türk lehçelerinde olduğu gibidir (Kılıç, 2020: 64).

Yine O. N. Tuna Orta Türkçe derslerinde Çağdaş Azerbaycan Türkçesinin gelişimini “Erken Azerbaycan Türkçesine dayandırdı. Yeni Türkçe dönemindeki (XVI-XIX. asırlar arasındaki Türk dilindeki) Azerbaycan Türkçesinde kök vokalindeki birincil uzun ünlü izini bir nevi ünsüz uzamasıyla konson ikizleşmesi şeklinde Çağatay Türkçesindeki gibi gösterir (Gülsevin, 2012: 12): Azr. *səkkiz* “sekiz”, *doqquz* “dokuz” ama iki sayı adında böyle olmaz.

Oğuz Türkçesinde #b > #v ünsüz değişmesine rağmen bazı kelimelerin söz başında #b ünsüzü korunmuştur. “Söz sonu *-g’nin ötümsüzleştirilmesi, Karluk dillerinin karakteristik bir özelliğidir; ancak hem Özbek Türkçesinde hem de Uygur Türkçesinde düzensiz bir şekilde ortaya çıkar, muhtemelen morfolojik türev analogilerine bağlıdır.” (Starostin, 2003: 146). Orta Türkçe lehçe oluşumunda en önemli ses hadisesi ø (Güney-batıda, Oğuz),¹⁰ (Kuzeyde, Kıpçak) w < G > k (Doğuda,

⁹ Moğ. *bayar* “sevinç, bayram” < **badara-* “sevinmek” > *bad(t)ra-m* “sevinç günü” > *bayram*; Celal Bayar (1883-1986) bilinen soyadıdır. Yine Silifkenin Gedikpınar mahallesinin eski adı *Bayar* idi. Derleme Sözlüğüne göre Mardin ağzında ise *bayar* “ekilmemiş toprak” yani dinlenmiş, bayram etmiş toprak demektir.

¹⁰ Eski Anadolu Türkçesinde örnekler: Söz içinde *eyöü* “iyi” << *edgü*, söz sonunda *kamuo* “bütün, hepsi” < *kamağ* biçimin görülür.

Karluk) olmasıdır. Yani söz sonunda ötüksüzlük korunur: Yeni Uyg. *tağlık* “dağlı [*dālī* <*daølθ* < AT *dāgliğ < *ṭā- “en yükseğe çıkmak” -ğ+ “yüksek yer” +*la*-ğ (> +*la*-k -otlak gibi-)]”, Kırg. *tölü* тоолуу, Batı Moğ. -gerilme ile- *tajiya* [*tayi:a*] “orman” (Starostin vd. 2003: 1359). Mesela *azı* (*diş*), Kırg. *azuu*, Kzk. *azuw* < AT *ār²ig > Özb. *oziq*, Çuv. *ora*, -birincil uzun ünlünün ses dengelemesi neticesinde kendisinden sonraki ünsüz geçmesiyle *r > z > s > h* yarı *ünlüleşmesi*, söz sonunda ise ikincil/dolaylı uzun ünlü- Yak. *ahi*: [*ah^v*] olur. Oğuz Türkçesinde #K > #G değişmesine rağmen Karluk Türkçesinde söz başında #K ünsüzü korunur. Türkiye Türkçesi dışındaki Oğuz grubu lehçelerinde art damak ünlüsü taşıyan söz başındaki #k ünsüzünde #K > #G değişmesi olurken TT’nde korunur (Akar, 2014: 11).

Tarihî lehçelerde söz başı /k/ sesinin durumu.

ET	Karahanlı T.	Harezm T.	Kıpçak T.	Çağatay T.	EAT
ķ-	ķ-	ķ-	ķ-	ķ-	ķ-
<i>ķapığ</i>	<i>ķapığ</i>	<i>ķapığ</i>	<i>ķapığ</i>	<i>ķapığ</i>	<i>ķapu</i>

Oğuz lehçelerinde söz başı /k/ sesinin durumu

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Anadolu Ağızları
ķ-	ğ-	ğ-	ğ-
<i>ķol</i>	<i>ğol</i>	<i>ğol</i>	<i>ğol</i>

İkincisi kelime sonunda *asığ*, *kapı* gibi *g#* ünsüzü korunur. Üçüncü olarak *kergek*, *sargar-* gibi birden fazla heceli kelimelerde ekin başındaki /g/ ünsüzü korunur (Arat 1987: 146). Bazen *tolkun* “dalga” gibi /k/ olarak da korunur. Arapçadan alınan kelimelerde bazen ayın ünsüzü art damak ünsüzüyle karşılanır: *niğmet* “nimet” (< Ar. *nⁱmq^t*).

Eğer Oğuz lehçe ve ağızlarında böyle bir durum varsa arkaik unsur sayılır. Yine aynı şekilde kök vokalindeki birincil asli uzun ünlüye dayanan kapalı é/ vokali Oğuz lehçe ve ağızlarındaki Karluk Türkçesine ait eskicil bir unsurdur. AT’deki birincil uzun ünlünün kök vokalinden sonra ünsüz ikizleşmesine sebep olması da Karluk Türkçesine ait bir özelliktir. Arapçanın periferik dil olmasıyla Karluk Türkçesindeki ET’den gelen dudak sesindeki *w/#* < *b/#* çift dudaklılık da Karluk Türkçesine ait bir unsurdur. Damak n’si(ñ) ünsüzünün korunması da Karluk Türkçesinden kalan arkaik bir özelliktir. İki vokal arasında /I/ ünsüzünün VğV şeklinde korunması ayrı bir Karluk Türkçesi unsurudur. İnce sıradan kalın sıraya yani art damaktan ön damağa bazı kelimelerde de tam tersine geçiş görülmektedir. Karluk Türkçesine ait söz dağarcığında ötüksüz ünsüzler dikkat çekicidir. Son olarak *k > ħ* süreklileşmesi ve *ç > ş* ünsüz değişmesi de unutulmamalıdır. Son olarak kök vokalindeki ünlünün ses yarılmaması neticesinde iki ünlü arasına sürekli ünsüzlerin girmesiyle büzülmenin tersi olan gerilme ses olayı *kağı* < ET *kıg* “hayvan gübresi” örneğinde görülmüştür.

Aşağıda her ne kadar genel Türkçede ortak olarak görülse de daha çok Karluk Türkçesine mahsus olan örnek sözcük seçkisi daha çok Kaşgarlı Mahmaud'un Dîvân'ına göre alfabetik olarak verildi (Karahan, 2009: 269):

alma “elma” Irk. Trkm. < *almā* < *alm'a* < *āl* “kırmızı”+*mula “elma”[al/la kakafonisinden dolayı /l/ ünsüzünden sondaki akıcı ünsüz ve orta hecedeki dar ünlü düşerek büzülme olur]. Kaşgarlı Mahmud Türklerin *almula* dediğini belirtir.

apa “abla” And. ağz. Karluk Türkçesinde ise “anne” anlamındadır (Gezer, 2019: 82).

arık “güçsüz, yorgun” And. ağz. (Mert, 2019: 91), Özb. *oriqla-* [*a°riq+la-*] “zayıflamak”.

ayrık, *ayrı* < *ayru* < *ayrug* < EAT *ayruk* < ET *adruk* >> Sivas-Zara *ayrık* “kavşak”ı Malatya-Pütürge *ayrık* (otu) “tel gibi dalları olan yabani çimen”.

Bar “var” Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133).

bar- “varmak” Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133).

ber- “vermek” Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133).

bêşik “beşik” Irk. Trkm. (Saatçi, 2020: 206).

bilen “birlikte, ile” Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133).

bol- “olmak” Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133).

çaḥşak “aşınmış dağ oyuğu” And. ağz. Karluk Türkçesinde ise “dağ tepelerindeki taşlık yer” (Gezer, 2019: 82).

çakı “çağa, çocuk” Horasan (Doerfer ve Hesche, 2002: 332).

çal “ala renk” (Mert, 2019: 65), muhtemelen çal- “benzemek” fiilinin kökteşi olan bu kelime daha sonra ekleşmeye başlamış ikincil bir kelimedir. Örnek: *kurçal* “kır saçlı olan”.

çaḥşāk “kurutulmuş şeftali, üzüm” (Karahan, 2009: 269).

çäkük “çekiç” (Karahan, 2009: 261) -ileri benzeşme- < O Far. *çakūç* “keser, nacak, (fırlatılabilen) küçük balta, Alm. wurfaxt” > *çakuş* (Bartholomae, 1904: 575),

dağı “dahi” (<< takı Ø “tasviri fiilin kullanımdan düştükten sonra kalıpsan isim yapıcı vokal gerundiumun kategori eki olarak ara ek oluşturması” < tak-ı F-) Nazmu'l-Hilâfiyat'tın k > g ötümlüleşmesiyle temsil ettiği I. Ağız Grubu (Bilgin, 1998 ve Develi, 2002: 120). Diyalekt sınıflandırmalarında anahtar kelime olarak temel ölçütler içerisinde yer alabilir.

déwe “deve” < ET *téwe* (Saatçi, 2020: 206) < ET (Irk Bitig) *tebe* > Moğ. *temee*.

dostlıg “dostluk” EAT, Sultan Veled (Napalnoba 1989: 332).

döy- “tahammül etmek”, Azr. *döz-* << *δöd-/ >>Y Uyg.-Özb.çid-, Çuv. şir- (Hazar, 2011: 8).

emes “değil” < *eomes* “değil” < (e)r-mez < AA *mal²- “kabul etmeme” > Nan. *marl-* “tartışmak”, Moğ. *margu-* “bahane etmek” (Choi, 2019: 40), [Karluk Türkçesi ile Oğuz Türkçesinin ayrıç kelimesi] Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133). Yine örneksemeyle Horasan Türkçesinde fiil şekli *olmas* görülür (Doerfer ve Hesche, 2002: 332).

halaw “alev” Irk. Trkm. OT *alap* (Saatçi, 2020: 192) << AA *p^hāl > -^h > g- >> Moğ. *gal* “ateş” [Burada #h ünsüzü değil, söz başında protez olan #y ünsüzü (y)*alap* “alev” şeklinde türemedir. Yani *alev* < *alaw* < *alap*, < *yalap* < *halaw* < *p^hāl+a-p şeklinden gelmiş olmalıdır. Yoksa #g < *#p^h > v ~ h olamazdı.], Mac. *vil* “ışık”.

ıpar “bitki kokusu” < ET *yıpar* (Mert 2019: 162).

idiş “kapacak” (Karahana 209: 255).

uyan “yular” Kitâb-ı Dede Korkut < ET *yügün* “gem, dizgin”.

ikki “iki” Irk. Trkm. < AT *iki.

ingge “yenge” Salarca (Ölmez, 2012: 248) < ET *yeñe* < *yañı eke “yeni abla, sonradan gelen hanım” (Tezcan, 2011: 828).

kada-k+la-And. ağz. “teyellemek” (Mert, 2019: 113).

kanı “hangi” (Karahana, 2009: 255) < *ka+an+ıg,

kardaş “kardeş” [Oğz. *gardaş* daha uygun] < *karında+eş* > ET *ka* “akrabalık”+*daş* “akraba”.

kärit- “havlatmak, ürdürmek” (Karahana, 2009: 269) < *kär-* “havlamak”.

kéç- “geçmek” Azr. (Tekin, 1980: 92).

keneş “meclis”, son zamanlarda Türk Devletler Birliğinden önce çok kullanıldı. Türkiye Türkçesinde mübadili *geniş* şeklindedir. Eylem şekli *kéñeş-* “danışmak” için bk. (Mert, 209: 117).

keyin “sonra” < *kedin* Özb. -Urgenç Karavul ağzı.

kığı < ET *kığ* “hayvan gübresi” (Mert 2019: 118), sonda ünlü türemesiyle Pütürge-Malatya ağzında *kığı* “küçük baş hayvan pisliği” anlamında görülür. Fare pisliği için de kullanılır.

kırnak “boylu poslu güzel kadın, cariye” EAT ve And. ağz. (Mert, 2019: 64).

kıskık “insanı ısırın küçük, kara bir hayvancık” (Karahana, 2009, s. 263) < *kısgâç*.

kışı “insan, kadının kocası, sahip, erkek, zarif kimse” (Mert, 2019: 65).

koşuk “koşma, türkü” (Mert, 2019: 67).

köl “göl” Salarca (Ölmez, 2012: 249).

kö-p+ü-k “kabararak oluşmuş şekil” detayı için bk. (Mert 2019: 121). Yine *köprü* de dâhildir.

kör- (aynılaşmadan kaçınmak için) “görmeyen” < **kōδ±* > Başk. *küδ-* “görmek” < AT

*kōδ > Hıç *ker-* “gör-” uzun ünlü kısalırken ünlü düzleşmesine sebep oluyor ve Argu lehçesi olan Halaçça; Kıpçak ve Karluk lehçeleri gibi söz başında ötümsüzlüğü tercih ederken Oğuz Türkçesinde ötümlülüğü birincil uzun ünlünün izi olarak kabul eder. Özb. *ko’z* “göz”[o’ü-ö arası yarı-yuvarlak ön ünlü], Özb. *ko’r-* “görmek”. TT *göster-* < **kōsδøer-* < -*gXδ* metatezi ile- *kōz+ger-δ-*; Oyr. *Kös* “göz”, Tuv. *kōsgü* “gözlük”, Çuv. *koś* “göz”, -s > h ile- Yak. *kōhün* “göz”.

maņa “bana” (Napolnova, 1989: 332).

men“ben” Celâleddin Rumî'nin şiirleri ve Dede Korkut Hikâyeleri (Napolnova 1989: 334).

miñ ~ “bin, 1000” EAT (Napolnova, 1989: 332).¹¹

munça “bunca” Celâleddin Rumî'nin şiirleri ve Dede Korkut Hikâyeleri (Napolnova 1989: 334).

namard+a“namert+e” (< Far. *nâ-mard*) Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133) > Trk. *nāmārt*.

niğmet “nimet” (< Ar. *nîmqf*) EAT, Sultan Veled (Napolnova, 1989: 332).

oku- “çağırma” (Mert, 2019: 68).

olıç(ım)“çocuklara söylenen sevgi ifadesi” (Karahana, 2009: 218).

palta “balta” Trkm. (Kılıç 2020: 66).

pek“oldukça, çok, sağlam, katı, korunaklı” (< *berk*).

porsuk“sansargillerden malum hayvan” (< ET *borsmuk* “benekli”).

rehm“rahm” Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133).

sağraq (< Far. *sāğar* “içki kadehi, ayak; *sağar* “Tasavvufta arif kimsenin gönlü”)+*ni* “kadehi” (Napolnova, 1983: 332).

sağun “sağ, taraf, esenlik anlamında bir unvan” (Karahana, 2009: 127).

séw- “sevmek” < ET *seb-* > Trkm. *söy-* “sevmek” ,Y Uyg. *söy-* “sevmek” < Çağ. *sév-* “sevmek” > Özb. *yok[yaxshi kör-]*.

sārkār “haydut, yol kesen” < Fa. *ser+kār* “başkan, işi idare eden” (Karahana, 2009: 269).

siñek “kara sinek” Trkm < *siñ*“sineğin çıkardığı cınlama sesi” +*ek* “küçültme eki”.

sıvı “civık” < ET *suğuk* “tükürük” (Mert, 2019: 136) yani *sub* > *suv* > *su(y)* y# << b#

¹¹ *püj* ~ *miñ* ~ “bin, 1000” (Napolnova, 1989: 332). Sarı Uygur Türkçesindeki gibi söz başında #p ünsüzü tercih edilmektedir (Kılıç, 2020: 64). Dudak ünsüzü “/b/ sesinin Türkçede homorganik ilişki içerisinde olduğu fonemler mevcuttur. Bu nedenle girişteki /b-/ sesi gerileyici veya ilerleyici benzeşme gibi herhangi bir nedenle fonemik dönüşüme zorlandığında, özellikle homorganikleri olan /m-, p-, v-/ ile nöbetleşmekte ya da erimektedir. /p/ sesinin üretilmesi esnasında ses titreşimi dudakların açılmasından 50-60 milisaniye sonra başlar. Yani /p/'nin ötümsüzlüğe dayalı bir formant diziliminde teşekkülü /b/'ye göre çok daha kolaydır.” (Kılıç, 2020: 62-63).

ses değişmesiyle alakası yok. Her v, b > v ünsüz değişmesinden gelmez.

suğur- “yudumlamak” (Karahan, 2009: 127) -gerilme ses olayı- < ET *sör*- “emmek”.

suğut “ekşi süttten yapılan kurutulmuş peynir” (Karahan, 2009: 216).

susğāk “su kabı” (Karahan, 2009: 169) << *suvst- “sulamak” + (ğ)ak“kepçe” < ET *sub* “su”.

suvlağan “sulayan” Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133).

suvar- “sulamak” < ET *sub*“su” >> TT *suy+u* “suyu.

sümük “kemik” Azr. ve And. ağz. < ET *sünük*, yalancı eş değer kelime olmuştur.

şığan “sıçan, fare” <şigan Salarca (Ölmez, 2012: 248) < sıç-ğan > Özb. *sichqon*, Y Uyg. *çaşqan*.

taşra ~ *daşra* “dışarı” EAT Sultan Veled (Noponova, 1989: 332).

tiyin “sincap” And. ağz. < ET. *tegiñ*., Pütürge-Malatya ağzında *değın* “sincap; mecazen kurnaz kişi.”

tolkun “dalga” (Tekin, 1980: 91).

toñuz “domuz” EAT (Napalnova, 1989: 333).

töle- “(para) ödemek” Trkm. (Tekin, 1980: 91).

tutuk/tutu “rehin” (Mert, 2019: 77).

tün+e- “(kuşlar için) gece+le-”, Özb. *tun*“gece”, Yeni Uyg. *tün*“gece” < AT *tün* < *t^h*üni*.

tütün “duman, sigara” (Mert, 2019: 79).

uruğ “akraba, *uyruk*” Salarca (Ölmez, 2012: 248) <*ür+ “yumru; tohum” +uğ “döl, soy, sop” > Özb.-Y Uyg. *uruq*, -Kıpçak tesiri- Trk. *uruw*.

üt- / *ut*- / *yut*-“yenmek, kazanmak” (Mert, 2019: 83).

ügürgān “taneleri olan bir bitki” (Karahan, 2009, s. 269).

yağı “düşman” Irk. Trkm. ~ Batı And. ağz. *yağın* (Saatçi, 2020: 546) < ET *yağı*.

yaru-ğ “aydınlık” Özb.-Urgenç Karavul ağzı.

yaşur- “gizlemek” (Gülsevin, 2009: 363).

yaxşı “iyi” Özb., Azr.-Horasan < *yakçu < *δak-(1)ş-ığ >> Kzk. *jaqsı*.

yun“pamuk”(Karahan, 2009, s. 269) <*yun*- “yıkanmak” -ğu, *ked-gü* “giysi” gibi.

yüat- “utanmak” < *yüvat*- < DLT *uvut*- > Y Uyg. *uyat*- (Ölmez, 2012: 250), -fono-semantic başkalaşmayla- ~ DLT *avin*- “yakınlık göstermek”, -isim kökteşi- Özb. *iyat* “ayıp”, *iyat bol*- “utanmak”. Osm. *avut*- ~ *avit*- “iğfal ile meşgul olmak”, TT *avunmak*. Bu kelime Türkiye Türkçesinde *avut*- “oylamak” şekline evrilmiştir. Türkçe kelimelerdeki *ikiz ünlüler* (diftonglar) Ana Türkçedeki kök vokalinde bulunan birincil asli uzun ünlüye dayanır. Çift ünlüler ise alınma kelimelerde iki ayrı hecedeki

ünlünün söz içinde yan yana bulunmasıdır. *Ubut-* >> And. Ağz. *ut* “utanma” (Mert, 2019: 80), Özb. *iyat* “ayıp”. Kelimenin etimolojisi (Starostin, 2003: 307):

PTürk. *(i)abi- 1 to enjoy oneself, be happy (refl.) 2 to comfort (caus.) (1 радоваться, быть счастливым 2 утешать, успокаивать): OTürk. *abiniq* ‘consolation’ (USp. 43), *avin-ču* ‘concubine’ (YB 1); Karakh. *avin-* 1 (MK), *avıt-* 2 (KB); Tur. *avun-* 1, *avut-* 2, ‘to deceive’; Gag. *aut-* ‘to deceive’; Az. *ovun-* 1, *ovut-* 2; Khal. *avun-* 1, *avut-* 2; MTürk. *avut-* 2, *avun-* ‘to find comfort’ (Sangl.); Uzb. *ovun-* 1, *ovut-* 2; Krm. *avun-*, *uvun-* ‘to be consoled’, *uvut-* 2; Khak. *abit-* ‘to lull’; Shr. *abit-* ‘to lull’; Tv. *aat-* ‘to lull’; Tof. *aat-* ‘to lull’; Yak. *ia-hax* ‘play’; Dolg. *ia-hak* ‘play’.

3. Morfolojik Özellikler

Bazı örnekler yukarıda geçtiğinden burada tekrar edilmedi.

Karlık lehçe grubunun temel lehçesi olan Özbek Türkçesinin dikkatlerden kaçan bir morfolojik özelliği {-ş-} ekinin Kırgız Türkçesindeki gibi {+lar} fonksiyonunda da olmasıdır. Örnek: (*Odamlar oʻrnidan turib, domlaga joy berishdi.* [(A°damlär ornidän turib) da°mlägä ca°y bərişdi.], “(Adamlar yerinden kalkıp) öğretmene yer gösterdiler.” Türkiye Türkçesinde de öznedeki çokluk eki varsa tenafürden kaçınmak için yüklemdeki kişi ekinde tekrara düşülmez. Ancak bu {-ş-} eki Yeni Uygur Türkçesinde de vardır: *Oğrilar ordiniñ içige kirip hezine bar cayını izdişiptu.* “Hırsızlar şehrin içine girip, hazinenin bulunduğu yeri aradılar.” (Hüseynova, 2017: 131). Yine bu cümledeki {-y)IptI} Uygur Türkçesindeki yapı Türkmen Türkçesine, XIII. asırdan itibaren oluşmaya başlayan Anadolu ağızlarından Muğla ağzına kadar (Akar, 2018: 190) ve birbirlerine yazdıkları gazelleri kervanlarla gönderen A. Ş. Nevai ile Necati Bey’in şiirinde kullanılan yapı morfolojik bir izdir.

Oğuz Türkçesi yazı dili Eski Türkiye Türkçesi (EAT) metinlerinde ad durumu ekleri {+nI} (accusative), {+GA} (dative) EAT Kadı Burhaneddin *biz+ge* (Noponova, 1989: 332), {+dIn} (ablative) şehir+din Marzubanname / *andın* “ondan” ve *yanadın* “tekrardın” Kelile ve Dimne (Noponova, 1989: 332), +birle (instrumental); {+zIr-}, {-gUr-} yapım ekleri; {-I)pdur / -Up+am, -Up+san, -UpdUr} (geçmiş zaman eki) eki nadiren görülebilir (Gülsevin ve Boz, 2019: 59). EAT’de şiirde boğulmayı önlemek için {+nI} ile beraber zamir /n/’li 3. teklik kişi iyelik ekinden sonra sıfır accusative {n+ø} ekinin gelmesi de Karlık Türkçesine mahsus bir özelliktir: Sultan Veled’te *niğmet+in+ø* “niğmetini”, *dostlıg+in+ø* “dostluğunu”. Ayrıca başka ekler de var. {+(ı)n} vasıta “instrumental” eki: *biñ gez+in* “bin defa” EAT Ahmet Fâkih, *dün+in* “akşamleyin” Kelile ve Dimne, *güz+in* “sonbarda”, *ol vakt+in* “o zamanda” Kitâb-ı Dede Korkut; {{{(ø)e+r^A/v}} “directive” yön gösterme eki: *yolu+ra* “yoluna” Yusuf ve Züleyha EAT, *göksi+re* “göğsüne doğru”, *içerü, yukaru* Kitâb-ı Dede Korkut; {+CA} eşitlik “equative” eki: *gök+çe* “mavimsi”, *kuş+ça, kendü arzusu dileg+ünce*; {+GAY}

gelecek zaman eki: *bol-ğay*, *bér-gey*; “Bütün bu ekler Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi metinlerinde çok işlenmiştir.” (Noponova, 1989: 332).

Türkmen Türkçesinde {-GAN} şimdiki zaman sıfat-fiil eki de Çağatay Türkçesindeki benzer Karluk Türkçesine ait bir unsurdur (Kara, 1998: 133): *durğan* “duran”, *getirğan* “getiren”, *okan* “okuyan”; EAT’de {-GAN} eki: (Celâleddin Rûmî, Kadı Burhaneddin ve Şeyyad Hamza) *tut-ğan* “tutan”, *yazılğan* “yazılan”; Yunus Emre *savaşğan* “savaşan”, *karişğan* “karişan” (Napolnova 1989: 332). Bir de {-ØAN} < {-GAN} ekiyle karıştırılan (Emre, 1945: 182) ancak “çok yapan, devamlılık ifadesi veren ve olan” anlamıyla genellikle tek heceli - geçişsiz (Koca ve Koca, 2021: 156)- fiil kökleri üzerinde görev alan ve çok heceli yapısı dolayısıyla birleşik ek intibai veren ve Eski Türkiye Türkçesinde işlek olmayan {-AGAN} eki vardır (Türkmen, 2022: 22, 29) ki daha çok Karluk grubunda ve Çağatay (Türki Tili) tesirinde kalan çağdaş Kıpçak Türk lehçelerinde görülür. Azerbaycan Türkçesinde g > y değişmesiyle *küsâyân* ‘çok küsen’ (*uşag*) görülür (Türkmen, 2022: 23). Karluk grubu çağdaş Türk lehçelerinden Özbek Türkçesinde uyuma girmeyerek tek şekli bulunan {-ag'on} [-ağ'an] morfemiyle Kıpçak Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesinde ise {-AAGAN} ve ileri dudak uyumlu (labial atraction) {-OOgOn} altbiçim birimli (alomorflu) şekilleriyle ekin çok katmanlı kökeni {*-A-AG-A-(ø)AN} < {*-A-Ak-A-(g)AN} olmalıdır ki bu farklı formlar teşekkül edebilsin.

Artikülasyonda üçüncü kişi iyelik ekinde zamir (prominal) n’sinin kullanılmaması Karluk Türkçesine mahsus bir özelliktir: *rekabıoda*, Mahtum Kulu-Trkm. (Kara, 1998: 133).

Türkmencedeki genetive “ilgi hâli” {+nI} şekli yerine Çağataycadaki {+nIng} şeklinin de kullanılması: Trkm. *dağnıø ~ dağnyñ* “dağın”; *Oølar Sina dağnyñ eteğinde söz berdi*. “Onlar Sina dağının eteğinde söz verdi.” Horasan Türkçesinde de nazal ŋ# korunur: *qazan+ŋ karası*, *qälâm+ŋ ucu* (Doerfer ve Hesche, 2002: 332).

Çağataycanın tesirlerini taşıyan Türkmen diyalektine ait ağırlıklı unsurların ortaya çıkmasıyla XIV-XVI. asırlarda yukarıda belirtilen morfolojik şekiller ortaya çıkar (Develi, 2002: 120).

Horasan Türkçesinde bildirme eki +bIs [< +bIz > +mIz] (Doerfer ve Hesche, 2002: 335).

4. Dil Politikası

İstanbul Türkçesini korumak gayesiyle Karluk Türkçesinin kelime hazinesinden Yeni Lisan Hareketi ile istifade edilmemek istenmiştir. “Türkçenin yenileşme serüveni içinde şüphesiz en önemlisini, Ömer Seyfettin’in öncülüğünde Selanik’te çıkarılan Genç Kalemler dergisinde, 11 Nisan 1911 sayısından itibaren ‘Yeni Lisan’ başlığı altında yayımlanan seri makalelerle sistemleştirilmiş olan yenileşme-Türkçeleşme hareketi alır. Yeni Lisan makalelerinin 7.si, İstanbul’da yeni çıkacak olan Muhitü’l-Ma’arif mecmuası heyetine yayımlanması ricasıyla gönderilen ve içinde 14 maddelik bir ilmî

programı ihtiva eden lâyihanın Genç Kalemler’de yayımlanan suretinin -son maddesi konuyla alakalıdır:- 14. Madde: Türk Derneği’nin ve sair tasfiyecilerin yaptıkları gibi Çağatayca, Türkmenceye yahut Anadolu, Rumeli lehçelerine mensup eski ve yeni kelimeler yeni lisan istimal olunmayacaktır. Yeni lisan İstanbul’da tekellüm edilen ve edebî lisanımızın istifasıyla nezih ve necip bir mevkiihraz eden üslûp ve kelimeleri istimal edecek ve bu üslûp ve kelimeleri İstanbul şivesinde mündemiç bedâete tevffikan daha ziyade güzelleştirmeye çalışacaktır.” Her ne kadar dil politikası olarak Çağataycadan istifade edinilmesi istenilse de bu pek gerçekleşmemiştir (Gülsevin vd., 2012: 154). Böylece Eski Türkiye Türkçesiyle Müşterek Orta Asya Türkçesinden bağımsızlaşan Batı Oğuz Türkçesi, Yeni Osmanlı Türkçesinden Çağdaş Türkiye Türkçesine geçerken eski çizgisinden ayrılmamıştır. Ama Kıpçak Türkçesi grubunda olan Kırım Tatar Türkçesi hem Osmanlıca hem de Çağatayca tesirinde kalarak ortak bir lisan hareketi oluşturmaya çalışmıştır. Karışık dilli bir lehçe değil diğer Kıpçak lehçelerine de geçiş diyalekti olan çok lehçeli bir Türkçedir.

XVIII. yüzyılda yazılmış olan *Batırşa*’nın yani Bahadırşah Miñlegali Oğlu Galiyev’in (1710?-1759) Arz-Nâmesi’nde haksızlığa karşı çıkarken hem Çağatay hem de Osmanlı Türkçesinin yanında Kıpçak Türkçesinin özellikleri bulunmaktadır (Öztekten, 2010: 20 ve Türk, 2018: 151). *Batırşa*’nın Osmanlı Türkçesine uyarlanmış diplomatik edebî Türkçesi Tatarcanın milli dilidir. Nogmani’nin tefsirinden bir örnek cümle: -Tatarcada ö > ü değişmesi karakteristiktir.- *Yer ve küklernë yaratқан Allâh yer ve kükke қарағанда кёчкёnelёkde ve һақիրлиқда mişlë bulmaған әdemlernë yaraturға қадир түгёл мё?* (Türk, 2018: 153). Dil tarihi ve dil politikası neticesinde çok lehçelilik özelliği gösteren Tatarca, -Salar Türkçesinin tam tersine en batıda olan öncesinde yerel ağız şeklindeki bu diyalekt hâliyle Karluk Türkçesinden en az şekilde etkilenmiş olmalıdır.- Gagauz Türkçesi, -Çince kelimelerin fazla olduğu-Salar Türkçesi ve Karluk Türkçesinin yazı dili olan Özbek Türkçesi gibi Türk lehçeleri dikkat çekicidir. Karluk, Kıpçak ve Oğuz karışımı Özbek Türkçesi Moğolca, Rusça, Farsça ve Arapça gibi periferik dillerden de etkilenerek sahip olduğu söz dağarcığıyla nispeten karışık dilli bir lehçe olmuştur (Doerfer ve Hesche, 2002: 326). Harezmi bölgesindeki Horezm Oğuz Türkçesi ve Nayman’daki Kazak Türkçesi yanında “özellikle, Semerkant bölgesindeki Kıpçak ve *Karluk-Çigil-Uygur* (Ölçünlü Özbek Türkçesi) ağızları” karakteristik özellikler göstermektedir (Yıldırım, 2017: 125). Ancak Karluk Türkçesinin sadece /l/ ünlüsünü eksiltmeyle dil uyumunun bozularak Ortak Türkçeden nasıl ayrıştığı aşikârdır (Öner, 2020: 1565). Oğuz Türkçesi metinlerde Karluk Türkçesi unsurları Karlukların 961 yılında Müslüman olmaya başlamasından sonra kültürel birlik sayesinde artmış olmalıdır. Ancak Karlukların dil olarak Köktürklere ama siyaseten Uygurlara bağlı olması (Köprülü, 1976: 136) dil karakteristiklerini de ölçünlü dilden ayırmıştır.

Sonuç

Eski Türk dili tarihinde tesirli bir lehçe olan Karluk Türkçesi, Çiğil, Tuhsı ve Yağma gibi boyların Türkçesiyle müşterek olmasına ve Karahanlı Türkçesinin temelinde yer edinmiş önemli bir lehçe olmasına rağmen Kâşgarlı Mahmud'un Dîvân'ındaki tasnifinde ve haritasında kendine yer bulamamış olması garip bir durumdur. Çünkü Karahanlı/Hakaniye devletinin oluşumunda diğer Türk boyları yanında Karlukların büyük tesirinin olması inkâr edilemez. Aşına sülalesine dayanan Karluk yabgusu 840 senesinde kendisini Türk bozkırın hâkimi ilan etmiş ve "kara-hakan" unvanını almıştır.

Eski Türkçe (Köktürk, Uygur, Karhanlı), Horezm Türkçesi ve Çağatay (Eski Özbek) Türkçesi bu lehçenin kesintisiz devamıdır. Tarihi Karluk lehçesinin bakiyesi olarak Yeni Uygur Türkçesi ile birlikte günümüzde Doğu Türkistan, Afganistan (kuzey kesimleri), Tacikistan, Karakalpakistan, Özbekistan (ve Harezim'deki Taşoğuz ağız konuşulan yöreleri), Kazakistan (güney kesimleri), Türkmenistan (Taşoğuz bölgesi), Kırgızistan gibi Türk Cumhuriyetlerinde konuşulan Çağdaş Özbek Türkçesi, günümüz Türkiye Türkçesinden sonra en çok konuşura sahip olan modern Türk lehçesi olarak bilinmektedir (Wurm, 1989: 139).

Alan yazınuna ait 66 kaynakçaya atıf yapıldı. Bu irdeleme 10 tane dip notla desteklendi. Makalede şu belli başlı neticeler elde edilmiştir: Karluk adının yeniden izahı yapılmıştır. Karluk grubu Türk lehçelerinin üyeleri tespit edildi. XI. asırda *Arğu, Çiğil, Tuhsı* ve *Yağma* boylarından oluşan Karluk grubu Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi, Harezim Türkçesi; Çağatay Türkçesi (Eski Özbekçe) ve -dil politikasıyla bozulmuş- Çağdaş Özbek Türkçesi ve -kendine mahsus elifbalı- Yeni Uygur Türkçesi olarak devam etmektedir.

Türklük biliminde karşılaştırmalı lehçebilim çalışmalarına katkı sağlayacak olan bu makale daha önce yapılan Karluk lehçelerindeki Oğuz Türkçesine ait özelliklere diğer açıdan bakılıp Oğuz grubu lehçelerinde Karluk Türkçesine mahsus özellikler eklenerek her iki grubun karşılıklı irdelenmesi sağlanmıştır. Sesbilgisinde en az 10 ses değişmesi irdelenmiş ve bunlarla alakalı koyu puntolarla gösterilerek uygulamalı görünümüyle -irdelemede yazıldığı hâlde tekrar edilmek istenmeyen kelimeler hâriç- 86 örnek sözcükle bir seçki oluşturulmuştur. Şekil bilgisinde ise 16 örnek tespit edilmiştir.

Giriş ve dil politikası başlıkları altında dil tarihi ve dil coğrafyası açısından irdelenme yapılmıştır. Harita ve şemalarla anlatım güçlendirilmiştir. Sonuç olarak Oğuz Türkçesinin Karluk Türkçesini etkilediği kadar kendisi Karluk Türkçesinden o oranda etkilenmemiştir. Bunun sebebi Horezm bölgesinde Oğuzların bir kısmının kalmış olması ve İstanbul -ağız değil- Türkçesi gibi ölçünlü bir Türkçenin oluşması, tam tersi diğer hiçbir lehçenin payitaht Türkçesine sahip olmaması bu etkilenmemenin -veya az etkilenmenin- en önemli sebebidir.

Oğuz Türkçesi artık beylikler döneminden itibaren merkezî Türkistan'dan ayrı bir coğrafyada büyük oranda Oğuz ağırlıklı bir edebiyat dili oluşturdu. Bu dilin doğurduğu medeniyette ise cihanşümul bir mefkurenin (-kızıl elmanın- Timur ile sekteye uğratılsa bile) kesintisiz devam etmesi ve akabinde ulus esaslı temiz ve yaşayan Türkiye Türkçesinin oluşmasıyla başta sinema sektöründeki gelişmeler sebebiyle Türk Devletler Birliğinin ve halkının ortak iletişim dilinin Kırım Türkçesinin devrettiği yarış bayrağını taşımaya aday olmasıyla sürdürüleceği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu, A. ve Şen, H. (2018). "Eski Türk Dininin Kozmolojisi ve Kozmogonisi". Türk Dünyası Araştırmaları TDA, 119 (234): 45-74.
- Akar, A. (2014). Eski Anadolu Türkçesi Ders Notları-I. <https://www.academia.edu/35101623/ET:13.06.2023>, pdf 14 s.
- Akar, A. (2018). "Muğla Bölgesi Ağızları Oluşumunun Tarihî Dil ve Arka Planı". Altaylardan Toroslara Konargöçer Türkler. (Editörler: Mustafa Gökçe, Eren Fehmi Eroğlu ve Betül Korkmaz), Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi, s. 183-192.
- Arat, R. R. (1987). Türk Şivelerinin Tasnifi. Makaleler Cilt I. (Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), Ankara: TKAE Yayınları, 69-149.
- Austin, P. (2008). One Thousand Languages: Living, Endangered, and Lost. California: University of California Press.
- Bartholomae, Ch. (1904). Altiranisches Wörterbuch. Strassburg: Verlag von Karl J. Trünber.
- Bartold, W. (1968). "The Burial Rites of the Turks and the Mongols". (Tr. with a note on iconography by J. M. Rogers). CAJ, (12): 195-22.
- Bilgili, C. (2019). "Karluklar Üzerine Bir İnceleme". Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi (MSBD), 2 (1): 29-41.
- Bilgin, A. (1998). Nazmü'l-Hilâfiyat Tercümesi Giriş-Metin-Dil Özellikleri. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Choi, H. W. (2019). Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Develi, H. (2002). "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar". Türkbilig, (4): 117-124.
- Doerfer, G. ve Hesche W. (2002). "Horasan Türklerinin Tarihi". (Çeviren: Sultan Tulu). Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (14): 319-336.
- Emre, A. C. (1945). Türk Dilbilgisi. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Ercilasun, A. B. (2009). Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gabain, A. von. (1988). Eski Türkçenin Grameri. (Çev. Akalın, M.). Ankara: TDK yayınları.
- Gezer, H. (2019). Karahanlı Türkçesi Temel Söz Varlığının Eski Türkçeden Karluk Grubu Lehçelerine Anlam İncelemesi. (Danışmanı: Nevzat Özkan). Kayseri: Erciyes Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi.

- Gömeç, S. Y. (2001). “Şine Usu Yazıtı’nda Geçen Yer Adları Üzerine.” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, LXIV (240): 427-438.
- Gülsevin, G. (2009). “Türkiye Türkçesi Ağzalarında Dış Lehçe Unsurları Üzerine”. IV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı - Bilkent Üniversitesi. 25-28 Eylül, Kırım-Ukrayna, 363-371.
- Gülsevin, G. vd. (2012). XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2716, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1679.
- Gülsevin, G. ve Boz, E. (2019). Eski Anadolu Türkçesi. (Gözden geçirilmiş 4. baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hazar, M. (2011). “Kadı Burhaneddin Divanı’nda Geçen Tarihî Azerbaycan Türkçesine Ait Döy- ‘Dayanmak’ Fiili Üzerine”. Tarihsel Gelişimi İçindeki Oğuz Türkçesi ve Kadı Burhaneddin Uluslararası Çalıştayı. Türk Dil Kurumu ve Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas: 13-15 Kasım 2011, 15 s.
- Hüseynova, T. (2017). Oğuz (Türkiye, Azerbaycan), Kıpçak (Başkurt, Tatar) ve Karluk (Özbek, Uygur) Türkçelerinde Fiil Çatısı. (Danışman: Fikret Turan). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Jandaarbekov, Z. (1997). “Karluk Karahan Devleti ve Oğuz Devleti Tarihi ile İlgili Yeni Bilgiler”. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi – bilig. (Aktaran: Banu Muhyeva), (5/ Bahar): 157-164.
- Johanson, L.(1998). The Turkic languages. (Editör: Éva Agnes Csató). London: Routledge.
- Kara, M. (1998). “Mahtum Kulu’nun Şiirlerinde Çağatayca ve Oğuzca Unsurlar”. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi – bilig. Güz (7): 131-135.
- Karahan, A. (2009). Dīvānu Lugatı’t Türk’e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*, e-kitap.
- Kaymaz, Zeki (2004). “Çağatay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar Üzerine.” Amancolovskie Çiteniya. Kazakistan/Öskemen, 7-8 Ekim 2004: 204-210.
- Kılıç, E. (2020). “Türk Lehçelerinde /b-/ > /m-/ Değişmesinin Fonetik Açından İncelenmesi”. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Yaz 20 (1): 59-96.
- Koca, A. ve Koca E. (2021). Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). “Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri”. Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Winter 5 (1): 1-41.
- Köprülü, O. F. (1976). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. (3. basım), Ankara: Türk Tarih

Kurumu basımevi.

- Kutlu, M. (2020). "Kayalık: Bir Karluk Yabgu Devleti Başkenti". *ANASAY*, (11): 105-128.
- Lindsay, R. (2022). "Mutual Intelligibility Among the Turkic Languages". <https://md.teyit.org/file/mutual-intelligibility-among-the-turkic.pdf>, ET: 06.06.2023, pp 147.
- Mert, A. (2017). "Osmanlı Şairlerinin Çağatay Türkçesiyle Yazdıkları Şiirlerde Kullandıkları Dil Üzerine." *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi-SUTAD*. Bahar (41): 107-118.
- Mert, A. (2019). "Eski Türkçeden Türkiye Türkçesi ve Ağızlarına Uzanan Söz Varlığı. (Danışmanı: Abdurrahman Özkan). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Mas'udi, Muruj (1861). *Al-Dhahab wa-Ma'adin al-Jawhar*. (Edited by C. A. C. Barbier de Meynard and B. M. M. Pavet de Courteille). Paris, 1861-77. Edited by C. Pellat. Beirut, 1965-74.
- Napolnova, E. M. (1989). "Edebi Eski Anadolu Türkçesi Tarihinde Bazı Genel Özellikler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, (37): 331-334.
- Nerimanoğlu, K. V. (2011). "Çağdaş Türkolojide Yeniden Yapılanma Şartları Üzerine (Türkoloji Strateji Denemesi). "Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 20. Yüzyıl Konulu" III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2. Cilt. (Editör: Ülkü Çelik), 26-29 Mayıs 2010, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve Türk Dil Kurumu, 579-588.
- Onur, S. (2020). "Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda Oğuzca Unsurlar". *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*, Eylül (2): 1-30.
- Ölmez, M. (2012). "Oğuzların En Doğudaki Kolu: Salırlar ve Dilleri." *Türk Dili*, Aralık CII (732): 38-43.
- Ölmez, Z. ve Kaçalın, M. (2011). XI-XIII. Yüzyıllar Türk Dili, XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2369, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1366.
- Öner, M. (2020). "Türk Dünyasında Ana Dil Ortaklığı ve Ayrışma." *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, 13 (32): 1558-1569.
- Öztekten, Ö. (2010). 18. Yüzyılda Karışık Dilli Bir Metin, Bahâdur Şâh'ın Arz-Nâmesi (Baturşa Aliyev'den Çarıçe Elizaveta Petrovna'ya). Konya: Kömen Yayınları.
- Saatçi, Ö. (2020). *Dilde Arkaiklik Olgusu ve Irak Türkmen Ağızlarındaki Dil Unsurlarının Arkaiklik Bağlamında İncelenmesi*. (Danışmanı: Ahmet Nahmedov). Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Salman, H. (1973). *Karluklar*. (Danışmanı: Belirtilmemiş). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Doktora Tezi.
- Sarıca, B. (1994). "Olga-Bolga Sorunu ve Yeni Bir Kitâb-ı Güzîde Nüshası Üzerine". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Van-Türkiye, 1 (1): 123-136.

- Schönig, C. (2004). "On some unclear, doubtful and contradictory passages in Maḥmūd al-Kāşyārī's 'Dīwān Luyāt at-Turk' ". *Türk Dilleri Araştırmaları*, (14):35-56.
- Starostin, S. A., Dybo, A. V. and Mudrak, O. A. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages – EDAL*. (with assistance of Ilya Gruntov and Vladimir Glumov). Leiden, Boston: Brill.
- Süleymanov, O. (2002). Тюрки в Доистории. О происхождении древнетюркских языков и писем / Tyurki v Doistorii. O Proishojdenii Drevnetyurkskix Yazıkov i Pismennostey, (Tarih Öncesi Türkler: Eski Türk Dillerinin ve Yazılarının Kökeni Üzerine). Almatı: Атамұра/Atamura Yayınevi.
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler)*. (5. baskı.), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şen, M. (2014). "Tanzimat Aydınlarının "Çağatay Türkçesi"ne Bakışı Ve Şemseddin Sâmî'nin Tesiri". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Summer 9 (9): 81-102.
- Tavkul, U. (2003). "Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler." *Kırım Dergisi*,12 (45): 23-32.
- Tekin, Ş. (1974). "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'Olga-Bolga'Sorunu". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 21-22 (1973-1974): 49-157.
- Tekin, T. (1978). "Türk Dilleri Ailesi: I." *Türk Dili*, 37 (318): 173-183.
- Tekin, T. (1980). "Türk Dilleri Ailesi: II". *Genel Dilbilim Dergisi*, 2 (7-8): 72-85.
- Tezcan, S. (2011). "Etimoloji Önerileri." *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 20. Yüzyıl Konulu* III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2. Cilt. (Editör: Ülkü Çelik), 26-29 Mayıs 2010, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve Türk Dil Kurumu, 819-830.
- Tokatlı, S. (1997). "Özbek Alfabesi Üzerine". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (3): 100-105.
- Turan, F. (2018). "Eski Türkçeden Orta Türkçeye Askeri Rütbe ve Unvanlar." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58 (1): 155-173.
- Türk, A. T. (2018). "Kazan-Tatar Türkçesi İle Yazılmış ve Çok Lehçelilik Özelliği Gösteren Nogmanî Tefsiri: Yasin Suresi Örneği". *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, 28 (2): 147-176.
- Türkmen, E. (2022). "Türkçede 'Çok Yapan' ve 'Olan' Tarama Sözlüğü'nde -AgAn ~ -AğAn, -ğAn ve Diğer Ekli Kelimeler." *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Bahar (53): 19-45.
- Wurm, S. (1989). "Özbekçe". *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim (62): 139-186.
- Yakupoğlu, C. (2004). "Anadolu'da Karluk Türk Boyu ve İskânı Üzerine." *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12 (1): 191-204.
- Yıldırım, H. (2017). "Özbek Türkçesi Ağızları Üzerine Bir Değerlendirme". *Dil Araştırmaları*, Bahar (20): 121-145.

Okul Müdürlerinin Meslektaş Dayanışmasına Yönelik Görüşleri*

Educational Administrators' Views on Colleague Solidarity

Sorumlu Yazar

Sibel Burukoğlu

MEB'de Okul Müdürü, Bolu/Türkiye,
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü, Lisansüstü
Eğitim Enstitüsü, Eğitim Yönetimi
Denetimi Ana Bilim Dalı
brkgjsbi24@gmail.com

orcid: 0009-0001-4417-5799

Bahri Aydın

Prof. Dr. Bolu/Türkiye, Bolu Abant
İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim
Bilimleri Bölümü, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Denetimi
Ana Bilim Dalı

bahriaydin@hotmail.com

orcid: 0000-0002-1720-6334

Atıf Citation

Burukoğlu, S. & Aydın, B.
(2024). Okul Müdürlerinin
Meslektaş Dayanışmasına
Yönelik Görüşleri. *BABUR
Research*, 3 (2), 53-65.

Gönderim Submitted

20.08.2024

Revizyon Revision

04.10.2024

Kabul Accepted

19.10.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

Öz

Bu araştırmanın amacı, anaokullarında görev yapan okul müdürlerinin meslektaş dayanışmasına yönelik görüşlerini belirlemek, birbirleriyle dayanışmalarını artırmak ve geliştirmek için yapılması gerekenleri ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemiyle olgu bilim deseni kullanılarak yürütülen bu araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 yılında Bolu ili merkez ilçede bulunan bağımsız devlet anaokullarında görev yapan 15 okul müdürü oluşturmaktadır. Araştırmaya 6'sı kadın 5'i erkek olmak üzere 11 okul müdürü gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler, içerik ve betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve ulaşılan bulgular doğrultusunda öneriler getirilmiştir. Araştırma sonucunda okul müdürlerinin en çok mevzuattaki değişikliklerin yorumlanması ve uygulanması, eğitimde iyi örneklerin paylaşılması, okul öncesi eğitim alanındaki yenilikler ve güncellemelerin alana etkisi ve uygulanabilirliği ile öğretmen ve velilerle iletişimde yaşanan sorunlar konusunda dayanışma içinde oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Meslektaş Dayanışması, Okul Öncesi Eğitim, Okul Müdürü

Abstract

The aim of this study is to obtain the views of school principals working in kindergartens on collegial solidarity and to reveal what needs to be done to increase and improve their solidarity with each other. The study group of this research, which was conducted using qualitative research method and phenomenology design, consists of 15 people who were working as principal in independent kindergartens in the central district of Bolu province in 2022-2023. Eleven principals, 6 of whom were female and 5 of whom were male, voluntarily participated in the study. The data obtained with the semi-structured interview form prepared by the researcher were evaluated by content and descriptive analysis method and suggestions were made in line with the findings. As a result of the research, it was determined that the principals were in solidarity mostly on the interpretation and implementation of changes in legislation, sharing good examples in education, the impact and applicability of innovations and updates in the field of preschool education, and problems in communication with teachers and parents.

Keywords: Colleague Solidarity, Preschool Education, School Principal

* Bu çalışma, 30 Mayıs – 1 Haziran 2024 tarihlerinde düzenlenen *Uluslararası Okul Yöneticileri Konferansı*'nda (ISPC 2024) sözlü bildiri olarak sunulmuştur

Giriş

Günümüzde örgütlerin etkililiğini ve verimliliğini artırmak amacıyla çeşitli konularda özellikle örgütsel yapı ve davranışlarla ilgili olarak pek çok araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmalarda genel olarak yönetim açısından büyük önem arz eden ve örgütsel davranışları önemli ölçüde etkileyen çalışan tutumlarının, örgüt performansı açısından öneminin vurgulandığı; ayrıca bu tutumların örgütte çalışanlar arasındaki ilişkilerle, örgüte sağladığı katkıların ortaya koyulduğu söylenebilir. Farklı kültüre, yaşayış ve yetiştirilme tarzına sahip bireylerin oluşturduğu toplumsal yaşam düşünöldüğünde, bireyler arasında yardımlaşma, paylaşma, dayanışma, rekabet veya çatışma gibi pek çok sosyal ilişkinin geliştiği ancak bazılarının bireylerin hayatında diğerlerinden daha fazla yer edindiği ifade edilebilir (Uslusoy, 2010). Özellikle dayanışmanın bireylerin sosyal yönden gelişmesinin önünü açan, toplumsal yaşamda da, karşılıklı bireysel ilişkileri düzenleyen, geliştiren ve kolaylaştıran en önemli değerlerden biri olduğu söylenebilir.

Kubbealtı sözlüğüne göre dayanışma “birbirine destek ve yardımcı olma,” (Kubbealtı sözlüğü, 2024) anlamına gelmektedir. Kavramsal olarak değerlendirildiğinde ise dayanışma, bir grubu oluşturan bireylerin, birbirlerinden etkilenmeleri ve bireylerin grupta kalmaya yönelik sahip oldukları motivasyon şeklinde tanımlanabilmektedir (Robbins ve Judge, 2019). Dayanışma konusunda önemli çalışmaları olan ünlü sosyolog ve düşünür Durkheim de dayanışma kavramını toplumsal yaşamın merkezinde yer alan bir olgu olarak tanımlamış, iş bölümünün de dayanışmanın farklılaşmasını sağlayan yapısal bir öge olduğunu belirtmiştir (Koçak, 2001). Ayrıca dayanışmanın, bir örgütün tüm paydaşlarının birbirini koruyup kollaması ve gözetmesi (Hançerlioğlu, 2007) olduğu düşünöldüğünde; insanlar arasında karşılıklı fedakarlık ve bağlılık duygusunu buna bağlı olarak kişisel mutluluğunu da artırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda İbni Haldun’da bireylerin iş yaşamında karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içinde olmasının, kişinin kendisine çeşitli katkılar sağladığını belirtmiş, bu sayede bireylerin güçlükleri aşarak hedeflerine ulaşabildiklerini ifade etmiştir (Uygun, 2008). Küçükylmaz, Özer ve Taşçı’nın (2006), hemşirelerle yaptıkları araştırmada elde ettikleri bulgular, bu düşünceleri destekler niteliktedir.

Örgütsel yaşamda ise bireyler, yaşadıkları herhangi bir olumsuz durumda, hata veya başarısızlık anında, kendilerini mutsuz ve yalnız hissettiklerinde, kaygı, korku ya da endişeli olduklarında, çevrelerinden yardım ve desteğe ihtiyaç duyduklarında kendilerine en yakın gördükleri meslektaşlarına yönelme eğilimi gösterebilmektedirler (Uslusoy, 2010). Dolayısıyla bireylerin iş yaşamında karşılaşabileceği problemlerin çözümünde, ona anlayış göstererek, kendisiyle empati kurabilecek ve kendisine yardım edebilecek en yetkin kişilerin yine kendi iş arkadaşları yani meslektaşları olduğu söylenebilir. İş hayatında her an bir problemle karşılaşabilme ihtimali de bulunduğundan, tüm meslektaşların işbirliği yaparak, birlik, beraberlik ve dayanışma içerisinde olmaları, sorunları en aza indirip bireylerin iş doyumunu artırarak örgütün amaçlarına

ulaşmasını kolaylaştıracaktır (Koçak, 2001). McGilton, Hall, Wodhics ve Petroz'un (2007), yönetici desteğinin çalışana etkisini inceledikleri araştırmalarında elde ettikleri bulgular bu görüşleri destekler niteliktedir. Benzer şekilde Wilkins ve Shields (2009) de yaptıkları çalışmada, düşük düzeyde meslektaş dayanışmasının görüldüğü örgütlerde bireylerin iş doyumunun belirgin şekilde azaldığını tespit etmişlerdir. Diğer yandan meslektaşların dayanışma içerisinde birlikte hareket etmeleri, sorunlara birlikte çözüm getirmeleri, yapılan faaliyetlerin etkinliğini artırarak, örgüt performansına olumlu katkı sağlayacağı gibi bu dayanışma ve yardımlaşma çabaları örgüt kültürünü de geliştirecektir (Çetin, 2004). Bu bağlamda, meslektaş dayanışması kavramının önem kazandığı görülmektedir.

Meslektaş dayanışması, meslektaşların ihtiyaç duydukları her alanda birbirlerine destek vermeleri ve mesleki anlamda bilgi, teknik ve beceri paylaşımları (Çoban, 2005), çalışanların birbirlerine danışması ve işbirliği yapması (Jarvis, 2012), meslektaşlar arasındaki işbirliğine dayalı ilişkiler (Shah, 2011) anlamlarına gelmektedir. İşbirliği ve dayanışma birbirinin yerine kullanılabilen, birbirinden ayırmanın zor olduğu kavramlar olmakla birlikte Jarzabkowski (2002) işbirliğinin profesyonellelikle ilgili olduğunu meslektaş dayanışmasının ise profesyonelliğin yanında sosyal/duygusal yönleri de içerdiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Barnard, Street ve Love (2006), meslektaş dayanışmasıyla tükenmişlik ve duygusal yorgunluk arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında meslektaş dayanışmasının tükenmişliği azaltabildiğini saptamışlardır.

Meslektaş dayanışmasında bireyler arasında dostça ilişkiler gelişmiştir; insanlar karşılıklı sevgi, saygı, anlayış çerçevesinde yaklaşarak birbirlerine destekleyici bir tutum sergiler ve yapılan işin ihtiyaç duyulan her aşamasında birbirlerine yardım ederler (Uslusoy, 2010). Araştırmalar da grup içinde dayanışmanın veya meslektaş dayanışmasının, grup verimliliğini ve performansını olumlu etkilediğini göstermektedir (Robbins ve Judge, 2019). Bu durumun kurumsal anlamda meslektaş dayanışmasının önemini artırdığı söylenebilir. Bu bağlamda örgütsel yaşamda önemli bir yer tutan meslektaş dayanışmasının, eğitim kurumlarında öğrenme süreçlerinin ve yönetsel faaliyetlerin yürütülmesinde de önemli olduğu düşünülmektedir. Eğitim öğretim sürecinin önemli basamaklarından biri olan okul öncesi eğitim kurumlarında da okul müdürleri, pek çok yönetsel uygulamalar gerçekleştirmektedir (Ada, Küçükali, Akan ve Dal; 2014). Bu uygulamaların, verilen eğitimin kalitesinde belirleyici olduğu düşünüldüğünde, müdürlerin planlı bir biçimde yönetsel işlevleri yerine getirmeleri ve etkili bir yönetim gerçekleştirmesi gerektiği açıktır. Bunun sağlanması için de müdürlerin meslektaşlarıyla dayanışma içinde olmasının gerekli olduğu söylenebilir.

Bu düşünceler doğrultusunda; dayanışmanın hem bireysel hem de örgütsel açıdan önemi göz önünde bulundurulduğunda, eğitim örgütlerinin de amaçlarının gerçekleştirilmesinde ve eğitsel süreçlerin etkinliğinin artırılmasında pay sahibi olduğu düşünülen meslektaş dayanışmasının, eğitim kurumlarındaki varlığının

ortaya koyulması, alan yazın açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, yapılan bu araştırmada okul müdürlerinin meslekaş dayanışmasına ilişkin bakış açıları tespit edilerek, meslekaş dayanışmasının eğitim kurumlarındaki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı bağımsız anaokulunda görev yapan okul müdürlerinin meslekaş dayanışmasına yönelik görüşlerini alarak birbirleriyle olan dayanışmalarına ilişkin durumu ortaya koymaktır.

Alt problemler

- 1) Okul müdürlerine göre meslekaş dayanışması nedir?
- 2) Okul müdürleri hangi konularda meslekaşlarıyla dayanışmaya ihtiyaç duymaktadır?
- 3) Okul müdürleri meslekaşlarının dayanışma talebi olduğunda nasıl bir yol izler?
- 4) Okul müdürlerinin meslekaş dayanışmasının olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

1. Araştırma Modeli

Bu alışma araştırılan kişilerin deneyimlerinin sonuçlarını sistematik olarak inceleyebilmeyi kolaylaştırması bakımından (Ekiz, 2003) durum ya da olayların bütüncül olarak ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan nitel araştırma modeli esas alınarak yürütülmüştür. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden, fenomenlerin araştırılmasını amaçlayan olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim araştırmaları genellikle belli bir durum ya da olaya yönelik kişilerin düşüncelerinin, algılarının veya tutumlarının ortaya çıkarılmasında kullanılmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2011).

2. Çalışma Grubu

Bu araştırmada çalışma grubunun belirlenmesinde, zengin bilgi içeriğine sahip olduğu düşünülen durum/olay/olguların detaylı bir biçimde çalışılmasına imkan sağlaması (Yıldırım ve şimşek, 2011) nedeniyle amaçlı örnekleme yolu benimsenmiştir. Çünkü amaçlı örnekleme yönteminde ele alınan durum/olay/olgunun önemli yönlerini oluşturan ölçütlere göre örneklem seçilmekte ve bu örneklemenin araştırma evrenini bütün nitelikleri ile temsil ettiği düşünülmektedir (Karasar, 2011). Bu doğrultuda, çalışmada, amaca uygun örnekleme yoluna gidilmiş ve anaokullarında görev yapan okul müdürleri çalışma grubuna dahil edilmiştir. Çalışma grubunu 2022-2023 eğitim ğretim yılında Bolu il merkezinde bulunan 15 resmi bağımsız anaokulunda görev yapan okul müdürleri oluşturmaktadır. Araştırmaya 11 müdür katılmış, 1 müdür görüşme talebini reddetmiş, 3 müdür de sağlık problemleri ve iş yoğunluğu nedeniyle araştırmaya dahil edilememiştir.

Çalışma grubunun 6'sı kadın, 5'i erkektir. Müdürlerden 7'si 1-5 yıl, 4'ü 6-10 yıl bulunduğu okulda görev yapmaktadır. 4 müdür 11-15 yıl, 3 müdür 16-20 yıl ve 4 müdür de 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahiptir. Yöneticilik süresi olarak da 3 müdür 1-5 yıl, 1 müdür 6-10 yıl, 2 müdür 11-15 yıl, 4 müdür 16-20 yıl ve 1 müdür ise 21 yıl ve üzeri yöneticilik kademine sahiptir.

3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada anaokulu müdürlerinin meslektaş dayanışmasıyla ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formun geliştirilmesi sürecinde literatür taraması yapılmış ve elde edilen bilgiler ışığında formda yer alması düşünülen sorular belirlenmiş ve taslak form hazırlanarak konu alanı uzman akademisyenlerin görüşleri alınmıştır. Esas uygulamadan önce araştırmaya dahil edilmeyen 5 anaokulu müdür yardımcısıyla ön görüşme yapılmıştır. Ön görüşme sonucunda tekrar uzman görüşü alınmış ve gerekli düzenlemeler yapılarak forma son şekli verilmiştir. Katılımcıların soruları diledikleri şekilde cevaplamalarını sağlamak için her bir katılımcıya isimlerini araştırmada kullanmadan kodlamalar yapılmış, elde edilen verilerin araştırma amacı dışında kullanılmayacağı ve kimseyle paylaşılmayacağı bilgisi katılımcılara verilmiştir. Katılımcılara sorular aynı sırayla sorulmuş, konuyla ilgili olarak önemli gördükleri fikirleri belirtmeleri sağlanmıştır. Katılımcıların uygun oldukları saatlerde onlarla bizzat görüşmeler yapılarak, araştırma hakkında bilgiler verilmiş ve görüşme formu uygulanarak araştırma bulguları toplanmıştır.

Veri toplama aracında katılımcılara sorulan sorular şu şekildedir:

1. Meslektaş dayanışması sizce nedir? Nasıl tarif edersiniz?
2. Bir okul yöneticisi olarak hangi konularda meslektaşlarınızla dayanışmaya ihtiyaç duyuyorsunuz?
3. Meslektaşlarınızın dayanışma talebi olduğunda nasıl bir yol izlersiniz?
4. Sizce meslektaş dayanışmasının olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?

4. Verilerin Analizi, Geçerlik ve Güvenirlik

Görüşmeler sonunda toplanan verilerin çözümlenmesinde, betimsel ve içerik analizinden yararlanılmıştır. İlk olarak elde edilen verilerin belirlenen temalara göre yorumlanıp, katılımcıların görüşlerini dikkat çekici bir şekilde ortaya koymak için doğrudan alıntılar kullanılarak yorumlanan analiz tekniği olan (Yıldırım ve Şimşek, 2011) betimsel analiz yapılmıştır. Bu kapsamda veriler kodlanmış, kodlar düzenlenmiş, bulgular tanımlanarak yorumlanmıştır. Öncelikli olarak görüşme formları çözümlenmiştir. Bu doğrultuda formun hangi katılımcıya ait olduğunu belirlemek için metinlerin başına MX (M=müdür, X=no) şeklinde kodlamalar yapılmış, müdürlerin elde edilen görüşleri, görüşme sırasına göre; M1, M2, M3, ... M11 olarak gösterilmiştir. İfadeler içeriklerine göre kodlanmış, kodlanan ifadelerin tekrar sıklığına göre frekanslar belirlenerek, tablo

şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan yorumları desteklemek ve katılımcıların bakış açılarını net bir biçimde ortaya koymak amacıyla araştırmacı tarafından görüşme metinlerinden doğrudan alıntılar da yapılmıştır.

İçerik analizinde de güvenilirliğin belirlenmesi amacıyla kodlayıcılar arası tutarlılık hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan verilerin güvenilirliğini kontrol etmek için birey bazında yapılacak analizlerin sonuçlarında görüş birliğine ulaşılmaya çalışılmıştır. Görüş birliği oranını hesaplayabilmek için de “Görüş Birliği/(Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı) $\times$ 100” (Miles ve Huberman, 1994) formülünü kullanarak, öğretmen görüşlerine ilişkin analizlerde görüş birliği oranı tespit edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek’e (2011) göre, güvenilirlik hesaplamasındaki uyuşum yüzdesi %70 olduğunda güvenilirlik yüzdesine ulaşılmış kabul edilmektedir. Bu çalışmada ise güvenilirlik yüzdesi %75 olarak tespit edilmiştir. Araştırmanın dış güvenilirliğini (teyit edilebilirliğini) artırmak için araştırmacıların yeri, araştırmaya katılan katılımcıların özellikleri, elde edilen verilerin analizi ile ilgili ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine yönelik olarak görüşme formlarından elde edilen bulgular tablolar ve maddeler halinde sunulmuş ve maddelere açıklık getirmek için katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

4.1. Meslektaş Dayanışması Tanımı

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1. Meslektaş Dayanışmasının Tanımına Yönelik Müdürlerin Görüşleri

Görüşler	Müdürler	f
Aynı meslek gruplarının birbiriyle bilgi, deneyim paylaşımı	M2, M5, M6, M7, M8, M9, M10, M11	8
Yöneticilerin ortak amaçlar için birlikte çalışması	M4, M5, M8, M9, M10	5
Yöneticilerin bilgi alışverişi yapması	M1, M2, M11	3
Yöneticilerin yardımlaşması	M3, M10	2
Yöneticilerin eksiklerinin giderilmesi	M1	1

Tablo 1’deki katılımcı görüşleri doğrultusunda 8 okul müdürünün meslektaş dayanışmasını aynı meslek gruplarının birbiriyle bilgi ve deneyimlerini paylaşması olarak tanımladıkları görülmüştür. Ayrıca okul müdürleri meslektaş dayanışmasını; ortak amaçlar için birlikte çalışmak, bilgi alışverişi yapmak, birbiriyle yardımlaşmak ve eksikliklerinin giderilmesi şeklinde tanımlamışlardır. Bu konudaki katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

M1: Meslektaş dayanışması kurumlar arasında bilgi alışverişinde bulunmak ayrıca kurumların ihtiyaçları doğrultusunda kurum müdürlerinin eksikliklerinin giderilmesi

M4: Meslektaş dayanışması bence ortak amaç için birlikte hareket etmektir. Aidiyet duygusunun gelişmesi önemlidir.

M7: Aynı mesleği icra eden kişilerin bilgi ve deneyim paylaşımı içerisinde olmasıdır diye tanımlanabilir. Genç meslektaşlar daha ziyade bilgi ve teknolojik konularda dayanışma içerisinde olurken, daha yaşlı olanlar ise deneyim ve mesleki tutum geliştirme hususlarında paylaşım içerisinde bulunabilirler.

M11: Aynı meslek grubundaki insanların yaptıkları işleriyle alakalı birbirlerine bilgi alışverişinde bulunmasıdır. Anaokullarında yöneticilik yapan herkesin bir araya gelerek, sorunlar üzerinde istişare etmesi ve birbirine destek olarak yol göstermesi gerekir.

5.2. Müdürlerin Meslektaşlarıyla Dayanışmaya İhtiyaç Duyduğu Konular

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 2. Müdürlerin Meslektaşlarıyla Dayanışmaya İhtiyaç Duydukları Konulara Yönelik Görüşleri

Görüşler	Müdürler	f
Mevzuat değişiklikleri/yorumlanması	M4, M7, M8, M9, M10, M11	6
Eğitimde iyi örneklerin paylaşımı	M1, M2, M4, M6, M8	5
Okul öncesi eğitim alanındaki yenilikler	M3, M4, M5, M11	4
Öğretmen ve velilerle yaşanan sorunlar	M4, M9, M10, M11	4
Personelin özlük haklarındaki iyileştirmeler	M4, M5, M8	3
Alım satım işlerinin yürütülmesi	M4, M10	2
Eğitsel faaliyetlerin kalitesinin artırılması	M8, M9	2
Materyal/donanım ihtiyacının giderilmesi	M1	1
Üst yönetimle sağlıklı ilişkiler yürütülmesi	M8	1

Tablo 2'ye göre 6 okul müdürünün mevzuat değişikliklerinin uygulanması ve yorumlanmasıyla ilgili olarak meslektaşlarıyla dayanışmaya ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır. Diğer görüşlerde ise eğitimde iyi örneklerin paylaşımı, okul öncesi eğitimi alanındaki yenilikler, öğretmen ve velilerle yaşanan sorunlar, personel, alım satım işleriyle materyal/donanım ihtiyacı, eğitsel faaliyetlerin kalitesinin artırılması ve üst yönetimle sağlıklı ilişkilerin yürütülmesi konularında dayanışmaya ihtiyaç duydukları görülmektedir. Müdürlerin bu konudaki görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

M1: Genellikle okulumuzda materyal ihtiyacı doğduğunda meslektaşlarımdan destek alıyorum. Okulda yapılan etkinlikleri bazen diğer kurum müdürleri ile paylaşarak birlikte planlama yapabiliyoruz. Organizasyonlarda meslektaşlarımla yanşıma görmeye ihtiyaç duyuyorum.

M4: Sürekli yenilik ve dayanışma içinde hareket edildiğinde hem mesleki hem de sosyal alanda birlik olma, iş doyumunu artırmaktadır. Okul öncesi eğitim alanında gerçekleşen güncellemeler, mevzuat değişikliklerinin alana etkisi ve uygulanabilirliği, çalışan personelin özlük haklarındaki iyileştirmeler, veliler ya da öğretmenlerle yaşanan sorunlar konusunda ve okul içi ve dışı etkinliklerin paylaşımında ihtiyaç duyuyorum.

5.3. Meslektaşlarının Dayanışma Taleplerinde Müdürlerin İzlediği Yollar

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3. Meslektaşlarının Dayanışma Taleplerinde Müdürlerin İzledikleri Yollara İlişkin Görüşleri

Görüşler	Müdürler	f
Bildiğim konularda elimden geleni yaparım	M4, M5, M6, M7, M8, M10, M11	7
Çözüm ararım/araştırırım	M2, M3, M5, M6, M7	5
Bilmediğim konularda yönlendirme yaparım	M5, M6, M9	3
Talep edilen şeyi temin ederim	M1	1
Talebin kimden, nasıl geldiğine bakarım	M3	1
Okulumu faydalı olacaksa değerlendiririm	M11	1

Tablo 3'te meslektaşlarının dayanışma taleplerinde müdürlerin izledikleri yollara yönelik görüşler incelendiğinde; müdürlerin bildikleri konularda ellerinden geleni yaptıklarını, sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm aradıkları ve meslektaşlarının bilmedikleri konulardaki taleplerinde ise yönlendirme yaptıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca talebin kimden nasıl geldiğini ve okula sağlayacağı katkıyı göz önünde bulunduran 1'er müdür de bulunmaktadır. Bu konudaki müdür görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

M3: Değerlendiririm. Önceki deneyimlerimi gözden geçiririm. Talebin nasıl kimden geldiğini değerlendirir ona göre yol izlerim.

M5: Dayanışma talebi olduğunda bilgim dahilinde olan bir konu, alan ise elimden geldiği kadar yardımcı olurum. Bilgim dahilinde olan bir konu değilse bilgi edinmeye çalışır araştırma yaparım.

M11: Konuyla alakalı ne yapabilirim bunu düşünürüm, okuluma faydalı olabileceğine inandığım konularda destek olurum.

5.4. Meslektaş Dayanışmasının Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Meslektaş Dayanışmasının Olumlu Yönleri

Tablo 4. Meslektaş Dayanışmasının olumlu Yönlerine Yönelik Müdürlerin Görüşleri

Görüşler	Müdürler	f
Yöneticiye tecrübe kazandırır	M3, M4, M6, M8, M9, M10, M11	7
Yöneticinin yönetsel bilgisini artırır	M3, M5, M7, M9, M11	5
Yönetsel faaliyetlerin verimini artırır	M2, M5, M8, M9	4
Yöneticiye zaman kazandırır	M2, M3, M8, M9	4
Yöneticinin hata yapmasını önler	M2, M6, M7	3
Yöneticiler arasında işbirliğini güçlendirir	M5, M8, M9,	3
Yöneticiye farklı bakış açıları kazandırır	M4, M9,	2
Okulun gelişimini sağlar	M10	1

Tablo 4'teki görüşlere göre meslektaş dayanışmasının müdürlere tecrübe kazandırdığı ve onların yönetsel bilgisini artırdığı belirtilmiştir. Okul müdürlerine göre meslektaş dayanışması yönetsel faaliyetlerin verimini artırmakta, kendilerine zaman kazandırmakta ve müdürün hata yapmasını önlemektedir. Ayrıca meslektaş dayanışmasının müdürler arasında işbirliğini güçlendirdiği, müdürlere farklı bakış açıları kazandırdığı ve okulun gelişimini sağladığı da görülmektedir. Bu konudaki görüşlerden bazıları şu şekildedir:

M2: Meslektaş dayanışması bize zaman kazandırır. Çok fazla zaman harcayarak yapabileceğimiz bir işi kısa sürede yaparız. Ayrıca geri dönülmesi zor olan bir işi yapmaktan alıkoyarak hata yapmamızı engeller. Bizlerin daha verimli iş yapmamızı sağlar.

M9: Yöneticiler arasındaki iş birliğini güçlendirir; diğer yöneticinin bilgisini artırır; ona farklı bakış açıları kazandırır; yöneticilik tecrübesini geliştirir. Zaman yönetimi sağlar.

M10: Yöneticiler diğer meslektaşından çok şey öğrenir. Tecrübeli yöneticiler ona çok şey katar. Okullar arasında farklılıkları azaltarak okulun gelişimini sağlar.

Meslektaş Dayanışmasının Olumsuz Yönleri

Tablo 5. Meslektaş Dayanışmasının Olumsuz Yönlerine Yönelik Müdürlerin Görüşleri

Görüşler	Müdürler	f
Hatalı uygulamalar yaygınlaşabilir	M2, M3, M6, M7	4
Yanlış bilgi aktarımı olabilir	M2, M3, M6, M8	4
Yönetici mesleki hatasının duyulmasından çekinebilir	M4, M8, M10	3
Sakıncası yoktur	M1, M5, M9	3
Karşı tarafın sürekli destek talep etmesine yol açabilir	M11	1

Tablo 5'teki görüşler incelendiğinde, müdürlere göre meslektaş dayanışması müdürler arasında hatalı uygulamaların yaygınlaşmasına ve yanlış bilgi aktarımına sebep olabilmektedir. Ayrıca müdürler meslektaş dayanışması sonucunda yaptıkları hataların duyulmasından endişe edebilmektedir. Araştırmaya katılan 3 müdüre göre ise meslektaş dayanışmasının herhangi bir sakıncasının olmadığı görülmektedir. 1 müdür de meslektaş dayanışmasının karşı tarafın sürekli destek talep etmesine neden olduğunu belirtmiştir. Bu konudaki müdür görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

M4: *Konuşulmaması gereken konuların meslektaşınız tarafından başkalarıyla paylaşılması, dedikoduya sebep olabilir; mesleki olarak yaptığım bir yanlışın duyulması olabilir.*

M6: *Yanlış bilgi aktarımı olabilir. Hatalı uygulamalar yaygınlaşabilir.*

M8: *Yönetici mesleki bir hata yaptığında bunun diğer yöneticiler tarafından duyulmasından rahatsız olabilir. Çekinebilir.*

M11: *Sizden talep edilen yardım ve dayanışmayı gösterdiğinizde, bunu sürekli hale getirebilir karşı taraf. En ufak bir konuda kendisi sorumluluk almayıp sizden beklentiye girebilir.*

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Müdürler, meslektaş dayanışması kavramını bilgi ve deneyimlerin paylaşılması, ortak amaçlar için birlikte çalışmak ve bilgi alışverişi yapmak şeklinde tanımlamakta; yöneticilerin birbiriyle yardımlaşması ve eksikliklerinin giderilmesi yönünü de vurgulamaktadır. Bu doğrultuda anaokulu müdürlerinin, yönetsel çalışmalarda meslektaşlarıyla dayanışma içerisinde olmanın önemini farkında oldukları görülmektedir. Bu durumun anaokullarının yönetimi konusunda müdürlerin çalışmalarına olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü meslektaş dayanışması içerisinde faaliyetlerini yürüten okul müdürlerinin sorunları kolaylıkla çözüme kavuşturarak daha etkili bir yönetim gerçekleştireceği açıktır.

Araştırmada, bağımsız anaokulu müdürlerinin yönetsel faaliyetleri gerçekleştirirken pek çok konuda meslektaş dayanışması içerisinde olmasına rağmen yine de bazı konularda meslektaşlarının görüşlerine ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Buna göre müdürler, meslektaşlarıyla en çok mevzuat değişikliklerinin yorumlanması, eğitimde iyi örneklerin paylaşımı, okul öncesi eğitim alanındaki yenilikler, öğretmen ve velilerle yaşanan sorunlar, personelin özlük işleri konularında dayanışmaya ihtiyaç duymaktadır. Yönetmelik ve yönergelerin sık sık değişmesinin tüm kademelerde olduğu gibi anaokullarını da etkilediği bir gerçektir. Yapılan değişiklikler okul öncesi eğitim alanını olumsuz etkileyebildiği gibi uygulanabilirliğini de zorlaştırmaktadır. Bu yüzden anaokulu müdürleri de yapılan değişiklikleri yorumlamak ve uygulamak noktasında meslektaşlarının görüşlerine ihtiyaç duyabilmektedir. Mevzuattaki değişikliklerin müdürler tarafından yorumlanmasındaki

zorluğun, okul öncesi eğitim alanına özel bir yönetmeliğin olmaması, ilköğretim kurumları yönetmeliğiyle ortak olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yalnızca okul öncesi eğitim uygulamalarını kapsayan ve kurumlarının yönetimini düzenleyen bir yönetmeliğin olması, pek çok sorunun da ortadan kalkmasına katkı sağlayacaktır. Böylelikle müdürlerin yönetsel çalışmaları sürdürmek anlamında motivasyonu artacaktır. Ellenbecker ve arkadaşlarının (2006), meslektaşları tarafından destek gören çalışanların işlerinde çalışmaya devam etme konusundaki isteğinin arttığını gösteren araştırmada elde ettikleri bulgular bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Eğitimde iyi örneklerin paylaşımı ve okul öncesi eğitimi alanındaki yenilikleri takip edebilmek okul müdürlerinin etkili bir yönetim gerçekleştirebilmesinde ve okul öncesi eğitimin kalitesinin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca çocukların ilkokula daha donanımlı bir şekilde başlayabilmelerini de sağlamaktadır. Dolayısıyla müdürlerin bu konularda meslektaşlarıyla dayanışma içerisinde olması oldukça önemlidir. Zira okul öncesi eğitimi alanındaki yeniliklerin doğru bir şekilde okullarda uygulanmasının, anaokulları arasındaki farklılıkları azaltarak her çocuğa fırsat ve imkan eşitliği sağlanmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bunun sonucunda Türk Milli Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda, çağdaş, dinamik ve geleceğe güvenle bakan nesillerin yetiştirilmesi noktasında doğru adımlar atılabilecektir. Lacey ve arkadaşlarının (2008), çalışma ortamının kalitesi ile çalışanların meslektaş dayanışması ve memnuniyeti arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında elde ettikleri sonuçlar bu görüşleri destekler niteliktedir.

Okul müdürleri eğitim öğretim etkinliklerinin yürütülmesi sürecinde öğretmen ve velilerle yaşanan sorunlar ile personelin özlük işleri konularında da meslektaşlarıyla dayanışmaya ihtiyaç duyabilmektedirler. Bu sorunların okul öncesi eğitim kurumlarında işleyişi yavaşlatabildiği, öğretmenlerin verimliliğini düşürebildiği ve müdürlerin yönetsel faaliyetlerini aksatabildiği söylenebilir. Ada, Küçükali, Akan ve Dal'ın (2014) okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin yaşadığı yönetsel sorunlarla ilgili olarak yaptıkları çalışmada elde ettikleri bulgular bu düşüncelerle benzerlik göstermektedir. Bu yüzden müdürler arasındaki işbirliğinin artırılması ve mesleki dayanışmanın geliştirilmesi, sorunların çözümünü kolaylaştırabileceği gibi yönetimin etkililiğini artıracaktır.

Araştırmada meslektaşlarının dayanışma taleplerinde müdürlerin farklı yollar izledikleri görülmektedir. Araştırmaya katılan müdürlerin profesyonel davranarak meslektaşlarının ihtiyaç duydukları durumlarda gereken desteği verdikleri ve birlikte araştırmalar yaparak sorunlara çözüm önerileri geliştirmeye çalıştıkları saptanmıştır. Bu bağlamda anaokulu müdürlerinin görevini en iyi şekilde yapmak için gayret gösterdiği ifade edilebilir. Bu durum anaokulu müdürlerinin başarısını ve okul öncesi eğitimin kalitesini artıracaktır. Bu görüşler, Brief ve Weiss'in (2002) iş yerinde bireyin sahip olduğu olumlu ruh hali ve pozitif bakış açısının onu meslektaşlarıyla işbirliği yapmaya yönelttiğini ortaya koyan görüşleriyle benzerlik göstermektedir.

Araştırmaya katılan m¼d¼rlere g¼re meslektaş dayanışmasının olumlu ve olumsuz y¼nleri bulunmaktadır. Bu bağlamda meslektaş dayanışmasının m¼d¼rlere tecr¼be kazandırdığı ve onların y¼netsel bilgisini artırdığı tespit edilmiştir. Buna g¼re farklı zamanlarda olumlu/olumsuz durumlarla ilgili olarak ¼nemli tecr¼beler edinmiş meslektaşlarıyla dayanışma i¼erisinde olan m¼d¼rlerin hata oranı azalacak, okullarında daha etkili ve verimli bir y¼netim sergileyecektir. Bunun yanı sıra diğer m¼d¼rlerle arasında işbirliği artacak ve okulun her alanda gelişimi sağlanacaktır. Ancak okul m¼d¼rleri meslektaşlarına yanlış bilgiyi de aktarabilecektir. Bunun sonucunda m¼d¼rler hatalı bir uygulamayı doğru zannederek diğer m¼d¼rlerin de hata yapmasına neden olabilecektir. Bu y¼zden m¼d¼rlerin meslektaşlarıyla bilgi alışverişi yaparken dikkatli olmaları olduk¼a ¼nemlidir. M¼d¼rlere g¼re meslektaş dayanışması karşı tarafın s¼rekli destek talep etmesine de neden olmaktadır. Bu a¼ıdan bakıldığında bazı m¼d¼rler diğer meslektaşlarıyla dayanışma i¼inde olmak istemeyebilir. Dolayısıyla meslektaş dayanışmasının kolay kurulabilecek bir bağ olmadığı d¼ř¼n¼lmektedir. Ancak anaokullarında olduğu kadar diğer t¼m kademelerde de meslektaş dayanışmasının mutlaka olması gerektiği de bir ger¼ektir.

Araştırmada elde edilen sonu¼lar doğrultusunda şu ¼neriler geliştirilmiştir:

1. Mevzuat değişikliklerinin okul ¼ncesi eğitim kurumlarında kolaylıkla uygulanabilmesi amacıyla yalnızca okul ¼ncesi eğitim alanına y¼nelik bir y¼netmeliđin olması sağlanmalıdır.
2. Personelin ¼zl¼k işlerinin y¼r¼t¼lmesinde sorun yaratan unsurların ortadan kaldırılmasına y¼nelik tedbirler bakanlık d¼zeyinde ele alınmalı ve işleyiş kolaylaştırılmalıdır.
3. Eğitimde iyi ¼rneklerin paylaşılmasına y¼nelik ¼alıřmalar yalnızca il bazında sınırlı kalmamalı, diğer illerde yapılan ¼alıřmalarında incelenebilmesi i¼in gerekli gayret g¼sterilmelidir.
4. Y¼neticiler arasındaki mevcut dayanışma desteklenerek geliştirilmeli, anaokulları bir araya gelerek yerel ve ulusal kapsamda farklı proje ¼alıřmalarının y¼r¼t¼lmesi sağlanmalıdır.

Kaynak¼a

- Ada, ř., K¼¼kcali, R., Akan, D. Ve Dal, M. (2014). Okul ¼ncesi Eğitim Kurumlarında Y¼netim Sorunları. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*. 12 (32).
- Barnard D., Street B & Love, A. W. (2006). Relationships between stresors, work supports, and burnout among cancer nurses. *Cancer nursing*, 29 (4). 338 345.
- Brief, A.P. & Weiss, H. M. (2002). Organizational Behavior: Affecting in the Workplace. *Annu. Rev. Psychol.* 53. 279-307.
- ¼etin, M. ¼. (2004). *¼rg¼tsel vatandaşlık davranışı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Çoban, A. E. (2005). Psikolojik danışmanlar için meslektaş dayanışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1(1), 167-174.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ellenbecker, C. H., Boylan, L. N. & Samia, L. (2006). What Home Healthcare Nurses are Saying About Their Jobs. *Home HealthCare Nurse*. 24 (5). 315-324.
- Jarvis, A. (2012). The Necessity for Collegiality: Power, Authority and Influence in the Middle. *Educational Management Administration & Leadership*, 40(4), 480-493. <https://doi.org/10.1177/1741143212438223>
- Jarzabkowski, L. M. (2002). The social dimensions of teacher collegiality. *Journal of Educational Enquiry*, 3(2), 1-20.
- Hançerlioğlu, O. (2007). *Toplum Bilim Sözlüğü*. 4. Basım. Remzi Kitapevi.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Koçak H. (2001). Türkiye’de Çalışan Sınıf Kültüründe Dayanışma Örüntüleri. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
- Kubbealtı sözlüğü, (2024). <https://lugatim.com/s/dayan%C4%B1%C5%9Fma>. 11.08.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Küçükylmaz, Ü. Özer, F. G. & Taşçı, K. D. (2006). Devlet Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin İş Doyum Düzeylerinin Belirlenmesi. *Hemşirelik Forumu*. Eylül 2006. 37-46.
- Lacey, S. R., Teasley, S. L., Henion, J. S., Cox, K. S., Bonura, A., & Brown, J. (2008). Enhancing the Work Environment of Staff Nurses Using Targeted Interventions of Support. 38. 336-340.
- McGilton, K. S., Hall, L. M., Wodchis, W. P. & Petroz, U. (2007). Supervisory Support, Job Stres and Job Satisfaction Among Long Term Care Nursing Staff. *JONA*. 37 (7/8). 366-372.
- Shah, M (2011). The Dimensionality of Teacher Collegiality and the Development of Teacher Collegiality Scale. *International Journal of Education*. 3 (2). 1-20.
- Uslusoy, E. (2010). Hemşirelerde Meslektaş Dayanışması Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Meslektaş Dayanışmasının İş Doyumu ile İlişkisi. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul
- Uygun, O. (2008). *İbni Haldun’un Toplum ve Devlet Kuramı*. İstanbul: Levha Yayıncılık.
- Wilkins, K., Shields, M. (2009). Employer-provided Support Services and Job Dissatisfaction in Canadian Registered Nurses. *Nursing Research*. 58(4). 255-263.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8.baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tamamlanmamış Bir Romanın Kendini Tamamlayan/Gerçekleştiren Kadını: Sabiha

The Self-Completing/Realizing Woman of an Incomplete Novel: Sabiha

Öz

Bu makalede Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur ve Mahur Beste romanlarının devamı olarak nitelendirilen romanlarından üçüncüsü *Sahnenin Dışındakiler* romanı, yapısı ve kahramanlarının tamamlanmamışlık durumu üzerinden ele alınmış ve romanda kendini gerçekleştiren tamamlanma hissi uyandıran kadın kahraman Sabiha üzerinde durulmuştur. *Sahnenin Dışındakiler* Tanpınar'ın, mütareke yıllarını kapsayan ve bu yılların Anadolu ve İstanbul'unun mekân olarak seçildiği romanıdır. Metafor olarak değerlendirilebilecek olan sahne kavramı; savaşın yaşandığı /savaş meydanı Anadolu ve savaşın dışında kalan/ savaşın konuşulduğu İstanbul ve gerçek anlamda Sabiha'nın çıktığı tiyatro sahnesi bağlamıyla değer kazanmaktadır. Yani bir anlamda sahne, romanda üç farklı amaca hizmet veren mekânın farklı boyutlarıyla değerlendirilebilmektedir. Başkışı ve anlatıcı Cemal'in gözünden takip edilen romanda birçok yerde daha sonra ne olduğuna dair eksik bırakılan/ tamamlanmamış/ merak uyandıran bölümler bulunmaktadır. Romandaki bu yapı kimi araştırmacılar tarafından Tanpınar'ın romanlarının genel karakteristiği ile ilişkilendirilmekte bazıları için de romanın tefrikası ile yayımlanmış hali arasındaki farklardan kaynaklanan bir eksiklik olabileceği görüşü şeklinde yorumlanmaktadır. Olayların anlatımında merak uyandıran eksiklerin yanında, romanda yer alan karakterlerin hemen hepsinin bir yönüyle eksik kaldığı ve tamlik arayışını sürdürdüğü de görülmektedir. Tamlik arayışının romandaki karakterlerce farklı biçimlerde kendini gösterdiği ancak bunun farkında olan ve "kendim olmak istiyorum, kendimi yapmak istiyorum" söylemiyle bireysel mücadelesini ortaya koyan tek karakter Sabiha olmaktadır. Sonuç itibarıyla romanda hem yapı hem de kişiler nezdinde takip edilebilen bu tamamlanmamışlık hissine karşı henüz romanın başından itibaren ne yapmak istediğine karar verşi, hedefi doğrultusunda adım adım ilerleyiş, isteğini elde etme başarısını gösteriş ve nihayetinde dönemin sosyal yapısına ters düşeceğini bilerek sahneye çıkışıyla Sabiha, romanın tamamlanmış ve kendini gerçekleştirmiş tek kahramanı olarak görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yeni Türk Edebiyatı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, tamamlanma, roman, kadın.

Abstract

This article discusses Ahmet Hamdi Tanpınar's third novel, *Sahnenin Dışındakiler*, which is seen as a continuation of his novels *Huzur* and *Mahur Beste*, in terms of its structure and the incompleteness of its protagonists. It focuses on the female protagonist, Sabiha, who evokes a sense of completion by achieving herself in the novel. *Sahnenin Dışındakiler* is Tanpınar's novel set during the years of the ceasefire, using Anatolia and Istanbul as the setting. The concept of stage, which can be evaluated as a metaphor; gains value in the context of Anatolia, where the war takes place/the battlefield, and Istanbul, which is outside the war/where the war is talked about, and the theater stage where Sabiha actually appears. In other words, in a sense, the scene can be evaluated with different dimensions of the space that serves three different purposes in the novel. In the novel, which is followed through the eyes of the protagonist and narrator Cemal, there are many parts that are left incomplete / incomplete / intriguing about what happens next. This structure in the novel is associated by some researchers with the general characteristic of Tanpınar's novels, while others interpret it as a deficiency arising from the differences between the novel's tefrikası and its published version. In addition to the curious gaps in the narration of the events, it is also seen that almost all of the characters in the novel are incomplete in some way and continue to search for completeness. The search for wholeness is manifested in different ways by the characters in the novel, but Sabiha is the only character who is aware of this and reveals her individual struggle with the discourse "I want to be myself, I want to make myself". As a result, against this feeling of incompleteness, which can be traced both in terms of the structure and the people in the novel, Sabiha is seen as the only completed and self-actualized protagonist of the novel with the way she decides what she wants to do from the beginning of the novel, progresses step by step in line with her goal, succeeds in achieving her desire, and finally appears on the stage knowing that she will go against the social structure of the period.

Keywords: Modern Turkish Literature, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, completion, novel, woman.

Sorumlu Yazar

Hatice Namli Emiroğlu

Dr., Sakarya/ Türkiye, Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı

hemiroglu@sakarya.edu.tr

orcid: 0000-0003-1169-8558

Atf Citation

Namli-Emiroğlu, H. (2024). Tamamlanmamış Bir Romanın Kendini Tamamlayan/ Gerçekleştiren Kadını: Sabiha. *BABUR Research*, 3 (2), 67-79.

Gönderim Submitted
25.09.2024

Revizyon Revision
10.11.2024

Kabul Accepted
25.11.2024

Yayın Tarihi Publication Date
07.06.2024

Giriş

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) modern Türk edebiyatı içerisinde derin mana arayışlarıyla farklı edebi türlerde eserler veren ve aynı zamanda farklı okumalara zemin hazırlayarak dikkatleri üzerinde toplayan sanatçılar arasında önemli bir yere sahiptir. Bu incelemede Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanından hareketle yarım kalmışlık/tamamlanmamışlık durumu üzerinde durulmakta ve bu durumun roman kahramanları üzerindeki etkileri, hususi olarak kadın kahraman Sabiha özelindeki yansımaları esas alınmaktadır. İncelemenin amacı Tanpınar'ın iç dünyasındaki arayışı, romanlarında yarım kalmışlık/tamamlanmamışlık durumuyla dışa aktarımını, *Sahnenin Dışındakiler* romanından hareketle hem kurgu hem de kahramanlar üzerinden ortaya koymaktır.

İnsanın varoluşsal yolculuğu, tamamlanmamışlık ve kendini gerçekleştirme arasındaki sürekli gerilimle şekillenir. Bu tamamlanmamışlık, insan varoluşunun temel bir parçası ve onu harekete geçiren bir güçtür. Bu durum bir yoksunluk hali olmaktan öte insanın kendini gerçekleştirme arzusunun temelini oluşturur. İnsan, bu boşluğu aşma çabasıyla hem kendi içsel sınırlarını fark eder hem de dış dünyaya dair daha derin bir anlam yaratma arayışına girer.

Tamamlanmamışlık ya da diğer bir ifadeyle tamlık arayışı, Heidegger'in varlık anlayışına göre değerlendirildiğinde; insanın "olma" halinin içsel geriliminde sürekli bir arayışa yol açar. İnsan, varoluşunun anlamını keşfetmeye çalışırken bu eksiklikle yüzleşir. Ancak bu tamamlanmamışlık yalnızca bir boşluk değil, aynı zamanda insanı sürekli bir gelişime ve dönüşüme iten bir güçle açıklanır. (Heidegger, 1996: 340) Kierkegaard'ın varoluşçu düşüncesi ise tamamlanmamışlık ve kendini gerçekleştirme arasındaki ilişkiyi derinleştirir. Kierkegaard'a göre, insanın içsel boşluğunu kabul etmesi, kendini gerçekleştirme yolunda atacağı ilk adımdır. Bu adım, yalnızca bireysel tatmin arayışıyla sınırlı değildir. İnsan, aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını ve başkalarıyla olan ilişkisini de keşfeder. (Kierkegaard, 2020: 848-849, 858-859).

Kendini gerçekleştirme, bu tamamlanmamışlığın bir yanıtıdır. Ancak bu yanıt, dışsal başarılar ya da toplumsal onaylarla ölçülen bir durum değildir. Kendini gerçekleştirme, insanın içsel anlam ve doyum arayışıdır. Ancak burada önemli olan, kendini gerçekleştirmenin sonlu bir hedef değil, sürekli bir süreç olduğudur. İnsan, her an yeni bir anlam yaratma ve içsel doyum sağlama yolunda ilerler. Kendini gerçekleştirme, bireysel tatminin ötesinde bir şeydir; insanın içsel potansiyelinin doruk noktasına ulaşması, aynı zamanda dünyadaki rolünü ve amacını anlamaya çalışmasıdır.

Neticede tamamlanmamışlık ve kendini gerçekleştirme, birbirini besleyen iki içsel dinamiği temsil eder. Tamamlanmamışlık, insanı sürekli bir arayışa iterken, kendini gerçekleştirme bu arayışa bir yanıt değil, bir süreçtir. İnsan, her adımda hem içsel engellerini aşar hem de dünyayla olan ilişkisini yeniden şekillendirir. Bu iki kavram,

insanın varoluşsal yolculuğunun merkezinde yer alır ve sürekli bir evrim ve dönüşüm içinde olmanın gerekliliğini ortaya koyar.

Tamamlanmamışlık durumunu, Tanpınar'ın romanındaki metnin yapısal anlamda eksik kalmış kısımlarının bir değerlendirmesi olarak görmek mümkündür. Ancak bunun ötesinde Tanpınar'ın üslup inceliği hatta belki de onun dehasının bir yansıması olarak kabul etmek de gerekir. Zira Walter Benjamin; büyük yazarların tamamlanmış yapıtlardansa ömür boyu üzerinde uğraşmaya devam ettikleri fragmanların yükünü daha çok hissettiklerini ifade eder. Ayrıca sonuçlardan benzersiz bir haz duyanların nispetten zayıf ve kafalarının karışık insanlar olduğunu söyler. Bu insanların, elde ettikleri bu bütünlenmenin kendilerini hayata iade ettiğini düşündüklerini oysa dehanın kesintiyi, kaderin her vuruşunu, ışığında çalışırken dalıverdiği müşfik bir uyku gibi karşıladığını da ekler. Dehanın fragmanlardan tılsımlı bir çember ördüğünü ve dehanın zahmet olduğunu ileri sürer. (Benjamin, 1993: 110). Neticede Tanpınar'ın tamlık arayışı ya da fragmanlar şeklinde yorumlanabilecek üslubu romanın kurgusunda takip edilebilmektedir. İncelemeye konu olan *Sahnenin Dışındakiler* romanında özellikle bu kavramlar üzerinde durulacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

1. Tamamlanmamış Roman

Sahnenin Dışındakiler, Tanpınar'ın iki bölüm halinde kaleme aldığı ve başkişi Cemal'in hatıralarını, yine Cemal'in ağzından dinlediğimiz romanıdır. Birinci bölüm geçmiş ve çocukluk anıları üzerine kurulurken ikinci bölümde Meşrutiyet Dönemi İstanbul'unun ve hükümetin karmaşası anlatılmaktadır. Bu roman üzerine yapılmış çalışmalar dikkate alındığında, farklı bağlamlarda değerlendirmelerin yapıldığı görülmekle birlikte ortak nokta eserin tamamlanmamışlığı üzerinde durmalarıdır. *Sahnenin Dışındakiler*, Tanpınar'ın nehir romanları olarak ifade edilen *Mahur Beste* ve *Huzur* romanlarıyla birlikte anılmaktadır. Zira Jale Parla, *Mahur Beste*'nin son bölümünde bitmemiş bu roman için yazarına sitem eden karakter Behçet Bey'in mektubundan bahsetmektedir ve “meraklı okurun; bu mektupta yer alan, ‘Neden beni terk ettin?’ sorusunun yanıtını, *Huzur*, *Sahnenin Dışındakiler* ve *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanlarında aradığını” belirtmektedir. Bu üç romanın, *Mahur Beste*'nin gölgesinde ilerleyen romanlar olduğunu ve *Mahur Beste*'nin tamamlanmamışlığının bir görüntüsü olduğunu eklemektedir (Parla, 2015: 287-295). Oğuz Demiralp ise Tanpınar'ın tamamlanmamış hissi uyandıran eserleri için; “Kimi yazarlar vardır bize bıraktıkları taslakları, bitmemiş çalışmaları, en sıradan görünüşlü kahramanları bile değerlidir, yapıtlarının bütünü oluş süreci içinde anlamlıdır. Kusurlu ya da yarıda kalmış yapıtlarıyla okuru soğutmazlar kendilerinden, daha çok çekerler. Bir yapıt bitmemişse ya yazar sürdürmeyi istememiştir ya da yapıtın kuruluşu bitirilecek, bütünlenecek gibi değildir.” (Demiralp, 2001: 110) demektedir. Meseleye yine bu noktadan yaklaşan Nurdan Gürbilek, Tanpınar'ın gücünün de güçsüzlüğünün de aynı kaynaktan geldiği, yani tamlık takıntısından kaynaklandığı üzerinde durmaktadır. Gürbilek, Tanpınar için “Aynı imgeye, aynı hayale olan çözülmeyen bağı, yapıtlarının

yarım kalmasına neden olmuş gibidir.” ifadesini kullanırken diğer taraftan da “ama romanlarının konusu da bu değil mi zaten, *Sahnenin Dışındakiler*’de Cemal’in yazdığı trajedi, Aydaki Kadın’da Selim’in iflası, Huzur’da Mümtaz’ın Şeyh Galip romanı, hepsi de tıpkı içine yerleştirildikleri romanların kendisi gibi yarım kalmıyor mu?” (Gürbilek, 2004: 137) savunmasını yapmaktadır. Yarım kalmışlığın travmatik boyutuna da dikkat çeken Gürbilek, Tanpınar üzerindeki Shakespeare etkisinden söz etmektedir. Bu düşüncesini desteklemek amacıyla Tanpınar’ın durumunu on dört on beş yaşlarında annesini kaybetmesiyle ilişkilendirmekte ve hatta biraz daha ileriye giderek annesiz kalmış Shakespeare’in *Ophelia*’sıyla benzerlik kurmaktadır. “*Tanpınar’ın yaptını, kişisel travmasına indirgemedi, yine de şu söylenebilir: Bu imgelerin hepsi insanın ilk narsistik deneyimiyle (anneyle ya da insanın içinde bir sonsuzluk duygusu uyandırdıktan sonra çekip giden herhangi bir figürle) ilişkilendirilebilecek bir tamlık hayaliyle bağlantılıdır.*” (Gürbilek, 2004: 114). Bu bağlamda tamlık arayışı Tanpınar romanının karakteristik bir özelliği, yazarın bilinçli olarak sergilediği bir tutum gibi düşünülmektedir. Diğer taraftan modernitenin bireye sunduğu bütünleşme karşıtı tamamlanamamışlığın öncül metinlerinden biri olarak da okunabilir. Ancak *Sahnenin Dışındakiler* tüm bunlardan ziyade, okuru zihni bir karmaşaya sürükleyen, geçişler arası bağlantı kurma noktasında kararsız bırakan hatta bazen sonrası hakkında ne olduğuna dair hiçbir ipucu içermeyen bölümlerle örülmüş bir romandır. Örneğin, romanda Sakine Hanım Kudret Bey’i evlendirmek için Fraulein Bettina adlı bir kadınla tanıştırmaktadır. Bu bahisten sonra; “*Filhakika o gündün sonra Bettina, küçük grubumuzdan hiç ayrılmadı. Hele Kudret Bey’i bir gölge gibi takip etti. Fakat bunlar daha ileride okuyucularımızın kendi gözleriyle görecekleri şeylerdir.*” (SD, 2017: 102) diye ifade edilmektedir. Ancak bu bölümün ardından Bettina karakterinden bir daha bahsedilmemekte, okuyucu bir daha onun ismine rastlamamaktadır. Yine benzer bir durum, Tefik Bey’in evinde yenen yemek sırasında yaşanmaktadır. Cemal, babasının taşraya gidişinin gerçek sebebinin öğrendikten sonra şu cümleleri söylemektedir: “*Kurtulmuşum. Altı senedir içimde çöreklenen azaptan kurtulmuşum. Demek babamı ve annemi boşuna itham etmişim. Ellerinde olduğum için bana zulmetmemişlerdi. Kardeşimin ölümünden ben mesul değilim, ne de onlar...*” (SD, 2017: 176) Yapılan bu açıklamaya kadar okur, Cemal’in kardeşinden, kardeşinin ölümünden ve Cemal’in böyle bir ızdırap içinde olduğundan habersizdir. Çünkü daha öncesinde ya da sonrasında böyle bir konudan hiç bahsedilmemektedir. Öyle ki bu hadise okurun yorumuna açık bırakılmakta ve kendi muhayyilesinde tamamlaması üzere bir kenara bırakılmaktadır. Fethi Naci’nin, romandaki bu boşluklar ve tamamlanamamış hissi uyandıran kısımlara dair yorumları, bahsedilen yarım kalmışlığı destekler niteliktedir:

“*Oysa, ben romanın gerçekten bittiğini sanmıyorum. Bana öyle geliyor ki Tanpınar yorulmuş romanını yazarken, anlatacağı şeylerin hepsini anlatmaya gücü yetmemiş ve romanını bir yerde bırakıvermiş. Bunu romandaki bazı sözlerle açıklamak mümkün. Sözgelimi 268. sayfada şu cümleyi okuyoruz: “İlerde anlatacağım gibi bu balıkhanede*

bizzat ben de bir gece kaldım.” Tanpınar; “ilerde anlatacağım gibi” diyor; ama roman bitiyor ve hâlâ anlatmıyor. 287. sayfada şöyle diyor: “Muhtar’sa ihtiyar adamın yazma eserleri, yazı koleksiyonu, çini, çeşm-i bülbül gibi eski aile yadigârı eşyası ve bilhassa evinde yersizlikten üstüste bir kenara yığıldığı on, on iki kadar Ayvazovski ve Corot tabloları etrafında dolaşıyordu. Bunu sonra anlatacağım.” Oysa, “sonra”, sadece “yazma eserler” konusunda bilgi veriyor. 347. sayfada şöyle diyor: “O günden sonra Muhtar’ı, bu hâtıraları bitirecek son tesadüfe kadar görmedim. Fakat onun hakkında sırası geldikçe anlatacağım bir yığın şey öğrendim.” Oysa bu “bir yığın şey”den sadece ikisini anlatır. Muhtar’ın mum fabrikası ile çamaşırhaneyi güvenilir iki adamına devretmesini ve Sabiha’yı bulmak için Nâsır Paşa’lara gidişini. 353. sayfada “Muhtarın ölümünden sonra” sözleri geçer; oysa romanda Muhtarın ölümü hakkında tek satır yoktur.” (Naci, 2008: 228-238).

Naci’nin romandan alıntılarla sunduğu düşüncelerini destekleyen başka bir örnek, Nasır Paşa’nın öldürülmesi konusunda görülmektedir. Romanda, faili meçhul olarak kalan bu ölüm hadisesi, son derece muallak bir biçimde sonlandırılmaktadır. Yarım kalmışlığı başka bir açıdan değerlendiren Selim İleri; Cemal’in anılarının aktarılmasındaki savrukluğu, çarpıcı bir anakronizme bağlamakta ve bunun okuru zora sokmak adına bilinçli bir tercih olduğu üzerinde durmaktadır. Böylece okurun eseri tekraren okuma isteğine kapılacağı ve eserle kurulacak ilişkinin güçlendirilmiş olacağı düşüncesini vurgulamaktadır (İleri, 2008: 223). Romanın kaderinin henüz başlangıçta tayin edildiğini düşünen Seval Şahin, romanda ne olacağı ve nasıl sonuçlanacağı konusunda anlatıcı Cemal’in okuru hazırladığı kanaatindedir. Ona göre roman, Cemal’in tıp okurken ikinci sınıfta yazmaya başladığı, beş perdelik olmasını planladığı oyunu gibi yarım kalacaktır ve bu durum en baştan okura hissettirilmektedir (Şahin, 2007-2008: 105).

Nihayetinde, *Sahnenin Dışındakiler*; “bir türlü bütünlenemeyen, derli toplu bir biçimde öyküsünü anlatamayan bir romandır; çünkü karakterlerin içinde boğuştuğu koşullar bütünlükten uzaktır. Malzeme belirsiz olduğu için anlatım da belirsizdir. [...] Tanpınar; belirsizlikler, eksiklikler ve parçalanmışlıkla ilerleyen bir gerçeği bu şekilde anlatmayı tercih ederek daha isabetli bir seçim yapmış olur. Okurunu zorlu, fakat bir o kadar da zenginleştirici bir yorum çabasına davet eder.” (Köroğlu, 2013: 95). *Sahnenin Dışındakiler*’in tamamlanmamışlığını okura sunulmuş bir fırsat olarak gören Köroğlu, ayrıca romanın tefrikası ile kitap haline gelme sürecinde eksik kalan kısımların var olduğunu belirtir. Romandaki tamamlanamamış ya da boşlukta bırakılmış kısımların, roman ve tefrika arasında farklılıktan kaynaklanmış olabileceğini de ekler (Köroğlu, 2013: 95).

Konu ve karakterler çerçevesinde *Sahnenin Dışındakiler* romanında okurun içine düştüğü eskik/yarım kalmışlık hissine karşı, adım adım kurduğu oyunculuk hevesini hayata geçirmesi cihetiyle Sabiha, tamamlanmış tek kahraman olarak kabul edilmelidir. Çünkü karakterlerin her biri, kendi içinde tamamlanamamış eksik bir tarafla romanın bir köşesinde kalmaktadır. Behçet Bey yitirdiği karısıyla, Cemal bitiremediği tiyatro eserleriyle, Süleyman Efendi gerçek anlamda sahip olamadığı aile hayatıyla, Sündüs Hanım

sadakat yoksunu kocasıyla hep bir tamlık arayışı durumunda olan insan manzaraları olarak görülmektedir.

Kendilik ve tamlık arayışını dış öznelere yansıtma yolunu seçen bu insanlar arasındaki diğer bir grup ise Sabiha'nın hayatına bir şekilde dahil olmuş yedi adam -Cemal, İhsan, Kudret Bey, Muhtar, Nasır Paşa, Muhlis Bey, Hasan Bey- "*Mehlika Sultan'a âşık yedi genç*" (SD, 2017: 250) benzetmesiyle romanın tamamlanmamış kahramanlarının başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Bahsi edilen erkek karakterler Sabiha'yı, bir anlamda tamamlanmanın arzu nesnesi olarak görmüştür.

Neticede romanda bahsi geçen bu kahramanlar tamlık arayışlarıyla birlikte metnin tamamlanmamışlığıyla uyum içinde ucu açık bir anlamlandırmanın kapısını aralamaktadır. Ayrıca Parla'nın; yitik/eksik/yarım olarak ifade ettiği durumun bir örneği olarak da düşünülebilir. "*Yazının mimetik güzergâhı, tamamlanamayacak, bitmemiş ve bitmeyecek temsil çabasının yinelenmesiydi. Her eksik metin, bitmemiş, ucu açık bir metafor, diğer bir deyişle, metonimiydi. Bütün insanlar gibi yazarlar da dille tanışmadan önceki bütün ve parçalanmamış duruma dönmeyi arzuluyorlardı*" (Parla, 337-338) Böylece Tanpınar da romanında hem roman kurgusunda hem de kahramanlarının yaratımında tamamlanmayı arzulan bir yazar olmaktadır.

2. Kendini Gerçekleştiren/Tamamlayan Kadın

Tanpınar'ın romanlarında genellikle olaylar başkahramanın bakış açısından verilmektedir. *Sahnenin Dışındakiler*'de de gelenek değişmemekte ve romanda Cemal'in gözüyle takip ettiğimiz tüm karakterler ve buna ek olarak yine bu karakterlerin gözünden de ayrıca gördüğümüz Sabiha anlatılmaktadır. Anlatıcı Cemal, romanın ilk bölümünde sayfalarca Sabiha'dan bahsetmektedir. İkinci bölümde ise romanın sonuna doğru birkaç kare dışında Sabiha'nın kendisi değil, daha çok diğer insanlar üzerindeki yansıması okunmaktadır. Okur, onu ilk olarak Millî mücadele dönemi İstanbul'unun bir mahallesinde, Elagöz Mehmet Efendi Mahallesi'ne taşındıklarında, on üç on dört yaşlarında bir kız çocuğu olarak tanımaya başlamaktadır. Romandaki onca olayla birlikte, Sabiha'nın çocukluğundan genç bir kadına evrilme serüvenine de tanık olunmaktadır. Mahalleye taşındıkları günden itibaren üzerinde bir parça Sabiha izi taşımayan nerdeyse kimse kalmaz. Cemal'in romanda Sabiha'yı betimleyen "*Güzel miydi? Durgun bakışlı, geniş alınlı, yumuk çeneli yüzüyle çirkin de denemezdi.*" (SD, 2017: 27) ifadeleri, Sabiha'nın çekiciliğindeki payın fiziki güzellikle ilgili olmadığı kanısını uyandırmaktadır. Öte yandan etrafına, daha ziyade hususi cazibesi ve sokulganlığıyla tesir ettiği, istediği insanla hemen dostluk kurabildiği, aradığını bulamadığında hemen orada bıraktığı ve yaşı ne olursa olsun yakınlık kurarak isteklerini yaptıramayacağı kimsenin olmadığı da yine Cemal'in ifadeleriyle verilmektedir.

Sabiha'nın, çekim alanındaki insanlara bu denli etki etmedeki istikrarını kendi iç dünyasında sağlayabildiğini söylemek pek mümkün değildir. Dolayısıyla "*Bu sevimlilik ve*

sokulganlığın altında çok ürkek, alıngan, sabırsız, henüz kıvamını istikametini bulmamış iştihâ ve hırsların idare ettiği bir mizac” (SD, 2017: 28) onun yol haritasını belirleyen farklı dinamiklerin idaresi altında olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Kararsız ve karışık Sabiha'nın kafası, bu karışıklık daha çocuk denecek yaşta başlamıştır. Cemal'in deyimıyla “*Daha o zamanlar psikoloji ifriti ona musallat olmuştu. Bu yüzden kendine ait her şeyi, üzerinde durduğu ve derinleştirdiği için çok ciddiye alıyor, etrafındakileri ise en zalim dikkatlerle delik deşik ediyordu.*” (SD, 2017: 28) Bu karışıklığın verdiği dışa vurumdan ilk önce en yakınları, ailesi etkilenmektedir. Ailesi onun gözünde “*Haysiyetsiz ve biçare insanlar*” (SD, 2017: 28) şeklinde sıfatlandırılırken Sabiha bu bakış açısıyla bir yandan yaşından büyük laflar etmekte diğer taraftan onları bu halleriyle kabul etmekle reddetmek arasındaki bunalımını ima etmektedir. Zira Cemal'e göre “*Sabiha bütün ömrünce etrafını ne kadar kuvvetle reddetmişse, kendisini de öylece olduğu gibi kabul etmiştir.*” (s.28). Durum bu şekilde değerlendirildiğinde, kendi iç çıkmazlarını olduğu gibi kabul edişinin, aynı zamanda onu tamamlanmaya teşvik eden iç motivasyonu da sağladığı söylenebilmektedir. Bir akşam yemeği esnasında Cemal'in; “*O gece ben, Sabiha'da o yaştaki bir insan için hakikaten şaşılacak bir talih sezişi, bir vaziyeti olduğu gibi görme kudreti ile onunla tam zıt yapan, hatta onu yenen bir nevi üste çıkmak arzusunun ve belki de yaratılıştan gelen bir kayıtsızlığın beraber yürüdüklerini hisseder gibi oldum.*” (SD, 2017: 34) şeklindeki ifadeleri Sabiha'nın tabiatındaki farklılığın etrafındakilerce de sezildiğinin göstergesidir.

Sabiha, sürekli gözlemleyen durmadan soran ve herkes hakkında çıkarımlar yapan karakteriyle dikkat çekmektedir. İnsanları, kendisine dayatılanları sürekli sorgulamakta, sorular sormaktadır. “*Bütün bu insanlar bana öyle geliyor ki, olacakları şeyi olamamışlar... Bir duvar önünde asıl yollarını değiştirmişler yahut da oldukları yerde kalmışlar...*” (SD, 2017: 42) diyerek diğerleriyle arasındaki farkı açıkça ifade etmekte “*Niçin her şeyle ben böyle pençe pençeyim?*” (SD, 2017: 42) derken de kendisiyle olan mücadelesini dillendirmektedir. Bu sorgulayışlar beraberinde reddedişleri de getirmektedir. Önce kendisine giydirilmek istenen çarşafı reddetmektedir. “*Bu mahallede ben nasıl çarşaf giyerim? Herkesi tanıyorum. Bütün erkeklerle ahbabım! Dün beraber oyna! Ertesi günü çarşafı kırta kırta yanından geç... Olacak şey mi bu?*” (SD, 2017: 120) söylemiyle kendini savunmaktadır. Çünkü çarşaf onun için çocukluktan genç kızlığa adım atmak olacaktır. Bir taraftan da kafasını karıştıran hürriyet meselesi vardır. “*Kadın çalışmadıkça kadın hakkı denen bir şey olmaz, demişti biri. Bu hüküm günlerce Sabiha'nın kafasında dönüp dolaşıktan sonra çarşaf düşmanlığı haline gelmişti...Bu çarşafı hiç kadın hürriyeti olur mu?*” (SD, 2017: 107) sorusunu sorarken bildiği bir cevapla yüzleşmekte ve ayrıca zorlayacağı sınırların da açıkça farkına varmaktadır. İlerleyen zamanlarda Sabiha ile Cemal'in bir arada olduğu sahnelerin tasvirinde, Sabiha'nın üzerinde çarşaf olduğuna denk gelinir. Ancak bu dayatılanı kabul etme şeklinde yorumlanmamalı, aksine amaca ulaşma noktasında dikkat çekmemek için dönem kadınının giydiği sıradan bir kıyafet ya

da içtimai düzen adına giyilen bir elbise olarak kabul edilmelidir.

Sabiha'nın zihninde hürriyet ve kadın haklarına dair ilk uyanışlar, İhsan ve Cemal buluşmalarının etkisiyle başlamıştır. Oysa İhsan'ın anlatmaya çalıştığı hürriyet anlayışıyla Sabiha'nınki farklıdır. Bir gün Sabiha; *“hürriyet güzel şey dediğinde, İhsan; ama senin yaşında değil!”* (SD, 2017: 56) diyerek açıkça Sabiha'ya sınırlarını çizmesini ima etmiştir. Ancak Sabiha'da uyanan hür olma fikri daha sonraki her konuşmasına her davranışına etki etmiş attığı her adım onu hürriyetine kavuşturacak merdivenin basamaklarını şekillendirmiştir.

İhsan, Cemal ve Sabiha üçlüsünün okudukları üzerine yaptıkları sohbetler, gün geçtikçe Sabiha'da büyüyen bir boşluğa dönüşmekte hep daha fazlasını arzu eden bir iştaha neden olmaktadır. İhsan'ın hep birlikte bir tiyatro sahneleme fikri, telif eser - özellikle Moliere -okumaları Sabiha'nın bu duygularını daha çok harekete geçirmekte, kendine yönelttiği sorular daha da derinleşmektedir. *“Bir şey yapamayacak mıyım hayatımda?”* (SD, 2017: 128) derken geleceğine yön verecek ilk sözleri de dışa vurmaktadır. Okudukları ve dinledikleriyle yetinmeyerek *“Onlar dışardan gelen şeyler. Ben içimde bulmak istiyorum. Kendi kendimi yapmak istiyorum.”* (SD, 2017: 128) demektedir kendini gerçekleştirme sancısını yine kendi içinde halledebileceğini de dillendirmektedir. *“Her şey olabileceği, ne ise o olarak kalmayacağı aktör olma”* (SD, 2017: 129) arzusunu da yine böyle sancılı bir dönemde açık etmektedir.

Okur; kendini gerçekleştirme yolundaki Sabiha'yı roman boyunca onun hayatına bir şekilde dahil olan ve ona âşık yedi adamın gözüyle takip etmektedir. Çocukluk ve gençlik hayatını Cemal ve İhsan'la şekillendiren Sabiha, Muhtar'la evlenmektedir. Ancak tüm bu erkekler onun hayatında *“bizim saatin kâtibi”* (SD, 2017: 109) dediği türden belirlenmiş bir devinin ötesine geçmeyen kişiliklerdir. Sabiha'nın asıl tepkisi, sıradan olan anı yaşamaktan öteye gidemeyen olduğu yerde saplanıp kalan kendisini toplumsal ve bedensel kalıplara sıkıştıran insanlardır. Bu anlamda diğerlerinden farklıdır ve kendini var etme/tamamlama/gerçekleştirme noktasında karardır.

Tereddütlü doğasına karşın henüz çocukken Cemal'le yaptığı konuşmasında yol haritasını çizmiştir aslında Sabiha. Cemal'e *“İhsan'ı da seviyorum, seni de seviyorum.”* (SD, 2017: 108) demektedir ve ardından *“fakat ikinizden de vazgeçebilirim.”* (SD, 2017: 108) sözlerini sarf etmektedir. Bu sözler Sabiha'nın öylesine söylediği ardını düşünmediği çocukça laflar değildir. Gerçekten İhsan'dan vazgeçecektir zira İhsan ona henüz çocukken hürriyet fikrinin ışığını göstermiş *“ama senin yaşında değil”* (SD, 2017: 56) diyerek özgürlüğün sınırlarını çizmiştir. Cemal'den de vazgeçecektir çünkü kendini gerçekleştirmeye dair bir sohbetlerinde Cemal; *“Kadınlar bizde aktör olmaz”* (SD, 2017: 129) demiş ve Sabiha'nın hayatındaki yerini kendi elleriyle belirlemiştir. Yine *“hayatım başka biriyle geçecek! Belki hiç sevmeyeceğim başka biriyle geçecek!”* (SD, 2017: 109) diyen Sabiha, Muhtar'la yapacağı evliliği ve bu evliliğin sonunu kehanette bulunurcasına çok

önceden bildirmiştir.

Sabiha'nın Muhtar'la tanışması tiyatro vesilesiyle olmuştur. Moliere'in "Hasis" oyununu canlandırmaya dair çocukluktan getirdiği hevesi, yollarının kesişmesini sağlamıştır. Sabiha için Muhtar da vazgeçilecek kişidir zira o, sadece amacına ulaşma yolunda bir süreliğine yol arkadaşlığı edeceği diğer erkeklerden biridir. Bu süreçte Cemal, en zor vazgeçilen kişi olmuştur. Çünkü Cemal, Sabiha'nın iç döktüğü, ağladığı, dert yandığı, sevgisine en çok güvendiği kişidir. Ayrıca "her istediği zaman yaptığı gibi olduğundan fazla yakınında" (SD, 2017: 288) olandır. Hatta "ah, bir karar verebilsem" (SD, 2017: 311) diye sızlandığı son duraktır. Bu kararsızlıklar ve vazgeçişlerin temelinde, kendini gerçekleştirme yolunda ilerleyen Sabiha'nın karışık zihninin yansımaları izlenmektedir. Bu ikilemden bakıldığında Gürbilek, Tanpınar'ın kadın kahramanlarını sembol kadınlar olarak görmekte ve "tam da sembol oldukları için, sembolü oldukları kadının, kendilerinden hep daha halis olan ilksel imgenin yerine geçemiyor" olduklarını ve bu nedenle "üvey ya da ikame figürler" şeklinde kaldıklarını söylemektedir. Ayrıca "tamlik vaadini uyandırır uyandırmaz esas oğlanları eskisinden de eksik bırakıp gitmelerinin" de biraz bu yüzden olduğunu eklemektedir (Gürbilek, 2004: 119). Tüm bu açıklamalar Sabiha'nın da bir sembol kadın olabileceği fikrini kuvvetlendirmektedir.

Sabiha sembol kadın olarak başkalarının hayatının değil kendi hayatının tamlığının peşindedir. Esas itibarıyla o, başka hayatlarla hemhal olarak her oyunda bir başkası olarak tamlığı bulacağına inanmaktadır. Oyuncu olmak hayalinin temelinde de kendi hayatı dışında her gün başka biri olmak başka birinin gözüyle dünyayı anlamaya çalışmak nihayetinde eleştirdiği saat katipliği tek düzeliğinden kurtulmak niyetindedir. Cemalle yaptığı sohbette bu düşüncelerini oldukça açık bir şekilde dile getirmektedir:

"Onda her şey, istediğin her şey olabilirsin! Her gün başka bir insan olabilirsin!

– Aktörlük mü diyorsun?

– Evet, aktörlük... Sarah Bernhardt, erkek rollerine bile çıkarmış. Geçen gün Sakine halam söyledi.

– Ama, yine senin bir hayatın olacak! Kendi hayatın!

– Tabii, ama yine her gün bir başkası da olacağım. Bu akşam çok hasis bir insan, tıpkı bu kitaptaki gibi... Yarın başka birisi. Öbürsü gün daha bir başkası... Bütün insanları tanıyacağım, hepsinin kılığına gireceğim. Kadınlar bizde aktör olamazlar.

– Bugün olamazlar ama, yarın olurlar... Yarın, ne olacağını biliyor musun? Her gün bir şey değişiyor." (SD, 2017: 129).

Her şeyin değiştiği ve dönüştüğü dönemin toplumsal düzeninde Sabiha, ne isterse olabileceği sahneye yani nihai hedefine ulaşmaktadır. Romanın sonunda serüvenini mutlu sonla bitiren bir kahraman edasında sahneye çıkacağı tiyatronun el ilanındaki

fotoğrafiyle boy göstermektedir. Okur, tüm bu olan biteni Cemal'in şaşkınlığı ve durumu kabullenmekte zorlanan tavrıyla dinlemektedir. *“Kadıköy'ünde, Kuşdili'nde Nuri Adil kumpanyasının vereceği temsillerden bahsediyordu. Fakat reklamın üstünde Sabiha'nın Köprü'de ilk rast geldiğim kıyafetle alınmış resmi vardı. Altında da “sahneye çıkan ilk Türk kadını” diye yazılıydı.”* (SD, 2017: 320-321). Böylelikle Millî mücadele döneminin yarattığı buhrana, Türk-İslam yapısının getirdiği toplumsal kurallara, geleneklere, etrafında olup bitenlere ve yarım kalmışlıklara inat; Sabiha sahnedeki yerini almaktadır. Tanpınar, Sabiha'nın sahneye çıkış sebeplerini yine onun karakterinden yola çıkarak romanın içerisine yerleştirmektedir. Kurallara karşı duruşuyla, çarşafı reddederek *“kayıtlara kolay kolay alışamayan”* (SD, 2017: 40) yapısıyla; kadın sahneye çıkmaz yasağını delerek *“bir şeyi behemahal yapması için yasak edilmesinin kâfi”* (SD, 2017: 23) oluşuyla Sabiha, kendi bildiği yolda kendi kurallarıyla ilerlemektedir.

Millî mücadele döneminde bir kadının sahneye çıkışını hezimet gibi gören ve farklı açıdan değerlendiren Selim İleri; *“Sabiha romanın sonunda uçarı, heveslerine yenilmiş, dirilikten vazgeçmiş olarak karşımıza çıkar ama sahneye çıkmakla iyice sahnenin dışına düşecektir”* (İleri, 2008: 221-224) ifadesini kullanmaktadır. Benzer bir yaklaşımla Semih Gümüş de sahneye çıkma hadisesini Sabiha'nın yenilgisi olarak görmektedir.

“Sabiha, çocukluk günlerinde bile ayrıksı kişiliğiyle girmişken romana, bir türlü aradığı aşkı bulamamanın kendisini hiçliğe çekip götürmesine kayıtsız ve dirençsiz kalır. Bütün ömrünce çevresindekileri nasıl güçlü kişiliğiyle reddetmiş, kendinden uzak bulmuşsa, kendisini de ruhsal açmazlarıyla olduğu gibi kabul etmiş, yenik kişiliğine karşı koyamamıştır. Hayatına giren yedi erkeğin yedisi de aradığını bulamamışsa, bunda Sabiha'nın da payı vardır. Sonunda oyunculuğa karar verip sahneye çıkması, İstanbul'da elden ele dolaşan oyun ilanlarındaki fotoğrafının yanında “sahneye çıkacak ilk Türk kadını” olarak tanıtılışı, Sabiha'nın güçlü kimliği ve zamanının verili kültürüne başkaldırısı biçiminde değil, aradığını bulamamış bir kadının tükenişi olarak okunmalıdır.” (Gümüş, 2008: 672-678).

Sabiha'nın sahneye çıkışını *“pre-feminist bir karakter özelliği yüklenen Sabiha ekseninde hayatta aradığını bulamayan kadının trajedisini”* (Çetindaş, 2014: 54) olarak yorumlayan ve uçmanın coşkusuyla hayatını yitiren İkaros'a özdeş tutan Çetindaş, roman sonunda Sabiha'yı kendisine hayran erkeklerin elindeki bir oyuncuğa benzetmiştir. Yine aynı metinde *“Oysa kadın onuru ve erdemini her şeyin üzerinde tutan Sabiha, hayat karşısında aktif olmayı istemektedir. Kadın meselesi onu ilgilendiren bir meseledir ve bu konunun birkaç aristokrat kadın tarafından yüzeysel olarak dillendirilmesine itiraz eder. Sabiha'nın kadın hakları üzerinde ısrarla düşündüğünü görürüz.”* (Çetindaş, 2014: 55) şeklindeki ifadeler çelişkili bir yapı ortaya koymaktadır. Trajik bir betimlemeyle sunulan durum, kadının aktif olma isteğini ve kadın meselesini gündeme getirirken sahneye çıkış hadisesini Sabiha'nın kendi isteği dışında onu idare eden erkeklerin yine onun üzerindeki tasarrufu olarak değerlendirmektedir. Oysa Sabiha romandaki tüm erkekleri

kendi üzerindeki etkilerinden dolayı kendisinden uzaklaştırmakta ve terk etmektedir.

Selim İleri için asıl sahnenin dışına düşüş, Semih Gümüş yorumunda yenilgi ve tükeniş Dilek Çetindaş'ın ikilemli söyleminde trajik bir yok oluş değerlendirmesi; Sabiha'nın roman başından itibaren ailesi, sevdikleri pahasına elde ettiği arzusunun görmezden geldiği izlenimini doğurmaktadır. Ayrıca sahneye çıkış kadının toplumsal yapı içindeki yeni konumunun metaforik bir söylemi olarak da düşünülebilir. Bir anlamda Millî mücadeleyle birlikte kurulacak yeni devletin adımları atılırken diğer yandan kadının toplumdaki rolü de yeniden belirlenmektedir.

Sabiha'nın sahneye çıkışını tiyatro sanatı bağlamında değerlendiren Sevinç; "*Kalabalık şahıs kadrosu içinde teatrallığı, taklit yeteneği, kendi bireyselliğini gerçekleştirmek uğruna tiyatroyu hedef belirleyişi açısından Sabiha, diğer bütün kişilerden ayrılır. Kalabalık şahıs kadrosunun mühim bir kısmının "sahnenin dışında" kalmışlığına karşılık Sabiha, sahneye çıkan, hatta kendi sahnesini kuran, hazırlayan merkezî önemde bir karakterdir.*" (Sevinç, 2018: 107) yorumunu yapmaktadır. Çocukluk yıllarından başlayarak hayat sahnesindeki etkin duruşuyla sahnenin tam ortasında olan Sabiha, gerçek anlamda sahneye çıkmayı başarmaktadır.

Müslüman Türk kadının sahneye çıkışı dönemin şartları düşünüldüğünde elbette normal karşılanmayacak bir harekettir. Ancak Tanpınar, tarihteki bu gerçekliği romanın kurgusuna ekleyerek bir anlamda tiyatroya ve kadına dair bakışını da yansıtmaktadır. Tanpınar, 1908'e kadar tiyatronun Türk muharrirleri için memnû meyva olduğunu, 1908'den sonra da devletin tiyatroya karşı belirgin bir duruş sergileyemediğini fakat tiyatronun cezbedici bir tarafının bulunduğunu ayrıca medeni hayatın bir yönü olarak görüldüğünü belirtmektedir. Hatta devletin belirsiz tutumuna karşı halkın tiyatroyu benimsediğini ve beklenmedik bir zaman diliminde, mütareke yıllarında Türk kadınının sahneye çıkışıyla tiyatronun içtimai hayattaki yerini aldığını ifade etmektedir (Tanpınar, 2000: 30). Tanpınar bir anlamda dönemin siyasi ve sosyal hayatında yer edinen bu hadiseyi, roman kurgusuna ekleyerek toplumsal yapının değişimini anlatmayı da amaçlamaktadır.

Sonuç

Yaşadığı dönem itibariyle Tanpınar; zaman, mekân, toplumsal yapı, siyasi süreç gibi birçok açıdan geçiş sürecini yaşamış arada kalmış bir yazardır ve bu anlamda arada kalmışlık eserlerindeki tamamlanamamışlığın açıklaması mahiyetindedir. Diğer taraftan tamamlanmamış eserler Tanpınar'ın kurgusunun zenginliği açısından önemlidir. Çünkü Tanpınar'ın, anlatımda imkanları sonuna kadar kullanması, kahramanlarını bu imkanlar dahilinde var etmesi, böylece kahramanların olmak istediklerini olmalarına müsaade etmesi, yine onun söylemindeki yeniden yapmak/kurmak/eksik bırakmak isteğinin tezahürü olarak görülebilir.

Tamamlanamamışlığı üzerine birçok çalışmaya konu olan *Sahnenin Dışındakiler*

romanında, yaşından beklenenleri yapmayan bir dolu insanın yanında olgunluklarıyla dikkat çeken iki çocuk karakterin hayatlarını kendi elleriyle kurma mücadelesi okunmaktadır. Düşünceleri, aldıkları kararlar ve yaptıkları hareketlerle Cemal ve özellikle Sabiha, romanın asıl ciddiye alınması gereken kişileridir.

Romanda çocukluğundan başlayan serüveni, ara sıra kesintiye uğrasa dahi takip edebildiğimiz, bir hayale sahip olup onu gerçekleştirebilen, kısaca hayatı ile ilgili neredeyse tam bir bilgiye sahip olabildiğimiz tek kişi Sabiha'dır. Bu açıdan romanda kendini gerçekleştiren bir kadın olarak romanın tamamlanmış kahramanı olmayı başarmıştır.

Modern dünyaya geçişin sancuları, romanda en çok Sabiha özelinde yaşanmaktadır. Çünkü o, mevcut olandan huzursuz olduğunu yeni şeyler, başka şeyler olmak istediğini dile getiren tek kahramandır. Önce kendine sonra topluma yabancılaşma süreci modernizmin insan üzerindeki en belirgin etkisidir ve Sabiha bu sancıyı kendini gerçekleştirme, bir anlamda tamamlanma arzusuyla yoğun bir şekilde yaşamaktadır. O, diğerleri gibi “*ne saat kâtibi*” ne de bir “*duvarın önünde yolunu değiştiren*” kişidir. Neticede isteğini yerine getirebilme tasavvurunu hayata geçiren yani kendini tamamlayan tek kahramandır. Tanpınar'ın tamamlanmışlık duygusunu yansıttığı tek kahramanın bir kadın olması da dikkate değerdir. Tamamlanma sürecini, bir kadın kahramanı üzerinden yapmış olması erken dönem kadın hakları uyanışına dikkat çekmek istemesi olarak da nitelendirilebilir. Çünkü Sabiha, kendine ait bir kimlik oluşturma/kendini gerçekleştirme arzusuyla, toplumsal ve kültürel baskılara karşı içsel bir direniş geliştirir. “*Kadın çalışmadıkça kadın hakkı denen bir şey olmaz*” düşüncesi, ona sadece kadınların toplumsal hayatta yer almasını değil “*Ben içimde bulmak istiyorum, kendi kendimi yapmak istiyorum*” tezahürüyle kendi öz benliğini bulması gerektiğini de gösterir. Nihayetinde Sabiha'nın “*Her şey olabileceği, ne ise o olarak kalmayacağı*” düşüncesi, kadının pasif bir varlık olma düşüncesinin ötesine geçerek, kendi hayatında aktif bir “aktör” olma isteğini ifade eder. “*Kadınlar bizde aktör olmaz*” diyen İhsan'a karşılık, “*Bugün olamazlar ama yarın olurlar*” sözleri, pre-feminist bir uyanışı işaret eder. Bu, onun toplumun geleneksel normlarına karşı başkaldırısıdır; sadece bireysel değil, toplumsal bir değişim için de bir temele sahip olduğunu kanıtlar.

Kaynakça :

- Benjamin, W. (1993), *Son Bakışta Aşk*, (Çev. Nurdan Gürbilek), İstanbul: Metis Yayınları.
- Çetindaş, D. (2014). *Kutsalın-Hazzın-Sükût ve Günahın Ekseninde, Hayalden Hakikate Tanpınar'ın Kadın Kahramanları*, Tanpınar'da Kadın, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Demiralp, O. (2001). *Kutup Noktası Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Eleştirel Deneme*, İstanbul: YKY Yayınları.
- Gümüş, S. (2008). Sahnenin Dışındakiler, A. Uçman, H. İnci içinde, *Bir Gül Bu Karanlıklarda*,

Tanpınar Üzerine Yazılar, (s.672-678), İstanbul: 3F Yayınevi.

Gürbilek, N. (2004). *Kör ayna kayıp şark Edebiyat ve Endişe*, Metis Yayınları.

Heidegger, M. (1996). *Zaman Kavramı*, (Çev. Saffet Babür). İstanbul: İmge Kitabevi.

İleri, S. (2008). Sahnenin Dışındakiler A. Uçman, H. İnci içinde, *Bir Gül Bu Karanlıklarda, Tanpınar Üzerine Yazılar*, (s. 221-224), İstanbul: 3F Yayınevi.

Kierkegaard, S. (2020). *Ya/Ya Da*, (Çev. Nur Beier), İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Köroğlu, E. (2013). Sahnenin Dışındakiler'i Tamamlamak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü, *Bilgi, Yaz*, 66, 93-122. <http://dx.doi.org/10.12995/bilig.2013.6605>

Naci, F. (2008). Sahnenin Dışındakiler A. Uçman, H. İnci içinde, *Bir Gül Bu Karanlıklarda, Tanpınar Üzerine Yazılar*, (s.228-238), İstanbul: 3F Yayınevi.

Parla, J. (2015). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sevinç, C. (2018). Tiyatro Sanatına Dair Bir Sanatçı Romanı Olarak "Sahnenin Dışındakiler", *Yeni Türk Edebiyatı: Altı Aylık Hakemli İnceleme Dergisi*, 0(18), 95-117.

Şahin, S. (2007-2008). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Sahnenin Dışında Kalmış Bir Romanı: Sahnenin Dışındakiler*, *Pasaj Edebiyat Eleştiri Dergisi*, Kasım 2007- Mayıs 2008 6, 104-128.

Tanpınar, A. H. (2000). *Yaşadığım Gibi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2017). *Sahnenin Dışındakiler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ahmet Şevket Bohça'nın İnkılap Gazetesindeki "İhtifal" Yazıları *

Ahmet Şevket Bohça's "İhtifal" Articles in İnkılap Newspaper

Sorumlu Yazar

Yaşar Topçu

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Düzce/Türkiye, Düzce
Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı
Anabilim Dalı

yaasar.topcu3460@gmail.com

orcid: 0009-0001-5773-0800

Prof. Dr. Recai Özcan

Prof. Dr., Düzce/Türkiye, Düzce
Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı
Anabilim Dalı

recaiozcan@duzce.edu.tr

orcid: 0000-0002-7834-7691

Atıf Citation

Topçu, Y. & Özcan, R. (2024).
Ahmet Şevket Bohça'nın
İnkılap Gazetesindeki "İhtifal"
Yazıları. *BABUR Research*, 3
(2), 81-93.

Gönderim Submitted
23.10.2024

Revizyon Revision
08.11.2024

Kabul Accepted
22.11.2024

Yayın Tarihi Publication Date
31.12.2024

Öz

Ahmet Şevket Bohça, 12 Mart 1957 – 30 Mart 1959 tarihlerinde *İnkılap* gazetesinde sohbet (edebi sohbet, sabah sohbeti), ihtifal, şiir, tiyatro eleştirisi, tanıtım yazıları ve hikâye türlerinde yazılar neşreder. Bu yazılarına Akşam, Akşam Postası, Zafer gibi süreli yayınlarda da devam eder. Yayımladığı yazılarında eleştirel bir dil tercih eden Bohça, farklı görüşler üzerinden çeşitli sorular sorarak yazılarını inşa eder. Pek çok yazar kendilerine has üsluplarıyla ve ortaya koydukları eserlerle hem yaşadıkları dönemde hem de vefatlarından sonra anılmak isterler. Döneminde değeri bilinen edip sayısı çok fazla olmasa bile vefat ettikten sonra yapılan çalışmalarla onların hatıraları yâd edilir. Bu çalışma türlerinden birisini de "ihtifal yazıları" oluşturur. Bu makalede Ahmet Şevket Bohça'nın edebî ihtifal yazıları inceleneyecektir. Yazar, *İnkılap* gazetesinde ihtifal türünde 23 adet metin yayımlar. Türk edebiyatının önemli simalarının ölüm yıl dönümünde kaleme alınan yazılar ihtifal metinlerini oluşturur.

Anahtar Kelimeler: İnkılap gazetesi, süreli yayımlar, A. Şevket Bohça, ihtifal yazıları, Türk edebiyatı.

Abstract

Between March 12, 1957 and March 30, 1959, Ahmet Şevket Bohça published chat (literary chat, morning chat), ihtifal, poetry, theater criticism, promotional articles and stories in *İnkılap* newspaper. He continued these writings in periodicals such as Akşam, Akşam Postası and Zafer. Bohça, who prefers a critical language in his published writings, constructs his writings by asking various questions based on different opinions. Many writers want to be remembered for their unique style and works both during their lifetime and after their deaths. Even if the number of writers who were recognized in their time is not very high, their memories are commemorated with the works done after their deaths. One of these types of studies is "ihtifal writings". In this article, Ahmet Şevket Bohça's literary ihtifal writings will be analyzed. The author publishes 23 ihtifal texts in the newspaper *İnkılap*. The writings written on the anniversary of the death of important figures of Turkish literature constitute ihtifal texts.

Keywords: İnkılap newspaper, periodicals, A. Şevket Bohça, ihtifal texts, Turkish literature.

Giriş

Ahmet Şevket Bohça, 1920 yılında Kastamonu ilinin Tosya ilçesinde doğar. Eğitimine bu ilçede başlar. Ortaokul ve liseyi Kastamonu’da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde tahsiline devam eder. 1945 yılında Kars Lisesi’ne Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olarak atanır. İki yıl burada kaldıktan sonra Ankara’ya tayin edilir. 15 yıl boyunca Ankara’da Atatürk Lisesi ve Maarif Koleji’nde öğretmenlik yapmakla birlikte “İnkılap¹, *Akşam Postası*, *Zafer*” gazetelerinde hikâye, eleştiri, şiir vb. türlerde yazılar kaleme alır. Bohça, “Edebiyatla uğraşmadığı, şiir yazmadığı bir günü bile boşa geçirmiş kabul eder.” (Halıcı, 1990: 48) 1965 – 1969 yıllarında TBMM’de Kastamonu milletvekilliğini yapan yazar, şiirlerinde “Bohça” mahlasını kullanır. İki hayattayken birisi öldükten sonra toplam üç tane şiir kitabı yayımlanır. *Köpük*, *Neş’esiz Dünya*, *Tomurcuklar Açarken* şiir kitaplarının isimleridir. Bohça, 26 Şubat 1988 yılında, 68 yaşında geçirdiği kalp krizi nedeniyle hayata gözlerini yumar. (Tural, 2001: 306-307)²

1. “Bir Vefakâr Yazar”: A. Şevket Bohça’nın İhtifal Yazıları³

İhtifal, “anma töreni” anlamına gelir.⁴ Osmanlı Dönemi’nde “ihtifal” kelimesini ilk kullanan *Meşâhir-i İslam* adlı eserinde Hamîd Vehbi’dir. Dönemin tanınmış yazarları da daha sonra ihtifal sözcüğünü kullanmaya başlar. Şemseddin Sami *Kâmûs-ı Türkî*’sinde, Mehmed Sâlâhî Bey *Kâmûs-ı Osmânî* adlı eserinde bu terime yer verir. Mehmed Sâlâhî Bey, “saygıyla karşılama ve mübalağa etmek” anlamını ekleyerek kelimenin manasını genişletmeye çalışır. Cumhuriyet Dönemi’nde neşredilen sözlüklerin pek çoğu Şemseddin Sami’nin kullandığı anlamı tercih eder. (Öztürkçü, 2023: 33-34)

İhtifal, psikoloji, sosyoloji, tarihi, antropoloji, sosyo-kültürel, pedagojik vb. pek çok alanda etkisini gösterir. Bu makalede ihtifal kelimesi sözlük anlamından biraz uzaklaşarak “anılmaya layık”, “unutulmaz büyükler”, “kendi milletinin yükselmesi için çalışmış olan kimseler” anlamında kullanılacaktır. Bir başka deyişle bu türde kaleme alınan yazılar “dünün hizmet edenlerini anmak” manasında değerlendirilecektir. Böylelikle ihtifal yazıları “toplumun hatırlatma duygusunu tetikleyecektir” (Öztürkçü,

¹ İnkılap gazetesi 1 Mart 1957 – 31 Aralık 1966 tarihlerinde 3171 sayı olarak Ankara’da İnkılap Matbaası’nda basılır. Gazete, günlük okuyucuya sunulur. Uzun bir süre haftanın her günü çıkarılan gazete, 2 Temmuz 1961 tarihinden itibaren haftada 6 gün (pazar günü çıkmaz) neşredilir. Gazetede siyasi, sosyal, iktisadi, ticari, edebi, mesleki konulara değinilir. Gazetenin imtiyaz sahibi Memiş Yazıcı, mes’ul müdürü Adnan Aktan’dır. 28 Temmuz 1960 tarihinde yayımlanan 1152. sayının 4. sayfasında imtiyaz sahibinin ve mes’ul müdürünün değiştiği görülür. Gazetenin yeni sahibi Fuat Muhasiboğlu, mes’ul müdürü Reşit Ayhan, umumî neşriyat müdürü Fuat Aksoy olur. 25 Eylül 1961 tarihine kadar bu şekilde devam eder. Bu tarihten itibaren gazetedeki tekrardan köklü değişiklik olur. Böylelikle gazetenin yeni sahibi Mustafa Bayman, sorumlu müdürü Celal Hafıfbilek olur. Yayım hayatını sonlandıran kadar bu şekilde devam eder.

² Ahmet Şevket Bohça hakkında bilgiler kısıtlıdır. Çünkü ansiklopedik kaynaklarda bir çalışmaya rastlanır. Bu çalışmada bilgiler sınırlıdır. Bu çalışmanın dışında Feyzi Halıcı’nın hazırlamış olduğu “Parlâmenter Şairler” adlı kitapta kısmi bilgiler mevcuttur.

³ Değerlendirmeler Türk edebiyatının dönemleri esas alınarak yapılır. Bazı yazarlar hakkında iki defa ihtifal yazılır. Bunlar tek bir başlıkta değerlendirilir.

⁴ Türk Dil Kurumu (TDK), “Güncel Sözlük”, (E.T. 10.08.2024)

2023: 52). Bu tür yazıların kaleme alınmasının nedeni "atfedilen değeri göstermek" için olabilir. Böylelikle "toplumsal hafıza canlı kalabilir." Çünkü ihtifal, nihayetinde "bir bellek kültürel-edebi hafıza meselesidir." (Öztürkçü, 2023: 35-36). Bundan dolayı Türk kültür ve edebiyatında önemli şahsiyetler doğumunun/ölümünün "50, 100, 150" gibi çeşitli zamanlarında anılmaya layık görülür. Amacımız konuya sözlük anlamının dışında farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak Ahmet Şevket Bohça'nın ihtifal yazılarını incelemektir.

Literatürde ihtifal yazılarına benzer bir diğer tür nekrolojilerdir. "Ölmüş birinin anısına yazılan yazı"⁵ olarak tanımlanan nekroloji "ölüm ardı yazılar" olarak da bilinir. Bu yönüyle ihtifal yazılarıyla benzerlik gösterse dahi nekroloji metinleri döneminde tanınmış kişilerin (gazeteci, şair, yazar, aydın vb.) "vefat etmesinin hemen ardından" kaleme alınan yazılar olduğu için bu özelliğiyle ihtifal yazılarından ayrılır (Mengi, 2016: 162). Çünkü ihtifal yazıları, önemli bir kişinin ölümünün üzerinden onlarca yıl geçmesine rağmen kaleme alınabilir. Ancak nekroloji metinlerinin böyle bir özelliği yoktur. Bu sebepten dolayı Bohça'nın "milli değerlerimize" vefa göstermek, hatırlatmak amacıyla neşrettiği metinleri "ihtifal yazıları" başlığında değerlendirilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

A. Şevket Bohça, İnkılap gazetesinde 27 Mart 1957 – 2 Aralık 1958 tarihlerinde "Halit Ziya, Ahmet Vefik Paşa, Abdülhak Hâmit Tarhan, Ziya Paşa, Ahmet Hikmet, Şair Eşref, Şemseddin Sami, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit, Bâki, Mehmet Âkif, Cenap Şahabettin, Hüseyin Rahmi, Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Aka Gündüz, Namık Kemal" adlı yazarların ölüm yıl dönümünde ihtifal yazıları neşreder. Yazar, Halit Ziya, A. Vefik Paşa, Abdülhak Hâmit ve Şair Eşref üzerine 1957 ve 1958 yıllarında iki defa ihtifal yazısı yayımlar.

Ahmet Şevket Bohça, ihtifal yazılarını kaleme alma sebebini, bir yazarın ölüm yıl dönümünün son satırlarında şöyle ifade eder: "Hiç olmasa ölüm yıl dönümümünasebetiyle maziye intikal eden değerlerimizi eserlerini neşrederek anma yolunu tutsak... Şimdi bizim yapmakta olduğumuz gibi nur içinde yatsın! diyerek susuvermesek." (Bohça, 1958, S. 391: 3) Bu bağlamda yazarın kaleme aldığı bu tür metinlere dikkat çekmek istiyoruz.

2. Tanzimat Öncesi/ Tanzimat Devri Şair-Yazarları Hakkında A. Şevket Bohça'nın İhtifal Yazıları

Ahmet Şevket Bohça, ihtifal yazılarında büyük çoğunlukta "Batı Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı" içerisinde bulunan şair/yazarları konu edinir. Ancak divan edebiyatının önemli simalarından "Bâki" üzerine de ihtifal yazısı kaleme alır. Şair, gazel nazım biçimini başarılı kullandığından ve sanatına verdiği değerden dolayı, Bohça tarafından ihtifal yazısı yayımlamaya layık görülmüş olabilir. Bu bakımdan alt başlığa "Tanzimat

⁵ Türk Dil Kurumu (TDK), "Güncel Sözlük", (E.T. 02.12.2024)

Öncesi” ifadesi eklenerek söz konusu yazı, değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu yazıda da Bohça, Bâki’nin temel özelliklerini okuyucuya sunar. Bohça’nın çok fazla ayrıntıya girmeden Şair Bâki’yi anmasının sebebi, tespitlerinin tezkirelerde ifade edilenlerle benzerlik göstermesi olabilir.

Bohça’ya göre Kanuni Devri, Osmanlı Devleti’nin pek çok anlamda zirveye ulaştığı dönemdir. Mimar Sinan, saltanatın ihtişamlı kubbesini inşa eder. Bu kubbenin sesini de “Bâki” temsil eder (Bohça, 1957, S. 249: 3) ve “gazel nazım biçimini Türk şiirinde en güzel şekilde kullanan şair” olarak kabul görür. Bâki, devri içinde kıymeti anlaşılan nadir şairlerden birisidir ki Kanuni’nin teveccühünü kazanarak devletin yüksek mevkilerinde görev yapar. Sanatına verdiği önemden dolayı ortaya koyduğu eserler sonucunda “Sultanuş şuara” unvanıyla anılır.

Bohça, sanat, tarih ve edebiyat alanlarında önemli çalışmalara imza atan Ahmet Vefik Paşa’nın 66. ölüm yıl dönümünde kaleme aldığı ihtifal yazısının giriş kısmında “Paşa’ya tahammül edilmediğini” böylelikle şahsiyetinin derinliğindeki manayı ve o mananın ortaya çıkardığı “dengenin görülemediğini” ileri sürer. Oysa Vefik Paşa’nın “Doğu ile Batı arasında dengede duran”, “tefekkür heykeli” olarak görülen bir şahsiyet olduğunu iddia eder (Bohça, 1957, S. 33: 3).

A. Vefik Paşa; Moliere, Alain René Le Sage, Fenelon, Victor Hugo gibi önemli isimlerden tercüme/adapteler yaparak Batı’nın düşüncesini ve sanatını; kültür ve edebiyat camiasının dikkatine sunmak ister. Ahmet Şevket Bohça, Ahmet Vefik’ten sonra uzun süre Doğu-Batı dengesinin kurulmadığını nakleder ve ilk şuurlu sentez tecrübesini Ziya Gökalp’ın gösterdiğini ileri sürer. Ziya Gökalp’ın işaret ettiği Türkçülük cereyanının ilk temsilcisinin Ahmet Vefik Paşa olduğunu düşünür. Çünkü paşayı, Doğu-Batı ikiliğinde Garp dünyasını gerçekten anlayan “mütercim, müellif ve devlet adamı” olarak görür (Bohça, 1957, S. 33: 3). Kısacası A. Şevket Bohça, anma yazısında Ahmet Vefik Paşa’yı “zihniyet ikiliğinde” “denge politikası” güden devlet adamı olarak anar.

Ahmet Şevket Bohça, bir yıl sonra ölümünün 67. yıl dönümünde Bursa’da Ahmet Vefik Paşa adıyla bir tiyatro merkezinin faaliyete geçmesiyle, ikinci defa ihtifal yazısı kaleme alır. Bohça’ya göre A. Vefik Paşa gerek tarihte gerekse edebiyat tarihinde “karakter” ve “meziyetleriyle” önemli bir konuma sahip olmuş, “son sadrazam” veya “ilk başvekil” olarak tarihteki yerini almıştır. Edebiyat tarihinde “malumatı çok, sistemi ve sentezi iyi değil” şeklinde hem takdir hem de tenkit edilen Ahmet Vefik, “nizama tabi olmadan nizamı temin etmeye” çalışır; nazım ve nesir arasındaki mesafeyi kararlaştırmadan nazma da nesre de hükmetmek ister (Bohça, 1958, S. 397: 3). Ona göre Ahmet Vefik Paşa, fikirleriyle devrinin ileri gelen şahsiyetleri arasında yer alır. Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi “O, yükselirken de noksanları bulunan bir insandır.” Nihayetinde “kusur” ve “meziyetleriyle” devrini temsil edebilmiş bir paşadır (Bohça, 1958, S. 397: 3-4).

Türk edebiyatının hiciv ustaları arasında yer alan Şair Eşref, ölümünün 45. yıl

dönümünde A. Şevket Bohça tarafından anılır. Ahmet Şevket'e göre hiciv, "şiiirin süt kardeşi", "zekanın öz oğludur." (Bohça, 1957, S.81: 3) Tanzimat Dönemi'nde sanatta toplumsal fayda güdülmeye başlayınca hiciv ve şiir birbirine karışmaya başlar. Devam eden bu karışıklık "Heccav Eşref" in, "Şair Eşref" olarak anılmasına neden olur. Şair Eşref, alçakları hicvetmekten çekinmez ve kimseden de korkmaz. "Onlardan korkan onlardan alçak olsun" anlayışıyla hayatını sürdürür. O, hicivleriyle bir bakıma "cemiyetin tedavi edilemeyen hastalıklarını bulmaya çalışır." Örneğin bir şiirinde "maarifin meyvesiz bir ağaca döndüğünü ve mektepten yetişmiş bireylerin pek çoğunun kemal mertebesine erişmediğini hicveder (Bohça, 1957, S. 81: 3).

Şair Eşref'in cemiyette gördüğü bir diğer hastalık çeşidi "zihniyet ikiliği" meselesidir. Çünkü Bohça, "hürriyet" ve "istibdadı" temsil eden iki farklı devirde, iki farklı insan tipinin ortaya çıktığını düşünür. İstibdadın baskın olduğu dönemlerde bu anlayışı alkışlayanlar, hürriyetin baskın olduğu dönemlerde de hürriyetin peşinden giderler. Yazıda bu insan tipinin her zaman mevcut olabileceği ifade edilir. Şair Eşref'in hicivlerini meydana getiren unsurlar arasında "nükte, tevriye, cinas" gibi yüzyıllar boyunca kullanılmış malzemeler yer alır. Bunlar onun şiirlerinde daha keskin bir biçimde kullanılır (Bohça, 1957, S. 81: 3). Aradan geçen bir yıldan sonra Bohça, ikinci kez Şair Eşref'le ilgili ihtifal yazısını neşreder. Bu yazısında Şair Eşref'i var eden şeyin "zekâsı" olduğunu vurgular. Keskin zekâsı olmasaydı hicvin doğamayacağını, böylelikle de Şair Eşref'in ün kazanamayacağını ifade eder (Bohça, 1958, S. 445: 3-4). Ahmet Şevket Bohça, bu yazılarında Şair Eşref'in hiciv yönüne değinir. Ele aldığı meseleleri şiirlerinden örneklerle destekleyerek şairi ölüm yıl dönümünde anar.

Tanzimat Dönemi'nin bir diğer önemli temsilcisi olan edebiyat tarihinde "vatan, hürriyet şairi" olarak bilinen Namık Kemal, yaşadığı dönemde, devrinin ona yüklediği işleri başarılı bir şekilde tamamladığı gerekçesiyle A. Şevket Bohça tarafından ölümünün 70. yıl dönümünde anılır.

Bohça, bu yazısının girişinde Namık Kemal'in kendi devrinde "sesinin gür çıktığını" belirtir. Namık Kemal "söz" ile "söylem biçimi" örtüşen bir yazardır. Öyle ki onun söylediklerini bir başkası dile getirmiş olsa söz konusu kişinin düşeceği durum "gülünç" olacaktır (Bohça, 1958, S. 627: 2). Ahmet Şevket, Namık Kemal'in de bir insan olduğunu, dolayısıyla onun da korkularının bulunabileceğini aktarır. Korkularının üstüne "erkekçe" gidip halka seslenebiliyor oluşu onu farklı kılan özellikleri arasında yer alır (Bohça, 1958, S. 627: 2).

"Namık Kemal'in Türk milliyetçisi mi, yoksa Osmanlılık fikrinin peşinde yürüyen bir insan mı?" olduğu sorusuna A. Şevket Bohça, şu cevabıyla açıklık getirmeye çalışır: "Namık Kemal, Osmanlılık fikri peşindedir. Ama bu fikri benimsemiş olmak, onun için bir suç değildir; bilakis ondaki vatan sevgisinin kuvvetli bir delilidir." (Bohça, 1958, S. 627: 2) Nitekim Namık Kemal'in bütün hücumlara rağmen yıkılmadığı ve ayakta kaldığı

söylenbilir. Bohça, Namık Kemal'i ayakta tutan sırrın fikirlerinin hakikatine inanması olduğunu belirtir (Bohça, 1958, S. 627: 2).

A. Şevket, ölümünün 77. Yılı münasebetiyle “zıtlıkların insanı” olarak bilinen Ziya Paşa'yla ilgili yayımladığı yazıda şairin yaşamı boyunca “insandaki aczi, beşeri zaafı yok etmeye çalıştığını” vurgular. Ziya Paşa'nın “dünün adamı” olmadığını, beyitleriyle toplum içinde yaşadığını eserlerinden örneklerle açıklar. Böylelikle Ziya Paşa'yı yaratan sırrın bu özelliğinde yattığına kanaat getirir (Bohça, 1957, S. 76: 3-5).

A. Şevket Bohça, Türk edebiyatı tarihinin tanınmış gazetecisi, sözlükçüsü, roman yazarı Şemseddin Sami'nin ölüm yıl dönümünde kaleme aldığı yazının gerekçesini şu soruyla belirlemeye çalışır: “Şemseddin Sami'yi Tanzimat devrinden, yirminci asrın ortasına getiren, orada abideleştiren sır nedir?” Pek çok insan, onun eserlerindeki hata ve noksanlardan bahsetse de yazarın eserlerini yanından ayırmaz veyahut “Şemseddin Sami'nin falanca eserindeki bilgiye göre” diye söze başlar. Bu da Şemseddin Sami'nin “abideleşmesine” imkân sağlar. Çünkü o, ömrünü 54 kitapla kapatır ve her kitabı bir ömür doldurabilecek hacim ve değerdedir. Bohça, özellikle Şemseddin Sami'nin kaleme aldığı “kamusların” söylediklerini desteklediğini ifade eder ve diğer eserlerinin lügatçılığının seviyesine ulaşmadığını düşünür. Çünkü Türk dili ile ilgili çalışmaları kendi devrinin ve sonraki dönemlerin ürünü olur. Şemseddin Sami'nin fikirlerinin eskimediğini kendi dönemini aşarak “abideleştirdiğini” düşünür (Bohça, 1957, S. 108: 3). Delil olarak ise bıraktığı eserleri (özellikle de kamusları) gösterir.

85 yıllık yaşam serüveninde hemen her dönemin havasını teneffüs etmiş olan ve Türk edebiyatında “Şair-i Âzâm” olarak bilinen Abdülhak Hâmit Tarhan'ın ölüm yıl dönümünde A. Şevket Bohça'nın kaleme aldığı ihtifal yazısının giriş kısmında şairin ölüm tarihinin net olmadığını, bu tarihinin bazı kaynaklarda 11 Nisan veya 13 Nisan olarak bilindiğini ancak Sabri Esat Siyavuşgil'in bunu 12 Nisan 1937 olarak kaydettiğini belirtir (Bohça, 1957, S. 44: 3). Bu yazıda Bohça, Tanzimat Dönemi'nin “tezatlar çalkantısından” ibaret olduğunu iddia eder. Çünkü Batı'ya giden aydınların her şeyi olduğu gibi ülkeye doldurmaya çalıştığını ancak bunun mümkün olamayacağını, eskiyi boşaltmadan yeniyi doldurmanın imkânsız olduğunu ve münevverlerin bunu başaramadığını, onların Garpla – Şarkı birbirine karıştırdıklarını, bunun bütününe de “Tanzimat Devri” denildiğini, Abdülhak Hâmit'in şiirinin de Tanzimat Devrinin “tezatlar çalkantısına” benzediğini söyler (Bohça, 1957, S. 44: 3).

Abdülhak Hâmit'in “Şair-i Âzâm” olduğunu iddia edenlerin, şairin eserlerini karıştırdığında gerekli malzemeyi bulabileceğini; şair olmadığını söyleyenlerin de eserlerine göz gezdirdiğinde bu metinlerde en acemi şairin yazmayacağı basitlikte mısralara rastlanabileceğini belirtir (Bohça, 1957, S. 44: 3).

Bohça, bu yazısında Abdülhak Hâmit'in şiirleri üzerine söylenen şeylerin tartışmaya açık olacağını, bu konuda kesin hükme varılamayacağını anlatır. Bir yıl sonra tekrardan

Abdülhak Hâmit'i anmak için yazı neşretmeye karar veren A. Şevket Bohça, bu sefer Fuat Köprülü'nün fikirlerinden yararlanır. Şairin Şark-Garp kültürünü aynı derecede benimsediğini, böylelikle iki kültürün sanatkar kabiliyetini birbirine karıştırarak eserlerine yansıttığını nakleder (Bohça, 1958, S. 408: 3). Nihayetinde A. Şevket Bohça, son cümlesinde şairin ölmediğini, edebiyat tarihi içinde yaşadığını ifade eder (Bohça, 1958, S. 408: 3).

A. Şevket Bohça, Tanzimat Dönemi edipleri hakkında kaleme aldığı ihtifal yazısında onların "kendi dönemlerini aşarak günümüze kadar geldiklerini, bir bakıma abideleştiklerini vurgular." Çünkü adı geçen isimlerin birçoğu "toplumsal meselelere" temas eder ve "toplumun içinde yaşar." "Zihniyet ikiliği" meselesi farklı kavramlar üzerinden ihtifal yazılarının ortak yönünü oluşturur. Nihayetinde Tanpınar'ın sarf ettiği "Modern Türk edebiyatı bir medeniyet kriziyle başlar." (Tanpınar, 2016: 104) cümlesi pek çok ihtifal yazısının temelini oluşturur.

3. Servet-i Fünun Dönemi Şair-Yazarları Hakkında A. Şevket Bohça'nın İhtifal Yazıları

Ölümünün 42. yıl dönümünde Tevfik Fikret'i anmak amacıyla kaleme alınan yazıda, 19 Ağustos 1957 tarihine kadar şair hakkında çok fazla fikir öne sürüldüğü ancak bu düşüncelerin herkes tarafından kabul edilebilecek bir hükme bağlanamadığı vurgulanır. Bohça tarafından, Fikret'in "karışıklık çıkaranlara malzeme hazırlamış bir şair olması" buna neden olarak gösterilir. A. Şevket, şair hakkında görüş beyan edenleri iki gruba ayırır: Fikret'i "sevenler" ve "sevmeyenler." Sevenler, şairin heykelinin dikilmesi gerektiğini savunurken; sevmeyenler, eserlerinin yakılması gerektiğini ileri sürer (Bohça, 1957, S.167: 3).

A. Şevket Bohça, Tevfik Fikret'in tereddüt ve infialler içerisinde yetişmesinin onun iç dünyasını önemli ölçüde etkilediğini savunur ve "şairin hayatını da cemiyet ile Aşiyân arasındaki hareketin ifadesi olarak" görür (Bohça, 1957, S. 167: 3). Nitekim şairin düşündüğü gibi konuştuğuna, ancak fikirlerinin arasında denge kuramadığına değinir (Bohça, 1957, S. 167: 3).

Bohça, Servet-i Fünun Dönemi'nin önemli bir diğer temsilcisi Cenap Şahabettin'in vefatı üzerinden belli bir süre geçtikten sonra bir ihtifal metni kaleme alır. İhtifal yazısının konusunu Cenap Şahabettin için verilen bir hüküm üzerinden oluşturur: "Haddinden fazla alafranga veya modası geçmiş şair." Cenap Şahabettin'in alafrangalığından kastedilen nedir? Şair, Tanzimat'ı takip eden yıllarda yetişir. Tanzimat Dönemi, "yenilik devri" olarak nitelendirilir. Oysa yenilikler tamamlanmamıştır. Bu dönemi takip eden devirde ortaya çıkan şahsiyetlerin yapacakları işler arasında "yenilikleri daha ileri seviyeye taşımak" yer alır. Bu yenilik Cenap Şahabettin'in mısralarındaki ifade biçiminde ve sanatında görülür. Hatta şairin döneminde tahammül edilemeyecek kadar yeniliğe imza attığı söylenir. Tahammül edilememesi çevresindekilerin, onun "yeni" tarafını

kavrayamamasından kaynaklanır (Bohça, 1958, S. 348: 3). Şairin, “alafrangalık” tarafı bu şekilde izah edilirken; “modasının geçmiş olduğu” da Cenap Şahabettin’in “derviş” tipiyle okuyucunun karşısına çıkması; “nağme, hülya ve koku” peşinde koşması; “tabiatı dile getirmesi” ve “aşkı konuşturmasıyla” açıklanır. Bu bakımdan Cenap’ın “hırçın ve sufi yeni”nin değil, “yumuşak ve ulvi yeni”nin peşinde koştuğu vurgulanır (Bohça, 1958, S. 348: 3). Aslında şair, edebiyata “ter’ ü taze” bir aşk şiiri getirir; sonra da “aşk ve tabiatı izdivaç ettirerek” kendi şiirini şekillendirir. Sonuç olarak, mısralarında aşk ve tabiat kendi ruh ahenkleri içinde yer alır (Bohça, 1958, S. 348: 3).

A. Şevket Bohça, ölümünün 12. yıl dönümünde Halit Ziya’yla ilgili bir yazı yayımlar. Bu yazıda Halit Ziya’nın “romancı kimliği” üzerinde durur. Edebiyat tarihinden Halit Ziya çıkarıldığında romanın da boşluğa düşeceği ileri sürülür. Namık Kemal, Ahmet Mithat gibi isimler türün ilk örneklerini verseler dahi romanı bütünüyle tesis edemedikleri ifade edilir. Halit Ziya ise “insanı, cemiyeti, tabiatı” kısacası pek çok şeyi romanın emrine bırakır. Bohça, bir türün kısa sürede yükselişini yazarın sanat kudretine dayandırır. Böylelikle ondan sonra gelenler de Halit Ziya’nın açtığı yolu takip ederek kendi yolunu şekillendirir (Bohça, 1957, S. 27:3). Roman türünde hem teori hem uygulama biçiminde önemli eserler kaleme alan Ahmet Hamdi Tanpınar da Halit Ziya için benzer hükümler verir: “Bizde asıl romancılık Halit Ziya ile başlar. (...) Halit Ziya, Türk romanının başındadır. Bu geleneğin memlekette kazanacağı her zaferde onun bir payı olacaktır.” (Tanpınar, 2016: 284-289) Aradan bir sene geçmesine rağmen Halit Ziya’nın romanlarının karşısına çıkartılabilecek bir eserin bulunmadığı kanaati devam eder. A. Şevket’e göre Halit Ziya’yu diğerlerinden ayıran özelliklerden bir başkası “kendi etrafındaki insanlardan romanlarındaki insanları inşa etmesi”dir (Bohça, 1958, S. 391: 3).

Asıl şöhretini “edebi tenkit/polemiklerle kazanan” Hüseyin Cahit Yalçın’ın ölümünden sonra Bohça tarafından bir metin neşredilir. Ahmet Şevket Bohça, ihtifal yazısının girişinde Hüseyin Cahit’in “siyaset, fikir ve sanat” alanlarında kalem oynattığını zikretmekle birlikte hayatının “dün ve bugün” şeklinde iki başlıkta incelenebileceğini yazar. “Dün” olarak ifade edilen devir “Servet-i Fünun Dönemi”dir. Ahmet Şevket Bohça, Edebiyat-ı Cedide olarak da bilinen dönemin özelliklerini iki başlıkta toplar: “1) Kendinden öncekileri yıkmak. 2) Yerine kendi yenilerini ikame etmek.” Bu iki madde, kendini “yeni” olarak adlandıran dönemlerin temel özelliğidir. Bunlar bir bakıma “sanat ve fikir dünyasının değişmez kanunları”dır. Servet-i Fünun edebiyatı da bu kanuna tabi olmuştur. “Hüseyin Cahit Yalçın’ın Servet-i Fünun Dönemi’ndeki konumu nasıldır?” sorusuna Bohça, Hüseyin Cahit’in “romancı kimliğiyle” anılmaması gerektiğini, çünkü “romancı sergüzeşti” olsa dahi romancılığının bulunmadığı biçiminde cevap verir. Yazara göre bu kanaat hikâye türünde de devam ettiğinden anlatmaya bağlı edebi metinlerde söz konusu romancının Halit Ziya ve Mehmet Rauf’un yanına yaklaşamayacağını ifade eder (Bohça, 1957, S. 232: 3). Bohça, Hüseyin Cahit’in “measureler” yazabildiğini ancak bunları “şiire yükseltmediği”ni; şiirin, onun mantığını, hissini ve hayallerini ezdiğini iddia eder.

Ahmet Şevket, H. Cahit'in Servet-i Fünun'da ancak "münekkit" sıfatı kazanabildiğini düşünür. Çünkü kendinden öncekileri yıkmak adına insafsız hücumlar onun kalemle yapıldığından Hüseyin Cahit'in tenkitlerinin yer aldığı kitaba "*Kavgalarım*" ismini vermesinin sebebi budur (Bohça, 1957, S. 232: 4).

Bohça, İnkılap gazetesinden Servet-i Fünun Dönemi'nin önemli isimlerinden olan Ahmet Hikmet [Müftüoğlu] hakkında da bir ihtifal yazısı kaleme almıştır. 20 Mayıs 1927 tarihinde hayata gözlerini yuman Ahmet Hikmet, özellikle "milli heyecanlarımızın akış istikametini tespit"te önemli rol oynar. Şevket Bohça, onun bu şekilde anılması gerektiğini "insani ve milli bir vazife" olarak görür (Bohça, 1957, S. 79: 3). Yazar, Ahmet Hikmet'in, edebiyat dünyasında "Yeğenim" adlı monoloğuyla şöhretini kazandığını ve sanatın hakiki yönünü, fikir seviyesini bu eserde anlattığını zikreder. Ahmet Hikmet, kaleme aldığı hikâyede Avrupa'dan fikir ve metot getireceği yerde "şahsiyetini kaybetmiş", "züppe" halinde dönen insan tipini canlandırır (Bohça, 1957, S. 79: 3). "Yeğen" tipi Servet-i Fünun devrinin kurmaca kahramanlarından biri olarak düşünülürse A. Hikmet ile topluluk arasında fikir ayrılığı olduğu söylenebilir.

A. Şevket Bohça, Ahmet Hikmet'le ilgili olumlu ve olumsuz yönleri bir bütün olarak ele alır ve netice olarak şu karara varır: "Ahmet Hikmet asıl yazı hayatına Servet-i Fünun'da başlamıştır. Fakat bu toplulukta görülen Tanzimat'a karşı aksül'âmel halini ifrata götürmüş böylece de tam bir Servet-i Fünun muharriri olamamıştır. Sonra milliyetçiler arasında yer almıştır. Onların Tanzimat'a ve Servet-i Fünun'a aksül'âmel halini de ifrata götürmüş, halkın diline inmek isterken, halkın dilinden uzaklaşma temayülü göstermiş, böylece de milliyetçiliği tam olarak temsil eden muharrir olamamıştır. Bütün bunlara rağmen milli varlığımız içinde daha güzeli arayan, şuurlu ve aydınlık bir tarafı vardır." (Bohça, 1957, S. 79: 3)

Ölümünün 14. yıl dönümünde A. Şevket Bohça'nın neşrettiği bir başka ihtifal yazısına göre "sokağı edebiyata taşıyan yazar" olarak bilinen Hüseyin Rahmi, halkın arasına karışıp, resmîyetten de uzaklaşınca tepki görür. Çünkü "müstehcen" fikirlerini romanları üzerinden yansıtmaya çalıştığından yazarın ifadelerini "nezih" bulmayanlar da teşekkür eder. Ancak yazarın sokaklarda yakalayıp romanlarına oturttuğu insanlar artık sokaktan çıkar ve yazarın eserlerine mal olur (Bohça, 1958, S. 372: 3).

Hüseyin Rahmi'nin hakikatinde, onun değerini yansıtan bir nokta bulunur. Bir bakıma onun aleyhinde bulunan da değerlendirilmesine katkı sağlayan da aynı noktadır. Ahmet Şevket Bohça, bu görüşünü şöyle ifade eder: "Onun eserlerinde bir Hüseyin Rahmi hakikati vardır, değeri de bu noktadadır" (Bohça, 1958, S. 372: 6). Hüseyin Rahmi, "hayatın facialarıyla" – "mizahı" yan yana getirerek sanatına katkı sağlamaya çalışır. Yazar, "ölüm" karşısında bile "alaycı bir tavır sergiler."

A. Şevket Bohça, Servet-i Fünun Dönemi temsilcileri⁶ hakkında olumlu-olumsuz eleştirileri birlikte ele alarak okuyucuyu düşünmeye sürüklese de bu yargı Halit Ziya için geçerli değildir. Bunun nedeni Halit Ziya'nın "romancı kimliği" ve "sanat kudreti" bakımından çağdaşlarından ayrılmasıdır.

4. Fecr-i Ati Dönemi ve Sonrası Şair-Yazarları Hakkında A. Şevket Bohça'nın İhtifal Yazıları

Ölümünün 25. yıl dönümünde Bohça, Ahmet Haşim'in o günün şartları ve şiir anlayışı içinde anlaşılması gerektiğini vurgular ve şairin *Bir Günün Sonunda Arzu* şiirini tahlil ederek onu anmaya başlar. Bu şiiriyle Haşim'in "alışılmış mana düzeninin dışına çıktığını" ve belli kesimler tarafından "böyle şiir yazılmaz, bu şiir değil mantıksızlıktır" diye eleştirildiğini zikreder (Bohça, 1958, S. 458: 3).

Bazıları Ahmet Haşim'in "akşam şairi" olduğunu bu yüzden "akşam renklerinin" şiirini kapladığını söyler. Oysa Bohça, şairin "renkler ortasında" olduğunu düşünür. Örnek olarak *Tahattur* şiirini gösterir ve sonunda renklerin, gölgelerle kaynaştığını ifade eder (Bohça, 1958, S. 459: 3). Devam eden yazı dizisinde Bohça, Ahmet Haşim'in *O Belde* şiirini tahlil etmeye çalışır: *O Belde*, şiir dünyasında olduğu gibi şairin iç dünyasında da mühim bir yer kapsar. Çünkü Ahmet Haşim, ruhunun engin zenginliğine gömülen ya da aradıklarını bulamayan, her uzandığı dalın kuru olduğunu gören; gördükleriyle kalmayıp "hisseden" bir şairdir. Ahmet Şevket Bohça, şairi "O Belde"ye sürükleyen ruh halinin başlangıcını böyle izah eder (Bohça, 1959, S. 460: 3). Şair için nitekim şu yargıyı öne sürer: "İnsanların çoğundan ayrılarak huzurunu kaybetmiş, etrafındaki kalabalık içinde kendini yapayalnız hissetmiş bir insan..." (Bohça, 1958, S. 460: 3)

Vefatından sonra pek çok araştırmacı/eleştirmen, M. Âkif Ersoy üzerine yazılar neşreder. A. Şevket Bohça da bunlardan birisidir. İnkılap gazetesinde Bohça tarafından Mehmet Âkif'in ölümünün 21. yıl dönümünde kaleme alınan ihtifal yazısında şairin "inancı, Müslümanlığı" ve "Allah'tan ölümü isteyişi" mısralarından örneklerle izah edilmeye çalışılır. A. Şevket Bohça, Âkif'in bugünkü dünyasını "mahzun bir saadet" olarak nitelendirir (Bohça, 1958, S. 300: 3). İhtifal yazısında Âkif'in "vatan" fikri üzerinde de durulur ve belli bir kesimin M. Âkif'i "iman şairi" olarak düşündüğü iddia edilir. Bohça'ya göre bu düşüncenin nedeni, şairden "vatan ve millet" kavramlarını almaya çalıştıkları içindir. Oysa Âkif, tam bir imanla vatanına bağlı ve milletine inanan bir şahsiyettir. A. Şevket, Çanakkale Şehitlerine şiirindeki bazı mısraları örnek göstererek Mehmet Âkif hakkında öne sürdüğü fikirlerini destekler.

Mehmet Âkif'in vefatının üzerinden yıllar geçmiş olsa da hakkındaki tartışmalar devam eder. Bazıları şairi "bayrak/vatan" kadar değerli görürken bazıları da "muhafazakâr" olduğundan sıklıkla tenkit eder. Bohça ise ikinci görüşe katılmadığını belirtir (Bohça, 1958, S. 300: 3).

Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Yahya Kemal'in ölümünün üzerinden kısa bir süre geçince A. Şevket Bohça, şairi anmak için bir yazı kaleme alır ve bu yazıya *Deniz* şiirinin üzerinde bıraktığı etkiyi anlatmakla başlar. Şairin "Rumeli Hisar"ında dinlenmek istediğini"

⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, dönemin bağımsız ismi olarak edebiyat tarihindeki yerini alır.

söyler ve onun İstanbul'un her semtine defnedilmesi gerektiğini anlatmaya devam eder. Kısacası bu yazıda onun şiirleri üzerinden "İstanbul"a verdiği değer aktarılır (Bohça, 1958, S. 600: 2-4). Nitekim Yahya Kemal'in "tarihle – tabiatın kesiştiği noktayı" tercih etmesi "sanatınun" özeti olarak görülür.

Ahmet Şevket Bohça, Ziya Gökalp'ı andığı yazısında ise şairi gerek manzum gerekse mensur eserlerle Türk milletinin fikir hayatında "hamle abidesi" olarak görür. Bohça'ya göre fikirleri ölümünün üzerinden yıllar geçmesine rağmen hükmünü sürdürmeye devam eden Ziya Gökalp, düşünceleriyle dünü-bugünü-yarını etkiler. Onun fikir dünyasının temelini *Türkçülüğün Esasları* oluşturur. Ancak Bohça, bu yazısında Ziya Gökalp'ı bütünüyle ele almaktan ziyade "ahlak ve lisan" konuları üzerinden değerlendirir. Ziya Gökalp, lisan meselesinde her kelimenin/sözün Türkçesinin aranmasını emreder. Bir bakıma Türkçeyi zedelemeyen yaşanması gerektiğini ve Türkçe kelimelerle ihtiyaçların karşılanmasını savunur. Bu fikirlerini düzyazılarında söylediği gibi şiir yoluyla da ifade eder ve manzum eserlerini, fikirlerinin yayılmasında araç olarak kullanır. Ziya Gökalp'ın "mütefekkir" olduğunu söyleyen Bohça, fikirlerinde "memlekete hizmet endişesi" barındırdığını zikreder (Bohça, 1957, S. 213: 3).

Kısacası Bohça, Ziya Gökalp'ın ölümünün 33. yıl dönümü nedeniyle kaleme aldığı yazıda, yazarın "lisan" hakkındaki düşüncelerinden hareketle memlekete yaptığı katkıyı izah etmeye çalışır. Elbette Gökalp'ın katkısı sadece "lisan" alanında değildir. Ancak kaleme aldığı yazının hacminden dolayı Bohça, dil meselesi üzerinde durmakla yetinir.

Bohça'nın ihtifal metinlerinden bir diğeri Aka Gündüz için kaleme aldığı yazısıdır. Bu yazıda vefatından dolayı yazarın İki Süngü Arasında adlı romanının "buruk bir lezzet" bıraktığı zikredilir. Bununla alakalı Bohça, şöyle söyler: "O romancı olmaktan ziyade insanları ve hadiseleri kendi hakikatlerinin burukluğu içinde ortaya koyan ve ona kendine mahsus bir lezzet ilave etmesini bilen insandı." (Bohça, 1958, S. 614: 2) Yazar, kendi seçtiği hakikatlerin romanını terkibe çalışır. Bu bakımdan onun gerçekliği pek çok realist yazara benzemez. Aka Gündüz'ün dilinde "çirkin kelimelere" de rastlanır. "Hırbo, lan" gibi sözcükler onun eserlerinde okuyucunun karşısına çıkar. A. Şevket Bohça, bu kelimelerin Aka Gündüz'ün eserlerine "lezzet" kattığı için okunduğunu ve beğenilmeyen taraflarıyla bile farklılık kazandığını nakleder (Bohça, 1958, S. 614: 2).

Servet-i Fünun Dönemi'nden sonra teşekkül eden "Fecr-i Ati ve Milli Edebiyat Dönemlerinin" temsilcileri hakkında ihtifal yazısı neşreden Ahmet Şevket, ismi geçen ediplerin bazı eserlerini eleştirel bir gözle tahlil ederek yazılarını ortaya çıkarır. Örneğin Ahmet Hâşim'in *Bir Günün Sonunda Arzu, Tahattur ve O Belde* şiirlerini inceler. *Tahattur* şiiriyle şairin "renkler ortasında" bulunduğunu, *O Belde* şiiriyle "hisseden" bir şair olduğunu vurgular. Çanakkale Şehitlerine şiiri üzerinden M. Âkif'in imanına, vatan ve millet sevgisine temas eder. Yahya Kemal'i de "İstanbul'a verdiği değer" üzerinden inceler. A. Şevket Bohça, Servet-i Fünun Dönemi'nden sonra neşrettiği ihtifal yazılarında kişilerin ortak yönüne değinmekten ziyade yazarların öne çıkan özelliklerine temas eder.

Sonuç

Ahmet Şevket Bohça “edebiyatçılar” üzerine kaleme aldığı “ihtifal” yazılarıyla gazetede ki diğer yazarlardan ayrılır. Bu yazılarda ele alınan şairin/yazarın “biyografisi” yerine “edebi kimliği” üzerinde durulur. Öne sürdüğü fikirleri de o şairin/yazarın eserlerinden örneklerle desteklemeye çalışır.

İhtifal yazılarının muhtevası, günümüz koşullarında “sıradan, tekrara düşmüş” gibi gözükse de 1957 yılında “yeni ve farklı” olarak kabul görebilir. Bunu yaparken de Bohça “kendi yorumunu/fikrini” ortaya koyar.

Şair/yazarların ölüm yıl dönümlerinde kaleme alınan yazılarda A. Şevket Bohça’nın onları “idealize etmediği”, pek çok edebi şahsiyeti “iki zıt görüş üzerinden değerlendirdiği” görülür. Bu tespitimize Ahmet Vefik Paşa’nın “takdir ve tenkit edilişi”, Tevfik Fikret’in “sevenlerine ve sevmeyenlerine temas edilişi”, Hüseyin Rahmi’nin “lehinde ve aleyhinde söylenenlere yer verilmesi” örnek gösterilebilir. İhtifallerden anlaşılacağı üzere “edebi bir polemik” yaratılmak isteniyor olabilir. Nitekim tespitlerin tartışmaya açık oluşu ve bunlar hakkında kesin hükme varılamayacağı kanaati de edebi bir polemik yaratılmak istendiğinin göstergesidir. Bu ihtifal yazılarında A. Şevket Bohça şair/yazarların “dönemlerini aştıklarını” ve “fikir serüvenlerinin eskimediğini” düşünür.

KAYNAKÇA

- Bohça, A. Ş. (27 Mart 1957), “Ölümünün 12. Yıldönümü Münasebetiyle Halid Ziya Uşaklıgil”, İnkılap gazetesi, S. 27, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (2 Nisan 1957), “Ölümünün 66. Yıldönümünde Ahmet Vefik Paşa”, İnkılap gazetesi, S. 33, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (13 Nisan 1957), “Vefatının 20. Yıldönümü Münasebetiyle Abdülhak Hamid”, İnkılap gazetesi, S. 44, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (17 Mayıs 1957), “Ölümünün 77. Yıldönümünde Ziya Paşa”, İnkılap gazetesi, S. 76, s. 3-5.
- Bohça, A. Ş. (20 Mayıs 1957), “Ölümünün 30.Yıldönümü Münasebetiyle Ahmed Hikmet”, İnkılap gazetesi, S. 79, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (22 Mayıs 1957), “Ölümünün 45.Yıldönümünde Şair Eşref”, İnkılap gazetesi, S. 81, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (18 Haziran 1957), “Ölümünün 53. Yıldönümü Münasebetiyle Şemseddin Sami”, İnkılap gazetesi, S. 108, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (19 Ağustos 1957), “Ölümünün 42.Yıldönümünde Tevfik Fikret”, İnkılap gazetesi, S. 167, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (4 Ekim 1957), “Ölümünün 33. Yıldönümü Münasebetiyle Ziya Gökalp”, İnkılap gazetesi, S. 213, s. 3-4.
- Bohça, A. Ş. (21 Ekim 1957), “Ölümü Münasebetiyle Hüseyin Cahit Bey”, İnkılap gazetesi, S. 232, s. 3-4.
- Bohça, A. Ş. (7 Kasım 1957), “Ölümünün 357. Yıldönümünde Şair Baki”, İnkılap gazetesi, S. 249, s. 3-4.
- Bohça, A. Ş. (27 Aralık 1957), “Ölümünün 21. Yıldönümü Münasebetiyle Mehmet Akif Ersoy”, İnkılap gazetesi, S. 300, s. 3-4.

- Bohça, A. Ş. (12 Şubat 1958), "Ölümünün 24. Yıldönümünde Cenap Şehabeddin", İnkılap gazetesi, S. 348, s. 3-6.
- Bohça, A. Ş. (8 Mart 1958), "Ölümünün 14. Yıldönümü Münasebetiyle Hüseyin Rahmi Gürpınar", İnkılap gazetesi, S. 372, s. 3-4.
- Bohça, A. Ş. (27 Mart 1958), "Ölümünün 13. Yıldönümü Münasebetiyle Halid Ziya Uşaklıgil", İnkılap gazetesi, S. 391, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (2 Nisan 1958), "Ölümünün 67. Yıldönümü Münasebetiyle Ahmed Vefik Paşa", İnkılap gazetesi, S. 397, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (13 Nisan 1958), "Ölümünün 21. Yıldönümü Münasebetiyle Abdülhak Hamid", İnkılap gazetesi, S. 408, s. 3-6.
- Bohça, A. Ş. (22 Mayıs 1958), "Ölümünün 46. Yıldönümünde Şair Eşref", İnkılap gazetesi, S. 445, s. 3-4.
- Bohça, A. Ş. (4 Haziran 1958), "Ölümünün 25. Yıldönümünde Ahmet Haşim", İnkılap gazetesi, S. 458, s. 3-6.
- Bohça, A. Ş. (5 Haziran 1958), "Ölümünün 25. Yıldönümünde Ahmet Haşim", İnkılap gazetesi, S. 459, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (6 Haziran 1958), "Ölümünün 25. Yıldönümünde Ahmet Haşim", İnkılap gazetesi, S. 460, s. 3.
- Bohça, A. Ş. (5 Kasım 1958), "Vefatı Dolayısıyla Yahya Kemal", İnkılap gazetesi, S. 600, s. 2-4.
- Bohça, A. Ş. (19 Kasım 1958), "Vefatı Münasebetiyle Aka Gündüz", İnkılap gazetesi, S. 614, s. 2.
- Bohça, A. Ş. (2 Aralık 1958), "Ölümünün 70. Yıldönümü Münasebetiyle Namık Kemal", İnkılap gazetesi, S. 627, s. 2.
- Halcı, F., (1990), "Parlâmenter Şairler", Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Mengi, N., (2016), "Bir Ölüm Yazısı: Nekroloji", 5 (13), s. 161-168.
- Öztürkçü, İ., (2023), "Yeni Türk Edebiyatında İhtifal ve Jübileler", Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, (2016), "Edebiyat Üzerine Makaleler", İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tural, S., (2001), "Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi C.II", Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK), "Güncel Sözlük".

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Oğuzca Kayıtlı İsimlerin Eski Anadolu Türkçesindeki Durumu

The Status of Oghuz Names Recorded in Dîvânu Lugâti't-Türk in Old Anatolian Turkish

Sorumlu Yazar

Murat Denizhan Kakaç Doktora Öğrencisi,
İstanbul/ Türkiye, İstanbul
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
mkdenizhan332@gmail.com

orcid: 0009-0004-3850-3022

Atıf Citation

Kakaç, M.D. (2024). Dîvânu
Lugâti't-Türk'teki Oğuzca
Kayıtlı İsimlerin Eski Anadolu
Türkçesindeki Durumu.
BABUR Research, 3 (2), 95-115.

Gönderim Submitted

29.09.2024

Revizyon Revision

15.11.2024

Kabul Accepted

30.11.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

Öz

Bu makalede, Dîvânu Lugâti't-Türk'te Oğuz Türkçesi olarak kaydedilen isimlerin Eski Anadolu Türkçesi döneminde tespit edilenleri ses bilgisi açısından incelenmiştir. Dîvânu Lugâti't-Türk'te Oğuz Türkçesi ibaresi bulunan isimlerin tespiti için Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından hazırlanan eserden faydalanılmıştır. Tespit edilen kelimeler Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden Marzubân-nâme, Yûsuf u Zelîhâ, Süheyl ü Nev-Bahâr, Mantuku't-Tayr ve Kitâb-ı Gunya ile Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Tarama Sözlüğü'nde taranmıştır. Dîvân'da Oğuzca olarak kayıtlı 204 isim tespit edilmiştir. 45 kelimenin Eski Anadolu Türkçesine herhangi bir ses değişimine uğramadan geçtiği saptanmıştır. Ses değişimine uğrayan kelimeler sınıflandırılarak ünlü ve ünsüz değişimleri gösterilmiştir. Gerekli görülen yerlerde açıklamalara yer verilmiştir.

Çalışmanın amacı, Dîvânu Lugâti't-Türk'te Oğuzca olarak kaydedilen isimlerin Eski Anadolu Türkçesinde ne gibi ses değişikliklerine uğradığını tespit etmek ve Oğuz Türkçesinin karakteristik özelliklerinin bu bilgiler ışığında değerlendirilmesidir.

Anahtar Sözcükler: Karahanlı Türkçesi, Dîvânu Lugâti't-Türk, Oğuz Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, ses bilgisi.

Abstract

This article examines the phonological transformations of names recorded as Oghuz Turkish in Dîvânu Lugâti't-Türk during the Old Anatolian Turkish period. The study utilized the work prepared by Ahmet Bican Ercilasun and Ziyat Akkoyunlu to identify the names marked with the Oghuz Turkish label in Dîvânu Lugâti't-Türk. These identified words were then cross-referenced with works from the Old Anatolian Turkish period, including Marzubân-nâme, Yûsuf u Zelîhâ, Suheyl u Nev-Bahâr, Mantuku't-Tayr, and Kitâb-ı Gunya, as well as the Tarama Dictionary prepared by the Turkish Language Association. A total of 204 names were identified as recorded in Oghuz Turkish in Dîvânu Lugâti't-Türk. It was observed that 45 words transitioned into Old Anatolian Turkish without undergoing any phonological changes. Words that underwent phonological transformations were categorized, with changes in vowels and consonants clearly demonstrated. Explanations were provided where necessary.

The objective of the study is to determine the phonological changes experienced by the names recorded as Oghuz Turkish in Dîvânu Lugâti't-Türk when they transitioned into Old Anatolian Turkish and to evaluate the characteristic features of Oghuz Turkish in light of this information.

Keywords: Karakhanid Turkish, Dîvânu Lugâti't-Türk, Oghuz Turkish, Old Anatolian Turkish, phonology.

Giriş

Kaşgârlı Mahmud tarafından Karahanlı Türkçesiyle yazılan *Dîvânü Lugâti't-Türk* (DLT), Türk boylarının ağızları hakkında bilgiler içeren Türkçeden Arapçaya bir sözlüktür. Kaşgârlı Mahmud, "Lehçelerin Farklılıkları Hakkında" başlığı altında diyalektleri ses ve şekil bakımından birbirleri ile karşılaştırmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 40). *Dîvân*'ın sözlük kısmında madde başı olan bir sözcük Karahanlı Türkçesine ait değilse, hangi diyalekte kullanıldığını belirtmiştir. Kaşgârlı, *Dîvân*'ın giriş kısmındaki incelemesinin yanı sıra ağızlara ait özellikleri sözlüğün içinde açıklamıştır. Ağızlara ait söz varlığını dönemin standart dili olan Karahanlı Türkçesi ve yabancı dillerdeki kelimelerle kıyaslamıştır. Eserinde Yağma, Tohsı, Kıpçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul, Çiğil vb. boylara ait söz varlığını ele alan Kaşgârlı, Oğuz Türkçesine geniş bir yer ayırmıştır. XIII. yüzyıla kadar yazılı örneklerini bulamadığımız Oğuz Türkçesinin kelimeler ve gramer şekilleri hâlinde en eski toplu dil malzemesi DLT'de bulunmaktadır (Banguoğlu, 1960). Oğuz Türkçesinin diğer Türk yazı dillerinden veya ağızlarından ayrılan yönleri konusunda da ilk bilgileri Kaşgârlı Mahmud vermektedir (Akar, 2018: 35). Gülsevin'e (2016) göre Kaşgârlı Mahmud'un eserinde Oğuzca olarak kaydetmediği ancak Oğuzca özellikler gösteren kelimeler de vardır. Bütün bu özellikleri ile *Dîvân*, Türk yazı dilinin Doğu ve Batı yazı dili olarak ayrılmadan önceki dönemine ışık tutar. Bu sayede dönemin söz varlığının geçirdiği ses, biçim ve anlam değişmelerini tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde takip edebiliriz (Killi, 2008: 376).

Kaşgârlı'nın DLT'yi yazmayı tamamladığı 1074 yılından yaklaşık üç yıl önce Oğuz Türkleri Selçuklu Hanedanı idaresinde Malazgirt Savaşı'nı kazanmış ve Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Nihayet 1077 yılından da Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. XIII. yüzyılda Türkistan coğrafyasının Moğol istilasına uğraması sonucunda, Oğuz Türkleri Anadolu'ya kitleler hâlinde göç etmeye başlamış ve bu bölgede nüfus üstünlüğünü ele geçirmişlerdir. Bütün bu siyasi ve sosyal gelişmeler neticesinde Anadolu'ya yerleşen Oğuz Türkleri burada kendi ağız özelliklerini esas alarak Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan bir yazı dili oluşturdular. XIII-XV. yüzyıllar arasını kapsayan Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz Türkçesinin uzun bir süreç içerisinde geçirdiği değişimler sonucunda meydana gelmiştir (Korkmaz, 2017: 25).

Yapılan çalışmada, öncelikle Eski Anadolu Türkçesinin yazı dili olarak ortaya çıktığı XIII. yüzyıl öncesi Oğuz Türkçesi ile ilgili ilk bilgileri bulabileceğimiz DLT'deki Oğuzca kaydı düşünülen isimler tespit edilmiştir. Tarama sonucunda Oğuzca olarak kaydedilen 204 isim bulunmuştur. Tespit edilen isimlerden Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan *Marzubân-nâme*, *Yûsuf u Zelihâ*, *Süheyl ü Nev-Bahâr*, *Mantıku't-Tayr* ve *Kitâb-ı Gunya* ile Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Tarama Sözlüğü*'nde tanıklananlar, ses değişimine uğrayanlar ve ses değişimine uğramayanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Son olarak ses değişimine uğrayan kelimeler sınıflandırılmış ve geçirdikleri ses değişimleri gösterilmiştir.

Çalışmanın amacı, DLT'de Oğuzca olarak kaydedilen isimlerin Eski Anadolu Türkçesinde ne gibi ses değişikliklerine uğradığını tespit etmektir.

Ünlü Değişmelerine Uğrayan Kelimelerin İncelenmesi

1. Ünlü Değişmeleri

1.1. Yuvarlaklaşma

Kelimede ön ve iç ses durumundaki düz ünlülerin çeşitli fonetik sebeplerle yuvarlak sıraya geçmeleri (Korkmaz, 1992: 162). Yuvarlaklaşma, Eski Anadolu Türkçesinin en önemli fonetik özelliklerinden biridir (Timurtaş, 1976: 334). Ünlü yuvarlaklaşmasına ön, iç ve son seste rastlanılmıştır. Dudak ünsüzlerinin etkisiyle gerçekleşen yuvarlaklaşmalar olduğu gibi kelime sonundaki /g, ğ/ ünsüzünün düşmesi ile son sesteki düz-dar ünlünün yuvarlaklaşmasına da sıkça rastlanılmıştır. Bazı eklerin bünyesinde bulunan yuvarlak ünlüler sebebiyle de bu ses olayı ortaya çıkmaktadır. *arık* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 31) > *aruğ* (MN 24a/13; YZ 25b/04; SN 5664; MT 91/165; KG 106b/15; TS, 2019: 241) kelimesindeki yuvarlaklaşma –Uk yapım ekinin tesiri ile gerçekleşmiştir. Bunların dışında bir sebebe bağlı olmayan yuvarlaklaşmalar da vardır.

Ön seste

/a > ö/

ayla (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “öyle” > *öyle* (MT 16/33) “öyle”

İç seste

/e > ü/

*örge*n (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 97) “urgan vb. şey” > *örgün* (TS, 2019: 3116) “urgan, ip, yular”

/ı > u/

arığ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 31) “cılız” > *aruğ* (SN 5667) “zayıf, cılız” ~ *aruğ*

(MT 91/163) “zayıf” ~ *aruğ* (MN 24a/13; YZ 25b/04; SN 5664; MT 91/165; KG 106b/15; TS, 2019: 241) “zayıf, sıksa”

balçık (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 114) “balçık” > *balçuk* (TS, 2019: 389) “balçık,

bataklık”

/ı > o/

yış (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 350) “sıkışma, izdiham” > *yoş* (TS, 2019: 4675) “bulanık”

Son seste

/a > u/

buşak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 162) “içi sıkıntılı, ızdırıplı, kederli” > *buşu* (TS, 2019: 720) “öfke”

/ı > u/

konşu (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 188) “komşu” > *konşu* (MN S81/14; MT 50/78; TS, 2019: 2649) “komşu”

ayığ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 40) “ayı” > *ayu* (MN S74/14; SN 3272; MT 83/23) “ayı”

ahlığ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 30) “kötü şey ve kişi” > *alu* (MN 43a/12; SN 2304; MT 14/26; YZ 12b/11) “aşağı, değersiz, aciz, zavallı”

ılığ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12) “ılık” > *ılı su* (SN 472) “hamam, kaplıca”

/i > ö/

bı (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 437) “Oğuz lehçesinde örümcek” > *böy* (TS, 2019: 670) “zehirli örümcek” ~ *bö* (TS, 2019: 662) “zehirli örümcek”

/i > ü/

çerig (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 167) “savaş düzenindeki saf, sıra, savaşta iki taraftan

biri; savaş” > *çerü* (MN 50b/4) “asker, ordu”

tügi (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 447) “akdarının kepeği alındıktan sonra kalan esas kısmı” > *düğü* (TS, 2019: 1305) “pirinç ufağı, bulgur ufağı”

1.2. Düzleşme

Yuvarlak sıradan bir ünlünün çeşitli fonetik sebeplerle düz sıraya geçmesine düzleşme denir. Eski Anadolu Türkçesinde genel olarak bir yuvarlaklaşma eğilimi olmasına rağmen, düzleşme iç seste ve son seste tanıklanmıştır. Varyantlı bir yapıya sahip olan Eski Anadolu Türkçesinde, düzleşme tespit ettiğimiz kelimelerin yuvarlak ünlülü şekilleri de mevcuttur. Örnekleri aşağıdaki gibidir.

aruğ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 31) “cılız” > *aruğ* (MT 91/163) /*aruğ* (SN 5667) /*aruğ* (MN 24a/13) “cılız”

sınuğ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 496) “kırık” > *sınuğ* (MT 85/75) /*sınuğ* (SN 5512) “kırık, kırılmış”

çetük (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 167) “kedi” > *cetük* (TS, 2019: 762) /*çedük* (TS,

2019: 847) /çetük (MN 32a/5) “kedi”

bamuk~bāmuḳ “pamuk” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 163) > *banbuḳ/pambuk/panbuḡ/panbuḳ/panmuk* (TS, 2019: 3178) “pamuk”

ötünç (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 66) “ödünç, borç” > ödünç (MN S70/17) “ödünç”
telü (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 447) “ahmak” > *delü* (MN 13b/9) “deli”

Ön seste

Ön seste düzleşme tanıklanamamıştır.

İç seste

/u > ı/

aruḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 31) “cılız” > *arıḳ* (SN 4105, TS, 2019: 198) “zayıf, cılız”
bamuk~bāmuḳ “pamuk” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 163) > *panbık* (TS, 2019: 3178)
“pamuk”

sınuḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 496) “kırık” > *sınık* (TS, 2019: 3441) “kırık”

/ü > e/

küvük (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 416) “saman” > *kevük* (SN 4491) “saman” ~ *kevik* (TS, 2019: 2458) “saman”

/ü > i/

çetük (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 167) “kedi” > *çetik* (TS, 2019: 871) “kedi”

geşür (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 187) “havuç” > *keşir* (TS, 2019: 2456) “havuç”

küvük (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 416) “saman” > *kevik* (TS, 2019: 2458) “saman”

ötünç (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 66) “ödünç” > *ödünc* (KG 136b/7) “ödünç” ~ *ödünc* (SN 4547) “ödünç”

Son seste

/u > ı/

sındu (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 181) “makas” > *sındı* (TS, 2019: 3434) “makas”

/ü > i/

keleşü (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 193) “konuşma ve söz” > *keleci* (MN 58b/14; SN 140; MT 65/25; TS, 2019: 2398) “söz, laf” ~ *geleci* (TS, 2019: 2398) “söz”

telü (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 447) “ahmak” > *deli* (TS, 2019: 1066) “zorlu, azgın”

1.3. Genişleme

Kelime içindeki dar sıradan /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlülerinin çeşitli sebeplerle boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan /a/, /e/, /o/, /ö/ ünlülerine dönüşmesi olayı (Korkmaz, 1992: 160). Genişlemeye iç seste ve son seste olmak üzere üç örnekte rastlanmıştır.

Ön seste

Ön seste genişleme tanıklanamamıştır.

İç seste

/ı > e/

ayrık (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “ayrık otu” > *iyrek* (MN 41a/5) “ayrık otu”

/u > o/

yuş (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 350) “sıkışma, izdiham” > *yoš* (TS, 2019: 4675) “bulanık”

Son seste

/ı > a/

daık (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 289) “yine” > *daha* (MT 30/110) “daha, başka”

1.4. Daralma

Yanlarında geniş ünlüleri daraltma etkisi yapan bazı ünsüzlerin etkisi altında, /a/, /e/, /o/, /ö/ geniş ünlülerinin /ı/, /u/, /i/, /ü/ dar ünlülerine dönüşmesi ünlü daralması olarak adlandırılır (Karaağaç, 2010: 97). Ön seste ve iç seste daralma tanıklanmıştır.

Ön seste

/a > i/

ayla (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “öyle” > *iyile* (MN S80/9) “öyle, öylesine”

ayrık (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “ayrık otu” > *iyrek* (MN 41a/5) “ayrık otu”

/e > i/

elgin (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12) “yolcu” > *ilkin* (TS, 2019: 2057) “garip, aciz”

epmek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 49) “ekmek” > *itmeg* (MT 73/14) “ekmek”

ev (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12) “ev” > *iv* (MN 32a/7; SN 2094; MT 53/63; TS, 2019: 2129) “ev”

İç seste

/e > i/

ewet (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 17) “evet” > *evit* (SN 2303) “evet”

geşür (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 187) “havuç” > *kişür* (TS, 2019: 2588) “havuç”

keçe (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 442) “keçe” > *kiçe* (TS, 2019: 2550) “keçe”

terinçek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 223) “ince kadın çarşafı” > *dirincek* (TS, 2019: 1174) “başörtüsü”

Son seste

Son seste daralma tanıklanamamıştır.

1.5. İncelme

Bazı ünsüzlerin etkisiyle kelimedeki türlü hecelerde kalın sırada bulunan ünlülerin ince sıraya geçmesi olayı (Korkmaz, 1992: 160). Ön seste, iç seste ve son seste tespit edilen inceleme genellikle /y/ ünsüzünün tesiri ile gerçekleşmiştir.

Ön seste

/a > e/

alma (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 65) “elma” > *elma* (SN 494) “elma”

ayla (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “öyle” > *eyle* (YZ 2b/12; SN 207; MT 10/107, TS, 2019: 1582) “öyle”

/a > è/

ayla (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “öyle” > *èyle* (MN S15/5) “öyle”

/a > i/

ayla (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “öyle” > *iyle* (MN S80/9) “öyle”

İç seste

/a > e/

yerdaş (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 366) “hemşeri” > *yerdeş* (TS, 2019: 4535)

“hemşeri”

Son seste

/a > e/

ayla (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “öyle” > *eyle* (YZ 2b/12; SN 207; MT 10/107, TS,

2019: 1582) “öyle” ~ *èyle* (MN S15/5) “öyle” ~ *iyile* (MN S80/9) “öyle” ~ *öyle* (MT 16/33) “öyle”

1.6. Kalınlaşma

İnce ünlülerin, belirli ünsüzlerin kalınlaştırma veya kalın ünlülerin benzeştirme etkilerine bağlı olarak veya daha başka bir sebeple kelimedede ön, iç ve son seslerde kalın sıraya geçmeleri (Korkmaz, 1992: 160). Kalınlaşmaya üç örnekte rastlanılmıştır.

Ön seste

Ön seste daralma tanıklanamamıştır.

İç seste

/ö > o/

çömçe (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 180) “kepçe” > *çomça* (TS, 2019: 941) “kepçe”

/ü > u/

tümrüg (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 209) “tef” > *dumru* (TS, 2019: 1254) “tef”

Son seste

/e > a/

çömçe (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 180) “kepçe” > *çomça* (TS, 2019: 941) “kepçe”

/ü > u/

tümrüg (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 209) “tef” > *dumru* (TS, 2019: 1254) “tef”

1.7. Düşme

Kelimelerin iç ve son seslerindeki bazı ünlülerin düşmesi olayıdır.

İç seste

/ü > Ø/

temürgen (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 227) “okun temreni” > *demren* (SN 1643; TS,

2019: 1073) “okun ucuna geçirilen kemik veya demir parçası” ~ *temren* (TS, 2019: 3791) “okun ucuna geçirilen kemik veya demir parçası”

Son seste

/ı > Ø/

dağı (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 289) “yine” > *dağ* (YZ 28b/05) “da/de”

1.8. Türeme

Ses özelliklerine veya birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı bazı sebeplerle kelimenin ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayıdır (Korkmaz, 1992: 161). Ünlü türemesi tanıklanamamıştır.

1.9. Birleşme

Birleşme, ünlüyle biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir sözcük geldiğinde ünlülerden birinin düşmesiyle sözcüklerin birleşmesidir (Timurtaş, 1976: 340). Birleşme tanıklanamamıştır.

2. Ünsüz Değişmelerine Uğrayan Kelimelerin İncelenmesi

2.1. Ötümlüleşme (Tonlulaşma, Yumuşama)

Tonsuz ünsüzlerin ünlü harflerin arasında kalması ile tonlu hâle gelmesine ötümlüleşme denir. Eski Anadolu Türkçesinde iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzler genellikle ötümlüleşir (Timurtaş, 1976: 345-346). Kaşgârlı Mahmud, Oğuz Türkçesinin özelliklerinden bahsederken /t/ ünsüzünün “Oğuzlar ve ona uyanlarda” /d/ ünsüzüne dönüştüğünü belirtir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12). Dîvân'da /t/ > /d/ değişimi ön seste *deve* “deve” ve *dağı* “dahi” kelimelerinde görülür (Çoban, 2005: 21). Kaşgârlı son seste ise *üd* “delik” örneğini vermiştir. Bunların dışında Dîvân'da Oğuzca kaydı ile geçen ve /t/ sesi ile başlayan aşağıda örneklerini verdiğimiz pek çok kelime mevcuttur. Buradan hareketle Kaşgârlı'nın eserini yazdığı dönemde Oğuz Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri olan /t/ > /d/ değişiminin henüz tam oturmadığı sonucuna varabiliriz. Oğuz Türkçesinin ilk yazı dili olan Eski Anadolu Türkçesinde ise bu kelimelerin ön, iç ve son seste ötümlüleştikleri aşağıda verdiğimiz örneklerde görülmektedir.

Oğuz Türkçesinde ötümlüleşme genel bir eğilimdir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu eğilim artmıştır. Özellikle, /k, k > ğ, g/ değişimi ön, iç ve son seste pek çok örnekte görülmektedir.

Ön seste

/ç > c/

çetük (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 167) “kedi” > *cetük* (TS, 2019: 762) “kedi”

/k > g/

keçi (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 442) “keçi” > *geçi* (KG 107a/9) “keçi”

keleşü (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 193) “konuşma ve söz” > *geleci* (TS, 2019: 2398)

“söz, lakırtı”

kemi (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 448) “gemi” > *gemi* (MN 9b/13; SN 1717; MT 56/23)

“gemi”

köm kök “gri renk için kullanılan mübalağa sözü” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 147) > gömgök (TS, 2019: 1745) “aşırı derecede”

kîpi~kîpi (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 211) “gibi” > **gibi** (MN S3/14; YZ 2a/06; SN 984; MT 10/89) “gibi”

/t > d/

terin “her şeyin bol ve derini” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 497) > **derin** (YZ 4b/12) “derin”

teve (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 404) “deve” > **deve** (MN S4/9; YZ 33b/02; SN 444; MT 15/1; KG 7b/13) “deve”

taķuk (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 319) “tavuk” > **dukuk** (TS, 2019: 978) “tavuk”

tavar “mal, eşya” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 109) > **davar** (MN S80/11; TS, 2019: 1026) “mal, dört ayaklı çiftlik hayvanı”

teğül (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 143) “değil” > **değül** (MN 14b/5; YZ 4a/13; SN 28; MT 5/37; KG 4b/3; TS, 2019: 1054) “değil”

telü (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 447) “ahmak” > **deli** (TS, 2019: 1066) “zorlu, azgın” ~ **delü** (MN 13b/9; YZ 11b/08; SN 754; MT 5/202; KG 60a/2) “deli”

temürgen (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 227) “okun temreni” > **demren** (SN 1643; TS, 2019: 1073) “okun ucuna geçirilen kemik veya demir parçası”

terinçek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 223) “ince kadın çarşafı” > **derincek** (MN 17a/5; TS, 2019: 1106; KG 36b/12) “başörtüsü, çarşaf” ~ **dirincek** (TS, 2019: 1174) “başörtüsü”

teñilgüç (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 507) “çaylak” > **deglügeç** (SN 4546; TS, 2019: 1044) “çaylak”

töl (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 402) “yavru” > **döl** “yavru” (TS, 2019: 1228)

tölek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 167) “gönlü rahat ve sakin, aldırışsız” > **dölek** (TS, 2019: 1232) “sakin, itaatli”

tügi (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 447) “akdarının kepeği alındıktan sonra kalan esas kısmı” > **düğü** (TS, 2019: 1305) “pirinç ufağı, bulgur ufağı”

tümürüg (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 209) “tef” > **dumru** (SN 3241) “tef” ~ **dumru**

(TS, 2019: 1254) “tef”

İç seste

/ç > c/

cinçü (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12) “inci” > *incü* (MN 8b/11; YZ 22a/02; SN 359; KG 27a/7) “inci”

keleçü (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 193) “konuşma ve söz” > *keleci* (MN 58b/14; SN 140; MT 65/25; TS, 2019: 2398) “söz, laf” ~ *geleci* (TS, 2019: 2398) “söz, lakırtı”

terinçek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 223) “ince kadın çarşafı” > *derincek* (MN 17a/5; TS, 2019: 1106; KG 36b/12) “başörtüsü, çarşaf” ~ *dirincek* (TS, 2019: 1174) “başörtüsü”

/k > ğ/

dakı (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 289) “yine” > *dağı* (MN 10b/8; TS, 2019: 966) “dahi, yine”

/t > d/

çetük (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 167) “kedi” > *çedük* (TS, 2019: 847) “kedi”

ötünç (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 66) “ödünç, borç” > *ödinç* (SN 4547) “ödünç” ~ *ödünc* (KG 136b/7) “ödünç, borç” ~ *ödünc* (MN S70/17; TS, 2019: 3050) “ödünç”

/p > b/

ap ak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 15) “bembeyaz” > *abbağ* (YZ 28a/10; TS, 2019: 1) “bembeyaz”

Son seste

/ç > c/

ötünç (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 66) “ödünç, borç” > *ödünc* (KG 136b/7) “ödünç, borç” ~ *ödünc* “ödünç” (MN S70/17; TS, 2019: 3050)

/k, k > ğ, g, ğ/

arığ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 31) “cılız” > *aruğ* (MT 91/163) “zayıf”

ağruğ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 48) “ayrı, başka” > *ayruğ* (SN 112; MT 5/10)

“başka”

ayruğ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “başka” > *ayruğ* (SN 112; MT 5/10) “başka”

āk~ak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 39) “beyaz” > *ağ* (SN 403; MT 53/81) “ak, beyaz”

~ **ağ** (TS, 2019: 23) “ak, berrak”

aşak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 31) “dağ eteği” > **aşağ** (SN 2) “aşağı, alçak”

bamuk~bâmuğ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 163) “pamuk” > **panbuğ** (TS, 2019: 3178)
“pamuk”

epmek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 49) “ekmek” > **etmeg** (MT 5/44) “ekmek” ~
itmeg (MT 73/14) “ekmek”

ayağ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 40) “ayak” > **ayağ** (SN 48; MT 17/4) “ayak”

~ **ayağ** (TS, 2019: 291) “ayak”

ilik (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 34) “ilik” > **ilig** (MT 45/30) “ilik”

tağuk (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 319) “tavuk” > **tağuk** (MT 27/8) “tavuk”

yavlağ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 187) “kötü” > **yavlağ** (SN 2067) “çok, pek çok”

/t > d/

ğurt (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 148) “(yırtıcı) kurt” > **ğurd** (MN S17/5; YZ 3a/03; SN 1042; MT 57/6) “kurt, yırtıcı hayvan”

/s > z/

ğekmes (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 191) “pekmez” > **ğekmez** (TS, 2019: 485) “pekmez”

2.2. Ötümsüzleşme (Tonsuzlaşma, Sertleşme)

Ötümlü ünsüzlerin ses yolunu darlaştırarak çıkarılan eşleri olan ötümsüz ünsüzlere dönüşmesi, ötümsüzleşme olarak bilinir (Karaağaç, 2010: 91). Ötümsüzleşmeye ön, iç ve son seste rastlanılmıştır.

Ön seste

/b > p/

bamuk~bâmuğ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 163) “pamuk” > **pambuk** (TS, 2019: 3175)

“pamuk” ~ **panbık** (TS, 2019: 3178) “pamuk” ~ **panbuğ** (TS, 2019: 3178) “pamuk” ~
panbuğ (KG)

115a/14) “pamuk” ~ **panmuk** (TS, 2019: 3175) “pamuk”

ğaşmak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 162) “ayakkabı” > **ğaşmak** (TS, 2019: 3182)
“ayakkabı”

/g > k/

ğeşür (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 187) “havuç” > **keşür** (TS, 2019: 2457) “havuç”~

kişür (TS, 2019: 2588) “havuç” ~ *keşir* (TS, 2019: 2456) “havuç”

İç seste

/g > k/

elgin (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12) “yolcu” > *elkin* (KG 42b/15; TS, 2019: 1442)

“garip, aciz, miskin, sefil” ~ *ilkin* (TS, 2019: 2057) “garip, aciz, miskin, sefil”

/v > f/

köva (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 76) “kova” > *kofa* (TS, 2019: 2600) “kova”

Son seste

/g > k/

bitig (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 165) “muska” > *bitik* (TS, 2019: 619) “mektup, yazılmış şey”

2.3. Süreklileşme

2.3.1. Sızıcılışma

Patlayıcı ünsüzlerin /b/, /p/, /c/, /ç/, /d/, /t/, /g/, /k/ çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüzlere /f/, /ğ/, /h/, /s/, /ş/, /v/, /w/, /z/ ve /d/ dönüşmesidir (Korkmaz, 1992: 135). Eski Türkçede bulunmayan /h/ sesi ilk olarak Orta Türkçe döneminde görülür. Kaşgârlı, *qayu* maddesini açıklarken Oğuzlar ve Kıpçakların /k/’lı sözcükleri /h/’ya dönüştürdüklerini söyler (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 442). Konu ile ilgili *qayu* “hangi” > *hayu* “hangi” ve *kızım* “kızım” > *hızım* “kızım” örneklerini verir. Bu örnekler her ne kadar sınırlı olsa da /k > h/ sızıcılışmasının ön seste olduğu görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise bir kurala bağlı olmayarak art sıradan ünlü taşıyan kelimelerde ön ve iç seste /k/ ünsüzü sızıcılışarak /h/’ye dönüşmüştür. Divân’da Oğuzca olarak kaydedilen kelimelerde de Eski Anadolu Türkçesine geçişte /k > h/ sızıcılışması iç ve son seste görülmektedir. Özellikle son seste pek çok örnek tanıklanmıştır.

Ön seste

Ön seste sızıcılışma tanıklanamamıştır.

İç seste

/k > h/

daḳı (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 289) “yine” > *daḥı* (MN S2/10; YZ 1b/03; SN 76; MT 5/132; KG 2b/3; TS, 2019: 968) “dahi, da/de”

/k > v/

taḳuḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 319) “tavuk” > *ṭavuḡ* (MT 27/8) “tavuk” ~ *tavuḥ* (SN 3389) “tavuk” ~ *tavuḳ* (MN 49a/2; MT 27/9; KG 5b/13) “tavuk”

Son seste

/ḳ > ḣ/

aḍruḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 48) “ayrı, başka” > *ayruḥ* (SN 1683) “başka, gayri”

āk~aḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 39) “beyaz” > *aḥ* (SN 853) “ak, beyaz”

arıḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 31) “cılız” > *aruḥ* (SN 5667) “zayıf, cılız”

aşak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 31) “dağ eteği” > *aşah* (SN 1991) “alçak, aşağı”

ayaḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 40) “ayak” > *ayah* (SN 2178; TS, 2019: 297) “ayak”

ayruḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 55) “başka” > *ayruḥ* (SN 1683) “başka, gayri”

balçıḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 114) “balçık” > *balçıḥ* (SN 2914) “çamur”

başmak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 162) “ayakkabı” > *başmah* (SN 1963) “ayakkabı”

çanak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 164) “çanak” > *çanaḥ* (SN 841) “çanak, tabak”

oyuḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 40) “bostan korkuluğu ve yollara işaret için konulan taş” > *oyuḥ* (TS, 2019: 3039) “insan veya hayvan şeklini andıran korkuluk”

şnuḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 496) “kırık” > *şnuḥ* (SN 5512) “kırık, kırılmış”

taḳuḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 319) “tavuk” > *tavuḥ* (SN 3389) “tavuk”

yawlaḳ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 187) “kötü” > *yavlah* (SN 1170) “çok, pek çok”

2.3.2. Akıcılaşma

/b/, /d/, /g/, /ğ/ gibi ötümlü patlamalı ünsüzlerin /r/, /l/, /m/, /n/, /y/, /v/, /ğ/ gibi sürtünücü olmayan, bol sesli akıcı ünsüzlerden birine veya yarı-ünlüye dönüşmesidir (Karaağaç, 2010: 62). Taranan kelimelerde akıcılaşma ön ses ve iç seste tanıklanmış ancak son seste tanıklanamamıştır. Kaşgârlı, Dîvân’da “Lehçelerin Farklılıkları Hakkında” başlığı altında; Yağma, Toḥsı, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul ve Oğuzların /ḍ/leri /y/ye çevirdiklerini belirtmiştir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12). Bu bilgiye dayanarak tanıklanan örneklerde *aḍruḳ* kelimesi dikkat çekicidir. Dîvân’da bu kelime hem *aḍruḳ* hem de *ayruḳ* olarak iki şekilde Oğuzca olarak kaydedilmiştir. Karahan’a (2013) göre Oğuzca olarak verilen *aḍruḳ* şüpheli bir sözcüktür. Kelimenin Oğuzca olarak kaydının ya bir bilgi yanlışının sonucu olduğunu ya da /ḍ > y/ değişiminin Oğuzcada henüz düzenli hâle gelmediğini söyler. Bizce bu dönemde kelime standart dil olan Karahanlı Türkçesinin etkisiyle Oğuzcada da kullanılmaktadır ve iki şekilli bir kullanım vardır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise *aḍruḳ* şekli kullanımdan düşmüştür.

Ön seste**/b > m/***ben* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12) “ben” > *men* (MT 85/20) “ben”**İç seste****/d > y/***ağruk* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 48) “ayrı, başka” > *ayruğ* (SN 112; MT 5/10) “başka”*~ ayruğ* (SN 1683) “başka, gayri” ~ *ayruk* (MN S15/4; YZ 20b/8; SN 709; MT 61/6; KG 8b/9; TS, 2019: 339) “ayrı, başka”**Son seste**

Son seste akıcılaşma tanıklanamamıştır.

2.4. Süreksizleşme

Sürekli ünsüzlerin /f/, /ğ/, /h/, /j/, /l/, /m/, /n/, /ŋ/, /r/, /s/, /ş/, /v/, /y/, /z/ birtakım sebeplerle süreksiz ünsüzlere /b/, /c/, /ç/, /d/, /g/, /k/, /p/, /t/ dönüşmesi olayıdır. Sadece iç seste tanıklanmıştır.

/ŋ > g/*tenilgüç* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 507) “çaylak” > *deglügeç* (SN 4546; TS, 2019:

1044) “çaylak”

2.5. Akıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

/l/, /m/, /n/, /ŋ/, /r/, /y/ ünsüzleri arasında görülen akıcı ünsüzler arasındaki değişme, bu ünsüzlerin birbirlerinin yerine geçmesi şeklinde gerçekleşir. Akıcı ünsüzler arasındaki değişme iç ve son seste tanıklanmıştır.

Ön seste

Ön seste tanıklanamamıştır.

İç seste**/m > n/***imdi* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 62) “şimdi” > *indi* (SN 1205; TS, 2019: 2082) “şimdi”*~ şindi* (MN 9a/14; SN 2053) “şimdi”**/n > ŋ/***konşı* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 188) “komşu” > *konşşı* (SN 1330) “komşu”**/ŋ > n/**

yan̄a (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 497) “nehirin kıyısı” > *yan̄a* (YZ 30b/01) “+dAn tarafa”

Son seste

/ŋ > n/

kayın̄ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12) “kayın ağacı” > *kayın* (SN 2881) “kayın ağacı, kayın”

terin̄ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 497) “her şeyin bol ve derini” > *derin* (YZ 4b/12) “derin”

2.6. Türeme

Ön, iç veya son seste kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır. Ünsüz türemesine ön, iç ve son seste rastlanılmıştır.

Ön seste

/∅ > h/

üyük (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 41) “tepe gibi yerden yükselen şeyler” > *hüyük* (TS, 2019: 4130) “tepecik”

İç seste

/∅ > b/

bamuk~*bāmuḳ* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 163) “pamuk” > *pambuk* (TS, 2019: 3175)

“pamuk” ~ *banbuk* (KG 160a/13; TS, 2019: 397) “pamuk” ~ *panbık* (TS, 2019: 3178) “pamuk”~ *panbuḡ* (TS, 2019: 3178) “pamuk” ~ *panbuk* (KG 115a/14) “pamuk”

/∅ > r/

kuşun (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 224) “kurşun” > *kurşum* (TS, 2019: 2741) “kurşun”

seçe (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 442) “serçe” > *serçe* (MN S86/16; SN 4137) “serçe kuşu”

Son seste

/∅ > y/

bī (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 437) “örümcek” > *böy* (TS, 2019: 670) “zehirli örümcek”

2.7. İkizleşme

İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin iki ayrı heceye ait olmak şartıyla yinelenmesidir (Karaağaç, 2010: 80). Eski Anadolu Türkçesinde seyrektiler.

ap ak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 15) “bembeyaz” > *appağ* (TS, 2019: 178)

“bembeyaz” ~ *abbağ* (YZ 28a/10; TS, 2019: 1) “bembeyaz”

2.8. Düşme

Kelime içinde (bir ünsüzden önce), kelime sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste /r/, /n/, /l/, /f/ gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler ile /y/, /g/, /ğ/, /k/, /h/ gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayı (Korkmaz, 1992: 162). Kaşgârlı, Oğuz ve Kıpçaklarda isimler ve fiiller devamlılık bildiriyorsa ek ve hece başındaki orta /ğ/ sesinin düştüğünü belirtmiştir. Türkler çumguk “alakarga”, *tamğak* “damak” derken Oğuz ve Kıpçakların bu kelimelere gayın düşürülmüş olarak sırasıyla çumuğ ve *tamağ* dedikleri örneğini vermiştir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 13). Kaşgârlı tarafından örneklendirilen ek ve hece başındaki /ğ/ sesinin düşmesi Oğuz Türkçesinin tipik özelliklerinden biridir. Divân'da Oğuzca olarak kayıtlı iç seste /ğ/'nin düşmediği *ingek*, *temürgen* gibi kelimelerde Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu ses değişiminin gerçekleştiği görülür.

Ünsüz düşmesi ile ilgili bulunan örneklerde bir diğer dikkat çekici husus söz sonundaki /ğ, g/ düşmesidir. Kaşgârlı eserinde Oğuz Türkçesinde son seste /ğ, g/ düşmesinden bahsetmemiştir. Oğuzca kaydı ile verilen isimlerde söz sonu /ğ, g/ ünsüzünün korunduğu örnekler görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise bu kelimelerin sonundaki /ğ, g/ ünsüzleri düşmüş ve bazı kelimelerde kendinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırmıştır. Oğuz Türkçesini diğer lehçelerden ayırmada kullanılan bu ölçütün, Eski Anadolu Türkçesi döneminde karakteristik bir özellik hâline geldiğini söyleyebiliriz.

Ön seste

/c > Ø/

cinçü (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12) “inci” > *incü* (MN 8b/11; YZ 22a/02; SN 359;

KG 27a/7) “inci” ~ *inçü* (MT 5/225) “inci”

İç seste

/g > Ø/

ingek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 54) “kaplumbağanın dişisi” > *inek* (KG 126a/4)

“sığırın dişisi”

temürgen (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 227) “okun temreni” > *demren* (SN 1643; TS,

2019: 1073) “okun ucuna geçirilen kemik veya demir parçası” ~ *temren* (TS, 2019: 3791) “okun ucuna geçirilen kemik veya demir parçası”

Son seste

/ğ, g > Ø/

ayığ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 40) “ayı” > *ayı* (SN 996) “ayı” ~ *ayu* (MN S74/14; SN 3272; MT 83/23) “ayı”

alığ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 30) “kötü şey ve kişi” > *alu* (MN 43a/12; SN 2304; MT 14/26; YZ 12b/11) “değersiz”

bitig (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 165) “muska” > *biti* (MN 50a/1; YZ 13a/04; SN 5112; TS, 2019: 615) “mektup, name, yazılmış şey”

çerig (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 167) “savaş düzenindeki saf, sıra, savaşta iki taraftan biri; savaş” > *çeri* (MN S176/13; YZ 39b/02; SN 684; MT 22/14; TS, 2019: 861) “asker, ordu” ~ *çerü* (MN 50b/4) “asker, ordu”

ılığ (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 12) “ılık” > *ılı* (SN 522; TS, 2019: 1941) “ılık” ~ *ılı su* (SN 472) “hamam, kaplıca”

tümürüg (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 209) “tef” > *dumrı* (SN 3241) “tef” ~ *dumru* (TS, 2019: 1254) “tef”

/k > Ø/

aşak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 31) “dağ eteği” > *aşa* (SN 5503) “aşağı”

buşak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 162) “içi sıkıntılı, ızdıraplı, kederli” > *buşu* (TS, 2019: 720) “öfke”

karınçak (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 220) “karınca” > *karınca* (MN 29a/2; SN 48) “karınca”

2.9. Göçüşme (Yer Değiştirme, Hece/Ses Aktarımı, Metatez)

İki ünsüzün sözcük içinde yer değiştirmesidir. Tek örnekte tanıklanmıştır.

kipi~kîpi (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 211) “gibi” > *bîgi* (MN 59a/3, SN 5; MT 105/9; TS, 2019: 546) “gibi, benzer”

2.10. Hece Düşmesi (Haploloji)

Hece düşmesine rastlanılmamıştır.

Sonuç

DLT'de Oğuzca olarak kayıtlı 204 isim tespit edilmiştir. 45 ismin (*ağıl, armağan, aşlık, av, bal, bayık, bayram, borsuk, boğ, boy* “Oğuz lehçesi cemaat, kabile, aşiret”, *boy* “Oğuzca yenen çemenotu”, *çekürge, çil, dede, ebe, kat, kayın, kayır; kend, kurnak, koç, kök, köpen, köpçük, kuşluk, oba, ön, ören, öyle, sağ* “Oğuz lehçesinde sağlık ve esenlik, sağlıklı”, *şag* “Oğuzcada sağ (taraf)”, *senek, siz, sökel, tamak, tamar, us, uç, üyez, yağ, yās, yengeç, yöre, yügrük, yüzerlik*) Eski Anadolu Türkçesine herhangi bir ses değişimine uğramadan geçtiği saptanmıştır. Bu, Dîvân'da Oğuzca olarak kayıtlı isimlerin % 78'inin Eski Anadolu Türkçesinde ses değişimine uğradığını göstermektedir. Varyantlı bir dil olan Eski Anadolu Türkçesinde aynı kelimenin birden fazla şekli olduğu ve bazı kelimelerin eskicil şekilleri ile ses değişimine uğrayan şekillerinin aynı anda var olduğu görülmüştür: *āk~ak > ak/ ağ/ağ/ağ...*

Bütün ses olaylarına oranladığımızda, ünlü değişimleri içinde en çok tanıklanan % 38 ile yuvarlaklaşma olmuştur. Yuvarlaklaşma, Eski Anadolu Türkçesinin tipik özelliklerinden biridir. Kelimenin sonundaki /g, ğ/ ünsüzünün düşmesi ile son sesteki düz-dar ünlünün yuvarlaklaşmasına sıkça rastlanmıştır: *ayığ > ayu, alığ > alu, ılığ > ılu su...*

Eski Anadolu Türkçesinde genel olarak ünlü yuvarlaklaşması eğilimi olmasına rağmen iç ve son seste ünlü düzleşmesi tanıklanmıştır: *aruğ > arık, sınığ > sınık, telü > deli...* Düzleşme bütün ses olayları içerisinde % 12 oranında görülmektedir. Ünlü düzleşmesi tespit edilen kelimelerin, yuvarlak ünlülü şekilleri de mevcuttur: *aruğ > aruğ/aruğ/aruğ, sınığ > sınığ/şınığ...*

Genişleme, daralma, incelleme, kalınlaşma ve düşme; ünlülerle ilgili tanıklanan diğer ses olaylarıdır. Ünlü türemesi ve birleşme tanıklanamamıştır.

Ünsüz değişmelerinden en çok rastlanan ötümlüleşmedir. Tanıklanan bütün ses olayları içinde ötümlüleşme %45 oranındadır. Kaşgârlı, Dîvân'da /t/ > /d/ değişiminin Oğuz Türkçesinin tipik bir özelliği olduğundan bahsetmiştir. Ancak eserde /t/ > /d/ ötümlüleşmesinin gerçekleşmediği Oğuzca kayıtlı isimler de vardır. Bu isimlerin Eski Anadolu Türkçesi döneminde ötümlüleştikleri görülmüştür: *terih > derin, teve > deve, çetük > çedük, kurt > kurd...* Aynı zamanda /k, k > ğ, g/ değişimine de ön, iç ve son seste pek çok örnekte rastlanılmıştır: *keçi > geçi, kemi > gemi, dağı > dağı, ayruğ > ayruğ, ilik > ilig...* Buradan hareketle eserin yazıldığı dönemde başlangıç aşamasında olan bu ses olayının Eski Anadolu Türkçesi döneminde genel bir eğilim olduğu sonucuna varabiliriz.

Kaşgârlı Dîvân'da Oğuzlar ve Kıpçakların /k/’ı sözcükleri /h/’ya dönüştürdüklerini söyleyerek ön seste sızıcılığa örnekler vermiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde art sıradan ünlü taşıyan kelimelerde ön ve iç seste /k/ ünsüzü sızıcılığarak /h/’ya dönüşmüştür. Dîvân'da Oğuzca olarak kaydedilen kelimelerde Eski Anadolu Türkçesine

geçişte /k > h/ sızıcılılaşmasına iç ve özellikle son seste pek çok örnekte rastlanılmıştır: *dakı > dahı, arık > aruh, çanak > çanağ...* Taranan kelimelerdeki bütün ses olayları içinde sızıcılılaşmaya %18 oranında rastlanılmıştır.

Kaşgârlı, ek ve hece başındaki /ğ/ sesi düşmesinin Oğuz Türkçesinin tipik özelliklerinden biri olduğunu örneklerle açıklamıştır. Ancak Dîvân'da Oğuzca olarak kayıtlı iç seste /ğ, g/'nin düşmediği *ingek, temürgen* gibi isimlere rastlanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu kelimelerdeki /g/ ünsüzünün düştüğü görülmüştür: *ingek > inek, temürgen > demren*. Bunun yanı sıra Kaşgârlı'nın eserinde bahsetmediği son seste /ğ, g/ düşmesi ile ilgili pek çok örnek tanıklanmıştır: *ayığ > ayı, bitig > bitı, tümrüg > dumru...* Son seste /ğ, g/ ünsüzü düşmesinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde karakteristik bir özellik hâline geldiğini söyleyebiliriz. Tanıklanan ses olayları içerisinde ünsüz düşmesinin oranı % 15'dir.

Ünsüzlerle ilgili tanıklanan diğer ses olayları: ötümsüzleşme, akıcılılaşma, süreksizleşme, akıcı ünsüzler arasındaki değişimler, ünsüz türemesi, ikizleşme ve göçüşmedir. Hece düşmesine ise rastlanılmamıştır.

Kısaltmalar

DLT *Dîvânu Lugâti't-Türk*

KG *Kitâb-ı Gunya*

MN *Marzubân-nâme*

MT *Mantıku't-Tayr*

SN *Süheyl ü Nev-Bahâr*

TS *Tarama Sözlüğü*

YZ *Yûsuf u Zelîhâ*

Kaynakça

- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akkuş, M. (2018). *Kitâb-ı Gunya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1960). Oğuz Lehçesi Üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 23-44.
- Ciğâ, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çoban, M. S. (2005). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Geçen "Oğuzca" Kayıtlı Dil Malzemesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Ercilasun, A. B. ve Ziyat Akkoyunlu (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin Çeviri Notlar-Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gülsevin, G. (2016). 11. Yüzyılda Hangi Oğuz Diyalektleri Vardı? *Bilig*, 76, 269-300.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, A. (2013). *Dîvânu Lugâtî't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Killi, G. (2008). Türk Diyalektoloji Araştırmalarının Eşsiz Kaynağı Dîvânu Lugâtî't-Türk. *Kaşgârlı Mahmud Kitabı* (375-406). Ed. F. Sema Barutçu. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*. Ankara: Türk Dil Kurumu. *Tarama Sözlüğü*. (2019). 4. Baskı, C. I-VIII. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2019). *Yûsuf u Zelihâ*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1976). Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri. *Türkiyat Mecmuası*, 18, 331-368.
- Tuncer, E. (2021). *Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı (İnceleme-Metin-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Teknoloji ve Bilim Merkezlerinin Milli Teknoloji Hamlesine Katkıları ve T3 Vakfı Örneği

Technology and Science Centers' Contribution to the National Technology Initiative, and the Case of T3 Foundation

Öz

Türkiye, küresel teknoloji yarışında daha güçlü bir yer edinmek amacıyla yakın dönemde "Milli Teknoloji Hamlesi"ni başlatmıştır. Bu hamle, yerli üretim ve Ar-Ge çalışmalarını artırmayı, bağımsız bir teknoloji altyapısı oluşturmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin teknolojik bağımsızlık vizyonu, özellikle savunma sanayi, yerli otomobil üretimi, yapay zeka ve uzay teknolojileri gibi alanlarda somut projelerle desteklenmektedir. Dünya genelindeki bilim ve teknoloji merkezleri, ülkelerin inovasyon stratejileri ve küresel rekabetteki başarıları açısından önemli bir rol oynamaktadır. Önde gelen merkezler; ABD'nin Silikon Vadisi, Almanya'nın mühendislik merkezleri ve Çin'in yüksek teknoloji parkları gibi global ekosistemler; her yıl milyarlarca dolarlık yatırımlar çekmektedir. Bu merkezler, yeni fikirlerin hızla ticarileşmesini ve küresel pazarda yer bulmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin bu alandaki en önemli adımlarından biri de T3 Vakfı'dır. Teknoloji ve inovasyon alanında öncülük etmek amacıyla kurulan T3 Vakfı, genç girişimcileri desteklemeyi, teknoloji odaklı projeleri hayata geçirmeyi ve Türkiye'nin global teknoloji gücünü artırmayı amaçlamaktadır. Vakfın düzenlediği etkinlikler, yarışmalar ve eğitim programları, gençlerin teknoloji alanındaki becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. T3 Vakfı, Türkiye'nin yerli teknoloji üretme kapasitesini güçlendiren ve bu alanda küresel düzeyde rekabet edebilecek bir ekosistem oluşturmayı hedeflemektedir. Bu çalışma, Milli Teknoloji Hamlesi, dünyadan bilim-teknoloji merkezleri ve T3 Vakfı çalışmalarını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: milli teknoloji hamlesi, teknoloji eğitimi, teknoloji ve bilim merkezleri, T3 Vakfı, Teknofest

Abstract

In recent years, Turkey has launched the "National Technology Initiative" in order to gain a stronger place in the global technology race. This move aims to increase domestic production and R&D studies and to create an independent technology infrastructure. Turkey's vision of technological independence is supported by concrete projects, especially in areas such as the defense industry, domestic automobile production, artificial intelligence and space technologies. Science and technology centers around the world play an important role in terms of countries' innovation strategies and success in global competition. Leading centers, global ecosystems such as the US's Silicon Valley, Germany's engineering centers and China's high-tech parks, attract billions of dollars of investments every year. These centers enable new ideas to be rapidly commercialized and find a place in the global market. One of Turkey's most important steps in this field is the T3 Foundation. Established as a pioneer in the field of technology and innovation, the T3 Foundation aims to support young entrepreneurs, implement technology-focused projects and increase Turkey's global technology power. The events, competitions and training programs organized by the foundation allow young people to develop their skills in technology. T3 Foundation aims to create an ecosystem that strengthens Turkey's domestic technology production capacity and can compete globally in this field. This study examines the National Technology Initiative, science and technology centers from around the world, and the T3 Foundation's work.

Keywords: national technology initiative, technology education, technology and science centers, T3 Foundation, Teknofest

Giriş: Milli Teknoloji Hamlesi

Milli Teknoloji Hamlesi, Türkiye'nin teknoloji alanındaki bağımsızlığını ve küresel rekabet gücünü artırmayı amaçlayan bir stratejik yol haritasıdır. Bu vizyon, yerli ve milli üretimi teşvik ederek, teknolojik alt yapıyı güçlendirmeyi, yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler geliştirmeyi hedefler. Hamle, ülkenin dışa bağımlılığını azaltmayı, teknolojiye dayalı ekonomiyi güçlendirmeyi ve global ölçekte lider bir ülke olmayı hedefler. Bu doğrultuda, sanayi 4.0, yapay zeka, biyoteknoloji, savunma sanayii ve uzay teknolojileri gibi stratejik alanlara odaklanmaktadır.

Teknoloji ve bilim merkezleri, gençlerin bilimsel düşünme becerilerini geliştirmeleri, yaratıcı ve eleştirel düşünme kapasitelerini artırmaları açısından büyük önem taşır. Bu merkezler, öğrencilere teorik bilgilerin yanı sıra pratik uygulamalarla da katkı sağlar. Atölye çalışmaları, deneyler ve interaktif etkinlikler sayesinde gençler, bilim ve teknolojiyi günlük yaşamlarına entegre etmeyi öğrenirler. Gençlerin bu alanlara olan ilgisi, bilimsel keşifleri anlamalarını ve geleceğin lider teknoloji üreticisi olmalarını sağlar.

Bilim merkezleri, aynı zamanda çocuklar ve gençler için teknolojiyi keşfetme, yenilikçi projelere imza atma fırsatları sunar. Bu tür merkezler, STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) alanlarına olan ilgiyi artırarak, gençlerin bu alanlarda kariyer yapmalarını teşvik eder. Türkiye'deki birçok bilim merkezi ve teknoloji atölyesi, gençleri teknolojiyi üretici bir konumda düşünmeye sevk eder. Çolakoğlu (2017) okul dışında eğitimin önemli bir unsuru olan bilim merkezleri olgusunun ülkemizde güzel bir başlangıç olduğu, ilgi gördüğü, gelişme ve yükselme eğiliminde olduğu anlaşıldığı vurgulamaktadır. Bilim merkezleri buldukları illerde eğitim ve öğretime önemli bir katkı sağlamaktadır. Okullarla bilim merkezlerinin işbirliği hızla gelişmektedir.

T3 Vakfı, Milli Teknoloji Hamlesi'nin gençler arasında teknolojiye olan ilgiyi artırmak için önemli bir rol oynamaktadır. Vakıf, Türkiye'nin teknoloji alanında kalkınmasını desteklemek amacıyla, gençlere yönelik eğitim programları, yarışmalar ve girişimcilik projeleri düzenler. Vakıf, aynı zamanda Türkiye'nin teknoloji altyapısının güçlendirilmesi için stratejik işbirlikleri kurar ve teknoloji odaklı projeleri destekler.

T3 Vakfı'nın en önemli katkılarından biri, teknolojiye meraklı gençlerin becerilerini geliştirmek için sunduğu fırsatlardır. Gençlerin fikirlerini hayata geçirebilecekleri, yaratıcı ve yenilikçi projeler geliştirebilecekleri ortamlar yaratır. Ayrıca, vakıf gençleri teknoloji alanında eğitmek, projeler geliştirmek ve girişimcilik becerilerini artırmak amacıyla birçok mentorluk programı sunar. Teknoloji yarışmaları, hackathonlar ve inovasyon merkezleri gibi etkinliklerle gençlerin yaratıcı potansiyellerini ortaya koymalarına imkan tanır.

Dünyadan Toplumsal Teknoloji Girişimleri

Tarih boyunca teknolojik gelişmeler, ekonomik, sosyal ve politik yapıları kökten

dönüştürerek uluslararası sistemde radikal değişimleri tetiklemiştir. Klaus Schwab'ın ortaya koyduğu Dördüncü Sanayi Devrimi, dünya sisteminin geçmişten derin bir şekilde farklılaştığı bir dönemi tanımlamaktadır (Schwab, 2016). Bu devrim, Üçüncü Sanayi Devrimi'nin dijital temelleri üzerine inşa edilmiş, yapay zeka (YZ), nesnelerin interneti (IoT), büyük veri, artırılmış gerçeklik, otonom sistemler, nanoteknoloji ve biyoteknoloji gibi alanlarda ilerlemelerle şekillenmiştir. Teknolojik yayılımın hızı ve devletlerin bu değişime verdiği tepkiler arasında doğrusal bir ilişki bulunmakta olup, bu durum uluslararası sistemde güç dengelerini yeniden tanımlamaktadır (OECD, 2016).

Gloria Shkurti, Ferhat Pirinççi (2023) bu perspektifte Türkiye kendi ulusal teknoloji stratejisini geliştirerek ekonomik, siyasi ve askeri konumunu güçlendirmek için proaktif bir yaklaşım benimsemeye başladığını vurgulamıştır. MTH olarak adlandırılan ulusal teknoloji stratejisinin özünde Türkiye'nin teknoloji vizyonunu, öncelik ve hedeflerini sunan “yerlilik, millilik ve özgünlük” temelleri bulunmaktadır. Bu temeller incelendiğinde görülmektedir ki Türkiye yerli ve milli imkanları aracılığıyla yüksek teknoloji ürünleri geliştirerek ve üreterek teknolojik yenilikler için gerekli köşe taşlarını edinmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle küresel piyasadaki değer zincirinde pay sahibi olmayı ve temel teknoloji üretiminin öncülerinden biri haline gelmeyi hedeflemektedir.

Bu bağlamda Türkiye, ulusal teknoloji stratejisini geliştirerek hem uluslararası arenadaki rekabet gücünü artırmayı hem de teknolojik bağımsızlığını sağlamayı hedeflemektedir. **Milli Teknoloji Hamlesi (MTH)**, Türkiye'nin bu stratejik vizyonunun temelini oluşturmakta ve yerli, milli ve özgün teknolojik üretim hedeflerine odaklanmaktadır. Türkiye, savunma, ekonomi, sağlık ve eğitim gibi birçok sektörde bu strateji doğrultusunda yenilikçi üretim kabiliyetlerini artırmayı amaçlamaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022). Örneğin, yerli otomobil TOGG projesi, sadece teknolojik bir başarı değil, aynı zamanda Türk halkının özgüven ve milli gururunu pekiştiren bir sembol olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 1. Yayınlanan Bazı Ulusal Teknoloji Stratejileri

ÜLKE	SANAYİ PLANI	YIL
ABD	Advanced Manufacturing Partnership	2014
Almanya	Germany: Industrie 4.0	2013
Avustralya	Industry 4.0 Testlabs	2017
Belarus	Digital Development of Belarus for 2021-2025	2021
Belçika	Made Different	2014
Brezilya	Action Plan 2019-2022	2019
Çin	Made in China 2025	2015
Danimarka	Manufacturing Academy of Denmark (MADE)	2014

Dominik Cumhuriyeti	Digital Agenda 2030	2021
Fransa	Industrie du Futur	2015
Güney Kore	Manufacturing Industry Innovation 3.0	2014
İngiltere	The Future of Manufacturing	2013
İtalya	Impresa 4.0	2016
Japonya	Society 5.0	2016
Rusya	The National Technology Initiative	2016
Türkiye	Milli Teknoloji Hamlesi ve Dijital Türkiye Yol Haritası	2018/2019

Kaynak: Birleşmiş Milletler'in Kalkınma için Bilim ve Teknoloji Komisyonu verileri kullanılarak derlenmiştir.

MTH'nin başarıya ulaşması, sadece ekonomik ve teknolojik bağımsızlığı artırmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'nin dijital dönüşüm süreçlerini hızlandırarak küresel bir teknoloji üreticisi olmasını sağlayacaktır. Türkiye'nin 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi'nde vurgulandığı üzere, özgün ve yenilikçi üretim kapasitesine sahip olmak, 21. yüzyılın küresel rekabet koşullarında bir gereklilik haline gelmiştir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

Türkiye'nin teknoloji vizyonunu sürdürülebilir kılmak için genç neslin teknoloji geliştirme süreçlerine aktif katılımı kritik bir önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı (T3 Vakfı), eğitim ve inovasyon süreçlerinde gençlerin yenilikçi düşünce becerilerini geliştiren ve teknoloji üretiminde etkin bir rol oynamalarını sağlayan projeler gerçekleştirmektedir. TEKNOFEST, DENEYAP, Bilim Türkiye gibi etkinlikler, gençlerin girişimcilik ve teknolojiye olan ilgisini artırmakta, yenilikçi projeler için bir platform sunmaktadır (T3 Vakfı, 2023).

Bu stratejiler, Türkiye'nin teknoloji üreten bir ülke konumuna gelmesinin önünü açarken, aynı zamanda ulusal güvenliğin güçlendirilmesi açısından da büyük bir değer taşımaktadır. Dijital dönüşüm süreçlerinin hızlanması ve yerli teknoloji üretiminin artışı, Türkiye'nin hem ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmasını hem de uluslararası sistemde daha güçlü bir aktör olmasını sağlayacaktır (Altunışık, 2021).

Teknoloji ve inovasyon, günümüz dünyasında ülkelerin ekonomik kalkınmasında ve küresel rekabetteki konumunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Gloria Shkurti, Ferhat Pirinççi (2023) araştırmasında Türkiye, Milli Teknoloji Hamlesi çerçevesinde bu alandaki hedeflerini gerçekleştirmek için önemli adımlar atmakta olup, uluslararası iyi uygulama örneklerinden faydalandığını ortaya koymuştur.

Tablo: Türkiye ve uluslararası ülkelerin iyi uygulama örneklerin değerlendirilmesi

Uygulama Alanı	Türkiye'deki iyi uygulama örnekleri	Uluslararası iyi uygulama örnekleri
Teknoloji Geliştirme Bölgeleri	TGB ve OSB'ler, üniversitelerle iş birliği yaparak Ar-Ge projeleri geliştirmektedir.	"Smart Nation" projesi ile dijital şehir yönetimi ve yapay zeka kullanımı teşvik edilmiştir. (Singapur)
Savunma Sanayii İnovasyonu	Yerli İHA'lar, savaş uçakları ve roketler gibi projeler ülkenin dış ülkelere bağımlılığını ortadan kaldırmaktadır.	Savunma teknolojileri ve uzay araştırmalarında güçlü yatırımlar; Skolkovo Teknoloji Parkı gibi inovasyon merkezleri kurulmuştur. (Rusya)
Genç Girişimcilik Desteği	TÜBİTAK, SAGE, TEYDEB ve BİGG gibi desteklerle yerli teknolojilerin gelişimini sağlamaktadır.	Yüksek Ar-Ge altyapısı ve girişimcilik desteğiyle teknoloji ve inovasyon ekosistemi oluşturulmuştur. (İsrail)
Uzay Teknolojileri ve İnsansız Araçlar	Türkiye Uzay Ajansı (TUA) ve Milli Uzay Programı, Ay'a iniş, uydu teknolojileri ve insanlı uzay görevlerine katılmayı hedeflemektedir.	SpaceX, uzay taşımacılığında devrim niteliğinde adımlar atarak uzay alanındaki liderliği sürdürmektedir. (Amerika)
Bilişim Vadisi ve Dijital Dönüşüm	Kocaeli'deki Bilişim Vadisi, yazılım, donanım ve dijital dönüşüm alanlarında faaliyet göstermektedir. Teknoloji firmalarına ve girişimcilere destek sağlamaktadır.	Endüstri 4.0 ile dijital üretim süreçlerini entegre ederek verimlilik artırılmaktadır. (Almanya)
Geleneksel eğitime teknolojik atölyelerin entegrasyonu	Deneyap atölyelerinde gençlere robotik, yapay zeka ve yazılım gibi alanlarda eğitim verilerek teknoloji üreticisi bir nesil yetiştirilmektedir.	Hindistan hükümetinin desteklediği ATL programı, okullarda yenilikçi laboratuvarlar kurarak gençleri STEM alanında eğitmektedir. (Hindistan)
Teknoloji ve gençlik inovasyonları alanında festivaller	Teknoloji ve havacılık festivali olan TEKNOFEST, gençlerin uzay teknolojilerine olan ilgisini artırarak projeler geliştirmelerini teşvik etmektedir.	Samsung ve LG gibi büyük firmaların yanı sıra, küçük girişimleri de güçlü Ar-Ge ve inovasyon ekosisteminde büyümektedir. (Güney Kore)
İnsanlı Uzay Görevlerine Katılım	2024 yılında Türk Astronotu, Uluslararası Uzay İstasyonu'na (ISS) gönderilerek uzay çalışmalarına katılım sağlamıştır. Alper Gezeravcı, Türkiye'nin uzaya gönderdiği ilk astronot olarak tarihe geçmiştir.	2019'da BAE astronotu Uluslararası Uzay İstasyonu'na (ISS) gönderilmiştir. Al Mansoori, BAE'nin uzaya gönderdiği ilk astronot olarak tarihe geçti.

Türkiye, teknoloji ve inovasyon alanında önemli adımlar atmaktadır. Ancak, uluslararası örneklerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin bu alandaki gelişimi henüz daha erken aşamalarda sayılabilir. Özellikle gençlerin teknoloji üretiminde aktif rol

almasının stratejik değeri, milli ve yerli teknolojilerin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Amerika, Rusya Federasyonu, Singapur, Hindistan, Almanya ve Güney Kore gibi ülkelerin dijital dönüşüm ve inovasyon alanındaki başarıları, Türkiye'ye ilham verici örnekler sunmaktadır.

Günümüzdeki küresel güç dengeleri gösteriyor ki; Türkiye'nin daha iyi bir dünya için sesini ve sözünü yükseltebilmesi, bölgesel ve küresel düzeyde sahip çıktığı "insanlık için adalet ve merhamet" ilkesini daha güçlü savunabilmesi, gerçek anlamda gelişmiş, refah seviyesi yüksek ve tam bağımsız bir toplum olması için yüksek teknoloji barındıran ürün/sistemleri üretmesi ve geliştirmesi gerekmektedir. "Yüksek Teknoloji ve İnovasyon", "Dijital Dönüşüm ve Sanayi Hamlesi", "Girişimcilik", "Beşerî Sermaye" ve "Altyapı" olmak üzere 5 ana bileşenden oluşan bu süreç Milli Teknoloji Hamlesi (MTH) olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçte başarılı olabilmenin ön koşulu ise "eğitim, ar-ge ve üretim" süreçlerini sürdürülebilir kılabilmek amacıyla toplumun tamamında bir farkındalık oluşturmaktır. Toplumun tüm fertlerinin ortak bir ideal ve heyecan ile bu ülkenin gücüne ve geleceğine olan inancı Milli Teknoloji Hamlesi'nin zeminini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, teknolojik ürünlerin gelişim süreçlerinin toplumla paylaşılması, toplumun bu dönüşümün öznesi haline getirilmesi ve gençlerin belirli odak teknoloji alanlarındaki yarışmalara/projelere aktif katılım göstermeleri büyük önem arz etmektedir. Milli Teknoloji Hamlesi sadece teknoloji ile ilişkilendirilse dahi ana odağında insan olması sebebiyle eğitimden uluslararası ilişkilere, kalkınmadan sosyal bilimlere kadar çok boyutlu bir bakış açısıdır. Türkiye son yıllarda stratejik öneme sahip bu ideali adeta büyük bir seferberlik ruhuyla benimsemiş ve ciddi atılımlar gerçekleştirmiştir.

Milli Teknoloji Hamlesi'nin ilk başarılı örneği, havacılık ve savunma sanayisinde hayata geçirilen projeler olmuştur. Savunma sanayii projeleri, teknoloji üretme kabiliyetimizi artırmış, üretim maliyetlerini azaltmış ve insansız hava aracından rokete, otonom sistemlerden uzay/uydu sistemlerine kadar geniş bir spektrumda yıkıcı teknolojileri geliştirme potansiyelimizi ortaya çıkarmıştır. Savunma sanayii projelerinden elde edilen kazanımlar teknolojinin diğer sivil alanlarındaki çalışmalarına da örnek teşkil etmektedir. Kaçır (2022) '2000'li Yıllar: Milli Teknoloji Hamlesi ve Gelecek Perspektifi' çalışmasında Millî Teknoloji Hamlesi, yüksek teknoloji, katma değerli üretim ve öz yeterlilik kazanımlarının ötesinde anlamlar taşıdığını vurgulamıştır. Eğitimden uluslararası ilişkilere, kalkınmadan sürdürülebilir yaşama çok boyutlu bir strateji ve bakış açısı içerdiğini ve diğer yandan savunma sanayindeki başarıdan öğrenilenler, diğer sektörlerde de hızla yayıldığını ve teknolojinin tüm alanlarında başarı hikayeleri günden güne çoğaldığını tespit etmiştir. Sağlıktan enerjiye, mobiliteden uzay uygulamalarına pek çok alanda, özel sektör, akademi ve kamu yönetiminin aynı istikamette hizalandığı, paradigma değişimlerini yakalamaya yönelik kalkınma adımların atıldığı özetlemiştir.

Milli Teknoloji Hamlesi vizyonu ile yola çıkan Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı, öncelikli olarak teknolojinin kalkınma ve tam bağımsızlık açısından önemine ilişkin

toplumsal farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda yerli, milli ve özgün teknolojileri geliştirecek gençlere yönelik eğitim ve proje odaklı faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Böylece, temelden iyi yetişmiş bireyler ile toplumsal gelişim ve kalkınmanın sağlanması için nitelikli insan kaynağına yatırım yapılmaktadır. <https://www.t3vakfi.org/tr/hakkimizda/mth/>

Teknofest ile ilgili çalışmaların çoğu okuyucuya genel tanıtım sağlamak ve festivalin milli teknoloji hamlesine nasıl katkıları olduğunu vurgulamaktadır. İlk çalışmaların Türkiye Bilimler Akademisi tarafından desteklendiği ve yayınlanmaya değer görüldüğü tespit edilmiştir. Örneğin, kuruculardan olan Bayraktar (2022) Teknofest'in salt festivalden ziyade teknoloji ve yenilikçilik adımlarında bağımsız olmamızın bir elemanı olarak vurgu yapmaktadır. Kaçır ise (2022) 2018'de başlayan bu festival yolculuğunun sadece ülkemizin belirli şehirlerinde değil uluslararası platformlarda da görünürlüğünün arttığını belirtmiştir. Bir ulusun bilim ve teknoloji ile bağlılığının artmasına vesile olan, onların minsetinin gelişmesine ve Türkiye için bilim üreten, yetişmiş becerili insan kaynağının gelişmesine vesile olan bir adım olarak daha geniş perspektifte ele almaktadır. Diğer taraftan, Koç ve arkadaşları (2022), Teknofest'in hızla bilinirliğinin artmasına vurgu yaparken, ürün tasarımı, biyoteknoloji robotik gibi farklı bilimsel alanlarda milli ürünlerin üretimini destekleyen geleceğin gençlerine platform sağlamalarını önemli bulmaktadır. Ayrıca uluslararası (örn., İskoçya) festival ve konferanslarda da bilinirliğinin baş gösterdiğini bu düşünce yazısında belirtmektedir. Alan yazındaki çalışmaların neredeyse çoğu tanıtım ve düşünce yazısı niteliği taşıdığı tespit edilmiştir. Az bir kısmı da Teknofest sunulan diğer bilim alanlarındaki (örn., sağlık, havacılık, savunma sistemleri) proje çalışmalarının özetinin sunulduğu yazılardır ve Teknofest ismi bu makalelerde sıkça geçmektedir (örn., Altınöz et al, 2024; Bilgiç et al., 2018; Fıratoglu et al., 2021). Koç vd. (2022) yine milli teknoloji hamlesi ve teknolojik araç üretimindeki ülkemizdeki ilerlemenin uluslararası mecralarda nasıl görünürlüğünün arttığını aktarırken, Koç vd. (2024) sağlık ve tıbbi alanlardaki tanuların geçerliliğini artırmak üzere geliştirdikleri bilimsel ve teknolojik ürünleri okuyucuya anlatmaktadır. Toplumun bu milli teknoloji adımlarına hazırbulunuşluklarını belirten, toplumun sosyal dönüşüme katkılarını yansıtan düşünce yazılar da alan yazında kendini göstermeye başlamıştır (Mandal, 2022). Çevik (2023) ile Altınöz ve arkadaşları (2024) havacılık alanındaki modelleme odaklı deneysel bir çalışmanın sonuçlarını açıklamakta; Soyaltin-Colella ve Demiryol (2023) yine havacılık sektöründe geliştirdikleri modelin etki değerini paylaşırken Teknofest'in şimdi ve gelecekte Türk savunma sanayisinin gelecekteki işgücü için kritik kaynaklardan biri olacağını altını çizmiştir. Son olarak, savunma sistemlerindeki ülkemizin katma değeri ve yaklaşımı Kurç (2024) tarafından dikkat çekilmiş, festivalin yazılım sektöründeki önemi Damar (2022) tarafından uluslararası örneklerden de bahsedilerek tartışılmış, Kocaman-Karoglu ve diğerleri (2020) ise eğitimde dijitalleşme sürecinde araç ve yöntemlerin incelenmesi, konuyla ilgili yapılan uygulama

ve örneklerin bir araya getirilmesi konusunda fikirlerini sunarak TEKNOFEST'in her bir bağlamda etkisine dikkat çekmişlerdir.

Dünyada Bilim Merkezleri

Bilim merkezleri, bireylerin bilimsel bilgiye erişimini kolaylaştıran, öğrenme deneyimlerini zenginleştiren ve toplumun genel bilim okuryazarlığını artıran özel mekânlardır. Aynı zamanda bilim merkezleri deneyimleyerek öğrenme (Kolb, 1984) ve sosyal öğrenme kuramlarının (Bandura, 1977) vücut bulduğu ortamlar olarak öne çıkmaktadırlar. Falk ve Dierking (2000), bu merkezlerin bireylerin günlük yaşamlarında bilimsel kavramları daha iyi anlamalarına yardımcı olduğunu vurgular. Özellikle etkileşimli sergiler ve deneyler, karmaşık bilimsel bilgilerin anlaşılmasını kolaylaştırarak teorik kavramların somut deneyimlere dönüştürülmesini sağlar. Türkiye'deki bilim merkezleri de bu misyonla hareket ederek genç nesillerin STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) eğitimiyle tanışmasını hedefler. Örneğin, Konya Bilim Merkezi ve Gökmen Uzay ve Havacılık Eğitim Merkezi (GUHEM), tematik yaklaşımları ve inovatif içerikleriyle gençlerin bilimle daha yakından tanışmalarını sağlamaktadır. Ancak bu merkezlerin bütçe ve altyapı sınırlamaları, dünya standartlarını yakalama konusunda bazı zorluklar yaratmaktadır (TÜBİTAK, GUHEM).

Yurtdışındaki bilim merkezleri ise geniş finansman kaynakları ve uluslararası işbirlikleri sayesinde daha büyük ölçekli ve çeşitlilik içeren tematik sergiler sunar. Hein (1998), bilim merkezlerinin geleneksel eğitime destek sağlayarak sınıf içi öğrenmeyi daha etkili ve kalıcı hale getirdiğini belirtir. San Francisco'daki Exploratorium gibi merkezler, ziyaretçilerine interaktif bilim sergileriyle deneyim sunarken, Londra'daki Science Museum, bilim tarihiyle modern bilimi harmanlayan geniş koleksiyonlarıyla dikkat çeker. Bu merkezler, aynı zamanda toplumsal bağları güçlendirir ve sosyal etkileşim fırsatları yaratır (Simon, 2010). Türkiye'deki merkezlerle karşılaştırıldığında, yurtdışındaki örnekler daha geniş altyapıya ve uluslararası koleksiyonlara sahiptir. Bu sayede daha fazla ziyaretçi çekmekte ve dünya çapında etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır (Exploratorium, Science Museum London).

Bilim merkezleri, sadece bireylerin eğitimiyle sınırlı kalmayıp, ekonomik ve kültürel katkılar sunarak toplumsal gelişime de önemli bir katkı sağlar. Macdonald (1997), bilim merkezlerinin yerel ekonomiyi canlandırarak turizm açısından cazibe merkezleri oluşturduğunu ifade eder. Ayrıca, çevre eğitimi ve sürdürülebilirlik konularında farkındalık yaratma görevini de üstlenirler. Ballantyne ve Packer (2005), bu merkezlerin bireylerin çevreye duyarlı bir yaşam tarzı geliştirmelerine yardımcı olduğunu vurgular. Türkiye'deki ve yurtdışındaki bilim merkezleri, gençlerin bilimsel merakını teşvik ederek, bireyler ve toplumlar arasında bilimle daha güçlü bağlar kurulmasına öncülük etmektedir.

Bilim merkezlerinin önemi ulusal ve uluslararası çalışmalarda ortaya çıkmış,

öğrenci, öğretmen, okul dışı öğrenme ortamları bağlamında yapılan araştırmalara konu olmuştur. Çolakoğlu (2017)'nin bilim merkezleri ile olan işbirlikleri kapsamındaki araştırmasının amacı, araştırma ve sorgulamaya dayalı etkinliklerle desteklenen bilim merkezlerinin Türkiye'deki gelişimini incelemektir. Bilim merkezleri, sınıf dışı eğitim ve öğretimde önemli bir araç olduğu, İnteraktif bilim merkezleri, gelişmiş ülkelerde 40 yıl önce kurulmaya başlanmış ve günümüzde dünyada 3.000'den fazla merkez bulunduğu belirtilmiştir. Türkiye'de ise 2015'ten itibaren TÜBİTAK ve yerel yönetimlerin iş birliğiyle bilim merkezi projeleri hayata geçirilmeye başlandığı ve 2017 yılında ülkemizde altı bilim merkezi faaliyet göstermekte, bir tanesinin inşası sürmekte olduğu, 2023 yılı itibarıyla 12 bilim merkezinin hizmete girmesinin planlandığı vurgulanmıştır.

Dünya'nın Büyük Ölçekli Bilim Merkezleri Tablosu

Konya Bilim Merkezi	Konya, Türkiye
Gökmen Uzay ve Havacılık Eğitim Merkezi (GUHEM)	Bursa, Türkiye
Kayseri Bilim Merkezi	Kayseri, Türkiye
Center of Science and Industry (COSI)	Columbus, Ohio, ABD
Liberty Bilim Merkezi	New Jersey, ABD
Museum of Science & Industry (MOSI)	Tampa, Florida, ABD
Ontario Bilim Merkezi	Toronto, Kanada
Exploratorium	San Francisco, ABD
La Cité des Sciences et de l'Industrie	Paris, Fransa
CosmoCaixa Madrid	Madrid, İspanya
Glasgow Science Centre	Glasgow, İngiltere
Science Museum	Londra, İngiltere
Technopolis	Mechelen, Belçika
Phaeno	Wolfsburg, Almanya
Techniquest	Cardiff, İngiltere
Ciudad de las Artes y las Ciencias (CAC)	Valensiya, İspanya

T3 Vakfı ve Projeler

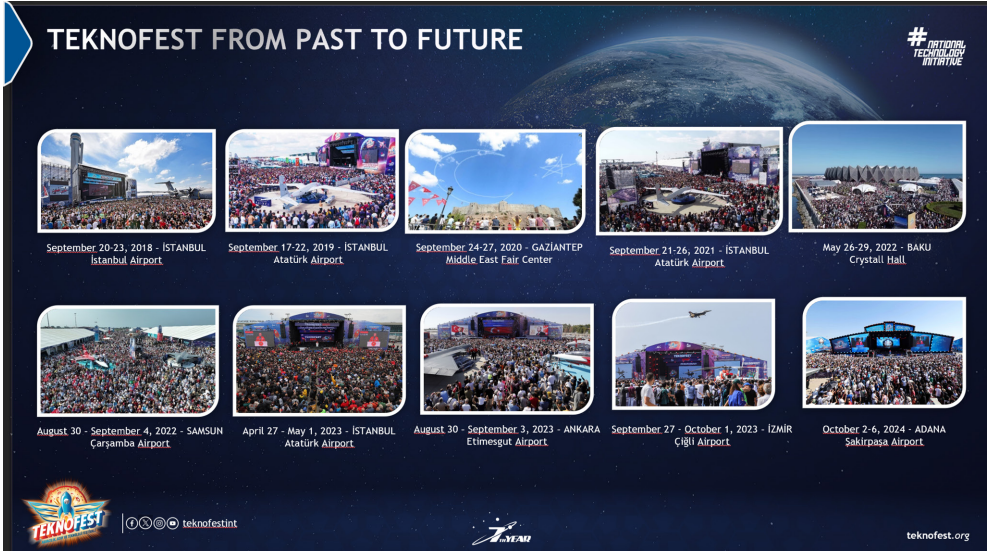
Türkiye Teknoloji Takımı (T3) Vakfının Bilim Türkiye başlıklı projesi ise Kasım 2024'e kadar yapılan bilimsel araştırmalarda (i.e. Web of Science, Scopus, Ebscohost, Google Scholar) anahtar kelime olarak henüz yer alamadığı görülmektedir. Ulusal, yerel gazete haberlerinde ise oldukça geniş yer kapladığı tespit edilmiştir. Detaylandırmak gerekirse Anadolu Ajansı (2024, Kasım 28), TİKA (2024, Kasım 6), TRT Haber (2024,

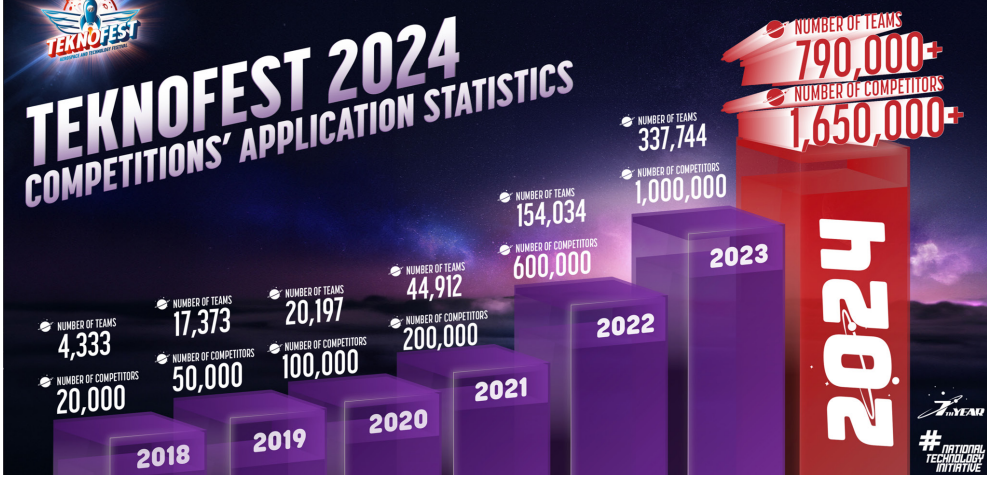
Kasım 7) “Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı ve TİKA’nın işbirliğiyle açılan Bilim Bişkek İnovasyon Merkezi, robotik kodlama, matematik, tasarım, havacılık ve astronomi gibi alanlarda atölye çalışmaları sunarak gençlerin yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Bu tür projeler, sadece yerel düzeyde değil, uluslararası arenada da bilimsel farkındalık yaratmaktadır.” haberlerinde Bilim Türkiye projesinin öneminden bahsedilmiştir. Anadolu Ajansı Bozdoğan, K. (2022, Mayıs 28), T3 VAKFI haberlerinde “Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı (T3 Vakfı) ile Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı’na bağlı ASAN Hizmet tarafından ortaklaşa kurulan Bilim Bakü Merkezi, özellikle 6-14 yaş grubu öğrencilere yönelik doğa bilimleri, teknoloji, matematik, astronomi ve girişimcilik gibi alanlarda uygulamalı eğitimler sunmayı hedefliyor. Merkezde her 20 öğrenci için tahsis edilmiş altı laboratuvar bulunurken, Stanford Üniversitesi gibi dünyaca ünlü kurumların programlarından esinlenilerek hızlandırılmış eğitim içerikleri uygulanmaktadır. Bu tür yenilikçi yaklaşımlar, öğrencilerin kısa sürede bilimsel bilgiye pratik uygulama becerisi kazanmalarını sağlıyor.” bilim ve teknoloji eğitiminde uluslararası işbirlikleri, gençlerin eğitimine büyük katkı sağladığını vurgulamaktadır. Anadolu Ajansı Sansar, E. (2023, Kasım 16), TRT Haber. (2023 Kasım 22) haberlerinde “Trabzon’da Büyükşehir Belediyesi, TÜBİTAK, T3 Vakfı ve Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı iş birliğiyle inşa edilen Özdemir Bayraktar Planetarium ve Bilim Merkezi, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde türünün ilk örneği olarak hizmet vermeye başladı. 2 bin 200 metrekarelik alan üzerine kurulu olan merkezde, astronomi, teknoloji, matematik ve fen bilimleri gibi alanlarda atölyeler düzenlenecek ve öğrencilere geniş bir yelpazede eğitimler sunulacak.” Bilim Türkiye projesi olan Bilim Trabzon Türkiye’nin Doğu Karadeniz Bölgesi’nde ilk örneği olduğu vurgulanmıştır. Anadolu Ajansı Nehri, T. F. (2024, Eylül 5), TRT Haber. (2022, Mart 20) haberlerinde “Erzurum Büyükşehir Belediyesi, TÜBİTAK ve T3 Vakfı iş birliğiyle kurulan Bilim Erzurum, 6-14 yaş arası çocuklara robotik kodlamadan akıllı tarıma kadar geniş bir yelpazede eğitim sunuyor. 5 bini kapalı, 20 bin metrekarelik alanda faaliyet gösteren merkez, teknoloji, doğa ve astronomi gibi konularda hem teorik hem de uygulamalı atölyelerle çocukların hayal gücünü geliştirmeyi hedefliyor.” verilen eğitimlerin etkisinden bahsedilmiştir. KEİ Ofisi. (2023, Kasım 7), Anadolu Ajansı Firik, M. K. (2024, Mayıs 20), T3 VAKFI haberlerinde “Bilim Lefkoşa, çocuklara teknoloji, astronomi, doğa bilimleri, matematik ve girişimcilik gibi farklı alanlarda eğitim veriyor. Atölye çalışmaları, öğrencilere teorik bilgiler yerine pratik uygulamalar sunarak öğrenmeyi daha etkili ve eğlenceli hale getiriyor. Proje, Türkiye ve KKTC iş birliğiyle Lefkoşa’nın tarihi Arabahmet Mahallesi’nde hayata geçirildi. uluslararası örneklerden de bahsedilerek Bilim Türkiye projesinin önemi vurgulanmaktadır.

T3 Vakfı (Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı), Türkiye’de Milli Teknoloji Hamlesi’ni desteklemek amacıyla 2016 yılında kurulmuştur. Vakfın temel misyonu, gençlerin teknoloji üreticisi olmasını teşvik ederek Türkiye’nin küresel teknolojik rekabet

gücünü artırmaktır. Bu kapsamda, teknoloji geliştirme alanında yetenekli bireylerin yetiştirilmesi ve desteklenmesi için projeler hayata geçirilmekte; girişimcilik, eğitim ve farkındalık faaliyetleri düzenlenmektedir. (T3VAKFI) Vakfın öne çıkan faaliyetlerinden biri olan TEKNOFEST, dünyanın en büyük havacılık, uzay ve teknoloji festivallerinden biridir.

2018'den bu yana düzenlenen Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali TEKNOFEST, 2019'da yaklaşık 1 milyon 720 bin ziyaretçi ve 2022'de Türkiye'de ve Azerbaycan'da 150 bine yakın takımın katıldığı teknoloji yarışmalarına ev sahipliği yaparak dünyanın en büyük teknoloji festivali olmuştur. 2023 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir'de düzenlenen etkinliklerde... milyon ziyaretçi ağırlanmış, 2024 yılında ise Adana Şakirpaşa Havalimanı'nda düzenlenen festival, 1.1 milyon ziyaretçi ile buluştu. 50 ana kategori ve 128 alt kategori ile düzenlenen teknoloji yarışmalarına başvuran 100 ülkeden 1.65 milyon genç, geleceğin teknoloji liderleri olma yolunda büyük bir adım attılar. teknoloji yarışmaları, girişimcilik programları ve eğitim atölyeleri gerçekleştirilmiştir. (Teknofest) Dr. Tuncay Baydemir TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi (Eylül 2021) makalesinde Türkiye'nin önde gelen teknoloji kurumlarında staj yapma imkânının da sunulduğu TEKNOFEST'te, başarılı takımlara uluslararası yarışmalara katılma süreçlerinin her aşamasında destek sağlandığını vurgulamıştır. Tüm yaş gruplarından ziyaretçilere açık ve ücretsiz olan TEKNOFEST Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali, insanların ufkunu genişletmeye ve ülkenin aydınlık geleceğine ışık tutmaya devam ettiği örneklerle ve istatistik bilgilerle önemi tartışılmıştır.

Türkiye'nin 81 şehrinin tümünde kurulan DENEYAP Teknoloji Atölyeleri 11 yaşından itibaren yetenekli öğrencilerin keşfini ve eğitimini sağlamaktadır. Ayrıca Deneyap Teknoloji Atölyeleri ile Türkiye genelinde gençlere robotik, yapay zeka, yazılım gibi alanlarda ücretsiz eğitimler sunmaktadır.

Öneriler

Türkiye'de teknoloji ekosistemini geliştirmek için saha çalışanları ve akademisyenlere yönelik şu öneriler sunulabilir: Türkiye'nin farklı bölgelerinde, yerel ihtiyaçlara özel olarak tasarlanmış Ar-Ge merkezleri kurulmalı ve üniversite-sanayi işbirlikleri güçlendirilmelidir. Özel sektörle ortak projeler teşvik edilmeli, daha fazla teknopark ve teknoloji inkübatörleri açılarak girişimcilere uygun ortam sağlanmalıdır. STEM eğitimi ilkokuldan itibaren yaygınlaştırılmalı, teknoloji projelerine yönelik lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde burslar artırılmalı, akademisyenlerin uluslararası geçerliliği olan sertifikalar alması teşvik edilmelidir. Silikon Vadisi, Almanya'nın mühendislik merkezleri ve Çin'in teknoloji parkları gibi küresel bilim merkezleriyle ortak programlar geliştirilerek, Türkiye'deki teknolojik projelerin küresel yatırımlara açılması sağlanmalıdır. Yerli yazılım ve donanım üretimi hızlandırılmalı, teknoloji yarışmaları artırılmalı ve bu yarışmalar sonucunda başarılı projeler desteklenmelidir. Girişimciler için düşük faizli krediler ve teşvik fonları sağlanarak teknoloji girişimciliği desteklenmelidir. T3 Vakfı'nın faaliyetleri ülke geneline yayılmalı, eğitim programları ileri teknoloji alanlarını içerecek şekilde çeşitlendirilmelidir. Vakfın etkinlikleri uluslararası boyuta taşınarak, Türkiye'nin global düzeyde tanınırlığı artırılmalıdır. Teknoloji yatırımları ve projeler için ölçülebilir performans göstergeleri belirlenmeli, düzenli raporlar hazırlanarak kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Bu öneriler, Türkiye'nin Milli Teknoloji Hamlesi vizyonu doğrultusunda küresel teknoloji yarışında güçlü bir yer edinmesini sağlayabilir.

Kaynakça

- ASELSAN. (n.d.). (2024) *Askerî Elektronik Sanayi*. Retrieved from <https://www.aselsan.com.tr/>
- Anahtar. (2022). Republic of Turkey, Ministry of Industry and Technology monthly publication, October 2022, Year: 34, Issue: 406.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall
- Baydemir, T. (2023, April). TEKNOFEST. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*. Retrieved from <https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/teknofest.pdf>
- Bayraktar, S. (2021). Seven to seventy societal mobilization: The National Technology Initiative. In *National Technology Initiative* (pp. 1–10). Türkiye Bilimler Akademisi. <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch01>
- Bilim Türkiye. (n.d.). *Corporate*. Retrieved November 23, 2024, from <https://www.t3bilimturkiye.org/tr/hakkimizda/kurumsal>
- Deneyap Atölyeleri. (2023). *Deneyap Workshops*. Accessed November 20, 2024, <https://www.t3vakfi.org/tr/projelerimiz/deneyap>
- Erhan, Ç., Baştürk, S., Atilla, D. Ç., Ata, O., & Ağma, O. (2021). National technology initiative in the context of international relations. In *National Technology Initiative* (pp. 23–42). Türkiye Bilimler Akademisi. <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch03>
- Heper, S. (2023). Science centers in Turkey and proposing a science center business model. *Ankara University Journal of Social Sciences*, 14(1), 131-151.
- International Başkent Congress. (2023). *VIII. International “Başkent” Congress on Humanities and Social Sciences proceedings book*. International Başkent Congress. https://www.internationalbaskentcongress.com/_files/ugd/b713f8_2a35fd9c92ea486083db280bbfed4311.pdf
- İbrahimcioğlu, A. S. (2021). The importance of the national technology initiative and the role of the Information Valley in global competition. In *National Technology Initiative* (pp. 351–370). Turkish Academy of Sciences. <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch35>
- Kacı, M. F. (2021). The 2000s: The National Technology Initiative and future perspective. In *National Technology Initiative* (pp. 11–30). Turkish Academy of Sciences. <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch02>
- Kacı, M. F. (2021). The 2000s: The National Technology Initiative and Türkiye’s future perspective. In *National Technology Initiative* (pp. 11–22). Türkiye Bilimler Akademisi. <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch02>
- Keşif Kampüsü. (2023). *Keşif Campus*. Accessed November 23, 2024, <https://kesifkampusu.org/tr/kurumsal/kesif-kampusu-nedir/>
- Koç, A. T. (2021). National technology initiative in the digitalization of the public sector. In *National Technology Initiative* (pp. 431–450). Turkish Academy of Sciences. <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch31>

- Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ Prentice Hall.
- Koyuncu, İ., Mantar, H. A., Satoğlu, Ş. İ., Çakır, A., Erşahin, M. E., & Akgül, T. (2021). Contributions of universities to the national technology initiative. In *National Technology Initiative* (pp. 145–160). Turkish Academy of Sciences. <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch09>
- Mandal, H. (2021). Reflections and future of the quadruple helix cooperation with society in the joint development and success in the national technology initiative. In *National Technology Initiative* (pp. 101–120). Turkish Academy of Sciences. <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch06>
- Macdonald, S. (1996). Authorising science: Public understanding of science in museums. In A. Irwin & B. Wynne (Eds.), *Misunderstanding science? The public reconstruction of science and technology* (pp. 152–171). Cambridge University Press.
- Millî Teknoloji Hamlesi: *Toplumsal Yansımaları ve Türkiye'nin Geleceği*. Türkiye Bilimler Akademisi. Ed. Mehmet Fatih Kacı, Muzaffer Şeker ve Mürsel Doğrul. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2022.
- Ministry of Industry and Technology of the Republic of Turkey. (2019). *2023 Industry and Technology Strategy*. Retrieved from <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/SanayiStratejiBelgesi2023.pdf>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2016). *Education at a glance 2016: OECD indicators*. <https://doi.org/10.1787/eag-2016-en>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018). *The future of education and skills: Education 2030*. OECD Education Working Papers. Retrieved from https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/06/the-future-of-education-and-skills_5424dd26/54ac7020-en.pdf
- Özer, M., & Suna, E. (2021). The importance of intellectual property and industrial rights in the national technology initiative: Recent improvements in the field of education in Turkey. In *National Technology Initiative* (pp. 31–50). Turkish Academy of Sciences. <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch04>
- Republic of Turkey, Ministry of Industry and Technology. (2023). Monthly publication: Directorate General of Strategic Research and Productivity, October 2023 Year: 35 Issue: 418. *National Technology Initiative*.
- Shkurti, G., & Pirinççi, F. (2023). The National Technology Initiative and Türkiye's Strategic Goals. *SETA*. Retrieved from <https://www.setav.org/assets/uploads/2023/09/K99.pdf>
- Temizhan, S., Denli, E., & Öztürk, K. E. (2023). Awareness of the National Technology Movement. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 13(3), 359–368. <https://doi.org/10.26579/jocress.13.3.3>
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2023). *Sanayi ve Teknoloji Stratejisi*. Retrieved from <https://>

www.sanayi.gov.tr/2023-sanayi-ve-teknoloji-stratejisi

TUA, Türkiye Uzay Ajansı. (n.d.). *Türkiye'nin Uzay Yolculuğu Başlıyor*. Retrieved from <https://www.tua.gov.tr/tr/haberler/turkiye-nin-uzay-yolculugu-basliyor>

TUA, Türkiye Uzay Ajansı. (n.d.). *Türkiye Uzay Ajansı*. Retrieved from <https://tua.gov.tr/tr>

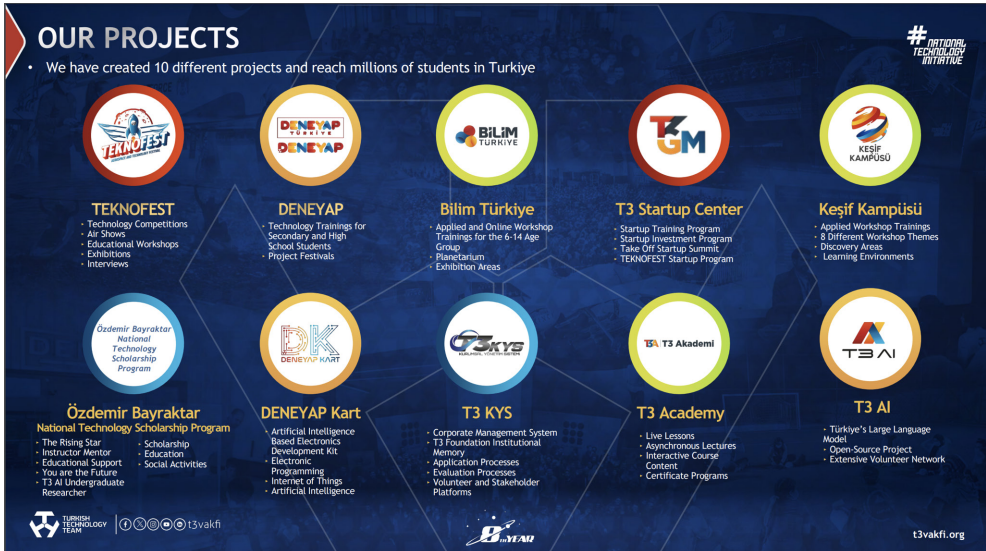
TÜRKSAT, Türksat Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme A.Ş. (n.d.). *Türkiye'nin Uzaydaki Gözleri*. Retrieved from <https://www.turksat.com.tr/tr/haberler/turkiyenin-uzaydaki-gozleri>

TUSAŞ, Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı. (n.d.). *Türk Uçak Sanayii*. Retrieved from <https://www.tusas.com/>

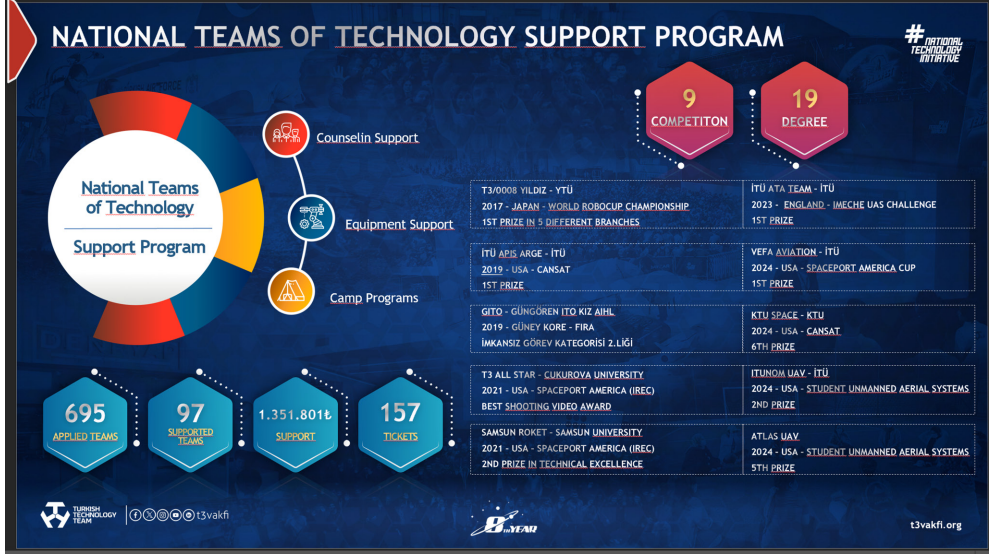
Turkish Academy of Sciences. (2022). *National Technology Movement: Societal reflection and

Ekler

Ek A T3 VAKFI PROJELERİ

Ek B T3 Vakfı projelerinden çıkan uluslararası başarı örnekleri

Eğitim Teknolojileri Sınırları – İç İçe Giren Kavramlar

Boundaries of Educational Technologies – Intertwining Concepts

Sorumlu Yazar

Haldun Kaya

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir/Türkiye,
İzmir Ekonomi Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu

mehmethaldunkaya@gmail.com

orcid: 0000-0002-0276-4886

Atrf Citation

Kaya, H. (2024). Eğitim Teknolojileri Sınırları – İç İçe Giren Kavramlar. *BABUR Research*, 3 (2), 133-147.

Gönderim Submitted

10.09.2024

Revizyon Revision

25.09.2024

Kabul Accepted

10.10.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

Öz

Eğitim teknolojileri alanı, sürekli bir değişim ve gelişim içindedir. Bu alan, eğitimde kullanılan araçların ve süreçlerin belirlenmesinden, performansı artırmaya yönelik uygulamaların tasarımına kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Eğitim teknolojisi sadece araçlarla sınırlı olmayıp, insan faktörü, yöntemler ve organizasyon gibi unsurları da içerir. Eğitim teknolojisinin amacı, öğrenmeyi daha etkili hale getirmek ve çeşitli ortamlarda performansı geliştirmektir. Alanın tarihsel gelişimi incelendiğinde, görsel ve işitsel araçlardan dijital teknolojilere kadar birçok aşamanın yaşandığı ve günümüzde yapay zeka ile büyük veri analizinin bu sürece entegre olduğu görülmektedir. Bu disiplin, teknolojik yeniliklerin yanı sıra etik uygulamalar ve farklı bilim dallarıyla olan etkileşimiyle de dikkat çeker. Eğitim teknolojisinin sınırlarını belirlemek, öğrenme odaklı yaklaşım ve teknolojinin doğru kullanımıyla daha etkin bir eğitim ortamı oluşturmayı mümkün kılar.

Anahtar Sözcükler: Eğitim teknolojisi, öğrenme süreçleri, teknolojik yenilikler

Abstract

The field of educational technologies is in a state of continuous change and development. It encompasses not only the selection and use of tools and processes but also the design of applications aimed at enhancing performance. Educational technology goes beyond the use of devices, including human factors, methodologies, and organizational elements. Its primary goal is to make learning more effective and to improve performance in various contexts. A historical review shows that the field has evolved through several stages, from visual and auditory tools to digital technologies, and now incorporates artificial intelligence and big data analytics. This interdisciplinary field emphasizes not only technological advancements but also ethical practices and its interactions with other disciplines. Defining the boundaries of educational technology is essential to creating more effective learning environments through a learner-centered approach and the appropriate integration of technology.

Keywords: Educational technology, learning processes, technological innovations

Eğitim teknolojilerinin sınırları nedir ve bu sınırlamalara göre bu alan nasıl tanımlanmalı sorusu görüldüğünden daha karmaşıktır (Reiser, 2012a) Başka meslekler için oldukça basit olan bu sorulara verilecek cevaplar bu alan uzmanları için yıllardır değişiklik gösteren ve üzerinde hararetle tartışılan konular olmuştur. Eğitim teknolojisine yönelik tarihsel bir bakış hem ‘eğitim teknolojisi kavramının’ hem de ‘eğitim teknolojisi alanının’ sürekli bir değişim içinde olduğunu göstermektedir. Rastlantısal olmayan bu karşılıklı değişim aslında bize ‘eğitim teknolojisi tanımı’ değiştikçe ‘alanın kendisinde’ de değişiklik olduğunu göstermektedir çünkü ‘mesleki bir *tanım*’ ‘mesleki bir *bakış açısını*’ belirler. Yapılan tanım, alanın kapsamını, amacını, yöntem ve araçlarını ifade ettiği için oldukça önemlidir ve yeniden yapılan tanımlardaki farklılıklar alanın bizzat kendisinde ve algılanmasındaki değişiklikleri de beraberinde getirir.

Kırk yılı aşkın bir süredir “yaşanan felsefi ve teknolojik gelişmelerden etkilenmiş ve çeşitli değişiklikler göstermiş” (Turan vd, 2016, s. 25) olan ‘eğitim teknolojisi’ tanımları birbirinden tamamen farklı mıdır? Aralarında benzer noktalar var mıdır? Bu çalışmada, “eğitim teknolojisi” kavramı ve alanının tarihsel gelişimi ile ilgili literatürde yer alan tanımlar incelenmiştir. Alkan (1974) ve AECT (1977, 2008) tarafından yapılan tanımlar arasındaki ortak noktalar karşılaştırmalı bir yöntemle ele alınmıştır. Tanımlardaki ortak temalar, alanın adı, amacı, araç ve kaynakların rolü, süreç etkinlik boyutları, bilim dalı olarak değerlendirilmesi ve karmaşık bütünleşik yapısı gibi alt kategorilere ayrılarak analiz edilmiştir. Veriler, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiş, bulgular tabloluşturulmuştur (Tablo 1). Bu yöntem, eğitim teknolojisi alanındaki teorik ve uygulamalı çerçevenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Tanımlar

❖ “Eğitim teknolojisi daha etkin bir öğrenme-öğretme temini için insan-makina sistemlerinde personel ve öğretim araçlarının faaliyetlerini kontrol eden; çevresel faktörleri artan bir duyarlılıkla kontrol altında bulunduran, kuram ile uygulamanın birleştiği ve eğitim işlerinin devamlı olarak geliştirildiği uygulamalı bilimsel araştırmalara dayalı bir disiplin alanıdır” (Alkan, 1974, s. 340).

❖ “Eğitim teknolojisi, insan öğrenmesinin tüm yönlerinde ortaya çıkan sorunları analiz etmek ve bu sorunlara çözüm üretmek, uygulamak, değerlendirmek ve yönetmek amacıyla insanları, yöntemleri, fikirleri, araçları ve organizasyonu içeren karmaşık tümleşik bir süreçtir” (AECT Definition and Terminology Committee, 1977, s.1 aktaran Reiser, 2012a).

❖ “Eğitim teknolojisi, uygun teknolojik süreç ve kaynakları yaratarak, kullanarak ve yöneterek öğrenmeyi kolaylaştırma ve performansı artırmanın çalışması ve etik uygulamasıdır” (AECT Definition and Terminology Committee, 2008, s.1 aktaran Reiser, 2012a).

Ortak Noktalar

➤ Öncelikli olarak dikkat edilecek nokta her üç tanımda da ilgili alan ‘öğretim teknolojisi’ ya da ‘eğitim ve öğretim teknolojisi’ olarak değil ‘*eğitim teknolojisi*’ adıyla ifade edilmiştir.

➤ Yapılan tüm tanımlar eğitim teknolojisinin öğrenme odaklı olduğunu göstermektedir:

- öğrenmenin daha etkin olması (Alkan, 1974)
- öğrenmeye ilişkin sorunların ortadan kaldırılması (AECT, 1977)
- öğrenmeyi kolaylaştırmak (AECT, 2008)

➤ Öğrenmeye ilişkin amaca ulaşmak için kullanılan kaynak ve araçlar tanımlarda yer almıştır. Üzerinde önemle durulması gereken ayrı bir husus, araç ve kaynakların sadece kullanılan cihazlar ile sınırlı tutulmamasıdır. İnsan ve diğer (insan olmayan) tüm araç ve kaynaklara atıfta bulunulmuştur:

- insan ve makine sistemlerinde personel ve öğretim araçları (Alkan, 1974)
- insanlar, yöntemler, fikirler, araçlar ve organizasyon (AECT, 1977)
- uygun teknolojik süreç ve kaynaklar (AECT, 2008)

➤ AECT’nin tanımlarındaki bir başka benzerlik ise ‘sistem’ kelimesi kullanılmasa da sürecin etkinlik boyutları belirtilmiştir:

- uygulamak, değerlendirmek, yönetmek (AECT, 1977)
- yaratmak, kullanmak, yönetmek (AECT, 2008)

➤ Alkan (1974) ve AECT’nin 2008 yılında yaptığı tanımlar arasında göze çarpan bir başka benzerlik ‘eğitim teknolojisinin’ sadece bir süreç olarak değil ayrı bir bilim dalı olarak değerlendirilmesidir. Bu aynı zamanda Cevat Alkan’ın çağdaşlarından çok daha ilerisini görebilen bir bilim adamı olduğunu göstermektedir:

- kuram ile uygulamanın birleştiği... bir disiplin alanıdır (Alkan, 1974)
- çalışması ve etik uygulamasıdır (AECT, 2008)

➤ Her üç tanımda da eğitim teknolojisinin diğer bilim dalları ile var olan ilişkisi ve kapsamının genişliği, karmaşık ve bütünlük yapısı hissedilmektedir.

- eğitim işlerinin devamlı olarak geliştirildiği uygulamalı bilimsel araştırmalara dayalı (Alkan, 1974)

- karmaşık tümleşik bir süreçtir (AECT, 1977)
- öğrenmeyi kolaylaştırma ve performansı artırmanın çalışması ve etik uygulamasıdır (AECT, 2008).

Yukarıda verilen tanımlardaki ortak noktalar Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Tanımlardaki Ortak Noktalar

Ortak Noktalar	Alkan 1974	AECT 1977	AECT 2008
Alanın adı	Eğitim Teknolojisi	Eğitim Teknolojisi	Eğitim Teknolojisi
Alanın amacı	öğrenmenin daha etkin olması	öğrenmeye ilişkin sorunların ortadan kaldırılması	öğrenmeyi kolaylaştırmak
Araç ve kaynaklar	insan ve makine sistemlerinde personel ve öğretim araçları	insanlar, yöntemler, fikirler, araçlar ve organizasyon	uygun teknolojik süreç ve kaynaklar
Süreç etkinlik boyutları	Kontrol altında tutan, birleştiren, geliştiren	uygulamak, değerlendirmek, yönetmek	yaratmak, kullanmak, yönetmek
Alanın ayrı bir bilim dalı olarak kabul edilmesi	kuram ile uygulamanın birleştiği.... bir disiplin alanıdır	-----	çalışması ve etik uygulamasıdır
Karmaşık ve bütünlük yapısı	eğitim işlerinin devamlı olarak geliştirildiği uygulamalı bilimsel araştırmalara dayalı	karmaşık tümleşik bir süreçtir	öğrenmeyi kolaylaştırma ve performansı arttırmanın çalışması ve etik uygulamasıdır

Eğitim Teknolojisinin Tarihsel Gelişimi

Eğitim teknolojisi olarak değerlendirdiğimiz pek çok aracın çıkış noktası öğretimsel bir amaca hizmet etmek için olmamıştır. Farklı alanlardaki gelişmeler ve yenilikler eğitimciler tarafından değerlendirilip öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştıracağı düşüncesiyle öğretime dahil edilmiştir ve edilmektedir. Bu sebeple aşağıda dönemsel tarihlere ayrılmış her bir teknoloji için iki farklı tarih bilgisi verilmektedir: Bahsedilen teknolojinin ilk olarak ortaya çıktığı tarih ve öğrenim-öğretimde kullanıldığı tarih. Ayrıca ilgili döneme ilişkin bilgilerin yanı sıra Türkiye'nin o yıllarda gerçekleştirdiği eğitim hareketleri ve kullandığı teknolojiler de anlatılmaktadır.

Tablo 2. Görsel Öğretim Dönemi Teknolojileri

Teknoloji	İcat Tarihi	Öğretimde Kullanım Tarihi
Fotoğraf Makinesi	1826	1900'ler
Stereoscope	1854	1900'ler
Slayt (Lantern Slide)	1849	1900'ler
Okul Müzesi	--	1905
Hareketli Resim (Motion Pictures)	1889	1910

Görsel Öğretim Dönemi (1900'ler – 1920'ler): *Görsel Öğretim Hareketi*, reformcu teorisyen ve eğitimcilerin 20. yüzyılın başlarına kadar eğitimin sadece yazılı ve işitsel anlamda 'sözlü' olarak sınırlanmasına karşı çıkmaları ile doğmuştur. Yalnızca sözlü ve yazılı olan bir eğitime karşı görselliği bir "antidot olarak görmüşler ve kullanılan öğretim araçlarını somutluk ve soyutluk seviyesini kriter alarak tanımlamışlardır" (Saettler, 2004:140). Öğrenme sürecinde 'duyuların' oldukça önemli bir rol aldığı düşünüldüğü için bu dönemde pek çok görsel içerikli teknolojinin öğrenme-öğretme sürecine entegre edildiği görülmektedir. Tablo 2'de görüldüğü üzere, bu entegrasyona verilecek ilk örneklerden biri fotoğrafların ders kitaplarına koyulması verilebilir. Tarihte fotoğraf makinesi ile ilk resim 1826 yılında Joseph Nicéphore Niépce tarafından çekilmiştir ve fotoğrafların sınıflarda kullanımı yaklaşık 70 yıl sonra olmuştur. Eğitsel filmler (instructional films) de bu dönemin en göze çarpan teknolojilerindedir. Amerika'da 1910 yılında ilk defa eğitsel filmler kataloğu oluşturulmuş ve New York'ta bulunan Rochester Okulu eğitsel filmleri düzenli öğretime entegre eden ilk okul olmuştur (Reiser, 2012b).

Günümüzdeki adı *Eğitimsel İletişimler ve Teknoloji Derneği* (AECT) olan *Amerika Görsel Öğretim Derneği* 1922 yılında kurulmuştur. Bu dönemde kullanılan fotoğraf, slayt, harita ve hareketli resim projektörleri gibi görsel araçların yanı sıra, 'Okul Müzeleri' de müfredatı görsel anlamda destekleyici bir rol almıştır (Reiser, 2012b). Okul müzesi ilk defa 1905 yılında Amerika'nın St. Louis eyaletinde açılmıştır. Türkiye'de okul müzelerinin açılması ancak 1926 yılında gerçekleşebilmiştir. 1928 yılından sonra okul müzeleri derslik olarak da kullanılmaya başlanmış ve içlerine projeksiyon ile sinema makineleri yerleştirilmiştir. Aynı yıl, hayvan mumyaları Ankara'da müzede sergilenmiştir. 1929 ve 1930 yıllarında liseler hayvan, ziraat, bitki ve sağlığı koruma tabloları ile donatılmış ve görselliğe verilen önem kendini göstermiştir. (Çağiltay ve Göktaş, 2013).

1913 yılında Edison, kitapların artık çağdışı olduğu ve on yıl içerisinde tüm eğitim sisteminin hareketli resimler sayesinde değişeceğini söylemiştir. Ancak *Görsel Öğretim Hareketinden* beklenen devrimsel değişim gerçekleşmemiştir. Bunun sebeplerini

Cuban (1986) öğretmenlerin değişime olan direnci, film ekipmanı kullanımının ve muhafazasının öğretmenler açısından zorluğu, eğitsel anlamda film kalitesinin düşük olması ve mali nedenler olarak belirtmiştir.

Görsel ve İşitsel Öğretim Dönemi (1930'lar-1950'ler): *Görsel Öğretim Hareketi* sesi aktaran araçların öğretime dahil edilmesiyle adını *Görsel ve İşitsel Öğretim Hareketi* olarak değiştirmiştir. 1929 yılında başlayan Büyük Depresyon görsel öğretim alanına yapılan yatırımlarda 50 milyon dolarlık bir zarara sebep olsa da *Görsel ve İşitsel Öğretim Hareketi* ilerlemesini sürdürmüştür.

Bu dönemde radyo yayını, ses kayıtları, sesli ve hareketli resimler ile teknolojik gelişmeler devam etmiştir. Tablo 3, görsel ve işitsel öğretim döneminde kullanılan teknolojilerin tarihsel gelişimini ve öğretimde kullanım zamanlarını göstermektedir. Radyo yayını ve ses kaydı gibi teknolojiler, icat edildikten kısa bir süre sonra eğitimde kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, radyo yayını 1920'de icat edilmiş ve 1923'te öğretimde yer bulmuştur. Sesli film ve ses kaydı ise 1930'larda eğitim materyali olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daha geç benimsenen teknolojiler arasında, televizyon ve kulaklıklar 1950'lerde eğitimde yaygınlaşmıştır. Videoteyp ise 1951'den sonra öğretime entegre edilmiştir. Bu teknolojiler, öğretim yöntemlerini görsel ve işitsel açıdan zenginleştirerek önemli yenilikler sağlamıştır. *Görsel ve İşitsel Öğretim Hareketi* de *Görsel Öğretim Hareketinde* olduğu gibi materyallerin değerini kavramları somut bir şekilde sunabilme özelliğine göre değerlendirmektedir. Bu dönemin öncülerinden olan Edgar Dale öğrenme deneyimlerini en somuttan (en alt katmanda) en soyuta (en üst katmanda) olmak üzere sınıflandırmıştır ve bu gruplamaya 'Deneyim Kûlahı' adını vermiştir. 'Deneyim Kûlahı'nın en somut kategorisinde 'doğrudan bilinçli olarak tecrübe etmek' yer almaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri Türkiye'de 1940-1954 yılında faaliyet göstermiş olan Köy Enstitüleridir. "Hem meslek sahibi olmayı, hem de yaşayarak öğrenmeyi sağlayan Köy Enstitülerinin işleyişinde temel alınan görüş ..... öğrencilerin "iş içinde, iş vasıtasıyla ve iş için eğitilmesi" olarak ifade edilebilir" (Çağltay ve Göktaş, 2013:29).

Her ne kadar ilk radyo yayını 2 Ekim 1920'de gerçekleşse ve bir eğitim kurumunda (Haaren Lisesi, New York) kullanılmasına 1923 yılında başlansa da radyonun yaygınlaşması 1930'lu yıllarda olmuştur. Türkiye'de radyo ilk yayını 1927 yılında yapmıştır. Eğitsel anlamdaki ilk yayını 1941 yılında 'Ziraat Takvimi' adı altında kırsal bölgelerde yaşayanlara yönelik 10-15 dakikalık yayınlarıdır. TRT'nin 1964 yılında tekrar yapılanmasından sonra radyodan yapılan eğitsel yayınlar iki grupta toplanabilir:

1. Dar anlamlı eğitsel yayınlar (temel bilgi ve beceriler)
2. Geniş anlamlı eğitsel yayınlar (okul eksikliğini giderici bilgiler)

1930'ların başında radyonun zaman ve ulaşım zorluklarını ortadan kaldırması ve geniş kitlelere erişim imkanı vermesi sebebiyle öğretmen ve okulların yerini alacağını

söylenmiş olsa da 1940’ların sonunda radyoya mali destek verenlerin ve eğitimcilerin radyo kullanımına ilişkin coşkusu azalmıştır. Tahminlerin aksine 20 yıl boyunca öğretim uygulamalarında radyonun çok az bir etkisi görülmüştür. Bunun sebepleri olarak Cuban (1986) ekipman kalitesinin düşüklüğü, radyo sinyallerinin zayıflığı ve öğretmenlerin değişime olan direncini göstermektedir.

2. Dünya Savaşının başlamasıyla *Görsel ve İşitsel Öğretim Hareketi* okullarda yavaşlarsa da görsel ve işitsel araçların yoğun bir şekilde kullanımı askeri ve sanayi alanında artış göstermiştir. Amerikan Hava Kuvvetleri iki yıllık zaman dilimi içerisinde 400’ün üzerinde eğitsel film ve 600 film karesi hazırlamıştır (Reiser, 2012b). Savaş sırasında ayrıca Amerikan askerlerinin eğitiminde ilk defa tepegöz kullanılmıştır. Tepegöz’ün sınıflarda yaygınlaşması 1960’ları bulmuştur.

1950’lerde Görsel ve İşitsel Öğretim Hareketinin en göze çarpan teknolojisi eğitsel televizyonlardır. Rao (2008) televizyonun eğitim alanında öne çıkmasına zemin hazırlayan iki ana faktörün olduğunu söyler. Birinci faktör Amerikan Federal İletişimler Komisyonu tarafından alınan 1952’i kararıdır. Bu karar pek çok eğitsel televizyon kanalının açılmasını sağlamıştır. Diğer bir faktör de Ford Şirketi’nin 1950 ve 1960’lı yıllarda yapmış olduğu 170 milyon doların üzerindeki yatırımlarıdır. 1960’ların ortalarına doğru eğitsel televizyon üzerindeki ilgi azalmaya başlamıştır. Pek çok eğitsel televizyon programının içeriği zayıf kalmış, didaktik yöntem kullanılmış ve oturduğu yerden ders anlatan bir öğretmenin dersinin dinlenmesinin ötesine geçememiştir. Eğitsel televizyonun beklenen etkiyi gösteremeyişinin sebepleri arasında ayrıca öğretmenlerin tepeden inme değişikliklere olan direnci, televizyon kurulum ve bakım masraflarının fazla olması ve öğretmenlere televizyonu nasıl entegre edebilecekleri konusunda yeterli yönlendirme yapılmamış olması gösterilebilir (Reiser, 2012b).

Tablo 3. Görsel ve İşitsel Öğretim Dönemi Teknolojileri

Teknoloji	İcat Tarihi	Öğretimde Kullanım Tarihi
Radyo Yayını	1920	1923
Ses Kaydı	1860	1930’lar
Sesli Film	1925	1930’lar
Mimerograf	1887	1940
Kulaklık (Headphones)	1919	1950’ler
Televizyon	1927	1950’ler
Videoteyp	1951	1950’ler

Görsel ve İşitsel İletişim Dönemi (1950’ler-1984): “1950lerin başından itibaren *Görsel ve İşitsel Öğretim* yerini *Görsel ve İşitsel İletişimlere* bırakmaya başlamıştır.

Vurgulanan nokta eğitimde kullanılan ‘şeylerden ’ alınıp bir kaynaktan (öğretmen) alıcıya (öğrenci) bilgi aktarımında gerçekleşen sürece verilmiştir.” (Saettler, 2004:167). Sürece önem veren modellerden biri olan ‘Shannon ve Weaver İletişim Modeli’ doğrusal bir yapıda olup, ‘bilgi kaynağı’, ‘kodlayıcı’, ‘kanal’, ‘gürültü kaynağı’, ‘alıcı’ ve ‘hedef’ unsurlarından oluşmaktadır. Modele göre gönderilen mesajın içeriğinden ziyade mesajın tam olarak çözümlenmesini engelleyecek ‘gürültü’ nün hangi ‘kanal’ ile ortadan kaldırılacağı ya da en aza indirgeneceğidir.

Tablo 4. Görsel ve İşitsel İletişim Dönemi Teknolojileri

Teknoloji	İcat Tarihi	Öğretimde Kullanım Tarihi
Bilgisayar	1953	1960’lar
Kişisel Bilgisayar (PC)	1981	1980’ler

Tablo 4’te gösterildiği üzere, iletişime verilen önem kendini kullanılan teknolojilerde de göstermiştir. Radyo ve televizyondan sonra eğitimcilerin ilgisini en çok çeken teknoloji bilgisayar olmuştur. Radyo ve televizyonda olmayan kaynak ve alıcı arasındaki çift yönlü etkileşim Bilgisayar Destekli Öğretim’de (Computer Assisted Instruction) sınırlı da olsa kendini göstermiştir. “1954 yılında, B. F. Skinner doğrudan öğretim ve programlı öğretim teorilerinin öğrencilere ‘bireysel öğretim’ vermek amacıyla birleştirmiştir. ‘Bireysel öğretim’ her bir öğrencinin verdiği doğru cevaplar üzerinden kademeli olarak daha üst seviyedeki becerilerin kazandırılmasını hedeflemektedir” (Choi, Dailey-Hebert ve Estes, 2016:288). Böylelikle öğrenci performansına dayalı olarak bir geribildirim olarak görsel ve işitsel bir kaynak olan bilgisayar ile sınırlı bir iletişim içerisinde bulunmaktadır.

Seels (1995) temelleri 1950’lerde atılan davranışçı yaklaşımın eğitim teknolojilerinde etkisinin 1960’larda görülmeye başladığını ve programlı öğretim hareketinin öğretim teknolojisi araştırma ve eğitim programlarında önemli bir yer tuttuğunu ifade etmiştir. Programlı öğretimi esas alan Bilgisayar Destekli Eğitim aşamalı içerik paylaşımı, soru teknikleri ve anlık geribildirimler ile öğrencinin kendi hızında öğrenmesine katkıda bulunmuştur.

1980’lerin başında Kişisel Bilgisayar (PC) ile bilgisayarın eğitim alanında kullanımı daha da artmıştır. 1983 yılında Amerika’daki ilkokulların %40’ı ortaokulların %75’inden fazlası bilgisayarı öğretimlerine dahil etmiş bulunmaktaydı. Kişisel bilgisayarların daha ucuz ve masaüstü kullanımına uygun olması eğitim uygulamalarında büyük bir değişik yapacağı beklentisini doğurmuştu ancak beklenen yüksek hedeflere karşın, bilgisayarların öğretim uygulamalarındaki etkisi minimum seviyede olmuştur. Yalnızca içeriği ve hedefi bilgisayar kullanımı olan eğitimlerde (Windows Office uygulamalarını

öğrenmek gibi) etkili olmuştur. Pek çok öğretmen bilgisayarın öğretimsel amaçlara hemen hemen hiç etkisi olmadığını belirtmiştir. Bilgisayar kullanımının yenilikten uzak sadece deneme-alıştırma uygulamalarıyla sınırlı kaldığını söylemişlerdir. Ancak yine de bilgisayar kendisinden önceki teknolojilere kıyasla eğitim alanında daha büyük bir etki bırakmıştır (Reiser, 2012b).

Türkiye’de 1960’lı yıllar işitsel ve görsel araçların kullanımı hız kazanmıştır. 1962 yılında fizik derslerinde videokasetler “kaynak olarak kullanılmış aynı zamanda öğretici rol oynamıştır” (Çağiltay ve Gökteş, 2013:33). TRT Televizyon yayınına 1968 yılında başlamış ve 1970 yılında okul ders konularının anlaşılmasına destek olması amacıyla ‘Okul Televizyonu’ programını yayınlamıştır. 1973 yılında ise okul yayınına uygun televizyon ile eğitsel yayınlar giderek gelişmiş, 1976 Nisan ayında “Yay-Kur” adı altında yüksek öğretim seviyesinde doğrudan eğitsel yayınlara başlanmıştır. Bu dönemde görsel ve işitsel malzemelerin geliştirilmesine, ders levhaları ve broşürlerin yayınlanmasına ve eğitsel filmlerin kullanılmasına ağırlık verilmiştir. Ancak öğretimi destekleyecek bu araçlardan yeterince verim alınamamıştır. 1978 yılında hazırlanan araştırma raporunda bunun sebepleri olarak doğru materyalin seçilmesi ve bu materyalin hangi öğretim metoduyla kullanılması gerektiği konusundaki eksiklikler yer almaktadır (Çağiltay ve Gökteş, 2013).

Bilgisayar ve İnternetin Yaygınlaşması (1984-2000): 1984’ten 2000 yılına kadar teknolojideki gelişmeler, dijital devrimin etkisiyle hız kazanmış ve çeşitlenmiştir. 1980’lerin ortalarından itibaren, bilgisayarlar eğitimde daha yaygın hale geldi. Bireysel bilgisayarların (PC) sınıflarda yer alması, öğrencilerin bilgiye erişimini ve bireyselleştirilmiş öğrenmelerine katkıda bulunmuştur. İnternetin 1990’ların başlarında daha erişilebilir olması, eğitimde daha önce görülmemiş köklü değişikliklere sebep oldu (Castells, 1996).

E-Öğrenme ve Uzaktan Eğitim (2000-2010): 2000’li yılların başlarında e-öğrenme kavramı ve uzaktan eğitim uygulamaları ortaya çıktı. Öğrenme yönetim sistemleri veya LMS’ler olarak isimlendirilen sistemler, öğretmenlere ve öğrencilere öğretim içeriğine ve materyallerine internet üzerinden erişim ve interaktif dersler yapma olanakları verdi (Bates, 2005). Bu yenilikler, esnek ve kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleriyle yeni fırsatlar sunduğu için özellikle yükseköğretimde etkisini gösterdi.

Mobil Öğrenme ve Tabletler (2010-2020): Taşınabilir cihazların daha yaygın olması ve tabletlerin kullanımı, mobil öğrenme eğilimini tetikledi. Bu dönemde dijital ders kitapları ve çevrimiçi öğretim uygulamaları yaygınlaştı ve geleneksel öğrenme araç ve materyallerinin yerini geçti (Arvanitis & Krystalli, 2021). Öğrenme deneyimlerini daha ilginç hale getiren oyun tabanlı ve etkileşimli öğrenme uygulamaları da yaygınlaşmaya başladı.

Yapay Zeka ve Büyük Veri (2020-Günümüz): Yapay Zeka destekli bireyselleştirilmiş

öğrenme sistemleri, öğrencilerin öğrenme tercihlerine ve amaçlarına göre belirlenmiş içerik sunarak öğrenme süreçlerini geliştirdi (Holmes et al., 2021). Büyük veri analizi, öğrenci gelişimini takip etme ve ölçme ve değerlendirme konularında idarecilere ve öğretmenlere değerli bilgiler sağladı (Zheng, 2021). Özellikle öğrenme analitiği, öğrencilerin öğrenme sürecinde kendileriyle ilgili kişiselleştirilmiş daha doğru ve zamanında kararlar almasına yardımcı oldu (Ifenthaler & Yau, 2020).

Bilgisayarın ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye’de de benzer gelişmeler yaşanmıştır. 1990’larda içinde bilgisayar bulunan sınıflar yaygınlaşmış, 2000’li yılların başında internet destekli eğitim projelerine önem verilmiştir. 2010 yılında başlayan ‘Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) Projesi’ ve ardından bu projenin devamı olan diğer projeler, sınıflarda akıllı tahtalar, tablet ve bilgisayarların daha yaygın olarak kullanılmasına olanak sağlanmıştır. Daha yaygın hale gelen uzaktan eğitim platformları, özellikle 2020 yılında COVID-19 salgını sırasında zirveye ulaşmış ve dijital eğitim araçları günlük uygulamaların bir parçası haline gelmiştir.

Eğitim teknolojilerindeki gelişmeler, dinamik bir yapıya sahip olan öğretim yöntemlerini ve öğrenci deneyimlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir ve değiştirmektedir. Dünya genelindeki diğer ülkeler gibi, Türkiye de eğitim teknolojilerini benimseyerek öğrencilerin buldukları çağın ihtiyaçlarına uygun beceriler geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Yakın gelecekte ortaya çıkacak eğilimler, yapay zekâ ve büyük verinin eğitimde daha da etkin bir öneme sahip olacağı yönündedir.

Yenilenen Eğitim Teknolojisi Tanımı

Eğitim teknolojisine ilişkin yapılan tanımları ve tarihsel gelişimi göz önünde bulundurarak eğitim teknolojisini şu şekilde tanımlayabiliriz:

Eğitim teknolojisi, daha etkin bir öğrenmenin gerçekleşmesi ve performansın artırılması amacıyla ilgili tüm süreç, insan ve diğer kaynakları öğrenme ve öğretim bilimleri ile eşgüdümlü olarak tasarlayan, kullanan ve değerlendiren disiplinler arası bir kuram ve etik uygulama alanıdır.

Yapılan tanımda yer alan her kelime özenle seçilmesinin altında yatan nedenleriyle birlikte aşağıda tartışılmaktadır.

Eğitim teknolojisi: Her ne kadar ‘eğitim teknolojisi’ ve ‘öğretim teknolojisi’ kavramları pek çok kişi tarafından birbirinin yerine kullanılsa da alanımızın ‘eğitim teknolojisi’ olarak adlandırılması daha uygun olacaktır çünkü alanımızın merkezinde yer alan ‘öğrenme’ sadece okullarda belirli sürede istendik davranışların planlı bir şekilde edinilmesi ile gerçekleşmez. Öğretim olmadan da öğrenme olabilir. Seels ve Richey (1994 aktaran Turan vd. 2016) “öğretimin sadece okul ve çevresini kapsadığını, eğitimin ise ev, okul, iş gibi farklı formal ve informal öğrenme çevrelerini kapsadığını bu yüzden eğitim teknolojisi teriminin daha uygun olduğunu savunmuşlardır” (s. 26). Aynı görüşü paylaşan Alkan (2005) “geleneksel olarak okul ve derslikle sınırlı olarak

görülen eğitsel çevrenin dar kalıplarından çıkararak yaşantıların yer aldığı geniş çevreyi tümüyle dikkate” (s. 12) almamız gerektiğini belirtir. Böylelikle ‘öğretim teknolojisi’ kavramının alanımızın kapsamı için yeterli olmadığını görürüz.

Daha etkin bir öğrenmenin gerçekleşmesi: Günümüze kadar yapılan eğitim teknolojisi tanımları birbirilerinden farklılık gösterse de hepsinde ‘öğrenme’ kelimesi mevcuttur çünkü alanımızın esas amacı öğrenmenin gerçekleşmesini sağlamaktır. Her dönemin ağır basan felsefe akımı tanımlarda geçen ‘öğrenme’ üzerine yaptığı vurguda kendini göstermiştir. ‘Öğrenmenin kontrol edilmesi’ davranışçılığı, ‘öğrenmenin içsel süreçleri’ bilişselciliği, ‘öğrenmenin kolaylaştırılması’ yapılandırmacılığı yansıtır. Bu sebeple bu ifadeler tanımda yer almamış; ‘*etkin öğrenme*’ amacını gerçekleştirmek için yaklaşımlar arasında ayrımcı bir tutum izlenmemiştir. ‘*Daha etkin*’ kavramından ne anlaşılmaktadır? Januszewski ve Molenda (2010) öğrenmeyi yüzeysel ve derin olarak ikiye ayırmışlardır. Sadece hatırlamayı gerektiren öğrenme yüzeysel, öğrenilen bir şeyi farklı durumlar içinde kullanabilmek de derin öğrenmeye örnek olarak verilebilir. ‘Daha etkin öğrenme’ ile ezber ve tekrarın ötesinde öğrenilen bilgi veya beceriyi yeni ortamlara transfer edebilmek, “üretken, aktif kullanım ve derin öğrenme” kast edilmektedir (Januszewski ve Molenda, 2010, s. 6).

Performansın artırılması: Günümüzde problemde ziyade performansın artırılmasına odaklanılmaktadır. Januszewski ve Molenda (2010) “eğitim teknolojisinin, kurumların, tasarımcıların, öğretmenlerin ve öğrencilerin bireysel performanslarını geliştireceğini” söylemektedir (s. 49). Tanımda performansa verilen önem, alanın kapsamının sadece okullar ile sınırlı olmadığını, öğrenilen bilgi ve becerilerin iş hayatı gibi gerçek dünyada pratiğe dökmeyi de kapsadığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında sınıf dışı performans ile sınıf içi derin öğrenme arasındaki ilişki de görülmektedir. Ancak performansın geliştirilmesi sadece formal bir öğretimin informal alanda yansımaları ile sınırlı değildir. İş hayatında ya da farklı ortamlarda çeşitli yöntem, teknik, araç ve materyaller ile hedef performans artırılabilir. Örneğin, bilgisayar üzerinden kaynak aramanın etkili bir şekilde nasıl yapılacağını gösteren kılavuzların kütüphane bilgisayarlarının yanına koyulması ve gelen kişilerin bu kılavuzlar ile çalışmalarını hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleştirebilmeleri performans artırılmasına örnek olarak verilebilir.

İlgili tüm süreç, insan ve diğer kaynakları: Shulman’ın 1986 yılında PCK olarak adlandırdığı ‘Pedagojik ve Alan Bilgisine’ Koehler ve Mishra 2005’de *teknolojiyi* de ekleyerek açılımı “Teknolojik, Pedagojik ve Alan Bilgisi” olan TPCK kısaltmasını oluşturmuştur. Kendilerinin de açıkça belirttiği gibi maksatları sadece üçüncü bir boyut eklemek asla *teknolojiye* ağırlık vermek değildi ancak *teknoloji* kelimesinin başta kullanılması pek çok kişide farklı algıların oluşmasına yol açmıştı (Brantley-Dias ve Ertmer, 2013). Benzer bir yanılsamanın bu tanımda oluşmaması ve teknoloji kavramının dar bir zeminde değerlendirilmemesi için *teknoloji* kelimesi bu tanımda

bilinçli olarak kullanılmamıştır. Aksi takdirde ‘teknolojik süreçler, insan ve diğer kaynaklar’ aşağıdakilerden oluşuyor izlenimi verebilir:

süreç: yazılım, bilgisayar programları, bilgisayar oyunu geliştirme süreçleri, vb.

insan: yazılım uzmanı, bilgisayar programcısı, IT çalışanları, vb.

diğer kaynaklar: tablet, akıllı telefon, etkileşimli tahta, vb.

Esas itibariyle tanımdaki *süreç* kavramından etkili öğrenme ve daha iyi performans amaçlarına ulaşabilmek için verimli bir iletişim ve işbirliğini sağlayan belirli bir dizi eylem ve işlev anlaşılmalıdır. Öğrenmenin kendisi bir süreçtir ve bu öğrenme sürecinde öğrenci ile oluşturulan sağlıklı bir iletişim ve işbirliği amaca ulaşmanın gereğidir. Bu doğrultuda Alkan (2005) süreçleri “öğrenci farklılıkları ve kabiliyetlerine uyarlanmanın” üzerinde durur. Bu da “süreçlerin yapısında esneklik, çeşitlilik ve zenginlik sağlama gereğini ortaya koymaktadır” (s. 12). Kaynaklar kısmına ‘insan’ kelimesinin eklenmesi alanımızın sadece araç, materyal ve cihaz kullanımı ile sınırlı olmadığını vurgulamanın yanı sıra sosyal bir olgu olan öğrenmenin iletişim ve işbirliğinden ayrı tutulamayacağını göstermektedir. ‘insan’, ‘kaynak’ ve ‘teknolojik’ bağlamında bir değerlendirme yapacak olursak etkileşimli tahta ya da bilgisayar kullanmayı bilmeyen bir öğretmenin öğrenme amaçlarına erişmek için yetkin bir kaynak olamayacağı asla söylenemez. Ya da ‘diğer kaynakların’ sadece dijital ve yeni geliştirilen bir araç olmasını iddia etmek de yanlıştır çünkü eğitim teknolojisi pedagojik hedefler odaklıdır.

Öğrenme ve öğretim bilimleri ile eşgüdümlü olarak: İnsan nasıl öğrenir? Başarılı öğretim nasıl olmalıdır? Bu temel sorulara cevap arayan öğrenme ve öğretim bilimleri eğitim teknolojisine teori ve uygulamaları ile ışık tutmaktadır. Newby vd. (2000) eğitim teknolojisini “insan öğrenmesi üzerine araştırma yapanlar (psikologlar, dilbilimciler) ile öğrenen ve öğretenler arasında bir köprü olarak” değerlendirir (s. 10). Eğitim teknolojisi her iki bilim dalından kazanımları bir araya getirerek hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır.

Tasarlayan, kullanan ve değerlendiren: “Sistem yaklaşımı, problemi *analiz etme*, bir çözümü *tasarlama*, *geliştirme*, her aşamada alınan kararları gözden geçirerek *değerlendirme* ve çözümü *uygulama* aşamalarını kapsamaktadır” (Januszewski ve Molenda, 2010, s. 8). AECT’nin 1994 yılında yaptığı tanım 5 etkinlik boyutunu da (tasarım, geliştirme, uygulama, yönetim ve değerlendirme) içermektedir (Turan vd. 2016). Bu tanımda ise sistem yaklaşımının izlerini taşıyan *tasarım*, *kullanım* ve *değerlendirme* etkinlikleri yer almıştır. Tasarım uygulamadan ziyade planlamaya ve düşünme boyutuna vurgu yapmaktadır. Tasarlanacak olan sadece araç ve materyal değil, öğrenme-öğretme ortamı, öğrenci-öğretmen etkileşimi ve yöntemi de içine alan kapsamlı bir aşamadır. *Değerlendirme* süreç içerisinde yapılan *kullanıma* bağlı olarak biçimlendirici (formative) rol almakta ve amaca ulaşmakta yön belirlemektedir. Aynı

zamanda süreç sonunda düzey belirleyici (summative) olarak öğrenmenin ne denli etkin bir şekilde gerçekleştiği ya da performansın ne kadar arttırıldığı konusunda geri bildirim vermekte bir sonraki uygulamalar için rehberlik etmektedir.

Disiplinler arası: Eğitim teknolojisinin disiplinler arası bir alandır (Turan, vd. 2016). Öğrenme ve öğretim bilimlerinin yanı sıra bu disiplinler arasında felsefe, psikoloji, sosyoloji, dilbilim, yazılım mühendisliği yer almaktadır. Alanın kapsamı farklı disiplinler ile etkileşim içinde bulunmayı gerektirir.

Bir kuram ve etik uygulama alanıdır: Eğitim teknolojisi ilk yapılan tanımlarının aksine sadece bir uygulama alanı değil aynı zamanda kuramsal yapıya da sahiptir (Alkan, 2005). Januszewski ve Molenda (2010) “mesleki etiğin eğitim teknolojisinin gizemli bir yönü olduğunu” söyler (s. 286). Peki bu gizemli yön neden gereklidir? Mesleki etik kuralları bir meleşği gerçekleştiren bireylerin sorumluluklarını ve davranış kurallarını ortaya koymakla kalmaz aynı zamanda aynı mesleşği icra eden bireyler arası ilişkileri de düzenlemeyi amaçlar (Çörez, 2013, s. 63). Aynı zamanda Yeaman, Eastmond ve Napper (2008 aktaran Çörez, 2013) “öğretim teknolojilerinde mesleki etik kurallarının bulunması demek teknolojinin eğitimde kullanımı ile ilgili standartların oluşturulması, alana zarar verebilecek kişi veya kurumları uzaklaştırılması ve dürüst ve eğitime faydalı bir rekabet ortamının oluşturulması anlamına gelmekte olduğunu” belirtir (s. 65).

Eğitim teknolojisinin net bir tanımı ve tarihsel gelişimi, sağlam felsefi zeminlerin ve pratik uygulamaların geliştirilmesi için oldukça önemlidir. Bu alanın tarihsel arka planı ve kendine özgü terimlerini anlamak, eğitimcilerin ve araştırmacıların eğitim teknolojisini nasıl tanımlayacaklarına dair rehberlik etmenin ötesinde disiplinler arası bir kuramsal ve etik uygulama olarak çerçevelemelerini sağlar. Ayrıca **öğrenme ortamının çok değişkenli** ve dinamik yapısını, geleneksel sınıfların ötesinde farklı bağlamları içerecek şekilde tanımlamalar geliştirilmesine olanak tanır. Eğitimciler bu alandaki yenilikler ve zorluklar ile daha iyi başa çıkabilir ve öğretim ve öğrenme süreçlerini daha da iyileştirebilirler. Eğitim teknolojisinin bütünsel olarak doğru anlaşılması insan, teknolojik ve süreç unsurlarının dengeli bir şekilde entegrasyonunu teşvik ederek, uyumlu ve kapsayıcı bir eğitim ortamı oluşturur.

Kaynakça

- AECD Definition and Terminology Committee (2008). In A. Januszewski & M. Molenda (Eds.), *Educational technology: A definition with commentary*. New York: Lawrence Erlbaum.
- Association for Educational Communications and Technology (1977). *Educational Technology: Definition and glossary of terms*. Washington: DC: Association for Educational Communications and Technology.
- Alkan, C. (1974). Eğitim Teknolojisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt 7, Sayı 1: 339-344. <http://dergiler.ankara.edu.tr/search.php>

- Alkan, C. (2005). *Eğitim Teknolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Arvanitis, P., & Krystalli, P. (2021). Mobile assisted language learning (MALL): Trends from 2010 to 2020 using text analysis techniques. *European Journal of Education*, 4(1), 13-22.
- Bates, A. W. (2005). *Technology, e-learning and distance education*. Routledge.
- Brantley-Dias, L., Ertmer, P.A. (2013). Goldilocks and TPACK: Is the Construct Just Right? *Journal of Reserach on Technology in Education*. Vol:46, No:2 s:103-128
- Castells, M. (1996). *Rise of the Network Society: The Information Age*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Choi, D.H., Dailey-Herbert, A. Ve Estes, J.S. (2016). *Emerging Tools and Applications for Virtual Reality*, PA: IGI Global
- Cuban, L. (1986). *Teachers and machines: The classroom use of technology since 1920*. New York: Teachers College Press
- Çağiltay, K. ve Göktaş, Y. (2013). *Öğretim Teknolojilerinin Temelleri: Teoriler, Araştırmalar, Eğilimler*. Ankara: Pegem Akademi
- Çörez, A. B. (2013). Öğretim Teknolojisi ve Etik. Kürşat Çağiltay ve Yüksel Göktaş (Ed.) *Öğretim Teknolojilerinin Temelleri: Teoriler, Araştırmalar, Eğilimler içinde* (s. 59-74). Ankara: Pegem Akademi.
- Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2021). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.
- Ifenthaler, D., & Yau, J. Y. K. (2020). Utilising learning analytics to support study success in higher education: a systematic review. *Educational Technology Research and Development*, 68(4), 1961-1990.
- Januszewski, A. ve Molenda, M. (Ed.) (2010). *Educational Technology A definition with Commentary*. New York: Routledge
- Newby, T.J., Stepich, D.A., Lehman, J.D. ve Russell, J. D. (2000). *Instructional Technology for Teaching and Learning Designing Instruction, Integrating Computers, and Using Media*. New Jersey: Prentice Hall
- Rao, V.K. (2008). *Instructional Technology*. New Delhi: APH Publishing Corporation.
- Reiser, RA. (2012a). What field did you say you were in? Defining and naming our field? Robert Reiser ve John Dempsey. (2012). *Trends and Issues in Instructional Design and Technology* (1-7). Boston: Pearson
- Reiser, RA. (2012b). A History of Instructional Design and Technology. Robert Reiser ve John Dempsey. (2012). *Trends and Issues in Instructional Design and Technology* (17-34). Boston: Pearson
- Saettler, P. (2004). *The Evolution of American Educational Technology*. Greenwich: Information Age Publishing
- Seels, B. (1995). *Instructional Design Fundamentals: A Reconsideration*. New Jersey:

Educational Technology Publications

- Turan, Z., Yılmaz, R. B., Durdu, L. ve Göktaş, Y. (2016) Öğretim Teknolojilerinin Tarihsel Gelişimi. Kürşat ağıltay ve Yüksel Göktaş (Ed.) Öğretim Teknolojilerinin Temelleri: Teoriler, Araştırmalar, Eğilimler içinde (s. 25-37). Ankara: Pegem Akademi.
- Zheng, L. (2021). Research on the path of precise guidance system for student development in universities based on big data analysis. *2021 2nd International Conference on Big Data and Informatization Education (ICBDIE)*, 39–42.

İstanbul'da Halk Dilbilimi: Diyalektal Çeşitlilik Algısı

Folk Linguistics in Istanbul: The Perception of Dialectal Variation

Gizem Karaköse

Torun/Poland, Nicolaus
Copernicus University

karakosegizem4@gmail.com

orcid: 0000-0003-2542-745X

Kamil Stachowski

Kraków/ Poland,
Jagiellonian University

kamil.stachowski@gmail.com

orcid: 0000-0002-5909-035X

Atıf Citation

Karaköse, G., & Stachowski, K. (2024). İstanbul'da halk dilbilimi: Diyalektal çeşitlilik algısı [Folk linguistics in Istanbul: The perception of dialectal variation] (Çev.: Karaköse, G., & Stachowski, K.). *BABUR Research*, 3 (2), 149–166.

Gönderim Submitted

28.07.2024

Revizyon Revision

12.08.2024

Kabul Accepted

27.08.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

Öz

Türkiye'nin kültürel çeşitliliğine rağmen, halk dilbilimi ve algısal diyalektoloji araştırma haritasında dikkate değer bir boşluk olarak kalmaktadır. Bu makale, İstanbul'da gerçekleştirilen ve çizim harita yöntemi kullanılan diyalektal varyasyon algısı üzerine bir pilot çalışmanın sonuçlarını sunmaktadır. Türkiye'deki büyük diyalektal çeşitlilik iddialarına rağmen, katılımcıların yalnızca küçük bir azınlığı kendilerinin bir diyalekt kullandığını kabul etmiştir. Bununla birlikte, bazı sosyodemografik değişkenlerin haritada belirli şehirlerin seçilmesiyle ilişkili olduğu bulunmuştur. Tartışma, yanıtları etkileyen olası dilbilimsel ve sosyolojik faktörleri, ayrıca genel olarak diyalektal varyasyon algısını incelemektedir. Maruz kalma, bilgi ve kültürel çeşitlilik arasındaki etkileşime vurgu yapılmakta ve Türkiye'deki sosyodilbilimsel bağlam ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Algısal diyalektoloji, Türkçe, toplum dilbilim, kültürel çeşitlilik, sosyal kimlik, stereotipler.

Abstract

Despite its cultural diversity, Turkey remains a notable gap in the research map of folk linguistics and perceptual dialectology. This paper presents the results of a pilot study on the perception of dialectal variation conducted in Istanbul using the draw-a-map method. The proclamations of great dialectal diversity in Turkey notwithstanding, only a small minority of the respondents admitted to using a dialect themselves. Nonetheless, certain sociodemographic variables have been found to correlate with the selection of certain cities on the map. The discussion examines the potential linguistic and sociological factors influencing the responses, as well as the perception of dialectal variation in general. It emphasises the interplay between exposure, knowledge, and cultural diversity, and touches on the sociolinguistic context in Turkey.

Keywords: Perceptual dialectology, Turkish, sociolinguistics, cultural diversity, social identity, stereotypes.

* Folk Linguistics in Istanbul: The Perception of Dialectal Variation
Karaköse, G. & Stachowski, K. (2024). Folk linguistics in Istanbul. The perception of dialectal variation. *Zemin: Edebiyat dil ve kültür araştırmaları*, Vol.7, 32-55.

** Bu makalenin çevirisinden doğabilecek tüm telif hakkı ihlalleri ve diğer yasal sorumluluklar tamamen çevirmen(ler)in yükümlülüğündedir. *BABUR Research*, çeviri sürecinden kaynaklanabilecek herhangi bir yasal ihtilafta sorumlu tutulamaz. Çevirmen(ler), makale üzerinde gerçekleştirdiği çevirinin taraflar açısından telif hakkı ihlalleri yaratmadığını taahhüt eder.

Algısal diyalektolojinin kökenleri 1930'larda Hollanda ve Japonya'ya dayanır, ancak fikir, D.R. Preston'un 1980'ler ve 1990'lardaki çalışmalarıyla gerçekten ivme kazanmıştır. Bu yayınlardan sonra, Almanca (Schwarz & Stoeckle, 2017), Arapça (Alhazmi, 2017), İngilizce (Montgomery & Beal, 2011), İspanyolca (del Carmen Morúa & Serrano, 2004), Lehçe (Stachowski K., 2018), Ukraynaca (Red'kva & Stachowski K., 2019) ve diğer diller için çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. Ancak Türkçe büyük ölçüde keşfedilmemiş durumdadır. Bu anlamda, sadece dört yayının farkındayız. Bunlardan üçü Bursa'da yapılan aynı çalışmaya dayanmaktadır (Demirci, 2002; Demirci & Kleiner, 1998 ve 1999). Dördüncü çalışma ise bu makalenin yaptığı gibi diyalekt varyasyonunun algısıyla değil, yalnızca diyalektin algısıyla ilgilenmektedir (Seydi Ertek, 2016).

Türkçe ile ilgili algısal diyalektolojik araştırmalarının bu denli az olması şaşırtıcıdır çünkü Türkiye, kültürel çeşitliliği nedeniyle bu alanda umut verici bir bölge gibi görünmektedir. Türkiye'deki kültürel çoğulculuk konusundaki devam eden kavramsal tartışmalara rağmen, ülke, farklı kültürel ve dilsel tarihlere sahip çeşitli toplulukların bir arada yaşadığı bir bölge olarak öne çıkmaktadır (Çelik, 2008). Şehirler, bölgeler ve insanlar arasındaki etkileşimler, çok kültürlü bireylerin oluşumunu dolayısıyla dil ve diyalekt algılarını da etkiler.

Bu makalede, İstanbul sakinleri arasında diyalektal varyasyon algısına yönelik bir pilot çalışmanın sonuçlarını sunulmaktadır. Çalışmada, kökeni 1940'lara kadar uzanan (Schröder, 2015, s. 163) ve Preston tarafından algısal diyalektolojiye tanıtılan harita çizme yöntemleri (Preston, 1989, s. 25) kullanılmıştır. İkinci bölüm, çalışmanın metodolojisi ve sonuçlarını, üçüncü bölüm konuya ilişkin tartışmayı ve dördüncü bölüm ise araştırmaya dayalı öneriler ve gelecekteki tartışmalar için potansiyel yönleri özetlemektedir.

1. Çalışma

1.1. Tasarım

Çalışma, şekil 1'de sunulan tek sayfalık bir anketten oluşmakta ve iki soru seti içermektedir.

İlk grup, bilgi sağlayıcıların sosyal geçmişiyle ilgili: yaş (≤ 19 , 20–29 ve ≥ 30), cinsiyet (kadın, erkek, diğer), eğitim (lise, lisans, yüksek lisans), meslek (öğrenci, diğer; eğer “öğrenci” ise üniversite ve fakülte), doğum yeri, büyüdüğü yer ve Türkiye'ye özgün kavramlarından biri olan “nereli” gibi üç sorudan oluşmaktadır. Türkiye, hızlı sanayileşme ile kırsal alanlardan kent merkezlerine büyük göç hareketleri yaşamıştır (Güreşçi & Yurttaş, 2008). İkinci nesil göçmenler, ailelerinden miras kalan kimlik ile doğum veya büyüdükleri yerle ilişkilendirilen kimlik arasında bir seçimle karşı karşıya kalırlar. Genellikle ilkini seçerler; gerçekten de araştırmamızda, katılımcıların üçte birinden azı kimlikleri (“nereli”) ve doğum/yetiştirilme yerleri olarak aynı yeri belirtmişlerdir.

İkinci grup, çalışmanın esasını oluşturmaktadır. İlk olarak, katılımcılara evde veya arkadaşlarıyla bir diyalekt ile konuşup konuşmadıkları ve eğer konuşuyorlarsa,

öğretmenlerinin okulda onları standart dil olan İstanbul Türkçesi konuşmaları için düzeltip düzeltmediği sorulmuştur. İkinci soru, çalışmanın asıl özünü oluşturmaktadır ve yukarıda belirtildiği gibi, Preston tarafından önerilen beş teknikten biri olan harita çizme görevini (Preston, 1989) içermektedir. Katılımcılara üzerinde ondokuz şehir önceden işaretlenmiş Türkiye haritası (şekil 1) verilmiş (çoğunlukla en kalabalık şehirler, ancak doğudaki boşlukları doldurmak için birkaç küçük şehir de eklenmiştir, çünkü en kalabalık şehirler ülkenin batısında yoğunlaşma eğilimindedir) ve Türkçenin farklı konuşulduğunu düşündükleri yerleri işaretlemeleri istenmiştir. Aynı zamanda birden fazla yer işaretleyebilecekleri ve haritaya şehirler ve kasabalar ekleyebilecekleri açıkça belirtilmiştir. Bu soruyu, seçtikleri yerleri neden seçtiklerini açıklamalarını isteyen bir talep ve yorumlar için küçük bir boş alan takip etmiştir.

Anketin gerçek doğasını katılımcılardan gizlemek için geçici sorular eklememizin gerekli veya tavsiye edilir olduğunu düşünmedik. Kendi deneyimlerimizden veya benzer çalışmaları yürüten araştırmacıların raporlarından yola çıkarak sonuçları tahrif etmeye yönelik girişimlerin farkında değiliz.

Şekil 1. Çalışmada kullanılan anket soruları

Yaşınız: ≤ 19   20-29   ≥ 30
 Cinsiyetiniz: kadın   erkek   diğer
 Eğitiminiz: ortaokul   lisans   yüksek lisans
 Mestegünüz: öğrenci
                   | üniversite: .....
                   | bölüm: .....
                   | diğer: .....

Nerelisiniz: .....
 Doğduğunuz yer: .....
 Büyüdüğünüz yer: .....

Allenizle evde ya da arkadaşlarınızla çevrenizde konuşurken bir ağız/lehçe kullanıyor musunuz?

Eğer evet ise, okulda öğretmenin tarafından İstanbul Türkçesi (standart Türkçe) konuşmak için uyarıldınız mı?

Lütfen haritada size göre Türkçenin farklı bir şekilde konuşulduğu yerleri işaretleyiniz
 (birden fazla işaretleyebilirsiniz ve şehir ekleyebilirsiniz):

Eğer mümkünse, neden bu yerleri seçtiğinizi açıklayınız?

Yorumlar:

Dolayısıyla, çalışma öncelikle nicel olarak tasarlanmıştır. Katılımcılar harita üzerinde ister tüm bölgeleri isterlerse sadece bireysel şehirleri işaretlemiş olsun, her iki tür yanıt da nicel analize oldukça uygun görülmüştür. Katılımcılardan ayrıca seçimlerini açıklamaları/gereçlendirmeleri istenerek, genel tabloyu tamamlamak amacıyla nitel veri elde edilmiştir.

1.2. Bulgular

Çalışma Ekim 2023'te İstanbul Üniversitesi öğrencileri arasında gerçekleştirilmiştir. Toplamda 91 yanıt toplanmıştır. Ancak, değişken sayısını minimize etmek için, bazı uç cevaplara sahip anketler hariç tutulmuştur (tablo 1'de üstü çizilmiş girişler), bu da 70 yanıt içeren bir veri seti bırakmıştır. Bu nispeten az ve örneklem büyüklüğü göz önüne alındığında, makalede sunulan sonuçlar öncü olarak değerlendirilmelidir ve dikkatle ele alınmalıdır.

Katılımcıların eğitim seviyesi "lisans" olan anketler, çoğu durumda aynı zamanda 19 yaşında veya daha genç olduklarını belirtmelerine rağmen hariç tutulmamıştır ki bu yaşta üniversite eğitimlerini bitiremeyecekleri için mümkün değildir. Bu durumun sorunun yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Hiçbir değişken karıştırıcı faktör olarak değerlendirilmemiştir.

Yaş		Eğitim		Nereli	
≤19	46	Ortaokul	1	İstanbul	16
20–29	30	lisans	81	Çorum	5
≥30	14	yüksek lisans	5	Kastamonu	4
Geçerli Değil	1	Geçerli Değil	4	Trabzon	4
				diğer	59
				Geçerli Değil	3
Cinsiyet		Üniversite		Doğum Yeri	
kadın	58	İstanbul Üniversitesi	83	İstanbul	64
erkek	28	Yıldız Teknik Üniversitesi	1	İzmir	2
diğer	4	Geçerli Değil	7	diğer	24
Geçerli Değil	1			Geçerli Değil	1
Meslek		Bölüm		Büyüdüğü yer	
öğrenci	81	Amerikan Kültürü ve Dili	1	İstanbul	59
öğrenci + ...	4	Antropoloji	4	İzmir	3
diğer	6	Çin Dili ve Edebiyatı	28	Bursa	2
		Elektrik ve Elektronik Mühendisliği	1	Muğla	2
		Leh Dili ve Edebiyatı	41	diğer	24
		Tiyatro Eleştirisi ve Dramaturji	10	Geçerli Değil	1
		Geçerli Değil	6		

Tablo 1. Katılımcıların sosyal geçmişi; çalışma dışında bırakılan üstü çizilmiş girişler.

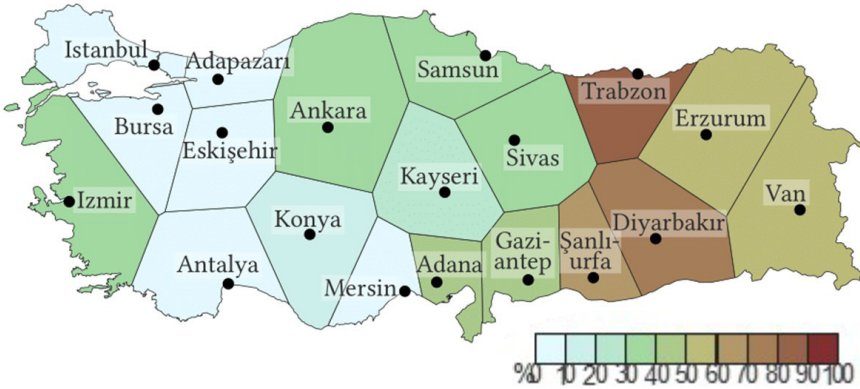
(Kendi verilerimizden türetilmiştir.)

İlk soruda, yalnızca on katılımcı evde veya arkadaşlarıyla bir diyalekt ile konuştuklarını kabul etmiştir. Bu kişilerin harita çizme görevindeki yanıtları, standart Türkçe konuşanların yanıtlarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermemiştir.

Harita çizme görevinde, dört katılımcı tüm bölgeleri işaretlerken, kalan 66 kişi sadece bireysel şehirleri seçmiştir. Bu dört yanıt çoğunluğun seçtiği formata dönüştürülmüştür. Birleştirilmiş bir harita şekil 2'de verilmiş olup, tartışma bölüm 3.2'de yer almaktadır.

Birkaç katılımcı haritada ek şehirler ve kasabalar işaretlemiştir. Bunlar, birden fazla kişi tarafından işaretlenmediği için birleştirilmiş haritaya dahil edilmemiştir. Bu şehirler: Bingöl (bu şehirle özdeşleşen bir kişi tarafından eklenmiştir ("nereli")), Bolu (aynı şekilde), Edirne (bağlantı yok), Kastamonu (bu şehirli ve bu şehirde doğmuş), Rize (bağlantı yok), ve Tunceli (bu şehirli).

Şekil 2: Çeşitli şehirleri seçen katılımcıların yüzdesi, daha iyi okunabilirlik için Voronoi mozaikleme ile. (Kendi verilerimizden türetilmiştir.)

Fisher'ın kesin testi kullanılarak, sosyal değişkenler (bölüm 2.1'de tartışılan ilk grup sorular) ile katılımcının haritada seçtiği şehirler arasındaki korelasyon test edilmiştir. P -değeri $\leq 0,05$ olan beş çift bulunmuştur. Örneklemimizin sadece 70 yanıt içerdiğini ve bu nedenle istatistiksel sonuçların gerekli dikkatle ele alınması gerektiğini göz önünde bulundurarak, bulduğumuz korelasyonların iki farklı türe ayrıldığını söyleyebiliriz.

İlk tür, sosyolojik ve psikolojik akıl yürütme ile açıklanabilen korelasyonlardır. İki korelasyon istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur: Katılımcının öğrenim gördüğü bölüm ile İzmir'i haritada seçip seçmediği arasındaki korelasyon ($p = 0,003$; tablo 2) ve katılımcının cinsiyeti ile Ankara'yı seçip seçmediği arasındaki korelasyon ($p = 0,022$; tablo 3). Tartışmayı bölüm 3.3'te görebilirsiniz.

“Bölüm”	“İzmir”i Seçenler	“İzmir”i Seçmeyenler
Antropoloji	0	2
Çin dili ve edebiyatı	15	9
Leh dili ve edebiyatı	8	29
Tiyatro eleştirisi ve dramaturji	4	3

Tablo 2. “Bölüm” ve “İzmir” değişkenlerini karşılaştıran olasılık tablosu. (Kendi verilerimizden türetilmiştir.)

“Cinsiyet”	“Ankara”yı Seçenler	“Ankara”yı Seçmeyenler
kadın	20	22
erkek	4	21
diğer	1	2

Tablo 3. “Cinsiyet” ve “Ankara” değişkenlerini karşılaştıran olasılık tablosu. (Kendi verilerimizden türetilmiştir.)

İkinci tür korelasyonlar, düşük p değerinin istatistikle sosyoloji veya dilbilimden daha güvenilir bir şekilde açıklanabilir. Diğer bir ifade ile yanlış pozitifler söz konusudur. Bunlar üç çift içerir: “Nereli” ile “Ankara” ($p = 0,05$); “Büyüdüğü yer” ile “Adana” ($p = 0,034$); ve “Büyüdüğü yer” ile “Diyarbakır” ($p = 0,037$). “Nereli” ve “Büyüdüğü yer” değişkenlerinin çok sayıda farklı düzeyi bulunmaktadır: “Büyüdüğü yer”in yirmi, “Nereli”nin ise 38 düzeyi vardır (bkz. tablo 1). Bu, çok sayıda çok düşük değerli hücreye sahip olasılık tablolarına yol açmakta ve bu durum yanlış pozitif riskini önemli ölçüde artırmaktadır. Bu iki değişkeni yalnızca iki düzeye ayırdığımızda: en sık rastlanan değere (“İstanbul” ile hem “Nereli” hem de “Büyüdüğü yer”) karşı diğer tüm değerlerin toplamı (tablo 4 ve 5), Fisher’ın kesin testi artık anlamlılık eşiğinin altında p -değerleri vermemektedir. (Yukarıdaki sırayla: 0,199, 0,074, 0,138).

“Nereli”	“Ankara”yı Seçenler	“Ankara”yı Seçmeyenler
İstanbul	7	6
diğer	18	39

Tablo 4. “Nereli” (iki düzeye ayrılmış) ve “Ankara” değişkenlerini karşılaştıran olasılık tablosu. (Kendi verilerimizden türetilmiştir.)

“Büyüdüğü yer”	“Adana”yı Seçenler	“Adana”yı Seçmeyenler	“Diyarbakır”ı Seçenler	“Diyarbakır”ı Seçmeyenler
İstanbul	7	15	14	8
diğer	27	21	39	9

Tablo 5. “Büyüdüğü yer” (iki düzeye ayrılmış) ve “Adana”/“Diyarbakır” değişkenlerini karşılaştıran olasılık tablosu. (Kendi verilerimizden türetilmiştir.)

Katılımcıların büyük çoğunluğu şehirleri bağımsız olarak seçtiği ve harita üzerinde tüm bölgeleri işaretlemedikleri için, bireysel şehir değişkenleri arasındaki korelasyonları hesaplamamızın gerekçeli olduğuna karar verilmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı olan toplamda altmış çift bulunmuştur, ancak bunların çoğunda korelasyonlar düşük seviyededir ($\varphi \leq 0,4$). İki grup öne çıkmaktadır: biri ülkenin merkezinde Adana, Kayseri ve Sivas şehirlerini kapsayan grup; diğeri ise güneydoğuda Erzurum, Gaziantep, Şanlıurfa ve Van şehirlerini içeren grup (tablo 6). Anketimizde haritada güneydoğudan beş şehir yer almaktadır; Diyarbakır bu bölgede en fazla seçilen şehir olmasına rağmen (bkz. şekil 2), diğer dört şehirle bağlantısı oldukça zayıf çıkmıştır, $0,36 \leq \varphi \leq 0,47$ (bkz. tablo 6). Tartışmayı bölüm 3.3'te görebilirsiniz.

	“Sivas”	“Şanlıurfa”
“Adana”	0,59	
“Kayseri”	0,58	
“Erzurum”		0,53
“Gaziantep”		0,56
“Van”		0,57

Tablo 5. Bireysel şehir değişkenleri arasındaki korelasyonlar, kendi topladığımız verilere dayanarak $|\varphi| \geq .5$ olanlar (tüm durumlarda $3.011 \times 10^{-6} \leq p \leq 3.629 \times 10^{-5}$).

Katılımcılarımızın çoğu, 70 kişiden 64'ü, seçtikleri şehirlerle ilgili nedenleri açıklamıştır. Maalesef, yanıtlar karar verme sürecine dair sınırlı bir içgörü sunmaktadır. Bu verinin büyük çoğunluğu, bu şehirlerin kendi ağızlarına sahip olduğu, insanların aksanla konuştuğu ve kelimeleri farklı telaffuz ettiği fikri etrafında bir varyasyondan ibarettir. Katılımcılar bu durumu örneklerdeki gibi açıklamıştır (aksi belirtilmediği sürece, tüm yorumlar tam olarak alıntılanmıştır): “aksanlı konuşuyorlar”; “Çünkü bu şehirlerin kendine özgü ağızları var”; “karadeniz şivesi Gerçek Türkçe gibi duyulmuyor”; vb. Bazı katılımcılar, seçimlerinin kişisel deneyimlerine dayandığını belirtmiştir: “Arkadaşım Karadenizli”; “[...]’den arkadaşlarım vardı ve kendilerinin istanbul türkçesinden daha farklı konuştuğunu söyleyebilirim”; vb. Birkaç katılımcı, çeşitli bölgelerin etnik bileşimini bir faktör olarak göstermiştir: “Lazlar ve Kürtler var”; “Seçtiğim illerdeki insanların çoğu Türkçe ile karışık veya Türkçe olmadan Arapça, Farsça ve Kürtçe gibi dilleri konuşmaktadırlar”; vb. Bazı katılımcılar açıklamalarında yalnızca kültürden bahsetmiştir: “Çünkü kültür ve yaşayış biçimleri farklı”; “All of the cities in Turkey Because there are culture difference every city. Even their traditions and cuisines are different” (Türkiye’deki tüm şehirler Çünkü her şehrin kültür farklılığı var. Gelenekleri, mutfakları bile farklı); vb. Bir kişi, İstanbul ile karşılaştırıldığında ağızların daha geniş bir yayılma gösterdiğini belirtmiştir: “Çünkü bu bölgelerde yöresel ağız daha yaygın.” Bu özet, kısa olmasına rağmen, katılımcıların açıklamalarında bulunabilecek tema yelpazesini etkili bir şekilde kapsamaktadır ve bu da bizim gözümüzde daha fazla araştırma gerekliliğini vurgulamaktadır.

2. Tartışma

Muhtemelen, bölüm 2.2’de sunulan bulgular, sosyolojik ve dilbilimsel faktörlerinin karışımının bir ürünüdür. Bu faktörleri tamamen ayırmak ve izole etmek, daha kapsamlı bir çalışma(lar), ve nitel verilere daha fazla odaklanmayı gerektirecektir. Ancak, mevcut materyal temelinde de bazı ilerlemeler kaydedilebilir. Bu çalışmada, öncelikle Türkiye’deki dil ve ağız kullanımı etrafındaki sosyal koşullara (bölüm 2.2.), ardından dilbilim açısından toplu haritaya (bölüm 3.2.) ve son olarak çalışmamızdan ortaya çıkan korelasyonlara (bölüm 3.3.) dikkat çekilmektedir.

2.1. Sosyal koşullar

Sosyolojik bağlamda, özellikle Türkiye gibi kültürel çeşitliliğe sahip bir ülkede, ağız ve standart dil arasındaki güç dinamiklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu güç ilişkileri, 1921 anayasasında Türkçenin resmi dil olarak tanınmasına kadar uzanır ki bu durum sonraki anayasalarla da pekiştirilmiştir. Resmi dilin işlevi, tüm dil alanlarında standartlaştırılmış çeşidin kullanılmasını ifade eder. Dilin düzenlenmesi, standardı tanımlayan ve hem konuşma hem de yazılı biçimlerde tutarlı kullanımını teşvik eden Türk Dil Kurumu tarafından denetlenmektedir. Araştırmamız için önemi göz ardı edilemeyecek bu çabanın bir yan etkisi, Türkiye’de konuşulan yerel Türkçe ağızlarının

ve diğer dillerin algısını büyük ölçüde etkilemesi ve bu şekilde günlük yaşamda dilsel milliyetçiliği teşvik etmesidir.

Bu çerçevede, devlet kanalı ve medya okulu olarak Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, standartlaştırılmış çeşidin ulusun dil birliği için taşıdığı önemi vurgulamaktadır (Ünsal & Şahin, 2014). Bu yaklaşım, yıllar içinde diğer ağızları marjinalleştirme pahasına İstanbul Türkçesinin tercih edilen çeşidi olarak konumunu güçlendirmiştir. Bu durum bizi başka bir meseleye, dil ve kimlik arasındaki ilişkiye götürmektedir.

Ağız algısı, sosyal kimlik göstergelerinin inşasında kritik bir rol oynamaktadır. Türk medyasında standart Türkçe ve ağızların temsili, genellikle kentsel ve kırsal toplumlar arasındaki ayrımı yansıtır. Tarihsel olarak, ağızlar kırsal alanlarla ve daha düşük sosyoekonomik statüyle ilişkilendirilmiş ve bu da damgalanmış bir tablo çizmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye, olağanüstü hızlı bir kentleşme ve şehirlere kitlesel göç yaşamış, ancak bu durum bölünmeleri ortadan kaldırmak ve ulusu birleştirmek yerine, gecekondu mahalleleri (Işık & Pınarcıoğlu, 2002) olgusuna yol açarak mevcut bölünmeyi derinleştirmiş ve şehir nüfusları arasında kırsal grupların algısını pekiştirmiştir.

Ertek'in (2016) çalışması, Ankara yerel ağızını konuşan bireylerin standart Türkçeye, yani İstanbul Türkçesine, olumlu tutumlar sergilediklerini ve bunu dilsel doğruluğun dolayısıyla eğitimin bir göstergesi olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. İlginç bir şekilde, hem kendi ağızlarına hem de diğer ağızlara yönelik değerlendirmeleri genellikle olumsuz yönde eğilim göstermektedir. Bu sosyodilsel ayrım, dil kullanımında da kendini belli etmektedir. Daha varlıklı geçmişlere sahip bireyler, standart çeşidi tercih ederek sosyoekonomik faktörlerin kritik rolünü vurgulamaktadır. İstanbul Türkçesinin hegemonyası, özellikle şehir merkezlerinde ağızların günlük kullanımını etkilemiştir. Zamanla, kırsal ve gecekondu bölgelerinden gelen bireyler, damgalanmış bir kimlikle ilişkilendirilmekten kaçınmak için kamuya açık yerlerde standart dili konuşmaya başlamıştır.

Bu dinamik, Türkiye'de sosyal sınıf ve ağız arasındaki ilişkilere bir boyut daha eklemektedir. Bourdieu'nün (1977; 1991) siyasi ekonomi çerçevesine odaklanan dilsel uygulamalar açıklamasına dayanarak, Türk dil pazarında, birçok diğer ülkede olduğu gibi, standart dilin yerel ağızlardan daha yüksek bir sembolik değere sahip olduğu söylenebilir. Yakın zamandaki siyasi faaliyetlerde olduğu gibi, bu oranın tersine dönebileceği bazı durumlar mevcut olabilir, ancak burada bu eğilime karşı gelen bireysel örneklerden ziyade genel eğilim üzerine odaklanmıştır.

Çalışmamızdan çıkan sonuç, standart dilin ekonomi, medya ve genel olarak siyasi pazarlarda evrensel kabul açısından daha yüksek değerlendirildiği ve bu durumun farklı grupların kimlik inşası sürecini etkilediği şeklindedir. Konuşmacılar, belirli ağızları dışlanma veya aidiyet ile ilişkilendirir ve dil ile sosyal kimlik arasında bir bağlantı kurarlar. Anketimizde bir katılımcı tarafından dile getirilen "Lazlar ve Kürtler var"

ifadesi, dil/ağzın sosyal-etnik/ulusal kimliğin bir göstergesi olarak kullanılabileceğini kanıtlamaktadır. Bu anlamda, bölgesel ve ağız kimliği ile bölgelerin ve ağzların algılanması arasındaki ilişkiyi koparmanın mümkün olmadığını savunuyoruz. Katılımcılara, çeşitli ağzların konuşmacılarıyla kişisel deneyimleri olup olmadığını veya bu bölgeleri ziyaret edip etmediklerini sorulmamıştır. Diğer bir deyişle, bölgesel ve dolayısıyla ağızla ilgili stereotiplerin temas öncesinde mi yoksa sonrasında mı oluştuğu hala belirsizdir. Bu durum, gelecekteki çalışmalar için önemli bir araştırma sorusu olarak değerlendirilebilir.

Ağızlarla ilgili stereotipler sıklıkla medyaya nüfuz eder, bu ağzların kırsal alanlarla ve belirli davranışlar veya özelliklerle olan bağlantılarını güçlendirir. Örneğin, Karadeniz bölgesi sakinleri sıklıkla zeki ve inatçı olarak sunulurken, Şanlıurfa feodal sistemde sıkışmış ve toprak sahipleri ile köylüler arasındaki çatışmalarla mücadele eden bir yer olarak gösterilmektedir. Parker (2018, s. 2059) stereotipi, insanların günlük etkinliklerdeki etkileşimleri sırasında oluşan sürtüşmenin bir ürünü olarak tanımlar. Bizim durumumuzda, bu stereotipler dil, kimlik ve etnisite ile doğrudan bağlantılıdır. Türkiye'deki ağzların algısı, belirli yaygın davranışlar, durumlar ve medya gibi dış etkiler tarafından yaratılan stereotipleri yakından ilişkilidir. Bu dönüşüm, Türk-Kürt ilişkilerinin çalkantılı tarihine ve özellikle 2000'li yıllardaki başarısız barış süreci öncesi ve sonrasında Kürt etnisitesinin Türkiye'deki algısının evrimine paralel olarak gelişmiştir (bkz. ör. Bingöl, 2022; Savran, 2020). Özellikle, bu değişim, Saraçoğlu'nun (2010, s. 240) tartıştığı gibi kentsel sosyal yaşamın dönüşümü gibi büyük siyasi gelişmeler bağlamında daha olumsuz bir anlam kazanmaktadır. Bu makro düzeydeki değişimler, sosyal davranışlar ve ilişkiler üzerinde belirgin bir etki yaratmakta ve dolayısıyla belirli bölgelerdeki ağzların algısını da etkilememektedir. Toplumsal normlardaki değişiklikler, medyada temsil yoluyla desteklenmekte ve güçlendirilmektedir, bu da bir kısır döngü içinde ulusun psikolojisini ve dilsel uygulamalarını daha fazla etkilemektedir.

Ayrıca, ağzlar bölgesel, etnik ve kültürel kimliklerle ilişkilendirilebilir ve böylece bir kimlik işareti olarak hizmet eder. Dil, sonuç olarak, bireylerin ve toplulukların dilsel kimlikleri ile güç dinamikleri arasında iç içe geçmiş bir araç olarak, önceki çalışmaların (örneğin, Ertek, 2016) gösterdiği gibi, güç dinamiklerini yansıtan bir araç haline gelir.

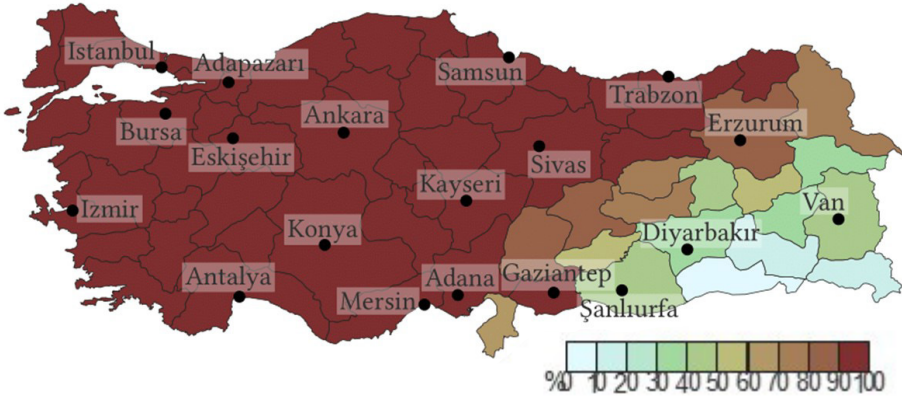
2.2. Toplu harita

Yukarıda tartışılan koşulların doğrudan bir ürünü olan ve çalışmamızdaki tüm yanıtları birleştiren harita (şekil 2) çalışmamızın en kısa özeti olarak kabul edilebilir.

Türkiye'nin belirli bölgelerindeki çok dillilik, belki de en dikkat çekici ve somut sosyal faktördür. Katılımcıların açıklamalarında bu durumu nadiren belirtmeleri beklenmedik bir bulgu olarak değerlendirmemize neden olmuştur (bölüm 2.2.) ancak yine de şekil 2 ve 3'ü kısaca karşılaştıracak olursak ikinci haritada 1965 nüfus sayımına dayanmakta daha güncel verilere ulaşılamadığından bu haliyle değerlendirilmektedir

(Dündar, 2000, s. 55, 139). Kesin yüzdeler o zamandan bu yana değişmiş olsa da, coğrafi dağılımın değişmediğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Bu varsayım doğrusa, Türkçe dışındaki diğer dillerin varlığının ağız çeşitliliği algısı üzerinde genel olarak az etkisi olduğu sonucuna varılabilir: $\rho = -0,336$, $p = 0,16$, $N = 19$ – ancak sonuçlarımızdaki bir özelliğe ilişkin bölüm 3.3'e bakınız.

Şekil 3. İllere göre Türkçenin yaygınlığı (1965 nüfus sayımına göre; Dündar 2000: 218–221).

Bu durumda, çalışmamızın sonuçlarına yönelik bir açıklama Türkiye'deki ağızların incelenmesinde aranmalıdır. Bildiğimiz kadarıyla, şimdiye kadar yalnızca Leyla Karahan (1996; ayrıca 2019, 2021 ve 2022'de küçük değişiklikler) tarafından önerilen tam bir Anadolu ağızları sınıflandırması yapılmıştır. Bu sınıflandırma, etnik köken, eğitim gibi sosyal faktörleri tamamen göz ardı ederek ve yalnızca dilsel özelliklere dayanmaktadır. Karahan (1996, s. 2, 53), bu sınıflandırmayı birden fazla özelliği birleştirerek yapmıştır. Ayrıca genel sonucun Batı Anadolu'nun en batı kısmının ağızlarından mesafenin, özellikle fonetik mesafenin bir ölçüsü olarak görülebileceği şekilde oluşmuştur. Karahan, ağızları temelde üç kategoride ele almakta ve her grup daha sonra sırasıyla üç, dört ve dokuz alt gruba (şekil 4) ve ardından daha küçük alt gruplara ayrılmaktadır.

Ancak, şekil 2 ve 4'ün karşılaştırılması, birden fazla farklılık noktası ortaya koyar. Muhtemelen en dikkat çekici olanlar, "Bursa", "Eskişehir" veya "Antalya"yı seçenlerden çok, daha fazla seçilen "İzmir" ve "Diyarbakır" ile aynı ağız alt grubunda olan ancak çok daha az katılımcı tarafından seçilen "Van"dır. Belki de "Erzurum" da "Diyarbakır" ve "Van" ile birlikte düşünülmelidir, çünkü anketimizde haritada yer alan doğu ağızları grubundaki dört şehirden sonuncusudur.

Bu farklılık için olası bir açıklama, Karahan'ın 1996 sınıflandırmasında seçtiği özellikler ile sıradan insanlar tarafından en kolay gözlemlenen özellikler arasında

çok fazla örtüşme olmamasıdır. Ne yazık ki, iki seti doğrudan karşılaştırma imkanımız yoktur, çünkü katılımcılarımız yorumlarında belirli bir belirli ağız özelliğinden bahsetmemektedir. Diğerlik algısının tamamen sezgisel olabileceği ve ayrıntıların asla bilinçli olarak fark edilmediği düşünülebilir. Bu, kesinlikle gelecekteki araştırmalar için dikkat edilmesi gereken bir sorudur.

Başka bir olası açıklama, diğerlik algısının toplu haritadaki sayıları oluşturan bileşenlerden yalnızca biri olabileceğidir. İkinci bir bileşen, çeşitli ağızların ne kadar yaygın bir şekilde bilindiği veya bilinmediği olabilir. İzmir, Antalya, Bursa veya Eskişehir'den oldukça büyüktür; İstanbul'daki katılımcılarımızın İzmir ağızına, bu üç küçük şehrin ağızlarına kıyasla daha fazla maruz kaldıkları oldukça olasıdır. Erzurum ve Van'da Diyarbakır ve Şanlıurfa'dan daha küçük olsa da, bu fark o kadar büyük değildir. Aynı mantık onlara da uygulanabilir. Ancak iki büyük şehir, özellikle Diyarbakır, Erzurum veya Van'dan daha sık olarak ağızla ilgili konularda medyada yer alıyor, bu da toplu haritadaki daha yüksek konumlarını açıklayabilir.

Şekil 4. Anadolu ağızlarının bir sınıflandırması (Karahan, 1996).

Sonuç olarak, toplu haritadaki nihai rakamlar, birbirinden ayrı ama birbirine bağlı birkaç sosyolojik ve dilsel faktörün ürünü gibi görünmektedir. Katılımcıların dürüst olduklarını varsayarsak, belirli bir bölgeyi seçip seçmemeleri doğrudan iki koşula bağlıdır: bu bölgenin ağızına maruz kalmış veya bu ağız hakkında bir şeyler biliyor olmaları ve bu ağız farklı olarak algılamaları veya bilip bilmemeleridir. Bu iki koşul doğası gereği bağlantılıdır: bir ağız farklı olarak algılamak, hakkında hiçbir şey bilmeden mümkün değildir ve aynı zamanda farklı bir ağıza maruz kalmak onu zihinsel haritaya yerleştirir. Ancak bu iki koşul kısmen farklı faktörler tarafından tetiklendiğinden, aynı zamanda ayrıdır. Maruz kalma, bir arkadaş veya Televizyon programı aracılığıyla rastgele de

meydana gelebilir ve böyle bir olayın olasılığı çoğunlukla bölgenin büyüklüğünün ve ekonomik veya kültürel öneminin bir fonksiyonudur. Kültürel ve dilsel çeşitlilik, maruz kalma olasılığını etkileyebilir, ancak aynı zamanda bölgenin ağızını da etkileyebilir. Bununla birlikte, dili tanımlamazlar; çünkü dil, temaslar, göçler, ekonomi, politika, tarih vb. tarafından şekillenir ve, son olarak, en önemlisi, rastgele mutasyonlarla şekillenir. (Özet için şekil 5'e bkz.)

Şu anda, toplu haritadaki rakamların bileşenlerinin göreceli ağırlıklarını ortaya çıkarmak için nasıl hesaplanacağı net değildir. Yukarıda, kültürel ve dilsel çeşitliliğin doğrudan etkisinin az olduğunu görülmüştür. Ayrıca, gerçek ağız farklılıklarının daha büyük bir rol oynadığını, ancak etkilerinin de sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Diğer faktörler maalesef daha az somut içermektedir.

Şekil 5. Ağız farklılıklarının algılanmasını etkileyen başlıca faktörler.

2.3. Korelasyonlar

İstatistiksel olarak anlamlı korelasyonlardan (bkz. Bölüm 2.2.) üç tanesi daha ayrıntılı bir tartışmayı gerektirmektedir: “Bölüm” ve “İzmir” ($p = 0,003$; Tablo 2); “Cinsiyet” ve “Ankara” ($p = 0,022$; Tablo 3); ve ayrıca bireysel şehir değişkenleri arasındaki korelasyonlar (Tablo 5).

İlk korelasyonun, katılımcıların anketi rastgele bir şekilde doldurmasından kaynaklandığını ve anlamlı bir bulgu olmadığını düşünüyoruz. Çin Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin İzmir ağızı hakkındaki görüşlerinin Polonya Dili ve Edebiyatı öğrencilerinden tamamen farklı olması için bir sebep göremiyoruz. Bunun nedeni, iki ayrı grup halinde anket yapılmış olmaları ve bazı bireylerin anketleri bağımsız olarak doldurma talimatımıza uymadıklarını gözlemlememiz olabilir.

İkinci daha az açık durum, erkek katılımcıların neredeyse hiç “Ankara” seçmemesi, kadın katılımcıların ise ikiye bölünmüş olmasıdır. Demirci (2002) Bursa’da gerçekleştirdiği çalışmada cinsiyete dayalı farklılıklara da dikkat çekmiştir. Demirci, bu seçimin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirtmemektedir, ancak ilginç olan, zıt bir eğilimi kaydetmiş olmasıdır: kadınlar “Ankara”yı seçmezken, erkekler seçmiştir (2002, s. 43-45). Demirci, bu seçimin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirtmemektedir. Çalışmamızda katılımcıların sağladığı kısa yorumlar da ipucu

sunmamaktadır (bkz. Bölüm 2.2.). Örneklem büyüklüğümüz sınırlı (70 yanıt), ancak Demirci'nin çalışması iki kat daha fazla örnekleme sahiptir (2002, s. 42). Dolayısıyla, her iki çalışma da cinsiyet ile Ankara ağzının algısı arasında bir bağlantı öne sürüyorsa, bunun gerçek olduğunu kabul edilmelidir. Ancak, bu bağlantının yönü ve kökenleri daha fazla araştırma gerektirmektedir.

Son olarak, “Sivas” ve “Şanlıurfa”yı seçen katılımcıların belirli diğer şehirleri de seçme eğiliminde olduğu tartışılmalıdır. Yanıtlar kolektif olarak incelendiğinde, bu yerlerin merkezinde bulunduğu iki farklı bölge ortaya çıkmaktadır. Ancak, katılımcılarımızın çoğunluğunun şehirleri bireysel olarak, diğerlerinden bağımsız olarak seçtiğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla, herhangi iki şehrin seçilmiş olması, bu iki şehri mutlaka aynı grup olarak gördüklerini söylemek için yeterli değildir.

İki bölgeden biri ülkenin merkezinde yer alan “Sivas”, “Kayseri” ve “Adana” şehirlerini içermektedir ki bu daha anlaşılmalıdır. Bu üç değişken arasındaki korelasyon, yanlış pozitif olarak açıklanamaz çünkü şehirlerden hiçbiri çok az sayıda katılımcı tarafından işaretlenmemiştir (18 ila 34 arasında). Tüm çiftler için p -değerleri 0,05'in açıkça altındadır (en büyük 0,002) ve ϕ değerleri de nispeten yüksektir (Tablo 5; “Adana” : “Kayseri” 0,41). Katılımcılarımızın neden bu üç şehri birlikte bir grup olarak seçme eğiliminde olduklarını bilmiyoruz.

Diğer bölge Güneydoğu Türkiye’de yer almakta olup beş şehri içermektedir: “Diyarbakır”, “Erzurum”, “Gaziantep”, “Şanlıurfa” ve “Van” (Tablo 5). Bu şehirlerden “Diyarbakır”, diğer dört şehirle daha gevşek bir korelasyona sahiptir, zira ϕ değeri 0,36 ile 0,47 arasında değişmektedir. Muhtemelen, Diyarbakır daha sık seçildiği ve bazen beş şehirden yalnızca biri olarak gösterildiği için bu böyledir. İstatistiksel olarak grup, “Şanlıurfa” etrafında yoğunlaşmaktadır. Diğer çiftler arasındaki korelasyonlar da anlamlıdır ($0,0001 \leq p \leq 0,007$), ancak daha zayıftır ($0,36 \leq \phi \leq 0,48$).

Bu durumda, katılımcılarımızın bu şehirleri gerçekten birlikte gördüğünü, ancak bu sonucun doğrudan istatistiksel analizden türetilmeyeceğini düşünüyoruz (bu bölümün başına bakınız). Bunun nedeni, bu grubun ortaya çıkmasının ağız farklılıkları (Şekil 4) ve Türkçenin yanı sıra diğer dillerin varlığı (Şekil 3) ile açıklanabilmesidir ki, bu şehirlerin farklı olarak algılanmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak bu açıklamalar, “Gaziantep” tarafından zayıflatılmaktadır. Gaziantep, diğer dört şehirle birlikte seçilmiş olmasına rağmen, büyük bir azınlığa sahip değildir ve ağzı doğu grubuna ait değildir. Gaziantep’in, bu özelliklere sahip olmamasına rağmen, genellikle “doğu şehri” olarak görüldüğünü ve zihinsel olarak Şanlıurfa, vb. ile bir grup olarak düşünüldüğünü varsayıyoruz. Varsayımımız doğruysa, bu durumda Gaziantep’in stereotipler prizmasından algılanması, katılımcılarımızın ağzı hakkındaki bilgilerini aşmış olacaktır.

Sonuç

Bu makale, Türkiye'deki ağız farklılıklarının algılanmasını araştırmak amacıyla İstanbul'da gerçekleştirilen bir pilot çalışmanın sonuçlarını sunmaktadır.

Bazı katılımcıların yazılı ve sözlü iddialarına rağmen, çalışma, ülkedeki tüm büyük şehirlerin kendine özgü ağızlara sahip olarak evrensel bir şekilde görülmediğini göstermiştir. Trabzon, en sık belirtilen yer olarak öne çıkmıştır (%86), bunu Diyarbakır (%77), Şanlıurfa (%74), Erzurum (%60) ve Van (%56) takip etmektedir. Geri kalan on dört şehir, katılımcıların yarısından daha azı tarafından seçilmiştir (Şekil 2). Bu sonuçlar, Türkiye'nin dil ve ağız haritaları ile sadece kısmen uyumludur.

Yanıtlar arasında iki bölge ortaya çıkmış gibi görünmektedir, çünkü belirli şehirler birlikte seçilme veya seçilmeme eğilimindedir. Birinci bölge Adana, Kayseri ve Sivas'ı, ikinci bölge ise Erzurum, Gaziantep, Şanlıurfa ve Van'ı kapsamaktadır. Ancak, katılımcıların bu şehirleri belirli gruplara ait olarak görüp görmedikleri açık değildir.

Bir diğer bulgu, cinsiyet ve Ankara'nın seçilmesi arasındaki istatistiksel olarak anlamlı korelasyondur. Çalışmamızda, kadın katılımcılar başkenti kendine özgü bir ağız sahibi olarak belirtme eğilimindedir. Bu, kendi başına şaşırtıcı bir sonuç olarak görülebilir, ancak daha da şaşırtıcı olan, Türkiye'de yapılan diğer karşılaştırılabilir tek çalışmanın (Demirci, 2002), aynı olguyu ters orantılarla bulmuş olmasıdır.

Bu iki özel sorunun yanı sıra, çalışma sosyolojik ve dilbilimsel faktörlerin etkileşimine ilişkin daha genel sorulara cevap arayışında daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Halk dilbiliminde bugüne kadar kaydedilen tüm ilerlemelere rağmen, bu faktörler hala birbirine dolanmış ve bir düğüm olarak görülmektedir. Ancak bu düğümü tüm bireysel iplikleri izole bir şekilde inceleyerek çözme yöntemine sahip değiliz. Bu yolda ilginç bir adım, Preston'ın (1996) çalışmalarını devam ettirmek ve Türk ağızlarının belirli özelliklerinin dilbilimciler ve sıradan insanlar tarafından nasıl algılandığını incelemek olacaktır (bkz. ayrıca Lustański, 2021). Bir diğer ilgi çekici konu, dilsel stereotiplerin nasıl ve ne zaman oluştuğu ve bunların çeşitli bölgelerdeki sakinler hakkındaki stereotiplerle nasıl ilişkili olduğudur. Tüm bunlar, daha derin ve nitelik odaklı araştırmalara duyulan ihtiyacı işaret etmektedir.

Bu doğrultuda, halk dilbiliminde açılmakta olan iki yeni yönü de belirtmek istiyoruz. İlki, algısal deyimbilim (Głuszowski, Grupa-Dolińska & Miaskowska, 2022) olarak adlandırılmakta ve yerli konuşurlar arasında deyimlerin ve deyimsel ifadelerin algılanması ve bilgisiyle ilgilenmektedir. Türkiye'nin bu konuda zengin bir araştırma alanı sunduğundan eminiz. Diğeri ise, özellikle Türkçe temelinde doğmakta olup, halk dilbiliminde bu dilin göz ardı edilen konumuna meydan okumaktadır. Algısal etimoloji (Arslan, 2022; Stachowski M., 2021 ve 2022; ayrıca bkz. Sobotka, 2015, s. 129-138) olarak adlandırılan bu alan, etimolojik araştırmalara sosyolojik perspektifi kazandırmayı amaçlamaktadır. Ancak bu alanda oynayabileceği önemli rol henüz geniş çapta göz ardı edilmiştir.

Kaynakça

- Alhazmi, L. (2017). A perceptual dialect map of Western Saudi Arabia. *White Rose College of the Arts & Humanities. Student Journal* 3, 2–16.
- Arslan, H.,Ç. (2022). Algısal Etimoloji ve Yeni Düşüncelerle Eski Türkçe ‘Imga’ ile ‘İl Imga’nın Kökeni. *Türkologia* 4(112), 74–91.
- Bingöl, O. (2022). An analysis of the failure of the Peace Process (2013–2015) with PKK through the Ripeness Theory. *Gazi Akademik Bakış* 15(30), 281–302.
- Bourdieu, P. (1977). The Economics of Linguistic Exchanges. *Social Science Information* 16, 645–668.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power* (J. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Çelik, H. (2008). Çokkültürlülük ve Türkiye’deki Görünümü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9(15), 319–332.
- del Carmen Morúa, M., & Serrano, J. (2004). Dos mil kilometros de por medio: dialectología perceptual contrastiva del español mexicano. In M. del Carmen Morúa Leyva, & R.M. Ortiz Ciscomani (Eds.), *VII Encuentro Internacional de Lingüística en el Noroeste* (s. 253–276). Hermosillo: UniSon.
- Demirci, M. (2002). Gender differences in the perception of Turkish regional dialects.” In D. Long, & D.R. Preston (Eds.), *Handbook of perceptual dialectology* (Vol. 2, s. 41–50). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Demirci, M., & Kleiner, B. (1998). Gender and age-based variation in the perception of Turkish dialects. *Language Awareness* 7(4), 206–222.
- Demirci, M., & Kleiner, B. (1999). The perception of Turkish dialects.” In D. Long, & D.R. Preston (Eds.), *Handbook of perceptual dialectology* (Vol. 1, s. 263–281). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 1999.
- Dündar, F. (2000). *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*. İstanbul: Çiviyazıları.
- Głuszkowski, M., Grupa-Dolińska, M., & Miaskowska, A. (2022). W stronę frazeologii percepcyjnej. Badanie znajomości i oceny poprawności frazeologizmów u studentów kierunków społeczno-humanistycznych – uwagi wstępne. *LingVaria* 33, 21–38.
- Güreşçi, E., & Yurttaş, Z. (2008). Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi* 14(2), 47–54.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. (2002). *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları. Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karahan, L. (2019). *Suriye Türk(men) Ağızlarının Türkiye Türkçesi Ağızları İçindeki Yeri*. Retrieved from https://www.academia.edu/67831553/SUR%C4%B0YE_T%C3%9CRK_MEN_A%C4%9EIZLARININ_T%C3%9CRK%C4%B0YE_T%C3%9CRK%C3%87ES%C4%B0_A%C4%9EIZ

LARI_%C4%B0%C3%87%C4%B0NDEK%C4%B0_YER%C4%B0.

Karahan, L. (2021). Türkiye Türkçesi Ağız Gruplarının Sınırları Üzerine Düşünceler-2. In *IX. Uluslararası Türk Dili Kurultayı. Bilge Tonyukuk Anısına (Ankara: 26–30 Eylül 2021)* (Vol. 2, s. 1147–1156). Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.

Karahan, L. (2022). Türkiye Türkçesi Ağız Gruplarının Sınırları Üzerine Düşünceler-1. In Ş.H. Akalın, & E. Gürsoy-Naskali (Eds.), *Geçmisten Günümüze Yazılmayan Türkçe – Türkçenin Art ve Eş Zamanlı Değişkeleri – 5. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri (11–12–13 Mayıs 2022)* (s. 39–49). İstanbul. Elginkan Vakfı.

Lustański, J. (2021). Wymiary potocznej świadomości językowej i relacje między nimi. *Socjolingwistyka* 35, 283–302.

Montgomery, C., & Beal, J.C. (2011). Perceptual dialectology. In W. Maguire, & A. McMahon (Eds.), *Analysing variation in English* (s. 121–148). Cambridge: Cambridge University Press.

Parker, A. (2018). The spatial stereotype: The representation and reception of urban films in Johannesburg. *Urban Studies* 55(9), 2057–2072.

Preston, D.R. (1989). *Perceptual Dialectology. Nonlinguists' Views of Areal Linguistics*. Dordrecht, Providence: Floris.

Preston, D.R. (1996). Whaddayaknow?: The modes of folk linguistic awareness. *Language Awareness* 5(1), 40–74.

Red'kva/Stachowski (2019) = Редьква, М., & Стаховський, К. Особливості сприйняття та розрізнення говорів української мови з погляду перцептивної діалектології (на основі анкетування, проведеного у м. чернівцях). *Науковий вісник Чернівецького університету* 812, 86–94.

Saraçoğlu, C. (2010). The changing image of the Kurds in Turkish cities: Middle-class perceptions of Kurdish migrants in Izmir. *Patterns of Prejudice* 44(3), 239–260.

Savran, A. (2020). The Peace Process between Turkey and the Kurdistan Worker's Party, 2009–2015. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 22(6), 777–792.

Schröder, S. (2015). *Mental maps als Zugang zu sprachlichen Wissen*. In R. Langhanke (Ed.), *Sprache, Literatur, Raum. Festgabe für Willy Diercks* (s. 163–181). Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte.

Schwarz, C., & Stoeckle, P. (2017). Stadt, Land, Berg. Vom Zusammenspiel von Dialektwahrnehmung und Topographie. *Linguistik online* 85, 257–274.

Seydi Ertek, M. (2016). Dil Algısı Bağlamında Ağız Konuşurlarının Olası Tutumları: ANADOK Örneği. *Turkish Studies* 11(4), 829–844.

Sobotka, P. (2015). *Etymologizowanie i etymologia. Od semantyki ontologicznej do etymologii hermeneutycznej*. Warszawa: Polska Akademia Nauk.

Stachowski, K. (2018). Przyczynek do dialektologii percepcyjnej Polski: Szczecin. *Język polski* 98(1), 5–17.

Stachowski, M. (2021). Perceptual etymology, or three Turkish culinary terms in Croatian and Slovene, and a Polish social term *inteligencja* 'intelligentsia'. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 138, 221–225.

Stachowski, M. (2022). Perceptual etymology. A social aspect of etymological research. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 139, 61–67.

Ünsal, F., & Şahin, H. (2014). *Spikerlik ve Türkçe Kullanımı*. Ankara: Özdoğan Matbaa Yayın.

Türkiye Türkçesi diyalektolojisinin başlatıcısı olarak Tadeusz Kowalski (1889-1948)*

Tadeusz Kowalski (1889-1948) as the initiator of Turkish dialectology

Marek Stachowski

Prof., Kraków/Poland,
Jagiellonian University

marek.stachowski@uj.edu.pl

orcid: 0000-0003-0813-9843

Çev.Hilal Oytun Altun

Doç. Dr., Kraków/Poland,
Jagiellonian University

hilal.altun@uj.edu.pl

orcid: 0000-0002-0667-8862

Atf Citation

Stachowski, M. (2024). Türkiye Türkçesi diyalektolojisinin başlatıcısı olarak Tadeusz Kowalski (1889-1948) [Tadeusz Kowalski (1889-1948) as the initiator of Turkish dialectology] (Çev.: Oytun-Altun, H.). *BABUR Research*, 3 (2), 167-177.

Gönderim Submitted

01.08.2024

Revizyon Revision

15.08.2024

Kabul Accepted

30.08.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

Öz

Tadeusz Kowalski, Polonya'da Şarkiyat biliminin kurucusudur. Başlangıçta ağırlıklı olarak Arap şiiri ve kültürüyle ilgilenen Kowalski, ilerleyen yıllarda Türk dili bilimine yönelerek özellikle Anadolu ve Rumeli'deki Türkçe ağızları üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu makalede Kowalski'nin ilk diyalektoloji gezileri sunularak Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının temellerini nasıl ve ne zaman attığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: ağız araştırmaları, Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları, Rumeli, dil bilimi tarihi

Abstract

Tadeusz Kowalski was the founder of Oriental studies in Poland. Although initially interested mainly in Arabic poetry and culture, in the following years Kowalski directed his attention to Turkish linguistics, focusing particularly on the Turkish dialects in Anatolia and Rumelia. This article presents his first dialectological expeditions and tries to explain how and when T. Kowalski laid the foundations of Turkish dialectology.

Keywords: dialectology, Turkish, Anatolian dialects, Rumelia, history of linguistic

* Bu makale, Marek Stachowski tarafından Polonyalı dilbilimci ve ağız araştırmacısı Józef Kaş onuruna hazırlanan bir armağan kitapta yayımlanmak üzere kaleme alınmıştır ve hâlihazırda yayıma hazırlık aşamasındadır. Makalenin Türkçe çevirisi yapılırken Türk okuyucunun konuya dair ön bilgisinin Leh okuyucularından farklı olabileceği dikkate alınmış ve yazarın gözetiminde bazı düzenlemeler ve değişiklikler yapılmıştır.

** Bu makalenin çevirisinden doğabilecek tüm telif hakkı ihlalleri ve diğer yasal sorumluluklar tamamen çevirmen(ler)in yükümlülüğündedir. *BABUR Research*, çeviri sürecinden kaynaklanabilecek herhangi bir yasal ihtilafta sorumlu tutulamaz. Çevirmen(ler), makale üzerinde gerçekleştirdiği çevirinin taraflar açısından telif hakkı ihlalleri yaratmadığını taahhüt eder.

1. İki Türk diyalektolojisi

Çağımızda Türk dillerinin ağızlarını konu alan ilk araştırmalar, aslında iki diyalektoloji alanıyla ilgili olan Türkiye Türkçesi üzerineydi. Osmanlılar, topraklarını genişleterek Selçuklular'ın ardından tüm Anadolu'yu tekrar fethetmekle kalmayıp, aynı zamanda „Rumeli” adını verdikleri, Balkan topraklarına da yayıldılar. Rumeli'nin kolonizasyonu onlarca yıl sürdü ve buraya Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden, Türkçe'nin Anadolu'daki farklı ağızlarını konuşan topluluklar yerleşti. Böylece Rumeli topraklarında Anadolu'da mümkün olmayacak bir konfigürasyonla bir araya gelen Türk ağızları, birbirleriyle ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerindeki Türkçe dışındaki dillerle temas etmiş; bu temaslar neticesinde ses ve şekil bilgisi bakımından değişerek, Anadolu'daki ana ağızlarından bağımsız bir şekilde gelişmeye devam etmiştir. Dolayısıyla, günümüzde Rumeli Türk ağızları, Anadolu ağızlarının doğal bir uzantısı değildir ve hangi Rumeli ağzının hangi Anadolu ağzından türediğini belirleme imkânı yoktur (Stachowski 2023: 93-101).

Rumeli'de oluşan bu durum, Polonya'daki “nowe dialektu mieszane” (= yeni karışık ağızlar) meselesini de bir nebze andırır ama daha karmaşıktır. Burada bir parantez açarak kısaca bu konuya da değinecek olursak; Polonya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, daha eski dönemlerde kaybettiği bölgelerini (Polonya'nın batısı ve kısmen kuzeyi) Almanya'dan geri aldıktan sonra oraların Alman ahalisi Almanya'ya geri döndü. Aynı zamanda, eskiden Polonya'nın doğu parçası olan ve savaştan sonra Sovyet Rusyası'nda kalmış olan bölgelerde (bugünkü Ukrayna'nın ve Belarus'un batısı ile Litvanya'da) meskûn Lehler de, Polonya'nın batı ve kuzeybatısına göçüp “Ziemie Odzyskane” (= Geri kazanılmış topraklar) bölgelerine yerleştirildi. Çeşitli Doğu Leh ağızlarını (msl. Ukrayna ve Litvanya Leh ağızları) konuşanlar birdenbire batıda, aynı köy veya kasabada bir araya gelerek birbirlerini etkilediler. Böylece II. Dünya Savaşı'ndan önce var olmayan yeni ağız kompozisyonları ortaya çıktı. Bunlara “nowe dialektu mieszane” denmektedir.

Türkoloji'nin noktainazarından Türkçe'nin Rumeli ve Anadolu'daki ağızları, aslında ayrı araştırma sahalarıdır ve bu alanlarda çalışmak farklı dil hazırlıklarını gerektirir. Mesela, Doğu Rumeli lehçelerinde derinlemesine uzmanlaşmak için Bulgarca, Sırpça ve Rumence; Doğu Anadolu ağızları içinse Kürtçe, Ermenice ve Gürcüce bilmek gereklidir.

Türk ağız araştırmalarının temelinde doğal olarak Türk ağızlarına olan ilgi bulunuyordu. Komşu dillerin etkileri üzerine yapılan araştırmaların önemi ise çok daha sonra anlaşılmaya başlanmıştır. Ancak konunun burada üzerinde durmak istediğim başka bir yönü var: Her iki Türk diyalektoloji sahasının kuruluşunda da Tadeusz Kowalski'nin çalışmaları yer almıştır.

2. Şiir ve Diyalektoloji Arasında

Tadeusz Kowalski, Yakın Doğu araştırmaları (Arap, Türk ve Fars filolojileri) üzerine eğitimini Almanca konuşulan üniversitelerde (Viyana, Strazburg, Kiel) tamamlamış; 1915-1916 akademik yılında, yani I. Dünya Savaşı sırasında *docent prywatny* olarak Krakov'da ders vermeye başlamıştır (Dobosz 2013: 53). T. Kowalski için Jagiello Üniversitesi'nde „1 Temmuz 1919'dan itibaren geçerli olmak üzere” resmî olarak bir kürsü, yani Şarkiyat Profesörlüğü kadrosu açılmıştır (Reskrypt MWRiOP, Jagiello Üniversitesi Arşivi S II 619). Ancak maalesef, Üniversite'nin arşivinde 1919 yılından önce kendisinin hangi dersleri verdiğini gösteren bir belge bulunmamaktadır. Jagiello Üniversitesi'nde Doğu Filolojisi ana bilim dalı ise ancak 1921'de kurulmuştur (Dobosz 2013: 54-55, 57). Başlangıçta Kowalski'nin ilgisinin daha çok eski Arap şiiri ve divan edebiyatı, yani yüksek edebiyat üzerinde yoğunlaştığını biliyoruz. Jan Łoś tarafından yayınlanan «Pamiętniki janczara» [= “Yeniçerinin anıları”] adlı eserde geçen Türkçe sözcüklere dair açıklamalarını saymazsak (bkz. Zajaczkowski W. 1953: XVIII), Kowalski'nin 1914-1915 yıllarına ait ilk yayınları eski Arap şiiriyle ilgilidir.

T. Kowalski'nin araştırmalarının yeni bir istikamet kazanmasında I. Dünya Savaşı'nın getirdiği koşullar etken olmuştu. Krakov'da tedavi gören yaralılar arasında Türk askerler de vardı. Kowalski, bu fırsatı değerlendirdi ve Arapça konularını bir kenara bırakıp Krakov hastanesinde saha [!] çalışmaları yürütmeye başladı. Bursa dolaylarından gelen bir gençten, Çakıcı Efe ile ilgili çeşitli türküler derledi. Viyana'daki hastaneden elde ettiği malzemelerle de birleştirdiği bu derlemeleri, edebî ve kültürel açıdan yorumlayarak dile dair sınırlı notlarla yayınladı (Kowalski 1916-1918). İlgi alanında biraz beklenmedik bir değişiklik olmuştu: *Rocznik Orientalistyczny*'nin (Şarkiyat Yıllığı) 1914-1915 yıllarına ait ilk cildinin ilk sayısında eski Arap şiiri ve Arap yemekleri hakkında yazarken, aynı cildin ikinci sayısında çağdaş Türk halk edebiyatına geçmişti.

Çakıcı hakkında yazdığı makaleden bir yıl sonra, T. Kowalski, bu kez dil konularına önceki eserlerinden daha fazla yer ayırarak, Türk halk bilmeceleri derlemesini folklorik ve diyalektolojik yönden analiz ettiği bir broşür yayınladı (Kowalski 1919: 3-14). Dört sayfalık Fransızca özet hariç, tamamı Lehçe kaleme alınmış olan 77 sayfalık bu küçük broşürün, yurt dışında kayda değer bir ilgiyle karşılanmış olduğu Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, İsveç, Bulgaristan ve Türkiye'de yayınlanan değerlendirmelerden açıkça görülebilmektedir (Zajaczkowski W. 1953: XIX).

¹ Prusya, Almanya ve 20. yy. başlarındaki Polonya gibi, üniversite sistemini Almanya modeliyle kuran ülkelerde bulunan *docent prywatny* (Alm. *Privatdozent*) unvanı, habilitasyonlarını (doçent doktor unvanı) almış ancak üniversitede bir kadrosu bulunmaksızın, yani maaş almadan veya maaşları, dersi alan öğrencilerden toplanan parayla ödenen araştırmacılara verilir. Ders verme iznine sahip olmak anlamına gelebilecek *Privatdozent* unvanı bugün Almanya'da, çok seyrek de olsa, hâlâ kullanılmaktadır, ancak öğrencilerden para toplanmaz; bu araştırmacılar ücretsiz olarak ders verirler.

3. Rumeli diyalektolojisinin başlangıcı (1922, 1926)

Kowalski'nin Krakov'da yayınladığı Türk halk şiirinin türleri hakkındaki kitap (1922), muhtemelen folkloristliğin dil bilimine baskın olduğu son yayınıdır. Ancak burada da çalışmanın odağı metinlerin içeriğinden ziyade biçimine kaymıştı. Çalışmanın yalnızca 1. bölümü yayınlandı; planlanan ya da belki de yazılmış olan 2. bölümü ise hiçbir zaman gün yüzüne çıkmadı.

Kitabın Türk diyalektolojisi açısından önemi, Tadeusz Kowalski'nin, Krakov'daki askerî hastanede bulunan yaralı Türk askerlerden birinin yazdığı şiirin üç satırını yayınlamış olmasından kaynaklanmaktadır. Asker, şehri bizzat görmüş olmasına rağmen, şiirinde Krakov'u kendi gözlemleriyle değil klasik İslâm edebiyatının kalıplarıyla tasvir etmiştir (Kowalski 1922: 60; Stachowski 2023: 89). Ancak burada bu konuya daha fazla yer ayırmayacağız.

Meselenin bizim açımızdan dikkate değer yönü; söz konusu yaralı asker Makedonyalı bir Türk'tü ve T. Kowalski'nin 1922'de Krakov'da çıkan kitabına aldığı bu üç satırlık şiir parçası, Türkçe'nin ağızlarından birine - bugünkü Kuzey Makedonya ağızlarına- ait ilk yayınlanan malzeme oldu. Polonya dışında pek bilinmeyen bu durum aynı zamanda Rumeli-Makedon ağız araştırmalarının da başlangıcı anlamına geliyordu.

O dönemde hastanedeki askerlerden derlenen Makedonya ağzına ait malzemenin tamamını içeren çalışma yaygın olarak bilinmekte (Kowalski 1926) ve yayımlandığı 1926 yılı genellikle Rumeli diyalektolojisinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, yayının uluslararası bilim camiası üzerindeki etkisi açısından doğru olmakla beraber; Makedonya Türkçesi'ne ait bir metnin ilk yayını 1922 yılına dayandığı için gerçeği yüzde yüz isabetle yansıtmamaktadır.

Elbette Kowalski'den önce de Balkan Türkleri'nin dil ve kültürlerine ilgi duyuluyordu. Ancak derlemeler, kayıt yeri belirtilmeden ve kaynak kişinin bireysel özellikleri (cinsiyet, yaş, diş yapısı, eğitimi vb.) hakkında bilgi verilmeden, profesyonellikten uzak bir şekilde derlenip yayınlanırdı. Atasözleri, şarkılar ve bilmeceleri içeren bu yayınlarda malzeme, folkloristliğin bakış açısıyla değerlendiriliyordu. T. Kowalski'nin çalışması, sağlam bir metodolojiye dayanan ve malzemeyi dil bakımından kapsamlı olarak inceleyen ilk yayındı, dolayısıyla Rumeli diyalektolojisinin tarihini 1926'dan başlatmak son derece yerindedir. Julius Németh (1956: 5) 30 yıl sonra yayınladığı dünyaca ünlü kitabında, bilimsel yöntemlere dayanan Türk diyalektolojisinin (Anadolu ağızlarıyla birlikte) Tadeusz Kowalski'nin çalışmalarıyla başladığını yazarken her açıdan haklıydı.²

² „Die methodische Bearbeitung der osmanisch-türkischen Dialektologie beginnt mit der Tätigkeit von Tadeusz Kowalski.” (Németh 1956: 5).

Böylece T. Kowalski'nin 1922 yılında monografisinde yer verdiği şiir parçası ve 1926 yılında yazdığı makalesiyle Rumeli diyalektolojisinin ilk adımları atılmış olmaktadır. Anadolu ağız araştırmaları ise henüz başlamamıştır.

4. Anadolu'ya ilk sefer (1923-1924)

T. Kowalski'nin, düzenli yayın yapmak için elverişli bir ortam olmayan savaş yıllarındaki araştırma ve yayınlarının kronolojisinde büyük bir karmaşa bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak Arapça ve Türkoloji konularını bölgesel ve filolojik yönleriyle ele alan araştırmalardan oluşan çalışmaları arasında beklenmedik bir şekilde 1925 yılına ait İzmir yöresi ağzıyla yazılmış beş kısa öyküyü içeren bir yayımla karşılaşılıyor. Ancak bunlar 1917 yılına, yani saha gezilerinden önce derlenmiş malzemelere dayanmaktadır. O dönemde çalışmalarına henüz tematik anlamda bir istikamet belirlememiş olduğunu göstermesi bakımından T. Kowalski'nin bibliyografyasına değinmekte fayda var. 1920'li yıllarda yazdıkları arasında, Müslüman halklarda jest ve mimikler; Arap kroniklerine göre Haçlı Seferleri; Türkiye'deki reformlar ve Polonya-Türkiye ilişkileri; Arap batıl inançlarında burun ve hapşırma; Afganistan; Tatarca bir yarlık gibi pek çok farklı konu bulunuyordu. Bunlar arasında birdenbire çıkan, folklor malzemesinin üstünkörü yorumlarla basit bir şekilde sunulduğu, dil bilimi yönünden sınırlı tek bir makale, ağız malzemeleri içerse de, bir öncülü veya devamı da olmadığından, ağız araştırmaları için ciddi bir başlangıç sayılamaz.

Ancak yine de 1920'lerde T. Kowalski'nin ilgi alanında bir şeyler değişti. On yıllık süreçte yaptığı çalışmalar belli bir başlık altında toplanamasa da yıllar geçtikçe Arapça'ya dair yazılarının azaldığı ve daha ziyade çağdaş Türkiye'ye odaklandığı görülmektedir. Artık T. Kowalski, meyvelerini 1930'ların başında verecek olarak saha çalışmalarına başlamıştır.

Kowalski İstanbul'a doğru yola çıktığında yıl 1923'tü. Türk tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan 1923 yılı, ay ay belirtilemeksizin konuşulamaz. Tadeusz Kowalski, 12 Eylül 1923'te Osmanlı İmparatorluğu'na gelir ve 82 gün boyunca başkent İstanbul'da kalır (Dziurzyńska 1999: 30).³ Türkiye'den ayrıldığında ise, İstanbul artık başkent değildir ve İmparatorluk da sona ermiştir. Ankara 13 Ekim'de, yani Kowalski'nin gelişinden bir ay sonra başkent olmuştur ve 29 Ekim'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir.⁴ Bu değişikliklere bizzat tanık olan genç bilim adamı, doğal olarak bir süre siyaset, reformlar ve Polonya ile Türkiye arasındaki gelecekteki ilişkiler konularına ilgi duydu. Nihayeten, bölgesel çalışmalarını kaydetmek için kullanacağı notlarla dolu defterlerini de

³ Seferin tamamı 12 Eylül 1923'ten 27 Ocak 1924'e kadar 138 gün sürmüştür. Ashında bu gezi, ilk bölümü Balkan topraklarını (tesadüf eseri olarak Rumeli'yi), yani Dobruca, Doğu Bulgaristan ve Doğu Trakya'yı kapsayan bir seferin ikinci kısmı olarak planlanmıştı. Seferin organizatörü, T. Kowalski'yi (muhtemelen Türkçe bildiği için) keşif gezisinin ikinci kısmına davet eden coğrafyacı Ludomir Sawicki idi. Ciddi bir araba arızası sebebiyle belli bir yerde mecburen uzun süreli konaklanmış olduğu için, Kowalski'nin birinci sefere de katılımı, Rumeli diyalektolojisinin gelişmesi açısından bir kazanım olabilirdi (Sawicki 1928: 1-2).

⁴ Osmanlı başkentinin adı Mart 1930'da resmen *İstanbul* olarak değiştirildi. 1876 Anayasası'nda da şehir *İstanbul* olarak anılmakla beraber; o dönemde *Konstantiniyye* ismi Osmanlı'da hâlâ yaygın olarak kullanılıyordu.

(bazıları Polonya Bilimler Akademisi ve Krakov'daki Polonya Sanat ve Bilim Akademisi Arşivleri'nde muhafaza edilmektedir) olarak Anadolu'ya doğru yola çıktı. Neticede de Anadolu'da yaptığı yolculuklar ve Anadolu halkıyla teması, dikkatini bu kez etnografya ve ağızlara odaklamasına sebep olmuş olmalı.

İlk keşif gezisinde Anadolu'nun içlerine çok fazla ilerlemeden Ankara, Tuz Gölü ve Konya'ya ulaştı. Dil çalışması merkez ağızlarıyla sınırlı olacaktı. „Trenle seyahat ettiğinden, yalnızca savaş sonrası göçler nedeniyle karışık bir nüfusun yaşadığı daha büyük kent merkezlerini ziyaret edebiliyordu. Sistematik ağız araştırmaları yürütebilmek için ise, tercihen yerel bir rehberin yardımıyla at veya arabayla ulaşılabilen köylerde kalmak gerekiyordu. Kowalski'nin imkânları böyle bir seyahat biçimini karşılayamazdı [...]” (Dziurzyńska 1999: 34). Yine de, bu gezi Anadolu'daki ilk etnografik ve diyalektolojik saha araştırmasıydı.

O andan itibaren hayatı boyunca Kowalski'nin filolog yönü ile dil bilimci yönü rekabet içinde olacaktı. Ve bugün esasen Kowalski'nin dil alanındaki başarılarını takdir ediyor olsak da, aslında hiçbir zaman filolojiyi bırakmadı. Vefatından sonra yayınlanan son çalışmaları edebiyat konularına dair üç kitaptır (Kowalski 1950, 1952, 1953). Tadeusz Kowalski, çalışma alanları arasında şahsi ilgilerine göre bir bölümlenme yapmıştı: „Arapça araştırmalarında, Mickiewicz döneminin Romantiklerine (S. de Sacy vd.) yaklaşarak geleneksel, klasik *filoloji* istikametini benimsiyor; Fars dili ve edebiyatı alanında ağırlıklı olarak *edebiyat ve tarih* konularına eğiliyor; Türkoloji çalışmalarında ise *dil bilimi ve diyalektolojiye* yöneliyordu.” (Zajączkowski A. 1953: XV). Ancak bugün onun kendisini öncelikle bir Türkolog olarak gördüğüne dair kanıtlarımız var (Stachowski 2018).

Özetle, Tadeusz Kowalski'nin bu amaçla özel olarak düzenlediği bir keşif gezisiyle Anadolu'ya doğru yola çıktığı 1923 yılını Anadolu saha araştırmalarının başlangıcı saymak gerekir.

5. Anadolu'ya ikinci sefer (1927)

İkinci geziye üç kişi katıldı: Bir coğrafyacı (Ludomir Sawicki, Krakov), bir jeolog (Bohdan Świdorski, Varşova) ve bir Türkolog (Tadeusz Kowalski, Krakov). Arabayla⁵ seyahat ettiler ve 68 günlük sürede (13 Ağustos - 19 Ekim 1927) İstanbul - Samsun - Sivas - Kayseri - Konya – İstanbul güzergâhını katettiler. Böylece T. Kowalski'nin bizzat ağız malzemesi topladığı en kuzey (Samsun) ve en doğu (Sivas) noktalara ulaşıldı. Araba

⁵ Adı geçen araç bildiğimiz arabalardan değildi. „İki dünya savaşı arasında Polonya'da, büyük ölçekli bir keşif gezileri girişiminin geliştirilmeye başlandığı tek coğrafya enstitüsü Krakov'daydı. Kurucusu ve organizatörü L. Sawicki, keşif gezilerini en başından itibaren disiplinler arası bir konseptle oluşturdu. Gezilerde kullanılacak aracı kendisi tasarladı ve Paris'te (1926) Renault fabrikasında inşa edilmesine bizzat nezaret etti. „Orbis” adını verdiği aracı Paris'ten Krakov'a da kendisi sürerek getirdikten sonra gezi hazırlıklarını başlattı. (Jackowski, Soljan [tarihsiz] – Boğaz'dan geçerken çekilen fotoğraftaki soldan ikinci kişi büyük olasılıkla T. Kowalski'dir; „Orbis” de fotoğraflarda ve Majkowska 1999'da bulunan 16 no'lu illüstrasyonda görülebilir). Radyo röportajında T. Kowalski aracı: „Büyük yolculuk vasıtamız Orbis, binek aracından ziyade Krakov ve Wieliczka arasında sefer yapan otobüslere benziyordu” sözleriyle tasvir etmişti (Filipowska 2021: 160-161).

zaman zaman arızalansa da karayolunda yolculuk, demiryolu hatlarından uzaktaki köy ve yerleşim yerlerine ulaşmayı sağlıyordu. Dolayısıyla Kowalski, bu kez daha sistemli ve planlı bir yöntemle malzeme derleme imkânına kavuştu⁶ ve Anadolu'da toplam yaklaşık 100 topografik noktadan veri topladı (Dziurzyńska 1999: 37).

Geziye ilişkin rapor, yayınlanmak üzere 1927'de teslim edilmişse de oldukça geç bir tarihte, ancak iki yıl sonra basıldı (Kowalski 1929). Öte yandan T. Kowalski, 1927 yılının sonlarında radyoda Türkiye seferi hakkında üç bölümlük bir röportaj yayınlamıştır (Filipowska 2021: 156; çalışmada yazılı raporla radyo programının tipolojik karşılaştırması mevcuttur).

Sonuç olarak bu gezide derlenen ağız malzemesi birkaç yıl içinde yayınlanacak olan makalede işlenerek alanda çığır açan bir araştırma niteliği kazanmıştır. (bkz. § 7)

6. Rumeli'ye ilk sefer (1929)

T. Kowalski'nin neden Anadolu gezilerine ara verip Rumeli'de saha araştırmasına başlamaya karar verdiğini bilmiyoruz. Her hâlükârda, 1929'da özellikle Rusçuk kasabası civarında ve Bulgar-Romanya sınırının doğu kısmındaki Deliorman (~ Deli Orman) bölgesinde yerli Türkler'in ağızları üzerine araştırma yapmak üzere Kuzeydoğu Bulgaristan'a gitti. Bu gezi, 7 Eylül- 30 Eylül 1929 tarihleri arasında süren nispeten kısa bir seferdi.

Bulgaristan'daki araştırmalar, T. Kowalski'nin Gagavuz milletinin ve dilinin üç katmanı hakkında, zamanı için oldukça yenilikçi bir tez ortaya koyduğu yayının da temelini oluşturdu (Kowalski 1933; bu konuda bir polemik için: Stachowski 2023a). T. Kowalski'nin ilk defa 1931 yılında Leiden'de düzenlenen 18. Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresi'nde sunduğu bir bildiriyle bilim dünyasına sunduğu tezi, iki yıl sonra da adı geçen bildirinin genişletilmiş versiyonunu kitapçık hâlinde yayınlanması ve akabinde Ö.F. Akün tarafından Türkçeye çevrilmesiyle büyük bir rağbet kazandı (Budu 2021: 190).

Doğu Rumeli diyalektolojisinin başlangıcı olan Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları hakkındaki bilgilerin tanzimi ve Gagavuz dilinin kökenine dair bir tez oluşturabilmek, Sofya'da mecburen geçirilen üç günü saymazsak toplam üç hafta sürmüş bir gezi için son derece kalıcı sonuçlardır (Dziurzyńska 1999: 41-42).

Özetle, Makedonya'nın Türk bölgesi Batı Rumeli ağızları olarak adlandırılırken, Bulgaristan Türk ağızları ise Doğu Rumeli grubunu oluşturur. 1922 ve 1926 yıllarında batıda, 1929'da ise doğuda olmak üzere her iki grupta da ağız araştırmalarını Tadeusz Kowalski başlatmıştır.

⁶ Daha kapsamlı diyalektolojik araştırmalar yapması için bir fırsat olarak değerlendirdiği bu durum, seferin araba arızası sebebiyle iki kez birkaç günlüğüne kesintiye uğradığı Sivas dolaylarında gerçekleşti (Sawicki 1928: 13; Filipowska 2021: 157, 159).

7. Anadolu diyalektolojisi alanında yayınların başlaması (1931)

Anadolu'ya düzenlenen ikinci seferde (1927) derlenen malzeme ciddi araştırmaların yolunu açacak yeterliliğe sahiptiyse de, çalışmanın yarattığı etki yalnızca seferin kendisiyle değil, aynı zamanda bu materyallerin yayınlanmasıyla da bağlantılıdır. Yayının yılı 1931'di.

Tabii evvelden de konuya dair bir miktar çalışma bulunuyordu, ancak bunlar genellikle derleme metinlerin basımları ya da bir yerel dilin bölük pörçük tasvirlerinden ibaretti. Söz konusu çalışmalar genellikle metodolojik tutarlılık açısından oldukça yetersiz olduklarından, J. Németh'in yukarıda değindiğimiz tespiti, Avrupa'daki yaygın kabulü yansıtmaktadır.

1931'de yayınlanan iki makaleden (Kowalski 1931, 1931a) özellikle *Osmanisch-türkische Dialekte* adlı kısa başlıklı çalışma, önemli bir ses getirdi. Makalenin, araştırma alanına etkisinde iki faktör belirleyici oldu: Yayının niteliği ve yeri.

Söz konusu çalışmanın hususiyetini değerlendirirken, kapsamlı ve toparlayıcı niteliği ile incelenen malzemeye büyük oranda birinci elden hâkimiyeti göz önünde tutuyorum. T. Kowalski, çalışmasına hem Anadolu hem de Rumeli ağızlarını dâhil etti. Türkoloji alanında ağız araştırmalarına dair o zamana kadar yapılmış mahdut sayıda yayında yer alan bilgileri, kendisinin daha önce derlediği ama henüz yayınlamadığı saha materyaliyle ustaca birleştirdi. Mevcut bilgilerin bir sentezini yapan ve aynı zamanda da yeni ağız malzemesini değerlendiren bir çalışmaydı. Böyle bir sunum doğal olarak ağızlar hakkında bir ilgi ve bilgi oluşmasını sağladı. Çalışmanın etkisini daha da arttıran ikinci faktör yayınladığı yerdirdi. Zira makale, o dönemde Almanca, İngilizce ve Fransızca olarak yayınlanan, pek muteber *İslam Ansiklopedisi*'nde çıkmıştı.

Açıkladığımız iki özelliği bir arada taşıyor ve çalışmanın büyük oranda bizzat derlediği saha malzemesine dayanıyor olması, T. Kowalski'nin 1927–1931 yılları arasında metodolojik bir tutarlılıkla Anadolu ve genel Türkiye Türkçesi (Anadolu ve Rumeli'yi ayırt ederek) diyalektolojisini kurduğunu ifade etmemize olanak sağlamaktadır.

Türk ağız araştırmalarının başlangıç aşamalarının zaman çizelgesi şu şekildedir:

1922, 1926	Batı Rumeli diyalektolojisinin başlangıcı
1923	Anadolu'da saha araştırmalarının başlangıcı
1929	Doğu Rumeli diyalektolojisinin başlangıcı
1931	Anadolu diyalektolojisi alanında uzmanlaşmış yayınların başlaması

8. Diğer diyalektolojik seferler

Türk diyalektolojisi kapsamına girmeyen Karaimlere yönelik seferler hariç tutulursa Tadeusz Kowalski'nin diyalektolojik seferlerinin takvimi şöyledir:

1923-24	Anadolu	
1927	Anadolu	
1929		Rumeli (Bulgaristan)
1936	Anadolu	
1937		Rumeli (Romanya)

Başlangıç kapsamında değerlendiremeyeceğinden Kowalski'nin son iki keşif gezisine burada girmiyorum.

Mamafih çözülmesi gereken bir düğüme de değinmek isterim. Kazimierz Nitsch (1948 = 1960: 300), T. Kowalski'nin vefatından sonra yazdığı ölüm ilanında, son Türkiye seyahatinin Eylül ve Kasım 1947 arasında gerçekleştiğinden bahsediyor. Bir yandan Tadeusz Kowalski'yi yakından ve uzun süredir tanıyan K. Nitsch'in bir hata yapmış olması ihtimali çok düşük, diğer yandan başka bir yerde böyle bir keşif gezisine dair bir bilgiye rastlamıyoruz. Mevcut biyografik maddelerde (Kowalski'nin Türkçe yaşam öyküsü ve eserlerinin listesi için bkz. Budu 2021) ve T. Kowalski'nin çocuklarının anılarında söz konusu seyahatin bahsi geçmiyor (Kowalski K. 1999; Kowalska-Lewicka 1999). T. Kowalski'nin özgeçmişine dair veriler, kendisinin 2. Dünya Savaşı sonrasında bir keşif gezisine katılmasının mümkün olmadığına işaret etmektedir. Toplama kampında kalışı ve savaştan sonraki olaylar hakkında da daha önce yeterince bilgi verilmişti (Türkler'in Kowalski'yi toplama kampından çıkarıp İstanbul'a getirme çabaları üzerine bkz. Stachowski 1998. Adı geçen çalışmanın 226-228. sayfalarında T. Kowalski ile İstanbul Üniversitesi arasında yapılan Türkçe "Mukavelename"nin orijinal metni verilmistir). Yalnız bu süre zarfında sağlığının önemli ölçüde kötüleştiğini biliyoruz. Tadeusz Kowalski 5 Mayıs 1948'de bağırsak kanserinden öldü (Kowalski K. 1999: 66). Bu, öyle aniden başlayan, çabuk öldüren bir hastalık olmadığından, T. Kowalski'nin ölümünden yarım yıl önce Türkiye'de saha araştırması yürütmüş ve gezinin iki üç ay sürmüş olacağına da inanmak zor (K. Nitsch gün olarak tarih vermiyor). Ayrıca o zamanki yetkililerin böyle bir keşif gezisini finanse edecek parayı bulmaları da pek olası değil. Yani acaba K. Nitsch yanılıyor olabilir mi?

Kaynakça

- Bandtkie, J.S. (1821). *Wiadomości o języku polskim w Szląsku i o polskich Szlązakach*, Wrocław.
- Budu, M. (2021). Polonya Türkolojisinde Tadeusz Kowalski'nin yeri ve Türk dili üzerine incelemeleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 184-201.
- Dobosz, K. (2013). Szkice z dziejów orientalistyki w okresie miğdzywojennym ze szczególnym uwzględnieniem postaci Tadeusza Kowalskiego. Kraków [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi].
- Dziurzyńska, E. (1999). Podróże naukowe Tadeusza Kowalskiego w świetle materiałów archiwalnych. In: R. Majkowska (Ed.), *Tadeusz Kowalski 1889-1948*. Kraków, 29-53.
- Filipowska, S. (2021). Radiowy reportaż z podróży profesora Tadeusza Kowalskiego do Turcji w 1927 roku. *Perspektywy kultury*, 35/4, 153-166.
- Gruszecka-Nitschowa, A. (1977). *Całe życie nad przyrodą mowy polskiej. Kazimierz Nitsch i jego prace*. Kraków.
- İğci, A. (2019). *Karadağ Türk ağzı*. Ankara.
- İğci, A. (2021). Karadağ topraklarında Türkçe ve Karadağlıca ağızlarının etkileşimi. V. *Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağzı Araştırmaları Çalıştayı bildirileri*. Ankara, 483-534.
- Jackowski, A., Sołjan I. [tarihsiz], Zarys historii geografii w Uniwersytecie Jagiellońskim. 12: Akcja ekspedycyjna [http://denali.geo.uj.edu.pl/opracowania/historia/12_akcja_espedycyjna.htm] [Erişim tarihi: 05.07.2023]
- Kowalska-Lewicka, A. (1999). Tadeusz Kowalski w oczach córki. In: R. Majkowska (Ed.), *Tadeusz Kowalski 1889-1948*. Kraków, 67-78.
- Kowalski, K. (1999). Tadeusz Kowalski – oczami syna. In: R. Majkowska (Ed.), *Tadeusz Kowalski 1889-1948*. Kraków, 63-66.
- Kowalski, T. (1916-1918). Piosenki ludowe anatolskie o rozbójniku Czakydżym. *Rocznik Orientalistyczny*, 1/2, 334-355.
- Kowalski, T. (1919). *Zagadki ludowe tureckie*. Kraków.
- Kowalski, T. (1922). *Ze studjów nad formą poezji ludów tureckich*, tom I. Kraków.
- Kowalski, T. (1925). Cinq récits de Günei (Vilayet de Smyrne). *Rocznik Orientalistyczny*, 2 (1919-1924, basım 1925), 204-212.
- Kowalski, T. (1926). Osmanisch-türkische Volkslieder aus Mazedonien. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 33, 166-231.
- Kowalski, T. (1929). Podróż naukowa polska do Azji Mniejszej. *Rocznik Orientalistyczny*, 5 (1927), 240-245.
- Kowalski, T. (1931). Osmanisch-türkische Dialekte. In: M.Th. Houtsma et al. (Ed.), *Enzyklopädie des Islām* 4, 991-1011.
- Kowalski, T. (1931a). Einige Probleme der osmanisch-türkischen Dialektforschung.

Rocznik Orientalistyczny, 7, 264-280.

Kowalski, T. (1933). *Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est*. Kraków.

Kowalski, T. (1950). *Le diwān de Kaʿb ibn Zuhair. Edition critique*. Kraków.

Kowalski, T. (1952). *Studia nad Šāh-nāme, tom I*. Kraków.

Kowalski, T. (1953). *Studia nad Šāh-nāme, tom II*. Kraków.

Majkowska, R., (Ed.) (1999). *Tadeusz Kowalski 1889-1948*, Kraków.

Mollova, M. (2003). *Doğu Rodop Türk ağızlarının sözlüğü – Dictionnaire dialectologique du Turc du Rhodope de l'Est – turc-français*. Ankara.

Németh, J. (1956). *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*. Sofia.

Nitsch, K. (1948). Tadeusz Kowalski (21.VI.1889–5.V.1948). *Dziennik Polski IV*, 138, 4 [Nitsch 1960: 296-302].

Nitsch, K. (1960). *Ze wspomnień językoznawcy*. Kraków.

Sawicki, L. (1928). *Wyprawa »Orbisu« do Azji Mniejszej 1927. Sprawozdanie tymczasowe*. Kraków.

Stachowski, M. (1998). Kowalski, Caferoğlu und die Universität Stambul. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 8, 211-228.

Stachowski, M. (2018). Nieznany wiersz okolicznościowy orientalisty Tadeusza Kowalskiego. *LingVaria* 13/1, 219-223.

Stachowski, M. (2019). The Turkic languages and Persian to c. 1700. In: J. Considine (Ed.), *The Cambridge World History of Lexicography*. Cambridge, s. 223-246.

Stachowski, M. (2023). *Podstawy turkologii dla bałkanistów*. Kraków.

Stachowski, M. (2023a). Gagavuzcanın üç tabakası sorunu. In: Ö. Ayazlı vd. (Ed.), *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi* [Armağan M. Ölmez]. Çanakkale, 571-577.

Zajączkowski, A. (1953). Tadeusz Kowalski i jego prace orientalistyczne (21.VI.1889–5.V.1948). *Rocznik Orientalistyczny*, 17, IX-XVI.

Zajączkowski, W. (1953). Bibliografia Tadeusza Kowalskiego. *Rocznik Orientalistyczny*, 17, XVII-XXXVI.

Peacock A. C. S. Moğol Anadolu'sunda İslam, Edebiyat ve Toplum. çev. Akman, R. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2023, ss. 384, ISBN: 978-625-8022-37-7.

Dr. Şükrü Özdemir

Dr., İzmir/Türkiye

sozdemir7@gmail.com

orcid: 0000-0001-5175-3086

Atıf Citation

Özdemir, Ş. (2024). Peacock A. C. S. Moğol Anadolu'sunda İslam, Edebiyat ve Toplum. çev. Akman, R. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2023, ss. 384, ISBN: 978-625-8022-37-7. *BABUR Research*, 3 (2), 179-185.

Gönderim Submitted

04.10.2024

Revizyon Revision

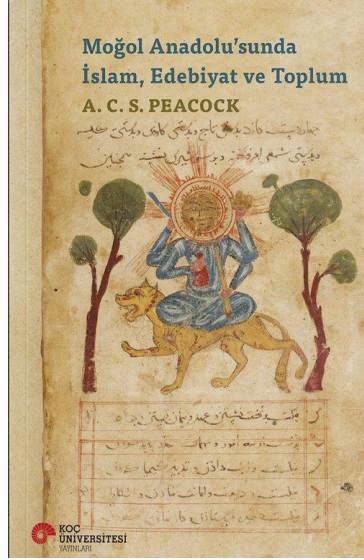
19.10.2024

Kabul Accepted

03.11.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

İskoçya St. Andrews Üniversitesi'nde Orta Doğu ve İslâm tarihi profesörü olarak çalışmakta olan A. C. S. Peacock'un kaleminden çıkan eser, 2019 yılında Cambridge Üniversitesi neşriyatı arasında 'İslam, Literature and Society in Mongol Anatolia' adıyla yayımlanmıştı. 'Moğol Anadolu'sunda İslam, Edebiyat ve Toplum' adıyla tarih kitaplığımıza kazandırılan itinalı çevirisi, Renan Akman'ın muktedir

kalemi sayesinde ilk yayımının üzerinden dört yıl geçmeden Türk okuyucuların dikkat ve ilgilerine arz olundu. Hem eseri Türkçeye kazandıran çevirmenin gayreti hem de yayımcısının himmet ve hizmeti şükran ve takdirle karşılanmalıdır.

Eserin başlığında gözümüze çarpan 'Moğol Anadolu'su' dönemselleştirmesi Anadolu tarihinin bir devresini tanımlamakta kullanmaya alıştığımız *Selçuklu ve Beylikler Dönemi* adlandırmaları sebebiyle ilk bakışta bize çok da munis gelmiyor. Şu kadarı var ki okuyucusunu bir nebze şaşırtıp düşünmeye sevk eden bu adlandırmanın haklı ve makul sebeplere dayandığını eserin ilerleyen sayfalarında daha iyi anlıyoruz.

XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'da gerçekleşen siyasî, sosyal ve dinî bir dizi dönüşümde Moğol istilasının rolünü tartışan eser bir giriş bölümünü takip eden iki kısımdan oluşuyor. Birinci kısım (s. 51-186) kendi içinde üç alt bölüme ayrılmış: I) Müslüman Anadolu'nun Oluşumu: Meşruiyet Krizleri ve Küfre Karşı Mücadele (s. 51-101), II) Tasavvuf ve Siyasi İktidar (s. 103-152), III) Toplumda Tasavvuf: Selçuklu ve Moğol Anadolu'sunda Fütüvvet (s. 153-186).

'Edebiyat ve Dini Değişim' başlıklı ikinci kısımda da benzer şekilde üç alt bölüm yer almaktadır: IV) *Edebiyat Türkçesinin Doğuşu* (s. 189-238), V) *Yerel Dini Edebiyat: İhtida Hikâyeleri, Uhreviyat ve Küfür* (s. 239-274), VI) *Kıyamet Düşüncesi ve Siyasi Elit* (s. 275-314).

Kitabın sonunda ulaşılan sonuçların özetlendiği sekiz sayfalık bir sonuç kısmı bulunuyor. (s. 315-323) Sonuç kısmını takip eden sayfalar incelenen dönemde üretilmiş yazma eserlere ait 12 adet renkli görsel için ayrılmış (s. 325-336). Bundan sonra 38 sayfa tutan kaynakça (s. 337-375) ve dizin (s. 377-384) kısımları yer alıyor.

Anadolu'da İslamizasyonu dar anlamda bir ihtida değil geniş kapsamlı bir dönüşüm süreci olarak anlayan yazarın, söz konusu dönüşüm neticesinde Anadolu'nun neye evrildiğini göstermekte bir görgü tanığının gözlemlerini iktibas ederek eserine başlaması anlamlıdır. 1332'de Anadolu'yu ziyaret eden *İbn-i Battuta*'nın Anadolu halkını sapkın inançlardan uzak bir halk olarak tasvir etmesi, görüştüğü mahalli yöneticilerin saraylarının fakih, hatip ve kurrularla dolu olduğunu aktarması bizce de dikkatle üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira bu husus, yazarın isabetle işaret ettiği gibi Orta Çağ Anadolu'sunu 'senretik' ve 'heterodoks' terimleriyle tanımlayan ve Anadolu'nun Sünnileşmesini XVI. yüzyıl gibi geç bir tarihe götüren modern tetkiklerin kategorizasyonlarının ne derece problemliliğini anlamamız açısından önem arz eder.

1255'ten sonra Anadolu'nun bir İlhanlı eyaleti olduğunu görmezden gelen akademik üretimler kadar Moğol tarihi araştırmalarında Anadolu'yu ihmal eden çalışmalar da *Peacock*'un eleştirilerinin hedefindedir (s. 28-32). Anadolu'da İslamizasyonu konu edinen akademik üretimleri de tenkit eden yazar, *F. Köprülü* ve takipçilerinin isabetsiz gördüğü tezlerine işaretle bulunmaktan geri durmaz. Eserde *Köprülü*'nün Orta Asya'daki şaman tipinin Anadolu'da derviş-süfiye evrildiği noktasındaki tespitleri, elit ve halk tipi dindarlık arasında öngördüğü derin fark, Anadolu'nun İslamlaşmasında *Ahmed Yesevî*'ye atfettiği abartılı rol son tetkikler karşısında geçerliliğini yitirmiş ve gözden düşmüş görüşler olarak nitelendirilir (s. 38-39). *Ocak, Mélikof, Küçük Hüseyin* ve *Yıldırım*'ın çalışmaları ise Anadolu'nun XIII ve XIV. yüzyıllardaki dinî vaziyetini sadece Türkçe menakıbnâme ve halk hikâyelerine istinaden anlamaya çalışmaları bakımından eleştirilir. Filolojik önem taşıyan Türkçe metinlere odaklanan, bunun yanında döneme ait neşredilmemiş Arapça, Farsça birçok yazma eseri dikkate almayan bu çalışmalar yazara göre problemlidir (s. 42). Esasen eserin Moğol etkisini görmezden gelen yahut Anadolu İslam'ını 'heterodoksi' olarak tanıyan bu anlayışlara bir antitez olarak yazılmış olduğunu söyleyebiliriz.

'Müslüman Anadolu'nun Oluşumu: Meşruiyet Krizleri ve Küfre Karşı Mücadele' başlıklı ilk bölümde öncelikle Selçuklular devrinde Anadolu'nun İslamlaşma süreci ele alınmış (s. 52-63). Bunu Moğol hâkimiyeti devrinin anlatıldığı kısım (s. 63-74) ve

'*Eretnalılar Çağı ve Beylikler*' başlıklı alt bölüm takip ediyor (s. 74-83). Yazara göre Moğol hâkimiyeti Anadolu'da İslamlaşmayı yaygınlaştırmış, Moğol hegemonyası altındaki Anadolu'da kültür, sanat ve düşünce hayatı zenginleşmiş ve derinleşmiştir. Dinî söyleme eklenen küfür ve cihat retorığının ortaya çıkışı yine bu bölümde Moğol istilasının vücuda getirdiği otorite boşluğu ve bu boşluğun Moğol idarecilerle Türkmen beylerini ittiği meşruiyet arayışı bağlamında ele alınmıştır (s. 89-101).

Eserin suffiler ve siyasî elitler arasındaki münasebetleri konu edinen '*Tasavvuf ve Siyasi İktidar*' başlıklı ikinci bölümünün (s. 103-152) mihverini; biri siyasi otoriteyi destekleyen, diğeri bu otoriteye başkaldıran iki sufi aile oluşturur. Moğolları ilahî bir ceza olarak gören ve Moğol istilasını takdir-i ilahîyle ilişkilendiren ilkinin, yani *Celâleddin Rûmî* ve haleflerinin yöneticilerle münasebetini anlamakta yazar; *Mevlânâ'nın Mektûbât'ı* ile *Fihi Mâ Fih'ini*, *Sultan Veled'in* eserlerini ve *Menâkıbü'l-Ârifin'i* kullanmıştır. Baba İlyas ve soyu için temel kaynağı ise *Menâkıbü'l-Kudsiyye*'dir. Dinî ve tasavvufî terimlere tam bir vukufu olmadığı anlaşılan yazarın bu bölümde kullandığı dilin bir miktar sorunlu olduğunu söyleyebiliriz. "*Rûmi kendi Mesnevî'sinin Tanrı'dan gelen bir vahiy biçimi olduğuna inanıyordu.*" ya da "*Evlîyalar da mucizeler gerçekleştirebilirler.*" (s. 129) gibi cümleleri Peacock'un vahiy ve ilham, mucize ile keramet arasında fark gözetmediğini ve kelimelerin bu gibi bahislerine yabancı olduğunu ortaya koymaktadır. *Sultan Veled'in Rebâbnâme'sinin* IX. makalesinde anlatılanlar ile *Reşîdeddîn'in Mebâhis-i Sultaniye'si* arasında kurmaya çalıştığı paralellik de bizce çok anlamlı değildir (s. 133).

Dördüncü bölüm başlığının bölüm içeriğiyle çok da uyumlu olmadığı fark ediliyor. '*Toplumda Tasavvuf: Selçuklu ve Moğol Anadolu'sunda Fütüvvet*' başlığı altında Anadolu'nun o günkü sosyal yaşamında tasavvuf ve fütüvvetin yansımalarını tasvir etmesini beklediğimiz yazar; kısa bir girişten sonra '*fütüvvet*'in ne olduğu yahut ne olmadığı hakkında kalem oynatır; bunu yaparken muhtelif kaynakların tanıklığına başvurur. Şu kadarı var ki kaynakların verdiği bilgilerden hareketle yaptığı çıkarsamalar yer yer zorlama yorum ve peşin hüküm izlenimleri verir. Örneğin, "*Aynı mekânları ve sema gibi ayinleri paylaştıkları belli olan Rûmî taraftarları ile fityân arasında hatırı sayılır bir örtüşme vardı, Rûmî de ahileri müritleri arasında saymıştır.*" cümlesinde toptancı bir tavır vardır. Vaktiyle Prof. Taeschner aynı konu hakkında şunları yazmıştı: "*On üçüncü yüzyıl Anadolu Selçuk İmparatorluğu tarihindeki kaynaklar arasında Mevlevilik ve Ahilik münasebetleri için hususiyetle mühim ve tenvir edici mahiyette, bizzat Mevlâna'dan ve babası Bahâeddin Veled'ten başlamak suretiyle Mevlevilik tarikatına mensup evlîyaların hayatlarını tasvir ve izah eden, Miladi 1360 / Hicri 761'de ölen Şemseddin Ahmed Eflâki, Manâkib ul-ârifin adlı biografik eserini (tamamlanış 754/1353-54); ilk kaynak olarak söylemek lâzımdır. Bu eserden, ahilerin, Mevlâna ve onun tarikatıyla olan münasebetlerinde, bir vahdet halinde olmadıklarını görüyoruz. Mevlâna ve Mevlevîye tarikatı, Ahi mahfillerinde*

kısmen muvafakat, mensubiyet ve taraftarlık ve aynı zamanda da kısmen reddiye ve muhalefet bulmuştur." (Taeschner, 1964: 5-6). *Fütüvvetin Bağdat'tan Anadolu'ya Yayılması*' ve *Moğol Döneminde Fütüvvet ve Siyaset*' başlıklı sonraki iki alt bölümde de durum farklı değildir. Eretna beyinin vekili *Şerif Hüseyin*'in Ahilerden olduğuna dair *İbn-i Battuta*'dan yaptığı iktibastan sonra yazar, münferid bir hadiseden küllî bir hükme ulaşır: *"O halde, Moğol karşıtı bir güç olmaktan uzak olan fityân, İlhanlı yönetim yapılarının önemli bir parçası olarak görünür."* (s. 185). Yine *Yusûfî*'nin *Hâmûşnâme*'sinde *Cimrî*'yi kınayıp onunla iş birliği edenleri eleştirmesinden de benzer bir hükme varmıştır: *"Pek çok fityân besbelli İlhanlı otoriteleriyle şevkle işbirliği etmiştir; aslında, zaman zaman kendileri de bu otoriteler arasında yer alıyorlardı."* (s. 186)

*'Edebiyat Türkçesinin Doğuşu'*¹ başlıklı dördüncü bölümde (s. 189-239) Türkçenin Anadolu'da edebî bir yazı dili olarak ortaya çıkış süreci tartışılmakta ve Anadolu'da Türk diliyle yazılmış ilk eserlerin tarihlendirilmesi meselesine neşter vurulmaktadır. Bilindiği üzere Anadolu'da Türk diliyle yazılmış ilk edebî mahsullerin üretildikleri zaman diliminin tespiti meselesi dünden bugüne çözülemeyen bir muamma olagelmış, Anadolu'da Batı Türkçesi ile yazılmış ilk eserin hangisi olduğu da epey su kaldırır bir mesele olarak birçok münakaşalara yol açmıştır. *Fuad Köprülü*'nün *Şeyyâd Hamza* ve *Hoca Dehhânî* hakkında *'Selçukîler Devrinde Anadolu Şâirleri'* üst başlığı ile *Dergâh*, *Türk Yurdu* ve *Hayat* mecmualarında yayımlanan makaleleri; Türk diliyle manzumeler söyleyen adı geçen Türk şairleri hakkında neşriyatımızdaki ilk etütlerdir. *Köprülü*, adı geçen makalelerinde *Letâif-i Lâmiî*'deki bir kaydı göz önünde bulundurarak *Şeyyâd Hamza*'nın hicrî VII. asırda yaşamış bir halk şairi olduğunu ileri sürmüştü; (*Köprülü*, 1337: 51; agm, 1340: 25) yine *"Hicrî yedinci asrın son nısfında yetişerek Konya sarayına intisap eden..."* cümlesiyle bahsettiği *Dehhânî*'nin *Şeyyâd Hamza* ile muâsır bir Türk şâiri olduğunu iddia etmişti (*Köprülü*, 1926: 5). *Köprülü*'den sonra *M. Mansuroğlu*, *N. Halil Onan*, *S. Buluç* gibi akademisyenler de *Şeyyad Hamza* ve *Dehhânî*'nin XIII. asır ricâlinden olduğu görüşünü tekrarladılar (*Mansuroğlu*, 1946: 14-16; agm, 1946-47: 180; agm, 1947: 4; *Onan*, 1949: 530; *Buluç*, 1956: 247). Bir manzumesiyle kızının mezar taşı kitabesine dayanarak *Şeyyâd Hamza*'nın 1348 yılında berhayat olması gerektiğinin altını çizen *Akar*'ın makalesini (*Akar*, 1987: 3-9) ve *Dehhânî*'nin XIV. asırda halen hayatta olduğunu divanından beyitlerle örnekleyen yakın zamana ait başka bir makaleyi (*Ersoy-Ay*, 2015: 9-10) referans alan *Peacock*; Anadolu Türk edebiyatının ilk mahsullerinin XIII. yüzyılda üretilmiş olduğu tezine şüphe ve tereddütle yaklaşmaktadır. (s. 194-195) Bizce söz konusu iki makaleden ikincisinin ortaya koyduğu tez sadece kısmen doğrudur. Daha açık bir tabirle söylemek gerekirse *Dehhânî*; XIV. yüzyılda yaşamış bir şair değil, XIV. yüzyılın

¹ *'The Emergence of Literary Turkish'* başlığının *'Edebiyat Türkçesinin Doğuşu'* değil de *'Edebî Türkçenin Doğuşu'* şeklinde tercüme edilmesi kanaatimizce daha doğru bir tercih olurdu.

ilk yarısında ileriki yaşlarını idrak eden bir şair olmalıdır. Türkçe alan yazınındaki bu yeni görüşlerden istifade eden yazarın aktarımları, elbette orijinal tespitler olmayıp malumun ilamı kabilindedir. Şu kadarı var ki bunlardan hareketle Anadolu Türk edebiyatının teşekkülü için şimdiye kadar bilinen ve kabul görenden daha geç bir tarihlendirme yapması, yazarın bu bölümün sonunda ortaya koyacağı tezinin üstüne oturacağı ayakları kurmaya çalışmasından kaynaklanıyor. Yazara göre “*Türkçenin yükselişi Moğol istilasının doğrudan bir sonucudur.*” ve Selçuklu hegemonyasının zayıflaması neticesi ortaya çıkan mahalli güç odaklarının meşruiyet aracı olarak Farsçaya alternatif yeni bir lügat ve dile yönelmeleri Türkçenin yükselişini sağlamıştır. (s. 238) Tezini doğrulamak için *Mevlânâ*'nın şiirlerindeki Türkçe beyit ve kelimeler ile oğlu *Sultan Veled*'in (doğumu 1226) Türkçe manzumelerini görmezden gelmek durumunda kalan *Peacock*, *Lewis*'in makalesinde aktardığı “*Türk dilin bilürmisedüm ben, söz ile bellü göstereydüm ben.*” beytini *Sultan Veled*'in Türkçe yazmaktaki yetersizliğine delil gösteriyor. *Sultan Veled*'in Türkçeyi Farsça ölçüsünde bilmemiş olması tabii olmakla birlikte yazarın buradan hareketle neyi ispatlamaya çalıştığı çok da açık değildir. *Sultan Veled*'in *İbtidânâme* ve *Rebâbnâme* adlı eserleriyle *Divân*'ında toplam 367 Türkçe beytin varlığı (Mansuroğlu, 1958: 9) birçok bilim insanı ve akademisyen tarafından Türkçenin XIII. yüzyılda şiir ve edebiyat dili olduğuna delil olarak sunulmuş ise de yazar bu görüşlere antitez olarak sunduğu fikirlere kuvvetle bağlanmış görünüyor. Türkçe manzumelerini ses yapısı, kelime hazinesi ve söz dizimi açısından ele alan *M. S. Fomkin*'in makalesi, *Sultan Veled*'in Türk şiir geleneğine sıkı sıkıya bağlı olduğunu, şiirlerinin *Balasagunlu Yusuf Has Hacib* ve *Yunus Emre*'nin şiirleriyle birçok bakımdan benzeştiğini ispat etmektedir (Fomkin, 1991: 137-148). Dolayısıyla bizim kanaatimiz *Peacock*'un *Sultan Veled*'in Türkçe manzumelerini sadece sembolik tasavvufî anlatımların aracı olmak üzere yazdığı yönündeki görüşlerinin isabetsiz olduğu yönündedir.

Anadolu sahasının ilk Türkçe eseri olarak tanıttığı *Behçetü'l-Hadaik* müterciminin Tebrizli olması da *Peacock*'a Türkçenin yazı dili haline gelmesinde İlhanlı etkisini düşündürür. Moğol istilası ve beylikler devrinin Türkçenin Anadolu'da edebî yazı dili olarak teşekkül sürecini hızlandırmış olduğu bilgisi asla yanlış olmamakla birlikte² Anadolu'daki ilk Türkçe eserlerin Moğol istilası öncesinde yazılmaya başladığını düşünmek kanaatimizce daha doğrudur.

‘*Yerel Dinî Edebiyat: İhtidâ Hikâyeleri, Uhreviyat ve Küfür*’ başlıklı beşinci bölüm (s. 239-275) Anadolu'da Türk diliyle üretilen ilk popüler dinî metinlerin doğası üzerinde durur, bu eserlerin Anadolu'da İslamizasyona etkilerini tartışır. Burada bilhassa Yahudi bilgin *Abdullah bin Selâm*'ın Hz. *Peygamber*'e yönelttiği soruları ve bunların cevaplarını içeren *Sirâcü'l-Kulûb*'a geniş yer verilmiş, içeriği tanıtılıp nüsha farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Ölüm sonrası hayatı konu edinen ilmihal

² bk. Korkmaz, 1981: 583-589.

tipi eserlerle cihadı yücelten cenknameler bölümde ayrı başlıklar hâlinde ele alınan diğer türlerdir.

Nihayet son bölüm, Orta Çağ Anadolu'sunda eskatolojik metinlerin yaygınlaşmasında göçebe istilasının rolünü tartışır (s. 275-315). Bölümde ele alınan diğer bir konu *Babaî İsyanı* ile Moğollar devri ayaklanmalarında *Mehdicilik* düşüncelerinin etkisidir.

Eserde ortaya konulan temel tez şu şekilde özetlenebilir: “Moğol istilası neticesinde Anadolu'da Selçuklu otoritesi zayıflar ve bir süre sonra bütünüyle ortadan kalkar. Otorite boşluğu neticesi ortaya çıkan mahalli beyliklerin beyleri ile Moğol idareciler kendi iktidarlarının meşruiyetini sağlamak için bir arayışa girerler. Meşruiyet formülü olarak keşfedilen iman-küfür retoriğine İslam'ı kabul eden Moğolların da sahip çıkmaları Anadolu'da İslamizasyonu hızlandırır. Tasavvufî çevreler, özellikle de Mevlevî tarikatı meşruiyet krizinin çözümüne katkı sunar. Bu katkı daha ziyade kader inancı ve hükümdarın kutsallaştırılmasıyla olur. Süreçte Türkçe bir edebi dil olarak ortaya çıkar. Türkçe olarak kaleme alınan popüler mahiyetteki dinî metinler, hikâye kitapları ve cenknameler Sünnî İslam'ın yayılmasında büyük rol oynar.”

Eser, Anadolu'da Moğollar devrini bir fetret ve istikrarsızlık dönemi olarak tanımlayan yerleşmiş kanaatleri yeniden gözden geçirmemize imkân sağlaması cihetiyle alana büyük bir yenilik getirmektedir. Bir devrin fikrî, sosyal ve kültürel yaşamını tasvir etmek ve bu devir hakkında bazı orijinal tespitler sunmak iddiasında olan çalışmanın vücuda getirilmesinde Arapça, Farsça ve Türkçe birçok yazma eser taranmış; okumalardan elde edilen sonuçlar, kendi içinde tutarlı bir sentez halinde ifade edilmiştir. Bu denli geniş ve şümullü bir araştırmanın tenkit edilebilir taraflarının olması gayet tabiidir. Bununla birlikte eser, saha üzerinde çalışan bilim insanları ve araştırmacıların istifadeden müstağni kalamayacakları zengin bir muhtevaya sahiptir ve uzun süre adından söz ettirecek gibidir. Yazarın alana yeni katkılarını görmeyi ümit ettiğimizi özellikle belirtmek ister, çalışmalarında kendisine başarılar dileriz.

Kaynakça:

- Akar, M. (1987). Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler I, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (2), 1-14.
- Bayram, M. (1986). Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilatının Kuruluş ve Gelişmesi. *Ahilik ve Esnaf: Konferanslar ve Seminer*, 175-185.
- Buluç, S. (1956). Şeyyâd Hamza'nın Beş Manzumesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 8, (1-2), 1-16.
- Çağatay, N. (1982). Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren. *Bellekten*, 46, (182), 423-436.
- Ersoy, E. ve Ay, Ü. (2015). Hoca Dehhânî Hakkında Yeni Bilgiler. *Divan Edebiyatı*

Araştırmaları Dergisi, (15), 1-26.

- Fomkin, M. S. (1991). Sultan Veled (1226-1312)'in Şiir Sanatı ve Türk Şiir Geleneği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 137-148.
- Korkmaz, Z. (1981). Anadolu Yazı Dilinin Tarihî Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri. *VIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler II*. Cilt. Ankara: TTK Basımevi,. 583-589.
- Köprülüzade, M. F. (1337). Selçukiler Devrindeki Anadolu Şairleri: Şeyyad Hamza, *Dergâh*, 1, (4), 51.
- Köprülüzade, M. F. (1340). Selçukiler Devrinde Anadolu Şairleri: Şeyyad Hamza, *Türk Yurdu*, 1, (1), 27-33.
- Köprülüzade, M. F. (1926). Edebiyat: Selçukiler Devrinde Anadolu Şairleri Hoca Dehhani, *Hayat Mecmuası*, 1, (1), 4-5.
- Mansuroğlu, M. (1946). Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının İlk Mahsulleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1, (1), 9-17.
- Mansuroğlu, M. (1958). Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, İstanbul.
- Onan, N. H. (1949). Şeyyat Hamza'nın İki Yeni Gazeli Dolayısıyla. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7, (4), 529-534.
- Taeschner, F. (1964). Türk Ahiliği ve Ahilik Müessesesinin Mevlevilikle Olan Münasebetine Dair. *Mevlâna Güldestesi*. Konya: Turizm Derneği, 5-7.

**Punter, David. Metafor. Çev. Doğan, S.,
İstanbul: Vakıfbank Kültür, 2024, ss.248,
ISBN: 978-625-6647-00-8**

Serkan Doğan

İstanbul/Türkiye

serkansn@gmail.com

orcid: 0000-0001-6366-0776

Atıf Citation

Doğan, S. (2024). Punter, David. Metafor. Çev. Doğan, S., İstanbul: Vakıfbank Kültür, 2024. ss.248, ISBN: 978-625-6647-00-8. *BABUR Research*, 3 (2), 187-199.

Gönderim Submitted

15.08.2024

Revizyon Revision

30.08.2024

Kabul Accepted

14.09.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

İnsanı insan yapan en önemli bileşen dil olmakla birlikte, her dilin sahip olduğu kelime sayısı, kullanım şekli, alanı ve bağlamı sınırlıdır. Bir dildeki ifadenin başka bir dile tam olarak ve kelimenin tüm anlamı dile getirilerek çevrilmesi ise imkânsızdır. İşte metaforlar, dile ve sözcüklere üstel bir hız katan ve adeta kuantum âlemine atfedilebilecek bir

kabiliyetle her sözcüğün sahip olduğu anlamı ve duyguyu bazen binlerle, milyonlarla çarpıp çeşitlendirebilen ve çoğaltan bir araçtır ve kuşkusuz insanoğlunun en önemli icatlarından biridir. Dilin kendisi de bir bakıma baştan başa metafordan ibarettir. Bireyin duygu ve düşüncelerinin sözcüklerle tam olarak ifade edilebilmesi olanak dahilinde değildir. Dolayısıyla en basit bir kelime bile esasen bir metafordur. Duyu organlarımızın evreni algılama yetilerinin kısıtlı olması gibi, dilin ifade ve iletişim gücü de son derece sınırlıdır. Sözgelimi, heyecan dolu ve sürükleyici bir rüya gördüğümüz gecenin sabahında, bu rüyayı anlatıp tarif etmeye çalıştığımızda, çoğu zaman kullandığımız sözcüklerin fazlasıyla yetersiz kaldığını ve rüyada duyumsadıklarımızı asla ifade edemediklerini anlarız. Gündelik yaşamda da metaforlar karşımızdakine duygu ve düşüncelerimizi yazılı ya da sözlü olarak aktarmada kimi zaman kasıtlı olarak kimi zaman ise farkına varmadan kullandığımız en mühim vasıta ve hayatın her

parçasına çoktan sirayet etmiştir. Metafor içermeyen bir yaşam kısıtlı, iki boyutlu ve yaratıcılıktan yoksundur. Metaforsuz bir yaşantıyı sürdürme tasavvuru oldukça güçtür.

Kitabın yazarı David Punter, Bristol Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı Profesörüdür. Lisans, yüksek lisans ve doktorasını Cambridge Fitzwilliam College'da tamamlamış olup, başlıca ilgi alanı gotik kurgudur. Ayrıca on sekizinci yüzyıldan günümüze düzyazı ve şiir ile edebiyat teorisi, yapısöküm, psikanaliz ve anti-kanon teorisi gibi konularla ilgilenmiş ve bu alanda kitaplar yayımlamıştır. Romantik ve çağdaş edebiyat, psikanaliz, sömürgecilik sonrası çalışmalar ve edebiyat kuramı üzerine de pek çok eser veren Punter, yirmi dört eleştirel kitap ve dört şiir kitabının yanı sıra yüzlerce deneme ve makale yayımlamıştır. David Punter'ın orijinal adı "Metaphor" olan eseri, ilk kez 2007 senesinde basılan ve metafor alanında dünya çapında kaynak kitap olarak kabul edilen bir eserdir.

Eser, metafor kavramının edebiyat, dil, kültür ve düşünce üzerindeki etkisini derinlemesine inceliyor. Kitap, metaforun tarihsel kökenlerini ve farklı kültürlerdeki rolünü ele alırken, edebî teori, psikanaliz ve postkolonyal çalışmalarla ilişkisini de tartışıyor. Batı ve Doğu edebiyatlarından örnekler sunarak metaforun dönüştürücü gücünü vurguluyor. Punter'ın eseri, metaforun sadece süslü bir dil ögesi olmadığını, dilin ve anlatının temel bir parçası olduğunu ortaya koyuyor. Eser, metaforun edebiyat çalışmalarındaki önemini ve kültürel anlamda taşıdığı derinliği anlamak isteyenler için kapsamlı bir kaynak niteliği taşıyor.

Şiir dilinin ve sembolik dilin temel kavramı olan metafor, edebiyat çalışmalarında merkezi bir kavramdır, ancak günlük dilde ve konuşmada da yaygındır. Postmodernizm ve yapısöküm gibi son dönem edebiyat kuramları metin incelemelerini dönüştürmüş ve metafor hakkındaki düşüncelerimizde devrim yaratmıştır. Bu kitapta David Punter, felsefi köklerinden Doğu'daki dini ve siyasi metafor geleneğine kadar bu terimin klasik arka planını ortaya koyuyor ve metaforu kültür ve siyasetin kamusal alanlarıyla ve bunların edebiyatı etkileme biçimiyle ilişkilendiriyor. Bunun yanında, metaforu edebiyat teorisi, felsefe, psikanaliz ve postkolonyal çalışmalarla ilişkili olarak incelerken, bu söylemini batı ve doğu edebiyatından spesifik örneklerle açıklıyor. Bu kapsamlı eser, metaforun edebiyat çalışmaları için önemini yanı sıra kültürel çalışmalar, dilbilim ve felsefe ile olan ilişkisini de vurguluyor.

Dili ve yaşamı mucizevî kılarak dilin olanaklarını sınırsız duruma getiren metaforlar, insanın kendisini, hayatı ve ötekini anlamasının ve anlamlandırmasının benzersiz bir yöntemidir (Eke, 2019: 238). Hayatımızın temel kavramlarını ve hatta hayatın kendisini bile metaforlar olmadan anlamak ve yorumlamak güçtür. Çoğu zaman soyut izleklere sahip bulunan metafor, kimi zaman ise somut bir biçimde

ortaya konulur. Sözelimi, “aşk bir tür savaştır” der Ovidius. Bharthari ise aşkı “tutku nehrinde bir timsaha” benzetir. Hayat ise Pessoa’ya göre “oyuncak tren”, Forrest Gump’a göre “bir kutu çikolata” iken, Necatigil’e göre “arada kalmaktır”. Tanpınar’a göre “bir yolculuk olan” hayat, Edip Cansever’e göre ise “Amerikan bilardosudur”. Metafor sözcüğü, Eski Yunanca *phérō* / φέρω (“taşımak, götürmek”) filinden “öte” anlamı *meta+* ön ekiyle türetilmiş *metaphorá* / μεταφορά sözcüğünden gelmektedir (İng. *metaphor*, Fransızca *métaphore*) (Uğur, 2023). Öte yandan, Türkçede metafor ile imge ve simge çoğu zaman birbirine karıştırılan kavramlardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, metafora “benzeşim” ilişkisi geçerliken ve gerekirken, simge veya sembolde ise “nedensellik” ilişkisi geçerlidir. Çokanlamlılık ancak eğretilime (metafor) düzleminde kaldığı sürece mümkün olabilir (Yavuz, 1999: s. 53). TELE1 kanalındaki “Hayat ve Kitaplar” programında “Metafor” kitabı tanıtılırken değinildiği gibi, metafor elbette daha çok kavramlardan yapılan ve açıklanabilir bir şey, imge ise açıklanması daha güç bir şiir yapıcısıdır. (e-YOU-1). Bunun yanında, BloombergHT kanalındaki “Pandora’nın Merakı” adlı programda da ele alındığı üzere, çevirisini yaptığımız eser, metaforlar üzerine bir inceleme niteliği taşıyor. Kelimelerin metaforize edildiklerinde ne kadar başka ve farklı anlamlara gelebildiklerini ve kimi zaman tehlikeli de olabileceklerine dair hem dilden ve kurgudan hem de psikanalizden yola çıkan bu kitap, edebiyata akıl yürütenler için ufuk açıcı bir kaynak olacak gibi görünüyor (e-YOU-2). Zira ülkemizde metafora duyulan ilginin sınırlılığı ve bu kavramın genellikle imge ve bağlantılı birkaç temel söz sanatı çerçevesinde algılanması, bu konuda az sayıda eser verilmesine neden olmuştur. Kitap bu alandaki boşluğu doldurma iddiasında bulunurken, “metafor” gibi sıklıkla telaffuz edilirken tam da anlaşılamayan bir konuda Punter’ın yazdıkları ufuk açıcı niteliktedir (Erdem, 2024).

Gelgelelim, günümüzde edebiyat ve şiir metaforun tek kullanım alanı olmaktan çoktan çıkmış, metaforlar sayısız disiplin ve araştırma alanında kullanılmaya başlamıştır. Punter’ın eserinde, Doğu edebiyatından olduğu kadar Batı edebiyatından da, bir yandan Shakespeare’den diğer yandan Freud’dan, gerek gazete manşet ve haberlerinden gerekse bilindik bir filmde veya sinemaya da uyarlanan popüler bir kitaptan, bunun yanında psikanalizden, mitolojiden ve hatta şarkı sözlerinden alıntılar yapılarak örnekler veriliyor. Bütün bu çeşitliliğin altında yatan temel amaç, metaforun hayatın tümünü kapsamakta olduğunu göstermek ve kanıtlamaktır. Böylelikle anlıyoruz ki, “metafor” kavramı sadece birtakım derinlikli edebi çalışmaların öznesi değil, aynı zamanda kamu alanında, halkın ağızında, duvar yazılarında, sokak jargonunda, siyaset ve reklam dilinde, akıldan çıkmayan bir şarkıda, bir çocuk oyununda, rüyalarda ve efsanelerde, kısacası her şeyde egemen ve vazgeçilmez bir unsurdur. Nitekim, eserin başında çevirmenin belirttiği üzere, *metafor, bireye ve topluma bir cennet vadetmiyor, ancak hiç değilse, kendi gerçekliğini*

ve kendi koşullarını cennete çevirebilmesinin, yine kendi zihin ve anlam dünyasının sınırlarını esnetebilmesinin, kabiliyeti ve isteği dahilinde mümkün olduğunu müjdeliyor. Metaforlar da tıpkı meteorlar gibi, tüm evreni kaplıyor ve her yerde varlar aslında. Onların olmadığı yerde ise sadece uçsuz bucaksız bir boşluk hüküm sürüyor (Punter, 2024: s. 9).

Eser, çevirmenin ve editörün önsözlerinin ardından gelen “Giriş” kısmında metaforun kullanım alanlarında dair çeşitli örnekler verilerek başlıyor. Öncelikle, metafor kavramının Oxford İngilizce Sözlük içerisindeki sözlük kapsamından söz ediliyor. “Metin” kelimesinin etimolojik anlamından ve geçmişinden de bu bağlamda söz ediliyor. Geoffrey Chaucer’ın “Efendi Thopas’ın Hikâyesi” adlı eserinden, Edmund Spenser’dan, hatta gündelik dildeki “iş başında” ifadesinin kullanımından, Graham Greene’in “Brighton Kayalığı” (1938) adlı eserindeki anti-kahraman Pinkie’den, keza “faşist” kelimesinin etimolojik kökeninden, Philip Larkin tarafından yazılan “Nasıl Uyumalı” (1950) adlı şiirden, Ian Fleming tarafından yazılan “Dr. No” (1958) adlı bir romandan, “James Bond” filmindeki repliklerden, 1978’de Chicago Üniversitesinde düzenlenen metafor konulu bir konferansta Wayne C. Booth tarafından sunulan bildiride yer alan sözlerden, Zane Grey ve diğerlerinin kurgularında da yer bulan belirli bir Amerikan kültür türünü betimlemek üzere yararlanılan “Kovboylar ve Yerliler” ifadesindeki farklı anlamlardan, benzeri şekilde “Yerli-Hintli” çelişik kullanımlarından ve siyasi jargondaki “kaygan zemin” ifadesi gibi muhtelif sahalardaki birbirinden farklı metinlerden verilen örnekler ile metaforu anlamayı amaçlayan okuyucuya yepyeni ufuklar sunuluyor.

Giriş kısmından sonra eser on ana bölüm halinde ilerliyor. Kitabın sonunda ise metafor ile ilgili temel terim ve kavramların açıklandığı bir “Sözlük” kısmı yer alıyor. Şimdi eserin ana bölümleri kısaca ve metin içerisinden seçtiğimiz belli başlı örneklerle ele alabiliriz.

1-Klasik Problem: Mecazi Dil (s. 35) bölümünde, metaforun klasik arka planı hakkında genel bilgiler verilir. Öncelikle lafzi ve mecazi dilin temel farkları açıklanıyor. Hemen ardından ise Aristoteles’in “Poetika” eserindeki metafor tanımına ve açıklamalarına değiniliyor. Aristoteles’a göre, metafor, “bir şeye bir başka şeye ait olan bir ismi vermek; cinsten türlere veya türlerden cinse veya türlerden türlere benzeşimler kurarak aktarım”dır. Aktris Vivien Leigh’in oyun yazarı ve siyasetçi düşünür George Bernard Shaw hakkındaki görüşlerindeki (“Shaw bir tren gibidir. Biri çıkar, söyleyeceğini söyler ve kendi yerine oturur. Oysa Shakespeare deniz banyosu gibidir – insan nereye isterse oraya yüzer.”) ve ayrıca Samuel Johnson’un Corneille ile Shakespeare’i mukayese ederken kullandığı sözlerdeki ve John Dryden’in Shakespeare hakkındaki betimlemelerindeki metaforik anlatımlardan örnekler verilerek konu genişletiliyor. İlerleyen satırlarda ise George Orwell’in İngiltere’nin çağdaş halini tasvir etmek için yeterli metaforları kullanırken buluruz.

Buradan yazar siyaset alanına uzanır ve İngiltere’de Muhafazakâr Partinin 1978 senesinde kullanmış olduğu “İşçi (Partisi) Çalışmıyor” sloganına gönderme yapar. Örtük ve açık anlam, benzeyen ve benzetmelik terimleri bu noktada kısaca açıklanır. Coleridge “şiirin belli başlı iki noktasından” bahsederken ve “doğanın gerçeğine sadakatle bağlı olarak okuyucunun sempatisini harekete geçirme gücüne ve hayal gücünün renklerini değiştirerek bir yenilik duygusu verme gücüne” değinirken, büyük tarihçi Edward Gibbon’un düzyazı tarzına dair kayda değer yorumundaki ilginç betimlemelerden de alıntı yapılır. Bunun ardından, Coleridge’in “Kubilay Han” şiirinin açılış kısmı analiz edilir ve Joseph Conrad’ın “Karanlığın Yüreği” (1902) adlı eserinde bu konu ile ilgili olarak yaptığı yorumlar aktarılır. Augustus dönemi şairi Alexander Pope’un kendisinin Sporus olarak adlandırmayı tercih ettiği karakterine saldırdığı “Epistle to Dr Arbuthnot” (1734) eserindeki zehir zemberek bölümden bir başka alıntı yapılarak bu dizelerdeki metaforlar detaylıca incelenir. Bundan sonra ise George MacBeth’in meşhur “Baykuş” (1963) şiirine değinilmektedir. Hem benzer hem farklı olan bir metafor yapısı, Amerikan yazar Cormac McCarthy’nin “Kesişme” (1993) isimli romanında da karşımıza çıkar.

2-Doğu ve Batı Metaforu (s. 55) bölümünde, metaforu Doğu versiyonları ile karşılaştırmak suretiyle bu geleneğin göreceli hale getirilmesine yer verilir ve Doğu ile Batı metaforları arasındaki fark ve benzeşimler ortaya konulur. Bölümün sunumu niteliğindeki açıklamaların hemen ardından, Charles Dickens’in “Edwin Drood’un Gizemi” (1870) adlı eserinden alınan, “Bir Başpapaz ile bir Papazlar Meclisi” olarak anılan bölümün başındaki bir pasaja yer verilir. Aldous Huxley’in “Yeni Dünya” (1932) ve George Orwell’in 1984 (1948) gibi totaliterlik karşıtı hiciv romanları, Wilkie Collins’in “Beyazlı Kadın” eseri ve John Bunyan’ın “Çarmıh Yolcusu” adlı kitaba göndermeler yapılır. Horace Walpole’un “Otranto Kalesi” (1765) eserinden Ann Radcliffe’in “Athlin ve Dunbayne Kaleleri” (1789) adlı eserinin metaforik çağrışımları açıklanır. Her ne kadar “kale” ifadesi başlıkta görünmüyorsa da, Mervyn Peake’nin “Gormenghast” üçlemesine değinilir. Ele alınan kale imgesi bir tür Geç Orta Çağcılığa geri götüren bir güzergâh olarak yer alırken, bu bakımdan Robert Browning’in “Childe Roland Kara Kuleye Geldi” (1855) adlı eseri bir başka örnek olarak zikredilir. Ardından, Ted Hughes’un “Bir Jaguar İkinci Bakış” adlı şiirinin detaylarına ve barındırdığı metaforlara inilerek şiirin ihtiva ettiği ayrıntılı tasvirler ve tabirler izah edilir. Hughes’un “Ekstroem” eserindeki Çin şiir tekniği ve metafor kullanımına dair açıklamalarına ve Van Norden’in Batı ve Çin felsefesi mukayeselerine de yer verilir. Cizvit papazı ve şair Gerard Manley Hopkins’in metafor kullanımı anlatılırken, Hopkins’de “Alaca Güzellik” şiiri alıntılanır. T’ang Hanedanı dönemi sırasında büyük Çinli şair Du Fu tarafından yazılmış olan “Kıvrılan Nehir” adlı şiir ve Zhou Bang-yan tarafından on birinci yüzyılın sonları / on ikinci yüzyılın başlarında bir sevgiliye yazılmış olan “Jade Konağında İlkbahar” şiiri analiz

edilirken, Doğu ve Çin şiirinde metafor kullanımı açıklığa kavuşturulur ve Batı metaforuyla karşılaştırmalar yapılmış olur. Bu bakımdan, Çincenin bütün bir simge kullanımı, alfabe dillerinde mevcut bulunanlardan farklılık gösterir ve bu nedenle de metafor düşüncesi ile basılı sayfa üzerindeki kelimeler arasındaki benzerlikler ve farkların, şeyler arasında algılanan farklar ve benzerlikler ile ne ölçüde ve ne şekilde ilgili oldukları düşüncesinin mutlaka birbirinden ayrılması gerekmektedir.

3-Kamusal Alandaki Metafor (s. 77) bölümünde, metafor hakkındaki muhtelif fikirler ile dil ve siyasetin kamusal alanları arasındaki temel devamlılık vurgulanmaya çalışılır. Nasıl tanımlarsak tanımlayalım, her ne kadar bu biçim metaforun temelini oluştursa da, metafor salt bir edebi biçimden fazlasıdır. Öyle ki metafor, kurum, şirket ve kamu kuruluşlarına ait tasvirlerin ortak alt katmanı olarak kabul edilir. Bu itibarla, Fransız Marksist düşünür Louis Althusser, dil aracılığıyla bizim nasıl “adlandırıldığımızı”; yani, bizim nasıl özneler haline getirildiğimizi tarif etmektedir. Kamusal metafor kullanımlarına ilişkin bir örnek olarak, “Tütün devleri 280 milyar dolarlık yargılamada dolandırıcılık iddialarını reddettiler” başlığı altında bir köşe yazısına değinilir. Bu bağlamda, “tütün devleri” ve “Dev avcısı Jack” motifindeki gibi “dev” kavramı irdelenir. Buradan ise Blake’in dillere destan “Hasta Gül” (1794) şiirinin ve içerdiği metaforların analizine geçilir. Ardından, “Fathers4Justice” adındaki baskı grubu ve “Toys’R’Us” markasının kapsadığı anlamlar ve ilişkili metaforlar incelenir. Countryside Alliance (Kırsal İttifak), Bristol şehri ile bu şehirle bütünleşen “Yelkenliler” heykeli verilen diğer örneklerdir. Roland Barthes “Çağdaş Söylenler” (1957) adlı ünlü denemesinde Çin’e dair Batıdaki “günahkârlık” şeklindeki betimlemeler bütününe atıfta bulunurken, aynı zamanda “Tüccar Girişimciler” ve “Risk Sermayesi” ifadelerini ele alır. Birleşik Krallık ve “Taç” anlatım ve imalarından, Dannie Abse’nin “A Suburban Episode” (1968) adlı şiirine geçiş yapılır. Bu uzunca şiir analizini ise, Sylvia Plath’ın pek meşhur şiiri “Babacık” (1962) eserinden alıntılanan dizelerin incelenmesi takip eder. Fransız düşünürler Gilles Deleuze ve Felix Guattari’nin fethedilen alanların “yeniden yurtlaştırılması” terimine gönderme yapılırken, büyük edebiyat kuramcısı Maurice Blanchot’nun edebiyat ve ölümün ayrılmazlığı konusundaki ısrarı, Samuel Beckett’in süslü edebi söylemi reddetmesi [refusal of elaborated discourse] ve Salman Rushdie’nin anadilin reddinin telafisi olarak aşırı konuşma konusundaki ısrarından söz edilir. Samuel Beckett’in “Murphy” (1938) adlı romanın “Magdalen Mental Mercyseat” bölümünde, gerçeklik, normal algılama ve çeviri şekilleri ile kavranamayacak ve tümüyle tarifi imkânsız olan oldukça zorlu bir konu ele alınırken, “absürt” terimine de bir gönderme yapılmadan geçilmez. Özellikle de metaforlaştırmaya karşı en büyük direnci sergileyen bir “oyun” olması nedeniyle, Samuel Beckett’in ünlü oyunu olan “Godot’yu Beklerken” (1955) eserinden söz edilir ve hemen ardından Coleridge’in “Hüzün: Bir Kaside” (1802) adlı eserindeki hüznün tanımı ve anlatımına yer verilir. Winston Churchill gibi

başkalarının yanında, şair Les Murray de aynı olguya “karabasan” adını takmıştır. Bu bölüm, bir sigara paketinin markasını da oluşturan “Camel” ifadesi ve çağrışımlarını açıklayan bir kısım ve “gömülü metafor” tabirinin izahatı ile son bulur.

4-Metafor ve “Onun Yerine Metin” (s. 99) bölümünde, metaforun kamusal alandaki kullanımının edebiyatı hangi şekillerde etkilemiş olduğu incelenir. Daha çok yapısökümcü bir yaklaşımın açıklandığı ve Jacques Derrida’nın metafor hakkında söylediği şeylerden bir ikisinin özetle anlatacağı bu bölümde öncelikle 2002 yılında Britanya’da yayınlanan ve aynı yıl Man Booker Ödülünü kazanan Yann Martell’in “Pi’nin Yaşamı” adlı popüler eseri incelenir. Daha sonra, bir başka örnek olarak ise siber-kurgu yazarı William Gibson’ın “Örüntü Tanıma” (2003) adlı bir romanı verilir ve bu örneğe de Barthes’a ait “yazarın ölümü” teorisinin yankıları eşlik eder. “Marşlı” şiir ekolü olarak adlandırılan yapı bağlamında değerlendirilen ve İskoç yazar Edwin Morgan tarafından kaleme alınan “Arnheim Yöresinden Uzakta” isimli şiir; “Marşlı” ekolü temsilcileri tarafından üretilen eserlerin arasında uzak ara en iyisi olarak tarif edilerek alıntılanır. Bu şiirin başlığı ise hiç şüphesiz Edgar Allan Poe’nun “Arnheim Yöresi” (1850) adlı eserinden gelmektedir. Ayrıca, “Argos’taki Kanopus Arşivleri” (1979-1983) serisi de dâhil olmak üzere, Doris Lessing’in bilim kurgu romanlarının pek çoğuna göz atıldığında, benzeri metaforlara rastlanmaktadır. Bu bölümde incelenen türden metafor biçimleri, romantik şiirde olduğu gibi izlenme listelerinde hasılat rekorları kıran “Matrix” filmlerinde de açık ve net bir şekilde görülebilmektedir. Bu bağlamda, “telepati” kelimesi ve çağrıştırdığı metaforlar Nicholas Royle’un “Telepati ve Edebiyat: Zihin Okumaya dair Denemeler” (1990) adlı eseri ve ayrıca son zamanlarda yayımlanmış bulunan Tekinsiz (2003) adlı kitabının “Telepati Etkisi” bölümünün ana konusudur. Ardından, konunun John Fowles’un “Fransız Teğmenin Kadını” (1969) adlı eserindeki ilginç ele alınış biçiminden söz edilir. Salman Rushdie’nin postmodern veya belki de büyümlü gerçekçi romanı “Geceyarısı Çocukları” (1981) adlı eserinin, yazarın ve metnin telepatik niteliklerini nasıl ön plana aldığına bakılırken, “başka bir yaşam” ifadesinden hareketle Karayipli yazar Derek Walcott’un 1973 yılında bu isimle yayınlanan şiir kitabın (Başka Bir Yaşam) birinci bölümünden alıntı yapılır. “Verandalar” ile başlayan bu uzun şiir, bünyesinde sayısız metafor barındırmaktadır. “Başka bir yaşam” ifadesinin doğrudan veya dolaylı pek çok anlamına kapı aralanır. E.M. Forster’in “Hindistan’a Seyahat” (1924) adlı eserinden kısaca bahsedilirken, azat edilen Afrikalı bir köle tarafından erken dönemde yazılan ve “Oludah Equiano’nun İlginç Öyküsü” başlığını taşıyan ve 1789 yılında Britanya’da yayımlanan otobiyografik bir metinden ise daha detaylı bir şekilde söz edilir. J.M. Coetzee’nin sömürgecilik sonrası döneme özel bir vurgu yapan “Barbarları Beklerken” (1980) adlı eserindeki tarih ve anlatı değerlendirmeleri ile takip edilebilecek şekilde güçlü karşılaştırmalar yapılarak bölüm son bulur.

5-Metafor ve Psikanaliz (s. 121) bölümünde, metaforun nasıl işlediğini anlamak

için, bu konunun psikanalize ilişkin yönlerinin de temel olarak kabul edildiği vurgulanır. Bölüm fantastik romancı Terry Pratchett'in "Muhafızlar! Muhafızlar!" (1989) adlı eserindeki Carrot adında bir karakterin sözleri ile başlar. Sözleri şöyle noktalanmaktadır: "Yaşam standardının yükselmesi demek, bir metafor, bunu da yeni yeni öğreniyorum, aynen yalan söylemek gibi ama daha süslüsü." "Zamazingo" metaforu da bu metinde dikkat çeker. Böylece metaforun süsleyici veya kurucu olarak rolü hakkındaki görüş ve söylemlere geri dönülmüş olur. Batı mitolojisinde algılanan cücelerden tutun da J.R.R. Tolkien'e kadar, sayısız metaforik genişleme söz konusudur ve tam da burada "Pamuk Prenses ile Yedi Cüceler" öyküsünün farklı versiyonlarından bahsedilir. T.S. Eliot'ın "Seninle konuşurken, kelimeleri kullanmalıyım" sözünden hareketle, kelimelerin kullanılmasının da kaçınılmaz olarak metaforları kullanmayı gerektirdiği sonucuna varılır. Freud üzerinde değerlendirmelerde bulunan Fransız psikanalist Jacques Lacan'dan yapılan alıntılarının ardından, Freud'un başyapıtı olan "Rüyaların Yorumlanması" (1900) adlı eserinde ele aldığı pek çok rüya durumlarından bir tanesi değerlendirilir. Bu değerlendirmeden sonra ise tekrar Eliot'a ve "J. Alfred Prufrock'un Aşk Şarkısı" (1917) eserinden tipik olarak anlaşılması zor olan bir pasaja geri dönülür. Dizelerde yer alan "Onu demek istememiştin" denilmesi elbette oldukça tutarsız ve psikolojik bir eylemdir. Bir tür bir anlamsızlık tanımı ile yoğun bir şekilde ilgilenmiş bulunan, İngiliz geleneğinin iki yazarı Lewis Carroll ve Edward Lear'ın "Karmakarışıklar" (1871) isimli şiirinden alıntı yapılarak konu örneklendirilir. Fransız analist Didier Anzieu'nun zarf ve mazruf düşüncesine dayanan çalışmasında bulunabilecek bütünlüklü bir psikanaliz kuramına gönderme yapılır. Lear'ın şiirlerinden başka alıntılar da yapılır ve sonra analitik düşünce alanında ve mitler üzerine çalışan yeni-Jung ekolünden analitik psikanalist ve yazar James Hillman'ın bir eserini ele alınarak, "Rüya ve Yeraltı Dünyası" (1979) adlı eserinde, yazar hem bilinçdışının farkı konusundaki düşünceleri bir araya getirdiği hem de bunları Platonik düşünce unsurları ile ilişkilendirdiği anlatılır ve açıklanır. Sonrasında ise Hillman'ın metaforik fonksiyona ilişkin yaklaşımının belirli bir örneğine kulak verilir ve "Herkül" imgesi odaklı olan ilgili pasaj aktarılır. Buradan ise bu konu çağdaş İskoç romancı "Iain Banks'ın Köprü" (1986) adındaki eseri ile bir aşama daha ileriye taşınmış olur. On dördüncü yüzyıldaki "Sör Gawain ve Yeşil Şövalye" şiirinden tutun da "Childe Roland Kara Kuleye geldi" eserine kadar, çok sayıda Batı hikâyesinde aynı hususun üzerinde durulmuştur "Kutsal Kâse" ise bu alanda sıklıkla kullanılan bir başka metafordur ve belki de İngiliz edebiyatındaki en kalıcı simge, "Kutsal Kâse" arayışı olagelmıştır. Mesih'in ölümü ile kurulan bağlantılara bakılacak olursa, kâsenin aslında bir kadeh olduğu iddia edilebilir ya da gerçeğin sürekli olarak elimizden kaçıp kurtulduğu, bitmek bilmeyen bir arayışın simgesi olduğu da ileri sürülür;

6-*Metafor, Tekinsiz, Déjà-Vu* (s. 141) bölümünde, metaforun, bildiğinden daha

çoğunu ve daha azını söyleyerek, metnin tekinsiz bir biçimde kendini aştığı zemin olarak görüldüğünün altı çizilir. Devletin siyasi bir “yapıya” benzetilmesinin açıklanması ile başlayan bölüm, “Tekinsiz” (unheimlich) ifadesinin tanımının 1919’da yayımladığı “Tekinsiz” isimli kısa metinde Freud tarafından yapılmış olduğu belirtilerek devam eder. Buna göre tekinsiz, “bizi çok eskiden ve uzun süre aşına olduğumuz bir şeye geri götüren, iç ürperten cinsten bir şeydir”. Bu bilgiler ışığında, Thomas Hardy’nin “Uyanık Yatmak” (1927) adlı kısa şiirini ele alınır. “Metaforun, tekinsizin ve déjà-vu’nun hepsinin rüya düşüncesi etrafında bir araya geldikleri” belirtilirken, bu kapsamda Franz Kafka’nın ünlü öyküsü “Dönüşüm”e değinilir. Nitekim, benzeri bir sürecin başka bir bilindik örneği ise 1958 yılında Eugène Ionesco’nun kaleme aldığı “absürt” oyun “Gergedan”dır. Ardından, Orson Welles’in klasik filmi “Yurttaş Kane”in (1941) sonundaki o ünlü ifadelere gönderme yapılarak, İskoç/Kernevek şair W.S. Graham’ın alıntılanan ifadeler ile anlatmaya çalışıldığının da buna benzer bir his olduğu açıklanır. Tennyson’un genelde “Kızıl Taçyaprağı Uyuyor Şimdi” (yaklaşık 1849) diye bilinen o harika sonesine değinilirken, bir başka pasaj örneği olarak ise James Elroy Flecker’in ünlü “Eski Gemiler” (1915) şiiri verilir. Romancı Russel Hoban’ın “An içinde An” (1962) başlığı altında değindiği bütün karışıklıklar ile devam edilerek, ardından konu Roy Fisher’in “Çeşitli Figürleri olan İçeridekiler” (1967) adındaki daha uzun bir şiirin bir parçası olan “Yanlış Zaman” adlı kısa şiirini ele alarak bir adım öteye taşınır. Daha fazla açıklama yapmak adına İskoç şair Douglas Dunn’un “Ataşa Övgü” (1981) adlı şiirinden eğlenceli bir örnek verilerek ve analiz edilerek bölüm sonlandırılır.

7-*Metafor, Farklılık, Çevrilemezlik* (s. 161) bölümünde, metafor hakkındaki önemli bir başka şeyin de, onu daha geniş bir kültürel katmana duyarlı olarak ve özellikle de benzerliklerin ve farklılıkların yapılandırılabilirdiği ve sınanabildiği bir çalışma olarak görmek olduğu ifade edilir. Bob Dylan’ın bir şarkı sözünün bazı kıtalarından alıntı yapılarak başlayan bölüm, Freud veya Hillman’ın yorumları ve Poe’nun “Rue Morgue’daki Cinayetler” (1841) şiirine yapılan göndermeler ile devam eder. “Metaforik benzeşmenin” ne kadar ileriye gidebileceği sorusu irdelenirken, “Passage to Juneau” (2000) adındaki bir otobiyografik romanda, Seattle’dan Alaska’ya, Kuzey Amerika’nın kuzey kıyılarında kendi başına yaptığı bir yat yolculuğu sırasında seyyah yazar Jonathan Raban’ın anlatılarına yer verilir. “Kurt” metaforu ise Batı uygarlığının köklerine veya Roma’nın mitik kurucuları olan ve dişi bir kurt tarafından emziren “Remus ve Romulus”a kadar gitmektedir. Bu bağlamda Dean Inge’nin ironik bir yorumu şöyledir: “Aslına bakılacak olursa, kavga çıkaran tek bir canlı vardır. Kurtlar halen farklı bir görüşü savunmaya devam ediyorken, koyunların vejetaryenlik lehine kararlar almaları fayda etmez.” Son asırların kültürel ana metaforlarından birinin kullanıldığı Freud’un *Uygarlık ve Huzursuzlukları* (1930) metni aracılığıyla, psikanalitik metaforun can damarına doğru yolculuğa çıkılır. Bir

başka örnek ise Jean Rhys'in "Büyük Sargasso Denizi" (1966) adlı eserinden ve bunun üzerine modellenerek alternatif öyküsünü anlattığı Charlotte Brontë'nin "Jane Eyre" (1847) adlı eserinden verilir. Geleneğin bu yeniden yazımına ve Derrida'nın farklılık (differance) adını verdiği metnin yeniden oluşturulmasına başka bir örnek ise, "Cennet ve Cehennem Evliliği" (1793) adlı eserinde John Milton'un ünlü yeniden yazımında bulunmaktadır. "Kelamın" kaçınılmaz bir biçimde "yayılmaması" hakkındaki yapısökümcü söylemlerden yararlanılırken, bu söylemlerden birinin de, "Edmond Jabès ve Kitap Sorunsalı" (1964) isimli denemesinde Derrida tarafından öne sürülmesi kıymetlidir. Blake'in şahsına münhasır teolojisine atıfta bulunulurken, Nobel ödüllü romancı Saul Bellow'un bir yorumu da ele alınır ve David Lodge'un, "Moby-Dick" in (1851) yazarı olan Amerikan romancı Herman Melville hakkındaki ünlü yorumunu da buna ilave edilir. Şöyle der: "Melville, evrensel bir metafor yakalamak adına, adeta geleneksel romanın atomunu parçalamıştır". Lodge'un bu yorumundan, kültürel çeşitlilik ve farklılık gibi bariz sebeplerden dolayı, gerçekten evrensel bir metafor inşa etmeye yönelik hiçbir girişimin gerçekte tam bir başarıya ulaşamayacağı, ancak yine de bu metaforları inşa etme, yeniden canlandırma veya belli bazı zaman ve yerler için yeniden biçimlendirme gayretinin de edebiyatın ayrılmaz bir parçası olduğu (her ne kadar edebiyat bir anlamda bizzat Prometheus'a özgü kahramanca mücadele metaforuna sarılarak korunuyor olsa da) sonucu çıkarılır.

8-Metafor ve Sömürgecilik Sonrası Yaklaşım (s. 177) bölümünde, edebi ve kamusal alanlarda metaforun işlevini nasıl yerine getirdiğini görmenin en mühim alanlarından birinin de, bu kitabın özgün bir örnek olarak benimsediği sömürgecilik sonrası sahası olduğu belirtilir. Neyin ne ile kıyaslanacağı meselesi evrensel veya doğal bir mesele olmaktan tümüyle uzaktır, ancak gücün keskin hatlarının belirlediği bir konudur. Bu konu sömürgecilik sonrası yazarlar tarafından artan bir oranda açıklığa kavuşturulmuştur. Bu bölüm kapsamında verilen metafor örneklerine, Henry Newbolt'un Afrika savaşlarında savaşmak üzere büyüyen bir okul çocuğu hakkında 1897 yılında yazdığı "Vitai Lampada" ("Hayat Işığı" anlamında) adındaki en meşhur eseri ile başlanır. Bunun ardından, W.B. Yeats'in "İkinci Geliş" (1921) şiirinden yapılan bir açılış alıntısı ile bir anda metaforik alana nüfuz edilir. Batılı bakış açısıyla "Aşağı Nijer'in İlkel Kabilelerinin Pasifize edilmesi" ifadesindeki metaforik göndermelere göz atıldıktan sonra, Chinua Achebe'nin "Parçalanma" adlı romanından bir pasaja yer verilir. John Donne'un "Hayalet" (1633) adlı şiiri ise, şiirin muhatabı olan kadın tarafından küçümsenmiş bulunan anlatıcının, ona musallat olmak üzere geri döneceği fikrine odaklanmaktadır. Nitekim, hayalet mefhumu, kadim zamanlardan Donne ve özellikle bir timsal olarak "Hamlet" (1601) ile Shakespeare'e ve oradan Stephen King'inki gibi kurgu eserlerde görüldüğü üzere günümüze kadar uzanır. Yirminci yüzyılın İngilizce konuşan en sarsıcı

yazarlarından birisi olan ve tıpkı Achebe gibi Nijerya asıllı olan Amos Tutuola'nın en bilindik kitapları "Palmiye Şarabı Ayyaşı" ve "Ölümler Kasabasındaki Palmiye Şarabı Barmeni" eserlerinden (1952), hayalet ve ruhların metaforik durumu sorunsalını son derece karmaşık bir hale getirmesi nedeniyle, örnek olarak "Tercih edilecek kadar Ufak değil" başlığını taşıyan bir bölümden alınan bir paragrafa yer verilir. Bir başka örnek niteliğinde, Karayipli yazar Derek Walcott'un "Ağıt" (1969) adlı şiirinin ilk kıtasından bir alıntı yapılır ve "birleştirilmiş metafor" konusuna değinilerek özellikle de Amerikan imgelerine dair yapılan bağlantılar ve analizler ile bir sonraki bölüme geçilir.

9-Bazı Örnek ve Sınırlar (s. 193) bölümünde, her ne kadar yukarıda anılan bu bölümlerin her biri farklı noktalardan metafor örneklerini üretiyor ve bunlara bu şekilde bakıyorsa da, bazı örnekleri etraflıca ele almak da son derece önem taşıdığı için, spesifik örneklerle değinilir. Modern İngilizcenin en zorlu yazarlarından biri olan J.H. Prynne'nin "Oval Pencere" (1983) adlı şiirinin tek bir kısmı ele alarak konuya başlanır. Bu detaylı analizin ardından, yazar belki de dili kullanmak veya "sömürmek" yerine, her daim onun sonsuz güçlerini sınırlamakla uğraştığı dile getirilerek, Geoffrey Hill'in otuz bölümlü "Mersiya İlahileri" (1971) adlı şiirinin açılış bölümüne değinilir. Dilin metaforik hilebazlığını araştırma istekliliğinde gördüğümüz şey, belki belirli bir oyunbazlık olarak da tarif edilebilmektedir. John Ruskin'in bir eseri olan "Fors Clavigera"dan (1871-8) söz edilirken, buradan da Fluer Adcock'un "Astronomlar Arasındaki Eski Kraliçe" (1983) adlı şiirinin bazı kıtalarının incelenmesine geçilir. İlginç bir şekilde söz konusu atmosfer Jonathan Swift'in "Gulliver'in Seyahatleri" (1726) adlı eserindeki Laputa'sının ruhani sakinlerini andıran "astronomların" yaşadıkları yere benzetilir. Şiirin metaforik yapısının, bir temas eksikliğine, bir temas reddine, önemli olan ile olmayanın birbirine rakip olan kavrayışlarının uyumsuzluğuna dayandığı ifade edilir. Geleneksel kavrayışa ve bu geleneksel kavrayışın sarsılması veya geçersiz kılınmasına dayandığı için, metaforun tümüyle bunun tam tersini yapmasının da mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır.

10-Sonuç (s. 209) bölümünde, okuyucu ile metafor kuramındaki son gelişmeleri ve günümüzdeki durumu özetlemeye çalışan bir sonuca varılır. Öncelikle, William Congreve'in ilham sorunu veya bunun metaforik karşılıklarından biriyle ifade etmek gerekirse, "yazarın tıkanması" hakkındaki yorumuna yer verilir. Shakespeare'in "Aşkın Çabası Boşuna" (1595) adlı eserindeki, "Bir kitapta yetişen leziz şeylerle hiç beslenmedi. / Kâğıt yemedi, güya, mürekkep içmedi" ifadeleri vurgulanarak bu dizelerdeki metaforik anlatımlar üzerinde durulur. Tüketim imgesine dair bir örnek olarak, Elizabeth Gaskell'in henüz okumamış olduğu bütün kitaplar hakkında yaptığı yorumlardaki, "Henüz zamanım olmadı. Ancak bunlara aynen bir çocuğun bir pastaya bakması gibi bakıyorum parıldayan gözler ve sulanan bir ağızla, sanki onu bekleyen zevki aklından geçirirmişçesine" sözleri

gerçekten etkileyicidir. Robert Frost'un 1931 yılında kaleme alarak tam da bu konuya değindiği "Şiir ile Eğitim" adlı denemesinden bir pasaj alıntılanır ve Chaucer'den yapılan bir başka alıntı ile aynı konuya devam edilir. Shakespeare'in "Hırçın Kız" adlı eserine geri dönülerek, bu piyesteki ironi düzeyine ve eserin başlığının kökeni ve etimolojisine ilişkin açıklamalar yapılır. Bu açıklamaların hemen ardından ise, Martin Heidegger ile Jacques Derrida arasında yapısöküm konusundaki kendine özgü ardışıklığa geri dönülerek, "Derrida, Heidegger, Blanchot" (1992) adındaki ustalıklı eserinde, Timothy Clark'ın Derrida'nın "Metaforun Dönüşü" (1978a) adlı denemesinden önemli bir pasaja yer verdiği belirtilir ve ilgili pasaj alıntılanır. Iain Banks'ın "Köprü" adlı romanındaki klasik kaynaklara dayanan ve kaderi bir zincirli gürz ile dalgaları dövmek gibi görünen bir adama dair bir imge, Lewis Carroll'un "Walrus ve Marangoz" (1872) adlı eserindeki Walrus'un üzüntü dolu umutları ile kıyaslanır. Bu bağlamda, T.S. Eliot'ın muhtemelen 1940 yılında yazmış olduğu "East Coker" adlı eserindeki bilindik dizeler ele alınarak yeniden incelemeye tabi tutulur. Matthew Arnold'un sözlerinden alıntı yapılırken, Clark'ın yorumuna yer verilerek, J.H. Prynne'nin dil ile güreşmesi anımsatılır. Yazar, bu bölümün sonunda, konunun daha iyi ve rahat anlaşılmasını temin etmek bakımından yine bir gazete manşetine yer verir. "Barış anlaşması fırsatı tekrar kaçınca, Belfast bir ah çekti." ifadesindeki metaforik atıflar açıklığa kavuşturulur.

Eserin derinliklerine inildikçe, aslında metafor kavramının hâlihazırda tüm hayatınıza nüfuz etmiş olduğunu, metaforsuz bir yaşam sürdürmenin neredeyse olanaksız olacağını algılamaya başlıyorsunuz. Telaffuz ve terennüm ettiğimiz, sözlü ve yazılı iletişimde kullandığımız kelimelerin her bireyin zihninde az çok ayrı anlamlar ifade ettiğini ve dolayısıyla bir kelimenin yorumunun sınırsız olarak kabul edilebileceğini düşünürsek, metaforların özlü, özgün ve ölçek tanımayan çağrışımlarının ne kadar kıymetli olduğunu daha iyi ve yeterli bir şekilde takdir edebiliriz. Netice itibarıyla, şimdiden Türkiye'deki edebiyat fakültelerinde ve bağlantılı bölümlerde kaynak ve ders kitabı olarak okutulmaya ve yararlanılmaya başlanan eser, ülkemizin şiir ve edebiyat ikliminde "metafor" alanı ve kavramına yönelik büyük bir boşluğu doldurmakta ve gelecekteki çalışmalara ışık tutmaktadır. Bu konuda çalışan akademisyenler kadar metaforu ve yaşamlarımızdaki etkisini ve yansımalarını merak eden herhangi bir kimsenin de rahatlıkla kavrayabileceği ve içselleştirebileceği örnekler sayesinde, metafor artık gizeminden sıyrılıyor ve hayat akışımızda hak ettiği yeri almaya başlıyor. Bu bakımdan, "Metafor", metafor, şiir ve edebiyat alanında çalışan akademi mensupları kadar, bu alana ilgi ve yakınlık duyan herkese hitap eden bir başucu eseri görünümü arz ediyor.

Edebi bir eserin çevirisinin de bir başka edebi eser olarak kabul edildiği (Turell, 2012: s. 535) ve tüm diğer alanlardaki çeviri eylemlerinden farklı bir şekilde, edebiyat çevirisinin adeta bir sanat olarak benimsenmesi gerektiği (Wechsler, 1998:

s. 4) bilinciyle hareket etmek suretiyle, söz konusu eserin Türkçeye çevrilmesinde kullanmayı tercih ettiğimiz yalın dil ile, bu kitabın yabancı bir eserin çevirisi değil de kendi dilimizde kaleme alınmış bir eser olarak kavranılmasını sağlayarak, okuyucuları için kayda değer bir okuma, anlama, algılama ve aktarma rahatlığı sunmasını amaçladık.

Kaynakça

Eke, U. N. (2019). Edebiyatın Metaforik Gücü. *Söylem Filoloji Dergisi*, 4(2), 238-253.

Erdem, Ö. (28 Mayıs 2024) Dilin Doğası Metafor. *Karar Gazetesi*.

e-YOU-1: Hayat ve Kitaplar | 28 Temmuz 2024. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=7luOadiSlxQ> (Son Erişim Tarihi: (8.10.2024))

e-YOU-2: Pandora'nın Merakı | 21 Şubat 2024. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=rzHSguP-mTA> (Son Erişim Tarihi: (8.10.2024))

Punter, D. (2024). *Metafor* (Serkan Doğan, Çev.). İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, ss. 1-248.

Turell, M.T. (2012). *Detection approaches to plagiarism in literary translation*.

Uğur, N. (2023). Metafor Kuramının Kapitone Noktaları. İstanbul: *Varlık*.

Wechsler, R. (1998) *Perfoming Without a Stage: The Art of Literary Translation*, Catbird Press, Connecticut.

Yavuz, H. (1999). *Şiir Henüz*. İstanbul: Est&Non Yayınları.

Demir, Necati (2024). *Oğuz Yabgu Devleti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, ss.416, ISBN: 978-625-408-725-7.

Dr. Aysun Soyer

Dr., Sakarya/ Türkiye.
Sakarya Uygulamalı Bilimler
Üniversitesi, Dil Eğitim - Öğretim
Uygulama ve Araştırma Merkezi
(SADEM)

aysunsoyer.as@gmail.com

orcid: 0000-0002-9638-8315

Atıf Citation

Soyer, A. (2024). Demir, Necati
(2024). *Oğuz Yabgu Devleti*,
İstanbul: Ötüken Neşriyat,
ss.416, ISBN: 978-625-408-725-7.
BABUR Research, 3 (2),
201-208.

Gönderim Submitted

06.10.2024

Revizyon Revision

21.10.2024

Kabul Accepted

05.11.2024

Yayın Tarihi Publication Date

31.12.2024

Necati Demir'in *Oğuz Yabgu Devleti* adlı eseri, okuyuculara zengin ve kapsamlı bir bilgi hazinesi sunarak onları derinlemesine bir tarih yolculuğuna davet ediyor. Yazarın titizlikle gerçekleştirdiği araştırmalar ve sağlam metodolojik yaklaşımı, eseri konunun derinliklerine inen ve yeni bakış açıları sunan bir çalışma hâline getiriyor.

Eser, yazarın biyografisi, ithaf sayfası, içindekiler ve kısaltmalar bölümüyle başlamaktadır. Ön Söz (s. 13-17) bölümünde, okuyuculara kitabın içeriği ve yapısı hakkında bilgi verilmiş; eserin hazırlanışı sırasında karşılaşılan zorluklar ve yararlanılan kaynaklar açıklanmıştır. Ayrıca, kitaba katkıda bulunanlara teşekkür edilerek çalışmanın okuyucularla buluşmasının yarattığı memnuniyet dile getirilmiştir. Bu bölüm, kitabın anlaşılmasına ve değerlendirilmesine rehberlik edecek önemli bilgiler sunmaktadır.

Ardından eserin başlangıcında *Giriş* bölümüne geçilmiş; bu bölüm, ana bölümlere hazırlık niteliği taşımıştır. Giriş bölümünde ayrıca, *Oğuz Yabgu Devleti*'nde kullanılan ünvanlar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu açıklamalar, okuyuculara ana konulara geçmeden önce gerekli bağlamı sağlayarak *Oğuz Yabgu Devleti*'nin siyasi ve kültürel yapısını daha iyi anlamalarına olanak tanımaktadır. Yine bu bölüm içerisinde *Oğuz Yabgu Devleti Tarihi ve Kültürünün Kaynakları* başlığı altında, okuyuculara tarihî bilgilerin dayandığı zengin bir kaynak yelpazesi sunulmaktadır. Bu

bölümde, devletin geçmişine dair farklı perspektiflerden gelen kaynakları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu kapsamlı kaynak incelemesi, Oğuz Yabgu Devleti'nin tarihini ve kültürel mirasını derinlemesine anlamak isteyenler için referans oluşturmaktadır.

Kitap beş ana bölümden oluşmaktadır: Oğuz Yabgu Devleti'nin Coğrafyası, Oğuz Yabgu Devleti'nin Tarihî Altyapısı, Oğuz Yabgu Devleti, Oğuz Yabgu Devleti'nin Dağılışı, Oğuz Yabgu Devleti Dönemi'nde Kültürel Hayat.

1. Oğuz Yabgu Devleti'nin Coğrafyası

İlk bölüm (s. 21-44), Oğuz Yabgu Devleti'nin coğrafi ve siyasi yapısını kapsamlı bir şekilde ele alarak okuyuculara dönemin genel çerçevesini sunmaktadır. Bu bölüm altı ana başlıktan oluşmaktadır. Bölüm, *Genel Olarak Oğuz Yabgu Devleti Coğrafyası* başlığıyla başlayarak, devletin kurulduğu ve gelişim gösterdiği coğrafi alanları ayrıntılı bir biçimde betimlemiştir. Bu kısımda, Oğuz Yabgu Devleti'nin yerleşim bölgeleri, iklim koşulları, doğal kaynakları ve stratejik konumu gibi coğrafi unsurlar, devletin tarihî gelişimi üzerindeki etkileriyle birlikte incelenmiştir. Devletin sınırları, önemli akarsular, göller ve dağlar gibi coğrafi unsurlar, Oğuzların günlük yaşamları ve askeri stratejilerinde oynadığı kritik roller bağlamında açıklanmıştır.

Daha sonra, *VIII. Yüzyılda Oğuz Yabgu Devleti* başlığı altında, bu yüzyılda yaşanan önemli siyasi ve sosyal gelişmeler, devletin büyümesi ve iç yapılanmasındaki değişimler detaylandırılmıştır. VIII. yüzyılın Oğuz Yabgu Devleti açısından neden önemli olduğu ve bu dönemdeki küresel gelişmelerin devletin coğrafi ve kültürel yapısını nasıl etkilediği, somut örneklerle desteklenerek anlatılmıştır. Devletin çevresindeki komşu topluluklarla olan ilişkileri, ticaret yolları ve diplomatik bağlantıları da bu başlık altında incelenmektedir.

IX. Yüzyılda Oğuz Yabgu Devleti başlığı, bu yüzyılın getirdiği değişim rüzgârları ve devletin hem iç hem de dış politikalarında yaşanan dönüşümleri ele almıştır. Bu dönemdeki coğrafi genişleme veya daralmalar, sınır anlaşmazlıkları ve askeri seferler, Oğuz Yabgu Devleti'nin komşu devletler ile olan etkileşimleri bağlamında ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Ayrıca, IX. yüzyılın siyasi dinamikleri ve bu dönemde yaşanan önemli olaylar, devletin uzun vadede nasıl bir yol izlediğine dair bir bakış sunmaktadır.

X. Yüzyılda Oğuz Yabgu Devleti başlığı, devletin tarih sahnesinde önemli bir oyuncu haline geldiği dönemi kapsamaktadır. X. yüzyılda devletin geçirdiği dönüşümler, idari yapıda yapılan yenilikler ve coğrafi etkiler incelenmiştir. Bu dönemde Oğuz Yabgu Devleti'nin karşılaştığı zorluklar, yaşadığı krizler ve elde ettiği başarılar, tarihsel önemine vurgu yapılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu yüzyılda devletin içinde bulunduğu ekonomik durum, ticari ilişkiler ve sosyal yapının nasıl bir evrim geçirdiği konularında bilgi verilmiştir.

Bölüm, *Oğuz Yabgu Devleti ve Çevresinde Bulunan Mekânlar* başlığıyla devam etmektedir. Burada, devletin çevresinde yer alan stratejik bölgeler, askeri üsler, ticaret merkezleri ve kültürel öneme sahip mekânlar detaylandırılmıştır. Bu alanların devletin ekonomik, kültürel ve askeri açıdan nasıl bir değer taşıdığı açıklanmıştır. Özellikle, Oğuzların bu mekânlardaki varlığı, çevre halklarla olan etkileşimleri ve bu bölgelerin devletin iç işleyişine olan katkıları da incelenmiştir.

Son olarak, *Oğuz Yabgu Devleti'ne Komşu Bölgeler ve Ülkeler* başlığı altında, devletin coğrafi sınırlarının ötesinde kalan önemli komşu bölgeler ve devletlerle olan ilişkiler mercek altına alınmıştır. Bu kısımda, Oğuz Yabgu Devleti'nin komşularıyla olan siyasi ve askeri etkileşimleri, ticari bağlantılar ve diplomatik ilişkiler ayrıntılı bir şekilde ele alınmış. Komşu ülkelerle olan ittifaklar, çatışmalar ve kültürel alışverişlerin, Oğuz Yabgu Devleti'nin tarihî gelişimine katkısı kapsamlı bir analizle sunulmuştur.

Bölüm, Oğuz Yabgu Devleti'nin tarihsel temellerini derinlemesine işleyerek okuyuculara bu dönemin karmaşık yapısını kavrama ve olayların tarihsel önemini anlama fırsatı tanımaktadır. Coğrafya, Oğuz Yabgu Devleti'nin sosyal ve siyasi yapısının temel bir unsuru olarak incelenmekte; devletin çevresiyle kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin devletin kaderini nasıl etkilediği ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır.

2. Oğuz Yabgu Devleti'nin Tarihî Altyapısı

Eserin ikinci bölümü (s.109-126), Oğuz Yabgu Devleti'nin tarihsel temelini oluşturan önemli olaylar ve devletlerin etkilerini detaylı bir biçimde incelemektedir. İkinci bölüm dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde, Oğuzların tarihsel kökenlerini anlamak için kritik bir başlangıç noktası olarak *Hun Devleti Dönemi'nde Oğuzların Ataları* ele alınmıştır. Hun Devleti'nin siyasi ve askeri yapısının, Oğuz boylarının ortaya çıkışı ve gelişimi üzerindeki etkileri kapsamlı bir analizle açıklanmıştır. Bu bağlamda, Hun Devleti'nin güçlü yapısının çözülme süreci, Oğuzların tarihindeki dönüm noktalarından biri olarak tanımlanmıştır.

Hun Devleti ve Parçalanması başlığında, büyük bir imparatorluğun bölünmesiyle meydana gelen siyasi çalkantıların, Oğuz boylarının kaderini nasıl şekillendirdiği ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Bu süreçte, göçlerin ve yerleşim değişikliklerinin, Oğuzların siyasi yapı ve kültürel kimliklerinin oluşumuna olan etkileri, tarihî kanıtlar ışığında ele alınmıştır.

Ardından, Kuzey Liang Devleti (s. 397-439) incelenerek bu devletin Oğuzlar üzerindeki etkisi detaylandırılmıştır. Kuzey Liang'ın kurucusu olan Chü-ch'ü Meng hsün ve Mu-ch'ien dönemleri, devletin yükselişi, yönetim yapısı ve nihayetinde yaşadığı siyasi krizlerle birlikte anlatılmaktadır. Chü-ch'ü Meng hsün Dönemi ve Mu-ch'ien Dönemi başlıkları altında, bu liderlerin yönetiminde Oğuzların nasıl etkilendiği ve bölgedeki güç dinamiklerinin Oğuz boylarının tarihi gelişimine nasıl

yön verdiği incelenmiştir.

Kuzey Liang Devleti'nde Fetret Dönemi kısmında, devletin çöküş ve dağılma sürecinde yaşanan karmaşık olayların Oğuzlar üzerindeki etkisini derinlemesine işlenmiştir. Bu dönemde yaşanan siyasi istikrarsızlık, bölgedeki diğer Türk boylarını da etkileyerek Oğuzların tarihsel yolculuğunda önemli bir dönüm noktası yaratmıştır.

Bölümde, Oğuzların efsanevi kökenlerini ve sembolik anlatılarını ele alan Bozkurt Destanı da yer almaktadır. Bu destan, Oğuzların mitolojik dünya görüşlerini, güç sembollerini ve tarihsel bilinçlerini yansıtan önemli bir kaynak olarak sunulmuştur. Oğuz boylarının kimlik oluşumunda ve tarihsel anlatılarında Bozkurt Destanı'nın taşıdığı anlam ayrıntılı bir analizle okuyucuya aktarılmaktadır.

Birinci Köktürk Devleti, Oğuz Yabgu Devleti'nin öncüsü sayılabilecek bir devlet yapısı olarak incelenmiştir. Bu başlık altında, Köktürklerin devleti nasıl kurduğu, kültürel mirasları, yönetim sistemi ve Oğuzların siyasi ve sosyal yapısını nasıl etkiledikleri ele alınmaktadır. Ayrıca, Doğu ve Batı Köktürk Devletleri'nin ayrışma süreci, bu devletlerin coğrafi ve politik etkileri Oğuzların gelişimine ışık tutacak biçimde açıklanmaktadır.

Son olarak, *Türğiş Devleti* başlığı altında, bu devletin Oğuzlar üzerindeki tarihsel etkisi, özellikle Orta Asya'daki güç mücadelesinde oynadığı rol ele alınmaktadır. Türğişlerin askeri ve siyasi yapısı, Oğuz Yabgu Devleti'nin kuruluşuna ve gelişimine olan katkıları detaylı bir şekilde incelenerek okuyucuya sunulmuştur. Bu kapsamlı anlatım, Oğuz Yabgu Devleti'nin ortaya çıkışındaki karmaşık tarihî süreci ve bu süreçteki etkileyici dinamikleri derinlemesine anlamayı sağlar.

3. Oğuz Yabgu Devleti

Eserin üçüncü bölümü (s. 129-195), Oğuz Yabgu Devleti'nin kuruluş ve devletleşme sürecini derinlemesine inceleyen kapsamlı bir anlatımla okuyucuya sunulmaktadır. Üçüncü bölüm altı ana başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde, Türklerde geleneksel devlet kurma anlayışı ve egemenlik ritüelleri büyük bir titizlikle ele alınmıştır. *Türklerde Kut Alma ve Devlet Kurma Töresi* başlığı altında, kut inancının devletin temellerini nasıl şekillendirdiği ve bu kutsal anlayışın yönetim biçimine olan etkileri detaylandırılmıştır. Burada, hükümdarların kutsal bir güçle donatılmış olduklarına dair inancın, devlet yönetimindeki yerleşik gelenekleri nasıl beslediği örneklerle açıklanmaktadır.

Devamında, *Oğuz Yabgu Devleti'nin Kuruluşu* başlığında, devletin temellerinin atıldığı süreç tarihî bağlamda ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Oğuzların, siyasi bir yapı oluştururken karşılaştıkları zorluklar, dış tehditlerle başa çıkma yöntemleri ve iç dinamikler, bu devletin oluşum sürecinde belirleyici rol oynayan faktörler olarak incelenmiştir. Bu bölüm, okuyucuya Oğuzların nasıl büyük bir siyasi organizasyona dönüştüğünü kapsamlı bir perspektifle sunar.

Oğuz Yabgu Devleti'nin Yönetim Biçimi kısmı, devletin örgütlenme şekli ve yönetim yapısını ortaya koymaktadır. Yabgu unvanının taşıdığı önem, bu unvanın hükümdarlık gücünü nasıl simgelediği ve devlet mekanizmasının nasıl işlediği detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Devletin hükümet yapılanması, meclislerin işlevi ve diğer yönetim kademelerinin rolü de bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Oğuz Yabgu Devleti Yabguları başlığı, dönemin önde gelen hükümdarlarının yaşamları ve icraatlarını ele alarak bu liderlerin devletin kaderini nasıl şekillendirdiğini gözler önüne serer. Yabguların, hem devletin iç işlerinde hem de dış ilişkilerinde oynadıkları kilit roller ayrıntılı biçimde açıklanarak okuyucuya tarihî bir perspektif sunulmaktadır.

Oğuz Yabgu Devleti Dönemi'nde Öne Çıkan Olaylar kısmı ise, devletin tarihî gelişiminde önemli kırılma noktalarını ve dönüm anlarını analiz etmektedir. Bu olayların, devletin iç dinamiklerini ve dış politikadaki konumunu nasıl etkilediği, tarihî belgeler ve analizlerle aktarılmıştır. *Oğuz-Peçenek Savaşları* başlığında ise, bu önemli mücadelelerin nedenleri, sonuçları ve Oğuz Yabgu Devleti üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu savaşların, Oğuzların siyasi ve askeri stratejilerini nasıl şekillendirdiği, güç dengelerini nasıl değiştirdiği, bölümde kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu kapsamlı incelemeler, Oğuz Yabgu Devleti'nin devletleşme sürecinin karmaşıklığını ve tarihî önemini anlama konusunda okuyuculara derin bir içgörü kazandırmaktadır. Devletin temel unsurlarını ve kritik dönemeçlerini anlamak, Oğuzların tarihî mirasını ve dönemin siyasi yapılarını daha iyi kavramayı mümkün kılmaktadır.

4. Oğuz Yabgu Devleti'nin Dağılışı

Eserin bu bölümü (s. 199-228), Oğuz Yabgu Devleti'nin dağılma sürecini detaylı bir şekilde ele alarak tarihsel bir çözümleme sunmaktadır. Dördüncü bölüm dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bölüm, Oğuz Yabgu Devleti'nin ayrışma ve parçalanma sürecine odaklanarak önemli gelişmeleri ve dönüşümleri aydınlatmaktadır. İlk başlık olan *Oğuz Yabgu Devleti'nin Bölünmesi Sürecinde Selçuklular* kısmında, devletin ayrışmasının ardındaki nedenler ve Selçukluların ortaya çıkış süreci kapsamlı bir şekilde anlatılmaktadır. Bunu takiben, *Seyhun Boyları ve Aral Gölü Çevresi Oğuzları: Türkmenler ve Türkmenistan* başlığı altında, bölgedeki Türkmenlerin ve çevrelerindeki toplumların yaşamları, kültürel yapı ve siyasi etkiler gibi önemli detaylar açıklanmaktadır.

Devamında, *Hazar'ın Batı ve Güney Sahilleri Oğuzları: Azerbaycan Cumhuriyeti-Güney Azerbaycan* bölümü, Oğuzların Hazar bölgesindeki etkilerini ve Azerbaycan'daki kültürel izlerini incelemektedir. Oğuzların bu bölgelerdeki yerleşim ve sosyo-kültürel süreçleri, geniş bir perspektif ile değerlendirilmiştir.

Bölüm, *Oğuz Kağan'ın Talihsiz Çocukları: Uzlar* başlığı altında daha da derinleşerek Batıya göç eden Oğuz boylarının izini sürer. Batıya Göç Öncesi Uzlar kısmında, Uzların göç etmeden önceki hayatı ve siyasi ilişkileri analiz edilmiştir. *Uzların Batıya Göçmek Zorunda Kalışı ve Karadeniz'in Kuzeyindeki Yolculuğu* kısımlarında ise göç süreçleri, karşılaşılan zorluklar ve bu göçlerin etkileri incelenmiştir.

Uzların Bizans Topraklarına Girişi ve ardından *Tekrar Rus Topraklarına Dönen Uzlar* konuları, bu boyların tarih sahnesinde nasıl yer aldığını ve farklı topraklarda nasıl mücadele verdiklerini ortaya koymuştur. Ayrıca, *Batıya Göçen Oğuz Boyları* başlığı, Malazgirt Savaşı'ndaki rolleri ve göç ettikleri coğrafyalarda bıraktıkları mirası vurgular. *Malazgirt Savaşı'nda Uzlar*, Oğuzların savaşçı kimliğini ve savaşın seyrine olan etkilerini işlerken; *Dobruca Oğuz Devleti ve Balkanlarda Uzlar* başlıkları, Oğuzların Balkan coğrafyasındaki varlıklarını derinlemesine inceler. Son olarak, *Avrupa'da Uzlar ve Türkiye'de Uzlar* kısımları, bu boyların kültürel ve sosyal yapılarının Avrupa'ya ve Anadolu'ya olan etkilerini geniş bir bakış açısıyla sunmaktadır.

Bölüm, okuyuculara, Oğuz Yabgu Devleti'nin dağılma sürecinin karmaşık tarihi ve sosyo-kültürel bağlamını ayrıntılı bir şekilde kavrama fırsatı vermekte, farklı coğrafyalardaki Oğuz varlığını zengin bilgilerle ortaya koymaktadır.

5. Oğuz Yabgu Devleti Dönemi'nde Kültürel Hayat

Eserin beşinci bölümü (s. 232-376), *Oğuz Yabgu Devleti Dönemi'nde Devlet Yönetimi ve Ordu, Sosyal Yapı, Toplum Hayatı ve Geçim, Edebiyat ve Dil, Ticaret Hayatı, Dinî Hayat, Sosyal Hayat, Sanat ve Zanaat ve Yaşayış Tarzı* ana başlıklarını kapsamaktadır. Bu bölümde, devletin yönetim sisteminden toplumsal yapıya, kültürel ve ekonomik hayattan sanat ve günlük yaşam pratiklerine kadar geniş bir yelpazede bilgi sunulmaktadır.

Oğuz Yabgu Devleti Dönemi'nde Devlet Yönetimi ve Ordu ana başlığı altında, Devlet Yönetimi, Başkent-Devlet Merkezi-Saray, Oğuzlarda Yabgu/Hakan Seçimi ve Sonrası, Oğuz Yabgu Devleti'nde Bayrak ve Tuğ, Hükûmet (Ayukı), Devlet Kadrosu, Devlet Törenleri, Hakan Atama Törenleri, Devlet Meclisi ve Toy ve Ordu-Ordu Birlikleri gibi konular, net ve öz bir şekilde ele alınmıştır.

Sosyal Yapı başlığı altında, Oğuz Yabgu Devleti dönemindeki toplumsal yapının temel unsurları detaylıca incelenmiştir. Bu bölümde, Kişi, Aile (Oğuş), Urug, Boy (Bod) Bodun ve İl (Devlet) kavramları derinlemesine ele alınarak toplumun yapı taşları ve hiyerarşik ilişkileri açıklanmaktadır.

Toplum Hayatı ve Geçim başlığı ise o dönemin sosyal ve ekonomik yaşamını kapsamlı bir şekilde betimlemektedir. Burada, Şehir Hayatı, Çarşı ve Pazar, Şehirleşme ve İskân konuları, Oğuzların kent yaşamındaki dinamiklerini ve ekonomik faaliyetlerini gözler önüne sermektedir. Toplum Hayatı, Eğitim ve Bilim, Hukuk ve

Ekonomi başlıkları, o dönemdeki sosyal düzen, eğitim anlayışı ve ekonomik sistem hakkında ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Ayrıca, Köy Hayatı ve Kırsal Alanda Yaşam, Tarım, Tıp ve Tedavi konuları, kırsal yaşam pratikleri, tarımsal faaliyetler ve sağlık uygulamalarını açıklayarak günlük yaşamın çeşitli yönlerini kapsamaktadır.

Edebiyat ve Dil başlığı altında, Oğuzların edebî ve dilsel dünyası kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu bölümde, Oğuzlarda Edebiyat başlığı altında, sözlü ve yazılı edebiyatın zenginliği incelenirken destanlar, halk hikayeleri, şiirler gibi geleneksel anlatılar dikkat çekmektedir. Sözlü Edebiyat bölümü, bu kültürün aktarılan gelenekleri ve anlatıları vurgularken Yazılı Edebiyat bölümü, yazıya geçirilmiş metinlerin önemine işaret etmektedir. Oğuzlarda Dil – Oğuz Türkçesi başlığı, dilin yapısal özelliklerine ayrılmıştır. Burada Ses Bilgisi, Biçim Bilgisi, Sözcük Bilgisi ve Cümle Bilgisi alt başlıklarında Oğuz Türkçesinin dilbilgisel özellikleri detaylandırılmaktadır. Ayrıca, Oğuzlarda Söz Varlığı başlığı, dilin zengin kelime dağarcığını gözler önüne sermektedir.

Ticaret Hayatı bölümünde, Oğuzların ekonomik faaliyetleri ve ticaret sistemleri ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Ticaret başlığı altında, Oğuzların ticaret ilişkileri ve ticari düzenleri ele alınırken Para konusu, kullanılan para birimleri ve ekonomik alışveriş sistemine dair bilgiler sunmaktadır. Soğd Alfabesi ile Basılan Sikkeler ve Arap Alfabesi ile 830-844 Yılları Arasında Basılan Sikkeler alt başlıklarında, Oğuzların para basımında kullandıkları alfabeler ve sikkelerin önemine değinilmektedir. Oğuz Şehirlerinde Bulunmuş Kaynağı Belirsiz Sikkeler başlığı, arkeolojik bulgulara ve ticaret hayatının gizemlerine odaklanmaktadır. Yollar ve Ticaret Yolları, Oğuzların ticaret güzergâhlarını ve bu yolların ekonomik etkilerini kapsamaktadır.

Dini Hayat başlığı, Oğuzların inanç sistemlerini geniş bir yelpazede ele almaktadır. Gök Tanrı İnancı Oğuzların eski inançlarını ve doğayla kurdukları bağları açıklar. İslamiyet, Hristiyanlık, Zerdüştlük ve Budizm konuları, Oğuzların farklı dinlerle olan etkileşimlerini ve bu dinlerin Oğuz toplumu üzerindeki etkilerini anlatmaktadır.

Sosyal Hayat başlığında, Oğuz toplumunun günlük yaşamına dair ayrıntılar sunulmaktadır. Kadın – Erkek ilişkileri, sosyal roller ve cinsiyet eşitliği üzerine bilgiler verirken, Zaman ve Takvim, Oğuzların zaman ölçüm yöntemlerini ve yıl döngülerini ele alır. Mimarlık ve İskân, o dönemdeki yapılaşma, yerleşim düzeni ve mimari özellikleri açıklamaktadır.

Sanat ve Zanaat bölümü, Oğuzların sanatsal faaliyetleri ve el becerilerini detaylandırır. Sanat başlığı, sanatsal üretimleri ve yaratıcı faaliyetleri kapsarken, Madencilik ve Silah Sanatı, metal işçiliği ve silah yapımına dair önemli bilgiler içerir. El Sanatları ve Süs Eşyaları bölümü, Oğuzların zanaatkârlık yeteneklerini vurgular. Heykeltıraşlık, Müzik, Seramik, Dokuma ve Örme, Keçe ve Keçecilik, Dericilik, Koşum Takımı ve Teknoloji başlıklarında sanat ve zanaatkârlığın farklı yönleri anlatılır.

Yaşayış Tarzı başlığı, Oğuzların kültürel ve geleneksel yaşam pratiklerine odaklanır. Gelenek ve Görenek bölümü, ritüeller, festivaller ve sosyal alışkanlıkları açıklarken Beslenme Kültürü, Oğuzların yeme içme alışkanlıklarına dair bilgiler sunar. Giyim Kuşam başlığı, dönemin giyim tarzlarını ve kıyafetlerin kültürel yansımalarını betimler. Cenaze ve Defin İşlemleri, ölüm ritüellerini ve defin geleneklerini ortaya koyar; Mezar, Kurgan ve Tümülüs başlıkları ise mezar yapıları ve defin mimarisi hakkında bilgi verir.

Ana bölümlerden sonra gelen *Kaynakça* (s. 377-383) bölümü, eserde ele alınan konularla ilgili detaylı ve destekleyici kaynakları içermektedir. Bu kısım, okuyucuların derinlemesine inceleme yapabilmeleri için geniş bir referans yelpazesi sunar. *Dizin* (s. 385-414) bölümü ise, kitap boyunca geçen önemli kelime ve kavramları alfabetik olarak sıralayarak bu terimlerin geçtiği sayfaları belirtmektedir. Bu dizin, okuyucuların bilgiye hızlıca erişmelerini kolaylaştırarak eseri daha verimli bir şekilde kullanmalarını sağlar.

Sonuç olarak Demir (2024), Oğuz Yabgu Devleti hakkında kapsamlı bilgiler sunmakla kalmayıp eserine eklediği çeşitli görsel unsurlarla da okuyucuların ilgisini canlı tutmayı başarmıştır. Fotoğraflar ve görseller, metni zenginleştirerek anlatılan konuları görsel açıdan destekleyip okuyuculara daha etkileyici bir okuma deneyimi sunmaktadır.

Kaynakça

Demir, N. (2024). *Oğuz Yabgu Devleti*. Ötüken Neşriyat.

BABUR RESEARCH

Uluslararası Akademik Dergi - International Academic Journal

2024 VOLUME ^{CILT} 3 ISSUE ^{SAYI} 2

